RŪTA MARIJA VABALAITĖ
RAMŪNAS LABANAUSKAS
POVILAS ALEKSANDRAVIČIUS

TEILHARD'O DE CHARDINO IDĖJOS IR DISKUSIJOS APIE JAS IŠEIVIJOJE IR LIETUVOJE

Monografija

MRU
Mykolo Romerio universitetas

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Rūta Marija VABALAITĖ

Ramūnas LABANAUSKAS

Povilas ALEKSANDRAVIČIUS

TEILHARD'O DE CHARDINO IDĖJOS IR DISKUSIJOS APIE JAS IŠEIVIJOJE IR LIETUVOJE

Monografija

Mykolo Romerio universitetas

Vilnius, 2024

Recenzavo:
Dr. Gintaras Kabelka (Lietuvos kultūros tyrimų institutas)
Dr. Dalius Viliūnas (Lietuvos kultūros tyrimų institutas)

Autorių indėlis:
Rūta Marija Vabalaitė – 4,3 aut. l.
Ramūnas Labanauskas – 2,8 aut. l.
Povilas Aleksandravičius – 2,3 aut. l.

Monografija parengta įgyvendinant „Valstybinės lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programos“ mokslo projektą „Teilhard'o de Chardino idėjų sklaida išeivijoje ir Lietuvoje“. Tyrimą finansuoja Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-22-76).

Aprobuota Mykolo Romerio universiteto Žmogaus ir visuomenės studijų fakulteto tarybos 2024 m. birželio 27 d. nutarimu Nr. 1ŽVS - 15

© Autoriai, 2024
© Mykolo Romerio universitetas, 2024

ISBN 978-609-488-086-5 (Elektroninis - PDF)
ISBN 978-609-488-087-2 (Spausdintinis)

TURINYS

Įvadas 4

I skyrius. Teilharďo de Chardino idėjų recepcija išeivijoje 7

Pažinčių ir vertinimų istorija 8

Diskusijas sukėlusios nuomonės, klausimai, argumentai 57

Išeivijoje publikuotų darbų, kuriuose minimos ar plačiau analizuojamos Teilharďo de Chardino idėjos, bibliografija ir archyvinė medžiaga 65

II skyrius. Teilharďo de Chardino idėjų recepcija XX amžiaus antrosios pusės Lietuvoje 74

Visuomenės pasaulėžiūros panorama 74

Teilharďo de Chardino idėjų recepcijos tyrimo šaltiniai: chronologija, recepcijos kanalai 77

Recepcija katalikų visuomenėje 79

Recepcija profesionaliojoje filosofijoje 82

Svarbiausių lietuvių profesionalių filosofų ir katalikų dvasininkų bei katalikų intelektualų publikuotų darbų, kuriuose minimos ar plačiau analizuojamos Teilharďo de Chardino idėjos, bibliografija ir archyvinė medžiaga 112

Išvados 117

Literatūra 120

Summary 123

Priedas 125

Unikalus Teilharďo de Chardino veikalas *Materijos širdis* 125

Pierre Teilhard de Chardin. Materijos širdis (vertimas ir komentarai) 127

ĮVADAS

Ši knyga yra parengta vykdant mokslo projektą „Teilharď o de Chardino idėjų sklaida išeivijoje ir Lietuvoje“, kurio sumanymas kilo siekiant plačiau pasigilinti į diskusijas išeivijoje, kurios kilo dėl šio prancūzų paleontologo, teologo ir filosofo minčių, su kuriomis buvo susipažinta rengiant *Lietuvos filosofinės minties istorijos šaltinių* trečiąjį tomą, skirtą filosofijai išeivijoje[1]. Šis sumanymas buvo esmingai išplėstas nagrinėjant *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraščio* XLI-ajame tome publikuotą studiją „Pierre'o Teilhardo de Chardino idėjų recepcija Lietuvoje: Brazauskų mokykla (1975–1993)“[2] priėjus prie išvados, kad šio mąstytojo idėjos reikšmingai paveikė ne vien išeivijos, bet ir pačios Lietuvos intelektualų pasaulėžiūrinius ieškojimus. Tad nutarta atlikti sistemingą visos lietuviškosios Teilharď o de Chardino[3] recepcijos ir jos kontekste kilusių idėjų tyrimą.

Galimybė platesniam Lietuvos skaitytojų ratui pažinti paties Teilharď o de Chardino mintis buvo suteikta dar prieš kelis dešimtmečius, kai profesoriaus Bronislavo Juozo Kuzmicko iniciatyva „Minties“ leidykla publikavo Petro Račiaus garsiausios šio mąstytojo knygos *Le Phénomène humain* vertimą iš originalo kalbos, palydėtą profesoriaus įvadiniu straipsniu „Tejarizmas – netradiciška krikščioniškoji filosofija“[4]. Žinoma, norint suprasti lietuviškųjų Teilharď o de Chardino interpretacijų įvairovę, vien *Žmogaus fenomeno* perskaitymo nepakanka, tad buvo pasirinkta iš prancūzų kalbos išversti antrąjį garsiausią jo veikalą *Le cœur de la matière*, kuriuo savo Teilharď o de Chardino teorijos sampratas rėmė daugelis lietuviškųjų diskusijų dalyvių.

---

1 *Lietuvos filosofinės minties istorijos šaltiniai. T. 3: Filosofija išeivijoje, 1945–2000*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011.

2 Ramūnas Labanauskas. Pierre'o Teilhardo de Chardino idėjų recepcija Lietuvoje: Brazauskų mokykla (1975–1993). *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2018, t. 41, p. 193–234.

3 Pati prancūzų mąstytojo pavardė spaudoje lietuvių kalba rašoma įvairiai: ir su apostrofais, ir be jų, kartais trumpinama iki Teilhard(as), kartais iki Chardin(as), tad šiame leidinyje pasirinkta pilna vardo ir pavardės forma su pridėta galūne, linksniuojama pagal lietuvių kalbos taisykles.

4 Tejaras de Šardenas, P. Žmogaus fenomenas. Vilnius: Mintis, 1995.

Vykdant šį projektą buvo parengtas ir publikuotas Ramūno Labanausko straipsnis, kuriame skaitytojai supažindinami su Teilharď o de Chardino asmenybe ir idėjomis[5]. Tad knygoje jų aptarimas nebekartojamas, o iš karto pirmasis monografijos skyrius skiriamas jo idėjų recepcijos išeivijoje (pranešimuose, straipsniuose, jų cikluose ir smulkesnėse žinutėse, taip pat trijose knygose, kuriose buvo specialiai diskutuojama dėl Teilharď o de Chardino idėjų, interpretacijų) analizei. Šio skyriaus autorė Rūta Marija Vabalaitė pirmoje skyriaus dalyje paseka recepcijos chronologiją, supažindina su pagrindiniais autoriais ir jai daugiausia dėmesio skyrusiais periodiniais išeivijos leidiniais. Antrojoje skyriaus dalyje autorė analizuoja daugiausia diskusijų sukėlusius Teilharď o de Chardino teorijos aspektus, išeivijos autorių nuomones apie juos ir jų bandymus argumentuoti savuosius jų interpretavimus. Skyriaus pabaigoje pateikiama nustatytų ir tyrinėtų išeivijoje publikuotų darbų, kuriuose minimos ar plačiau analizuojamos Teilharď o de Chardino idėjos, bibliografija ir naudotų archyvinių duomenų sąrašas.

Antrajame skyriuje, kurio autorius yra Ramūnas Labanauskas, analizuojamos Teilharď o de Chardino idėjos ir negausūs, bet reikšmingi Lietuvą pasiekę jų vertinimai išeivijoje, – atliekama jų recepcija Lietuvos filosofinio mąstymo ir nevienalytės katalikiškos pasaulėžiūros tradicijose. Dėl recepciją liudijančių dokumentų gausos ir jų reikšmingumo knygoje pateikiama glausta jų analizė, o išsamūs atlikto jų tyrimo rezultatai bus publikuoti atskiru leidiniu. Skyrių sudaro keturios dalys. Pirmiausia pateikiama antrosios XX amžiaus pusės Lietuvos visuomenės pasaulėžiūros panorama. Antroje dalyje apibūdinami Teilharď o de Chardino idėjų recepcijos tyrimo šaltiniai: chronologija ir recepcijos kanalai. Trečioje ir ketvirtoje dalyse analizuojama ši recepcija Lietuvos katalikų visuomenėje ir profesionaliojoje filosofijoje. Antrasis skyrius, kaip ir pirmasis, baigiamas naudotų archyvinių dokumentų sąrašu ir svarbiausių lietuvių profesionalių filosofų

5 Ramūnas Labanauskas. Pierre Teilhardo de Chardino gyvenimas ir idėjos atvirosios katalikybės kontekste. *Socialinių mokslų studijos*, 2024, nr. 13.

ir katalikų dvasininkų publikuotų darbų, kuriuose minimos ar plačiau analizuojamos Teilhard'o de Chardino idėjos, bibliografija.

Svarbi knygos dalis yra jau minėto paties Teilhard'o de Chardino kūrinio *Le cœur de la matière*, paties autoriaus nuomone, geriausiai reprezentuojančio jo filosofinio mąstymo visumą, vertimas iš prancūzų kalbos. Vertimo autorius Povilas Aleksandravičius labai sudėtingas, daugiaprasmes, unikalias veikalo *Materijos širdis* sąvokas ir koncepcijas palydi taikliais komentarais, padedančiais ne tik suvokti teksto prasmę ir reikšmę, bet ir suprasti Teilhard'o de Chardino mąstymo aktualumą šiuolaikiniam žmogui. Povilo Aleksandravičiaus atliktas vertimas sudaro galimybę įvertinti visus tiek ir išeivijoje, tiek ir Lietuvoje vykusių diskusijų apie Teilhard'o de Chardino minties niuansus, o sykiu ir praplečia dabartinio Lietuvos kultūrinio diskurso ribas.

Monografijos autoriai nuoširdžiai dėkoja Pasaulio lietuvių archyvo darbuotojoms, suteikusioms galimybę pasistažuoti šiame archyve ir davusioms medžiagos paieškai reikšmingų patarimų; pačios Lietuvos archyvų darbuotojoms ir darbuotojams, leidusioms ir leidusiems susipažinti su tyrinėjimams relevantiška medžiaga; Mykolo Romerio universiteto Projektų skyriui ir Humanitarinių mokslų institutui, nuoširdžiai talkinusiems visą projekto vykdymo laiką.

I skyrius

PIERRE'O TEILHARD'O DE CHARDINO IDĖJŲ RECEPCIJA IŠEIVIJOJE

Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti netikėta, kad iki pat šių dienų plačiausiomis tarpusavio diskusijomis, kurios kilo dėl lietuvių kalba paskelbtų filosofinių idėjų, tenka laikyti religinės krypties išeivijos filosofų polemiką dėl Teilhard'o de Chardino koncepcijos interpretacijų. Vis dėlto, atsiminus tarpukario Lietuvoje vyravusią filosofijos katalikišką kryptį, gyvas susidomėjimas Teilhard'o de Chardino idėjomis nebeatrodo toks netikėtas. Dar nepriklausomoje Lietuvoje leistuose žurnaluose *Kosmos* ir *Kultūra* dažnai buvo analizuojama evoliucijos teorija ir diskutuojama dėl jos vertinimų. Katalikų krypties filosofai deklaravo toleranciją evoliucijos teorijos atžvilgiu, bet, pasak mokslo istorikų, publikavo daugiausia negatyvius Charleso Darwino teorijos vertinimus[6]. Pranas Dovydaitis, kuris aktyviausiai iš jų domėjosi mokslo ir religijos santykiais, pripažino evoliucijos idėją sykiu propaguodamas mintį apie Dievą kaip evoliucijos kūrėją ir neigė darvinistinį žmogaus kilmės aiškinimą[7]. Taigi nenuostabu, kad dėmesys bandymams krikščioniškai interpretuoti evoliuciją išliko ir išeivijoje. Aštuntojo dešimtmečio viduryje apmąstydamas išeivijos filosofijos sklaidą Juozas Girnius apgailestavo – „jei nebūtų buvę primiršta, ką Dovydaitis jau prieš 50–60 metų įžvelgė, kitaip būtų vykusios dabartinės diskusijos dėl P. Teilhard de Chardino ir aplamai dėl evoliucijos mokslo. Kiek kur sutikdamas ar nesutikdamas su P. Teilhard de Chardinu, Dovydaitis būtų tikrai džiaugęsis jo pastanga tiesti tiltą tarp krikščioniškosios pasaulėžiūros ir moderniojo mokslo"[8]. Tikėtina, kad šią liūdną pastabą inspiravo

6 Vincas Būda, Alina Irena Šveistytė. The ideas of Charles Darwin in Lithuania: Contributions by Emigrant Authors during the Years of Occupation. Iš Eve-Marie Engels, Thomas F. Glick (red.). *The Reception of Charles Darwin in Europe*. London, New York, Continuum, 2008, p. 236.

7 Ibid., p. 239.

8 Juozas Girnius. *Pranas Dovydaitis*. Chicago: Ateitis, 1975, p. 686.

tai, kad pats Girnius, žinoma, iš anksto negalėdamas numatyti diskusijų turinio, visus ragino pažinti Teilhard'o de Chardino idėjas ir jas aptarti. Savo redaguotame žurnale *Aidai* filosofas publikavo jo darbus pristatančius straipsnius, į 1968 m. gegužės mėnesio numerį greta kitų dviejų įtraukė ir savąjį, kurio pabaigoje išvardijo kelias įvairiuose lietuviškuose leidiniuose pasirodžiusias Teilhard'o de Chardino kūrybai skirtas publikacijas ir skatino kitus autorius skelbti darbus šia tema[9]. Straipsniai buvo skelbiami ne vien *Aiduose*, bet ir *Laiškuose lietuviams*, *Draugo* šeštadieniniuose prieduose, *Darbininke*, *Tėviškės žiburiuose*, *Naujienose*, pasirodė ir trys knygos, kuriose buvo plačiau analizuojamas Teilhard'o de Chardino gyvenimas ir mąstymas.

Siekdami pažinti Teilhard'o de Chardino recepciją, šiose publikacijose, pirmajame skyrelyje patyrinėsime jos istoriją, akcentuosime savitas apie jį rašiusiųjų mintis, pateiksime duomenis apie dabar jau primirštų autorių dvasinę bei mokslinę veiklą. Antrajame skyrelyje išskirsime kertines nuostatas ir teiginius, dėl kurių kilo polemika, paanalizuosime nesutarimų dėl filosofinių klausimų prielaidas bei argumentus.

Pažinčių ir vertinimų istorija

Pirmasis lietuvis, dar prieškariu susidomėjęs Teilhard'o de Chardino asmenybe, buvo jėzuitų kunigas Jonas Kubilius[10]. Išliko duomenys, kad 1961 m. birželio viduryje apie Teilhard'ą de Chardiną jis skaitė paskaitą ateitininkų sendraugių

9 Juozas Girnius. Teilhard de Chardin. *Aidai*, 1968, nr. 5.

10 Jonas Kubilius, SJ (1906–1991), filosofiją studijavo Olandijoje ir 1933 m. apgynė jos daktaro laipsnį, 1937–1940 m. Lione studijavo teologiją, po karo Sorbonoje antrą kartą studijavo filosofiją ir antrą kartą apgynė jos daktaro laipsnį. Aktyviai dalyvavo Monrealio ir Čikagos lietuvių katalikų veiklose (*Jungtinių Amerikos Valstijų lietuviai. Biografijų žinynas*. T. 1. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998, p. 538–539). Vietoj nekrologo *Laiškuose lietuviams* publikuotuose Kubiliaus atsiminimuose Teilhard'as de Chardinas minimas tarp kitų labiausiai jo gyvenimą paveikusių „mokslo vyrų, daugiausia jėzuitų" (Iš Jono Kubiliaus, SJ. prisiminimų. *Laiškai lietuviams*, 1991, nr. 4, p. 135). Tai, kad Kubiliui visą gyvenimą rūpėjo krikščioniška Teilhard'o de Chardino evoliucijos teorija, konstatuojama ir nekrologo pobūdžio straipsnyje, publikuotame *Tėviškės žiburiuose* (Irena Lukoševičienė. Gyvenimo prasmės skleidėjas. A. a. kunigas Jonas Kubilius, SJ, palikęs žymius pėdsakus Europoje ir Šiaurės Amerikoje. *Tėviškės žiburiai*, 1991 04 09).

susitikime[11]. Tik žodžiu „buvęs“ pasirašytame straipsnelyje nurodoma, kad ši paskaita susilaukė susidomėjimo, kad kunigas pateikė aiškų iškilios asmenybės paveikslą ir kad mintys buvusios drąsios. Kitą paskaitą ta pačia tema Kubilius perskaitė Lietuvių katalikų mokslo akademijos Čikagos židinio organizuotame susitikime, vykusiame 1962 m. gruodžio 3 d., ir prižadėjo parengti šiam prancūzų teologui skirtą straipsnį[12]. Žadėtus atsiminimus apie mąstytoją Kubilius publikavo vėliau, dešimtųjų jo mirties metinių proga. Susižavėjimo Teilhard'o de Chardino gyvenimu ir mąstymu kupinoje publikacijoje Kubilius rašė:

> Atsimenu labai gerai 1938 metus. Pirmuosius T. de Chardin veikalus rankraštyje perskaitęs ir giliai paveiktas, nuėjau pas Lyono universiteto teologijos fakulteto rektorių pasitarti. Jis man patarė būti atsargiam. Esą jėzuitų priešai budi ir norėtų T. de Chardin sulikviduoti ir tuo pakenkti jėzuitams. Bet mes, studentai, buvome tiek sužavėti jo mintimis, kad, niekam nežinant, pasirūpinome visus jo raštus, virš trisdešimt, juos multiplikavome, studijavome ir diskutavome. Mūsų profesoriai, artimi T. de Chardin draugai, mus palaikydavo ir net mūsų diskusijas pravesdavo. Jų tarpe buvo pasaulinio masto teologai, kaip H. de Lubac, P. Rodnet ir kiti. T. de Chardin idėjos mums buvo naujo pasaulio atradimas, o jo asmuo mūsų jaunose sielose išaugo į nepasiekiamą mokslininką, gilų mintytoją ir šventąjį. Pirmą kartą asmeniškai jį susitikau Paryžiuje 1947 m., kada jis gydėsi po širdies smūgio. Susitikau su juo tris kartus: vieną kartą mačiau jį jo mokslo studijoje, rue de Babylone, o kitu du kartu pasivaikščiojome Bois de Boulogne. Kartu su mumis pasivaikščiojo chemijos ir biologijos prof. dr. Mastagli. [...]
>
> T. de Chardin turėjo tiek gerumo, žmoniškos šilumos ir paprastumo,

11 Buvęs. Sendraugiai klausosi paskaitos. *Draugas*, 1961 06 29.

12 Teilhard de Chardin idėjos. *Draugas*, 1962 12 22. *LKMA Metraštyje* nurodoma kita Jono Kubiliaus paskaitos diena – 1962 12 16 ir jos pavadinimas: „Teilhard de Chardin idėjos – lyg ir atbaigimas dvasios kovos su medžiaga“ (Rapolas Krasauskas. Lietuvių katalikų mokslo akademijos veikimo ir darbų apžvalga. *LKMA Metraštis*, I t. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademijos leidinys, 1965, p. 341). Paskaitos organizatoriai nurodomi tie patys, tad egzistuoja dvi versijos, kurią dieną iš tiesų įvyko Kubiliaus paskaita.

pasitikėjimo Dievu ir žmogaus dvasia, kad jo rami, bet pilna gyvybės, naujų idėjų ir planų kalba palenkdavo be prievartos kito žmogaus galvojimą. Todėl aš nesistebiu, kad tokie žmonės kaip Julian Huxley, George Gaylord Simpson pasidarė jo asmeniniai draugai ir gerbėjai, nors jų įsitikinimai ir moksliniai siekimai buvo gana skirtingi. Iš tokių susitikimų grįždavau pasiilgęs sekančio.

Kiek aš žinau iš savo patirties, aš manau, kad visoje Prancūzijoje nebuvo nė vieno jėzuito, kuris jam nereikštų didelės pagarbos ir pasitikėjimo. Bet aš suprantu taip pat, kaip skaudu jam buvo, kuomet jam uždraudė spausdinti jo veikalus. Iš savo pusės jis neparodė nė mažiausio nepaklusnumo nei savo viršininkams, nei Bažnyčiai nei žodžiu, nei raštu, nei savo elgesiu. Priešingai, visur jis pareikšdavo pasitikėjimą Jėzaus Draugija ir Bažnyčia ir visokiais būdais ir visur gynė ją ir jos misiją pasaulyje. Retai esu susitikęs žmogų tokio gilaus tikėjimo. Jis tikrai nebuvo nei panteistas, nei sentimentalizmu atskiestas mistikas. Jo tikėjimas į vieną asmeninį Dievą ir į Jėzaus Kristaus istorinį asmenį pasireiškė visuose jo raštuose.[...]

T. de Chardin buvo begaliniai lakaus proto, gilios intuicijos ir lakios fantazijos asmenybė. Jo atvirumas ir nuoširdumas kitam žmogui liko ir dabar dar proverbiškas. Reali artimo meilė buvo spontaniška ir universali. Jo vienintelis tikslas buvo geriau tarnauti artimui ir tiesai. Kiekvienam gyvenimo kelionėje sutiktam asmeniui jis turėjo milžiniškos įtakos. Jis buvo tiek turtingos asmenybės, kad, rodos, turėjo tiek dvasinių išteklių, kad būtų galėjęs pripildyti visą pasaulį.[13]

Žinoma, šilti Kubiliaus vertinimai nebuvo pirmoji publikacija apie Teilharď ą de Chardiną išeivijos lietuvių spaudoje. Pirmą kartą jis paminėtas 1950 m. rugsėjo mėnesio *Aiduose* prancūzų jėzuito Jeano Daniélou straipsnio vertimo

13 Jonas Kubilius, SJ. Teilhard de Chardin. *Laiškai lietuviams*, 1965, nr. 11, p. 366.

publikacijoje[14]. 1957 m. rugpjūčio mėnesio *Draugo* kronika informavo apie išleistą Teilhard'o de Chardino knygą *Dieviškoji aplinka*[15]. Mąstytojo citata apie matymo reikšmę, apie Kristaus įsikūnijimą iš jo žinomiausio veikalo *Žmogaus fenomenas* savo straipsnį pradeda kunigas Feliksas Jucevičius[16]. Straipsnis atspausdintas 1957 m. gruodžio mėnesio *Aiduose*, o citatos autorius pristatytas kaip vienas žymiausių mūsų laikų geologų ir paleontologų[17]. 1959 m. gruodžio mėnesio *Draugo* šeštadieniniame priede pirmą kartą publikuotas paties prancūzų teologo kūrinio ištraukos vertimas. Lietuvių skaitytojų dėmesiui pateiktas poetiškas Teilhard'o de Chardino medžiagos reikšmės išryškinimas, žinoma, nemenkinantis ir krikščioniškojo Dievo didingumo. Šiame „Himne medžiagai" autorius teigia, kad „be tavęs, medžiaga, be tavo pagundų, bet tavo įsiveržimų, mes gyventume sustingę ir suvaikėję, nieko nežiną nei apie save, nei apie Dievą; tu esi ta, kuri traukai ir suriši, tu esi, kuri priešiniesi ir nusileidi, tu esi, kuri griauni ir pakeli, tu esi, kuri prieštarauji ir pritari, tu esi syvai mūsų sieloje, Dievo ranka, Kristaus Kūnas ..., medžiaga, aš tave laiminu. Laiminu tave, medžiaga, bet ne tokiame pavidale, – susiaurintą ir sudraskytą, kaip aukščiausiojo mokslo vaidilos ir dorybių skelbėjai nusako, – jie sako, kad tu esi žemų aistrų ir jėgų mišinys, – bet toje apraiškoje, kurioje tu man šiandieną pasirodai: savo visumoje ir savo tiesoje..."[18] Vėliau susipažinę su diskusijomis, vykusiomis kitais dešimtmečiais išeivijos spaudoje, matysime, kad šios mintys paskatina skaitytojus apsvarstyti Teilhard'o de Chardino pasaulėžiūros ir panteizmo santykį.

1960 m. pradžioje *Draugo* kronika informavo apie tai, kad *The New York Times*

14 R. P. Jean Daniélou, SJ. Intelektualinės srovės Prancūzijoje. *Aidai*, 1950, nr. 7.

15 Knygos Prancūzijoje. *Draugas*, 1958 08 02.

16 Feliksas Jucevičius (1924–2019), į kunigus įšventintas 1950 m., 1960–2004 m. lietuvių parapijos klebonas. Studijavo seminarijose ir Grigaliaus universitete Romoje, ten 1952 m. tapo teologijos daktaru. Sociologiją studijavo Sorbonoje, filosofiją McGillo universitete (Kanada). Sielovadinę veiklą vykdė lietuvių bendruomenėse Paryžiuje, Monrealyje, publikavo straipsnius ir tris religines istorines knygas (https://lietuviai.ca/S2/naujienos.php?n=14514).

17 Feliksas Jucevičius. Įsikūnijimo tikrovė. *Aidai*, 1957, nr. 10.

18 Teilhard de Chardin. Himnas medžiagai. *Draugo* priedas, 1959 12 05.

knygų apžvalgoje yra palankus atsiliepimas apie *Žmogaus fenomeną*[19]. Ta pati Teilhard'o de Chardino knyga yra minima kunigo Gedimino Kijausko[20] straipsnyje, publikuotame 1960 m. birželio mėn. numeryje, skirtame periodiniam leidiniui *Laiškai lietuviams*. Autorius apgailestauja, kad okupuotos Lietuvos skaitytojams nepateikiamos žinios apie mokslo ir religijos suderinimą ir klausia, „gal vienas gražiausių pavyzdžių mūsų laikais ne tik kaip galima suderinti religiją su mokslu, bet ir parodyti, kaip jie gali bendradarbiauti ir vienas kitam pagelbėti, būtų Tėvo Teilhard de Chardin, S. J., pastangos bei dideli darbai šioje srityje"[21], ir pripažįsta, kad atsakymą parodys ateitis.

1960 m. rugsėjo mėnesį kritiškai į teigiamus Teilhard'o de Chardino vertinimus lietuviškoje spaudoje pirmą kartą sureagavo žurnalistas Juozas Mačernis[22]. *Draugo* priede publikuotame straipsnyje „Apie žmogaus kilmę" autorius pakartojo mintis iš savo ispaniškai rašomos knygos, prancūzų teologą pavadino „komunistų sąjungininku", tvirtino, kad jis, „norėdamas būti „moderniškų" tai yra reliatyvistu, prileidžia, kad pasaulį organizuoja ne Dievo išmintis, o chaotiškas, azartiškas medžiagos dalelių žaidimas, suimamas tik į tikimybių skaičiavimo ir statistikos formules"[23]. Panašiu laiku tame pačiame dienraštyje *Draugas* publikuota ir visiškai kitokia germanisto Rimvydo Šliažo[24] nuomonė, pasak kurio,

19 Evoliucija. *Draugas*, 1960 01 30.

20 Gediminas Kijauskas, SJ (1930–2023), kunigas, lietuvių jėzuitų viceprovincijolas. Gimnaziją baigęs Vokietijoje, 1950 m. persikėlė į JAV ir įstojo į Jėzaus draugiją. Jėzuitų noviciatuose, kolegijose studijavo klasikinę literatūrą, filosofiją, teologiją; Montrealio universitete – religijos sociologiją. Vadovavo Lietuvos viceprovincijai, rūpinosi archyvu, ėjo viceprovincijos istoriko pareigas, buvo jėzuitų Jaunimo centro Čikagoje direktoriumi, rūpinosi ateitininkų veikla, bendradarbiavo periodinėje spaudoje (https://www.bernardinai.lt/pas-viespati-iskeliavo-t-gediminas-kijauskas-sj-1930-1960-2023/).

21 Gediminas Kijauskas, SJ. Religija už geležinės uždangos III: antireliginės Sovietų propagandos įrankiai. *Laiškai lietuviams*, 1960, nr. 7, p. 203.

22 Juozas Mačernis (1891–1976), žurnalistas, pedagogas, esperantininkas. Studijavo Ženevos pedagoginiame institute, Lietuvos universiteto Teologijos-filosofijos fakultete, dirbo mokytoju, leido kultūrinę periodiką, populiarino esperanto kalbą. 1944 m. pasitraukė į Vakarus, nuo 1949 m. gyveno Argentinoje, ispanų kalba publikavo keturias knygas žmogaus, mokslo ir religijos, politinės filosofijos klausimais (*Lietuvių enciklopedija*. Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1959, t. 17, p. 40–41).

23 Juozas Mačernis. Apie žmogaus kilmę. *Draugo* priedas, 1960 09 10.

24 Rimvydas Šliažas (1936), filosofijos daktaras, germanistas, žurnalo *Ateitis* vyriausiasis redaktorius. Studijavo Čikagos universitete, vokiečių kalbą dėstė Ilinojaus universitete Čikagoje (https://www.limis.lt/valuables/e/805354/634152218).

„Teilhard de Chardin stengiasi padaryti katalikybę vėl gyvenimo religija“[25].

1961 m. balandžio mėnesio *Aiduose* kunigas Pranas Gaida-Gaidamavičius paskelbė straipsnį „Viešpatijos naujos epochos brėkšmėj“, kuriame pateikta pirmoji išeivijoje spausdinta polemika su Teilhard'o de Chardino idėjomis, išdėstytomis knygoje *Žmogaus ateitis*. Trimis viešpatijomis Gaidamavičius pavadina marksistinį, humanistinį ir krikščioniškąjį atsakymus į būties prasmės klausimą ir įrodinėja krikščioniškosios pasaulio ateities interpretacijos pranašumus. Kunigas iš dalies pritaria tejariškajai pasaulio evoliucijos koncepcijai, tik akcentuoja, kad evoliucija savaime į Omegos tašką neatves, bei teigia, kad Teilhard'o de Chardino nuomonė yra „remiama natūralizmu, nesiderina su pačia Kristaus viešpatijos esme, kuri atbaigą bei pilnatį perkelia antgamtinėn plotmėn“[26]. Gaidamavičiaus požiūriu, prancūzų teologas prognozuoja krikščioniškosios ir marksistinės – neohumanistinės viešpatijų suartėjimą ir tai, kad galiausiai krikščioniškoji jas absorbuos. Pats autorius pasisako už kitą pasaulio raidos galimybę, nes, jo nuomone, istorija rodo, kad krikščioniškoji viešpatija pergyvens kitas ir bręs „nuolatinės kovos, žaizdos, laukimo ir vilties ženkle“[27].

Penktajame Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavime, įvykusiame 1961 m. rugsėjo 1–3 d. Čikagoje, gamtos mokslų daktaras Vladas Litas (Literskis)[28] skaitė pranešimą „Evoliucijos teorija ir krikščioniškoji pasaulėžiūra“. Nors, deja, nėra žinių, ar jame buvo minima tejariškoji koncepcija, tikėtina, kad šis Lito pranešimas paskatino išeivijos mąstytojus plačiau paanalizuoti jo temą, nes šiuo pranešimu pastarieji rėmėsi vėlesnėse diskusijose apie Teilhard'ą de Chardiną.

1962 m. leidinys *Darbininkas* publikavo du tik santrumpa „M. Pls, Chicago

25 Rimvydas Šliažas. Ateities 50-jam gimtadieniui artėjant. *Draugas*, 1960 09 29.

26 Pranas Gaidamavičius. Viešpatijos naujos epochos brėkšmėj. *Aidai*, 1961, nr. 4.

27 Ibid.

28 Vladas Literskis (Litas) (1909–1971), biologas, lietuvių išeivijos veikėjas. Studijavo geografiją ir biologiją Vytauto Didžiojo universitete, vėliau ten dėstė mikrobiologiją. 1948 m. Miunsterio universitete tapo gamtos mokslų daktaru. 1954–1957 m. Vasario 16-osios gimnazijos direktorius, nuo 1957 m. dirbo Ilinojaus universitete, redagavo *Tėvynės sargą*, skelbė straipsnius išeivijos spaudoje (Mūsų buityje. *Aidai*, 1971, nr. 1).

Ill.“ pasirašytus straipsnelius, kuriuose pasisakoma apie prancūzų teologą. Pirmajame – liepos mėnesio spaudos apžvalgoje – tvirtinama, kad nėra pagrindo ieškoti „pavojų“ jo bandymuose suderinti mokslą ir tikėjimą, nes „jis tiktai, per daug pasinėręs į žmogaus kilmės vyksmą (*anthropogenesis*), padarė kai kurių per drąsių tvirtinimų žmogaus išsivystymo atžvilgiu, ko ir šiandieninė paleontologija nei zoologija nepajėgia dar patvirtinti nei atmesti“[29]. Antrajame „Kai dalykus norima sudrumsti“ skaitytojai supažindinami su Teilharď o de Chardino biografija, aiškinama, kad „kai pasaulis sužavėtas mokslo vaisiais ir kai marksistai bando monopolizuoti mokslą, tai kun. Chardin darbai kaip tik įrodo, jog mokslas nepasieks savo tikslų be dvasinių platumų ir kad žmogiškoji dvasia būtinai dalyvauja visatos likime“[30]. Straipsnio autorius pabrėžia, kad kunigui pavyko išvengti panteizmo ir egzistencializmo, bet daug kur jis „priartėja prie panpsichizmo, o kai kur sugrįžta net į hyloistines sąvokas“[31].

1962 m. dienraštis *Draugas* išspausdino prelato Juozo Prunskio[32] straipsnį „Ar vyksta karas tarp mokslo ir religijos“, kuriame minima Teilharď o de Chardino, kurį autorius pavadino pasaulinio garso antropologu ir kartu jėzuitu teologu, knyga *Žmogaus fenomenas* ir cituojamas Juliano Huxley'aus jai parašyto įvado teiginys, kad Teilharď as de Chardinas siekia suartinti mokslą ir religiją[33]. Po kelių mėnesių tas pats dienraštis, reaguodamas į Vatikano įspėjimą prancūzų teologą pažinojusiam Maurice'ui de Gandillacui, publikavo tik santrumpa „Šl.“ pasirašytą straipsnį „Chardin susidomėjimo ženkle“, supažindinantį su Gandillaco mintimis apie jį[34]. Tų pačių metų pabaigoje *Drauge* paskelbta nepasirašyta žinutė „Teilhard

29 M. Pls. Spauda. *Darbininkas*, 1962 07 26.

30 M. Pls. Kai dalykus norima sudrumsti. *Darbininkas*, 1962 09 05.

31 Ibid.

32 Juozas Prunskis (1907–2003), kunigas, prelatas, studijavo Vytauto Didžiojo ir Vašingtono katalikiškajame universitetuose, 1945 m. tapo bažnytinės teisės daktaru, dirbo *Draugo*, *The Marian* redakcijose, dėstė žurnalistiką, rašė religines ir istorines knygas ir straipsnius išeivijos periodikoje (https://www.vle.lt/straipsnis/juozas-prunskis/).

33 Juozas Prunskis. Ar vyksta karas tarp mokslo ir religijos. *Draugas*, 1962 05 26. Tas pat yra perspausdinta knygoje Prunskis, Juozas. *Mokslas ir religija*. Los Angeles, CA: Lietuvių dienos, 1964, p. 125–129.

34 Šl. Chardin susidomėjimo ženkle. *Draugas*, 1962 09 08.

de Chardin idėjos“, iš kurios sužinome, kad po jau minėtos Kubiliaus paskaitos kilusiose diskusijose išryškėjo, „kad lietuviškoji visuomenė, ypač jaunimas, minėto mokslininko asmeniu ir mintimis yra labai susidomėję“, „kad Chardino filosofinės mintys neturi sisteminio vienumo ir neduoda iškeltų klausimų sprendimo, o tik įveda žmogaus mintį į painų antropologinės evoliucijos kelią“, ir kad yra manančių, kad „Chardin filosofija orientuojasi panteizmo ir panpsichizmo linkme“[35].

1963 m. išeivijoje organizuotos net trys Teilhard'ui de Chardinui skirtos paskaitos. Pirmąją kovo 9 d. Los Andžele Lietuvių kultūros klube skaitė prelatas Petras Celiešius[36]. Prieš kelias dienas *Draugo* korespondentui atskleisdamas būsimos paskaitos temą, jis akcentavo katalikiškosios lietuvių visuomenės domėjimąsi prancūzų teologu, apgailestavo, kad „sunku patikrinti ar jis turi pasekėjų mūsų filosofų tarpe“, teigė, kad Teilhard'o de Chardino „mokslas nėra filosofija, bet gamtamokslio, teologijos ir misticizmo sintezė. Jis sujungia gamtos mokslus su teologija vienumon, nutiesdamas tiltą per bedugnę tarp gamtos mokslų ir teologijos tariamo priešiškumo“[37]. Kitus du tejariškos problematikos mokslo renginius organizavo Lietuvių katalikų mokslo akademijos Čikagos židinys. Gegužės 26 d. Jaunimo centre kunigas marijonas Vytautas Bagdanavičius[38] skaitė paskaitą „Teilhard de Chardin žmogaus veiksmų sudievinimo klausimas“. Iš raidėmis „k. p.“ pasirašytos jos apžvalgos „Teilhard de Chardin aktualėja ir mūsų šviesuomenėje“, publikuotos *Draugo* pirmajame birželio numeryje, sužinome, kad

35 Teilhard de Chardin idėjos. *Draugas*, 1962 12 22.

36 Petras Celiešius (1906–1986), kunigas, prelatas, studijavo Kauno kunigų seminarijoje, Bonos universitete, jame tapo filosofijos daktaru. JAV ir Vokietijoje užsiėmė religine ir visuomenine veikla, parengė religinių leidinių, bendradarbiavo LKMA ir *Lietuvių enciklopedijoje*, išeivijos periodikoje publikavo straipsnius teologijos, filosofijos, meno klausimais (*Jungtinių Amerikos Valstijų lietuviai. Biografijų žinynas*. T. 1. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998, p. 191).

37 Dr. P. Celiešius apie Teilhard de Chardin. *Draugas*, 1963 03 05.

38 Vytautas Jonas Bagdanavičius, MIC (1908–2001), kunigas, išeivijos visuomenės veikėjas, LKMA narys. Teologiją studijavo Vytauto Didžiojo universitete, filosofiją – Miuncheno universitete. Vienas iš Lietuvių kunigų sąjungos steigėjų, ilgametis dienraščio *Draugas* redaktorius, Lietuviškos knygos klubo vedėjas, Pedagoginio lituanistikos instituto rektorius. Bendradarbiavo *Lietuvių enciklopedijoje* ir išeivijos spaudoje, publikavo knygų religijos filosofijos, tautinės tapatybės klausimais (https://www.vle.lt/straipsnis/vytautas-jonas-bagdanavicius/).

pagrindinį pranešėją „gražiai papildė, vietomis jam paoponuodamas koreferentas dr. Arūnas Liulevičius[39]", nuomonėmis pasidalijo ir kiti renginio dalyviai, o „ypač buvo įdomūs, kiek ilgesni kun. dr. P. Celiešiaus ir tėvo J. Kubiliaus komentarai"[40]. Baigdamas apžvalgą, jos autorius džiaugiasi, kad pasirinkta visus dominanti paskaitos tema pritraukė daug akademinio jaunimo ir kad *Čikagos židinys* sėkmingai veikia. Antruoju 1963 m. šio židinio renginiu, skirtu tejariškajai problematikai, tapo spalio 20 d. chemijos daktaro Jono Rugio[41] paskaita „Evoliucijos sąvoka šiais laikais"[42]. Kiek vėliau vyko analogiškos tematikos mokslo renginiai, organizuoti Bostone[43].

1963 m. sausio mėn. *Laiškuose lietuviams* kunigas Kijauskas, aptardamas krikščioniškosios kultūros kūrėjus, dar kartą teigiamai įvertino prancūzų teologą. Šį kartą autorius rašo, kad „vienas iš žymiausių pasaulio mokslininkų, paleontologų, geologų ir antropologų, prancūzas jėzuitas Pierre Teilhard de Chardin didesnę savo gyvenimo dalį darė tyrinėjimus, per savo rankas leido medžiaginius daiktus. Visi daiktai jam kalbėjo apie Dievą, apie artimą ryšį su Kristaus karalyste"[44].

Tų pačių metų balandžio mėnesį *Tėviškės žiburiai* publikavo jau minėto Juozo Mačernio straipsnį „Žvilgsnis į tolimą žmonijos praeitį", kuriame autorius

39 Arūnas Liulevičius (1934–2018), matematikas, baigė Čikagos universitetą ir jame dėstė, nuo 1960 m. daktaras, nuo 1968 m. profesorius. Bendradarbiavo matematikos žurnalo ir išeivijos leidinių redakcijose (https://www.vle.lt/straipsnis/arunas-liulevicius/). Išliko žinių, kad 1965 m. vasario mėn. Klivlando ateitininkų jaunimui Liulevičius skaitė paskaitą „Žmonijos ateitis", kurioje „pristatė eilę gyvų Teilhard de Chardin minčių" (Priesaika idealui. *Draugas*, 1965 03 13).

40 K. p. Teilhard de Chardin aktualėja ir mūsų šviesuomenėje. *Draugas*, 1963 06 01.

41 Jonas Rugis (1901–1968), inžinierius chemikas. Chemijos inžinieriaus mokslo laipsnį įgijo 1928 m. Gento universitete. Dirbo mokytoju, dėstytoju, pramonės laboratorijų vedėju. Publikavo straipsnių mokslo, technologijos, administracijos, istorijos ir kitais klausimais, kuro technologijų vadovėlį, istorinę monografiją *Švėkšnos praeitis*, bendradarbiavo rengiant *Lietuvių enciklopediją* (*Jungtinių Amerikos Valstijų lietuviai. Biografijų žinynas*. T. 2. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002, p. 199–200).

42 Rapolas Krasauskas. Lietuvių katalikų mokslo akademijos veikimo ir darbų apžvalga. *LKMA Metraštis*, I t. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademijos leidinys, 1965, p. 341.

43 Paskaitą apie veikalą *Žmogaus fenomenas* Bostono ateitininkų sendraugių susitikime, vykusiame 1966 m. gruodžio 11 d., skaitė kunigas pranciškonas Vytautas Zakaras (Bostono žinios. *Draugas*, 1966.12.28). Taip pat Bostone 1973 m. rudenį vykusiame devintajame Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavime kunigas Tomas Žiūraitis skaitė pranešimą „Naujas mokslo žvilgsnis į evoliucijos teorijas" (Lietuvių katalikų mokslo akademijos IX-tojo suvažiavimo, įvykstančio š. m. rugpiūčio 31 – rugsėjo 2 dienomis Bostono kolegijoje programa. *Draugas*, 1973 08 25).

44 Gediminas Kijauskas, SJ. Krikščioniškosios kultūros kūrėjai. *Laiškai lietuviams*, 1963, nr. 1, p. 25.

apgailestauja, kad „ir lietuvių intelektualų tarpe esama žmonių, kurie de Chardin teorijai pritaria“[45] ir pateikia dar vieną ištrauką iš savo knygos, kurioje įrodinėja, kad kai kurių paleoantropologų teiginiai apie prieš šimtus tūkstančių metų gyvenusius pusiau-žmones, pusiau-beždžiones yra apgaulingi.

To paties leidinio gegužės mėnesio numeryje pasirodė pirmoji platesnė publikacija, kurioje specialiai aprašytos Teilharď o de Chardino idėjos. Dviejų dalių straipsnyje „Visata slenka į savo atbaigos centrą“ autorius Antanas Pamituviškis[46] supažindina lietuvių skaitytojus su pagrindiniais veikalo *Žmogaus fenomenas* teiginiais ir tvirtina, kad autoriui pavyko įrodyti, kad „pasaulis nėra priešingas Dievui, bet tik laukia Jo perkeitimo“[47], kuriame laisva valia lemta dalyvauti ir proto sferoje susivienijantiesiems asmenims. Straipsnyje pritariama visoms Teilharď o de Chardino mintims, net nuomonei, kad radialinė[48] energija pajėgia nepaklusti entropijos dėsniui. Akcentuotina tai, kad šio straipsnio iškarpą į savo archyvą įdėjo kunigas Jonas Švagždys[49]. Ši iškarpa[50], kaip ir visa dabar Pasaulio lietuvių archyve (toliau – PLA) personalijų fonduose saugoma jo archyvo medžiaga[51], leidžia tvirtinti, kad Švagždys rinko bei studijavo ir kitų autorių publikacijų angliškoje spaudoje iškarpas, o tai rodo, kad ir jis aktyviai domėjosi Teilharď o de Chardino idėjomis.

1963 m. rudenį *Tėviškės žiburių* rubrikos „Religiniame gyvenime“ žinutėje „Knygų pašalinimas iš Romos knygynų“ kunigas Kornelijus Bučmys[52] stebisi Ro-

45 Juozas Mačernis. Žvilgsnis į tolimą žmonijos praeitį. *Tėviškės žiburiai*, 1963 04 18.

46 Tikėtina, kad autorius buvo Kanados lietuvis, bet duomenų apie jį nepavyko rasti.

47 Antanas Pamituviškis. Visata slenka į savo atbaigos centrą. P. Teilhard de Chardin evoliucinis pasaulis. *Tėviškės žiburiai*, 1963 05 16.

48 Pamituviškis vartoja terminą „radiacinė“.

49 Jonas Švagždys (1882–1965), kunigas, visuomenininkas. Baigė kunigų seminariją Kaune, kunigu įšventintas 1906 m. 1913 m. išvyko į JAV, klebonavo, vėliau buvo moterų vienuolyno kapelionas Broktone, Masačusetso valstijoje, rūpinosi ir kitų parapijų religiniu gyvenimu, dalyvavo lietuvių išeivijos veikloje (*Jungtinių Amerikos Valstijų lietuviai. Biografijų žinynas*. T. 2. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002, p. 366).

50 PLA PF Kun. Jonas Švagždys d. 1, b. 224.

51 Ibid., b. 58, 74, 243.

52 Antanas (tėvas Kornelijus) Bučmys, OFM (1927–1999) kunigas, nuo 1961 m. pranciškonas. Teologiją studijavo Telšių ir Eichstato kunigų seminarijose ir Grigaliaus universitete. Teisę studijavo Laterano universitete, o žurna-

mos vikariato potvarkiu, pagal kurį dėl knygose aptinkamų klaidų Romos katalikiškuose knygynuose nebeliks Teilhard'o de Chardino veikalų, ir pastebi, kad „knygų leidėjams toks uždraudimas daug geriau padeda, negu keliolika palankių recenzijų"[53]. Tą pačią žinią kaip „nemalonią ir neoficialią" vertina ir vienas iš artimiausiai visuotinį bažnyčios suvažiavimą stebėjusių pasauliečių, jau minėtas matematikos daktaras Liulevičius[54].

Paskutiniame 1963 m. žurnalo Laiškai lietuviams numeryje, pažymint artėjančias šv. Kalėdas, publikuojama Teilhard'o de Chardino kūrinio ištrauka, pavadinta „Viltingas laukimas", kurioje vaizdingai rašoma, kad „žmonija yra augimo krizėje. Ji pamažu pradeda pajusti savo trūkumus, betgi ir savo galias. Ir... ji mato visatą, nušvintančią, tarsi horizontas prieš saulėtekį. Ji jaučia kažką ateisiant ir kažko laukia."[55] Pasak Teilhard'o de Chardino, kol kas pasaulis negali to, ko jis laukia, nei įvardyti, nei įvertinti jo transcendencijos, bet tai yra „pats mūsų laukiamas Kristus. Trokštant antrojo Atėjimo, užtenka leisti pačiai žemės širdžiai, mums ją krikščioninant, plakti mumyse"[56].

1963 m. rugsėjo 3 d. laiške kunigui Bagdanavičiui *Aidų* redaktorius Antanas Vaičiulaitis padėkojo už iš jo gautą straipsnį apie Teilhard'ą de Chardiną[57]. Šis straipsnis jau minėtos paskaitos pavadinimu „Teilhard de Chardin apie žmogaus veiksmų sudievinimą" publikuotas 1964 m. sausio mėnesio *Aidų* numeryje[58]. Analizuodamas prancūzų teologo straipsnį veiksmų tema Bagdanavičius pripažįsta, kad krikščioniškasis žmogaus veiklos supratimas yra aktuali gyvenimiška

listiką – Romos „Pro Deo" universitete. 1954-aisiais gavo teisės mokslų daktaro vardą. Tris dešimtmečius buvo leidinio *Darbininkas* redaktoriumi, bendradarbiavo *Tėviškės žiburiuose*, *Laiškuose lietuviams*, išleido religinio turinio knygą *Gegužės mėnuo* (*Jungtinių Amerikos Valstijų lietuviai. Biografijų žinynas*. T. 1. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998, p. 168–169).

53 Kornelijus Bučmys, OFM. Knygų pašalinimas iš Romos knygynų. *Tėviškės žiburiai*, 1963 10 31.

54 Arūnas Liulevičius. Suvažiavimas pusiaukelėje. *Laiškai lietuviams*, 1964, nr. 3, p. 78.

55 Pierre *Teilhard* de Chardin. Viltingas laukimas. *Laiškai lietuviams*, 1963, nr. 12, p. 363.

56 Ibid.

57 PLA PF Kun. Vytautas Bagdanavičius d. 3, b. 18.

58 Vytautas Bagdanavičius, MIC. Teilhard de Chardin apie žmogaus veiksmų sudievinimą. *Aidai*, 1964, nr. 1.

problema. Neneigdamas Teilhard'o de Chardino pastangų išaukštinti kūrybinio žmogaus veiksmo reikšmės, autorius siekia paaiškinti, kad tikėjimo ir sakramentų teikiamos malonės aspektas yra ne mažiau svarbus. Kunigo nuomone, prancūzų teologas teisingai nepripažįsta dvasios ir medžiagos atskirtumo, tačiau nepakankamai pasisako už „dvasinio momento pirmenybę ir nelygstamą jo vertę žmogaus gyvenime, lyginant jį su medžiagine žmogaus dalimi“[59], be to, neakcentuoja tiesioginio kiekvieno atskiro žmogaus sielos sukūrimo akto. Pasigesdamas žemiškųjų darbų religinio įprasminimo, Bagdanavičius tvirtina, kad Teilhard'as de Chardinas sąmoningai palieka dvejopo jo minčių supratimo galimybę kaip apsigynimo priemonę, kad tie, kurie norės jį kritikuoti, negalėtų žinoti jo tikrosios pozicijos. Autorius mano, kad, praskleidus šias dviprasmybes, galima įžvelgti Teilhard'o de Chardino „tendenciją sutapatinti save su kuriančiąja Dievo jėga, išsilygiuoti su pasaulio jėgomis ir net išsižadėti nepriklausomo vaidmens nuo pasaulio savo asmeniniuose santykiuose su Dievu“[60], taigi daro išvadą, kad jam nepavyksta tinkamai suderinti žemiškosios ir dangiškosios plotmių sprendžiant veikimo prasmės problemą.

1964 m. balandžio mėnesio *Aidai* išspausdino jau minėto chemiko Rugio straipsnį „Pierre Teilhard de Chardin ir mūsų laikai“. Chemikas jame pripažįsta, kad Teilhard'o de Chardino idėjos apie pasaulio evoliucijos tikslus yra reikšmingos galvojant apie kiekvienam žmogui rūpinčius gyvenimo prasmės klausimus, tad aptaria jo teorijos pirmtakų Louiso Elbé ir Lecomte'o du Noüy mintis ir teigia, kad Teilhard'as de Chardinas papildė jų bandymą suvienyti mokslą, filosofiją ir teologiją, pateikti tolimo evoliucijos tikslo „idėjinį įsisąmoninimą ir dvasinį įprasminimą“[61]. Rugis aiškina jo suformuluotus didėjančio sudėtingumo, „nervinės sistemos kefalizacijos“[62] (sąmonės atsiradimo ir plėtotės) dėsnius ir mintį

59 Ibid.

60 Ibid.

61 Jonas Rugis. Pierre Teilhard de Chardin ir mūsų laikai. *Aidai*, 1964, nr. 4.

62 Ibid.

apie savisąmonę kaip naują visatos evoliucijos veiksnį. Šio veiksnio sureikšminimas, autoriaus nuomone, ir yra svarbiausias tejariškosios koncepcijos laimėjimas, joje suprojektuota žmonijos ateities vizija išryškina, kad net ir į minčių sąmyšį nugrimzdę dabarties žmonės gali nustoti trukdyti evoliucijos vyksmui ir imtis uždavinio siekti antgamtinių tikslų. Chemijos daktaras aiškina, kad optimistinė teologo išvada apie visatos ateitį kyla iš jo įsitikinimo, kad ji „negali baigtis nebūtim, nirvana, nes visatoje stebime fenomenus, kurie tvarkingai vyksta milijardus metų – ir vyksta nustatyta, tikslia kryptimi. Visatos racionalumas negali vesti prie absurdo“[63]. Skirtingai nei dauguma kitų išeivijos autorių, Rugis bent jau pamini, jog egzistuoja mokslininkai, kurie teigia, kad „realybė kaipo realybė negali būti prasminga ar neprasminga, ir todėl ieškoti pasaulio evoliucijos prasmės yra nemokslišką“[64], ir nurodo, kad dėl Teilhard'o de Chardino minčių vertinimo dar vis vyksta diskusijos. Pats Rugis prognozuoja, kad ateityje mąstytojo nuopelnai susilauks plataus pripažinimo, o pačią tejariškąją mokslo, filosofijos ir istorijos sintezę mini ir vėlesniuose straipsniuose[65].

1964 m. spalio mėnesio *Laiškų lietuviams* skyrelyje „Gyvenimui tekant“ publikuota žinutė „Žmogus su vizija“, Teilhard'ą de Chardiną pristatanti kaip mokslininką, kuriuo pasaulyje šiuo metu domimasi labiausiai. Joje teigiama, kad jis „nesudarė naujos atbaigtos pasaulėžiūrinės sistemos, bet savo krikščioniškon vizijon įjungė evoliucijos idėją“[66]. Tuo pačiu metu *Laiškų lietuviams* redakcija sulaukė ir kritiškai nusiteikusių skaitytojų nuomonių. Gruodžio mėnesį atsakydama į skaitytojo pastabą ji retoriškai paklausė, ar Teilhard'o de Chardino kartu su keliais kitais mąstytojais „negalima laikyti pavyzdžiais moderniems žmonėms, kad ir jaunuoliams“[67]. Dėl žinutės „Žmogus su vizija“ redakcijai teko aiškintis ir

63 Ibid.

64 Ibid.

65 Jonas Rugis. Dviejų kultūrų klausimu. *Aidai*, 1967, nr. 6; Kultūra ir civilizacija žmonijos evoliucijoj. *Aidai*, 1968, nr. 6; Istorinės tiesos klausimu. *Aidai*, 1971, nr. 4.

66 Žmogus su vizija. *Laiškai lietuviams*, 1964, nr. 9, p. 292.

67 Skaitytojo žodis. *Laiškai lietuviams*, 1964, nr. 11, p. 394.

kitais 1965 m. atsakant į skaitytojo iš Argentinos Povilo Mačernio[68] teiginį, kad vienuolynų leidžiama spauda turėtų vengti kategoriškų pasisakymų už Teilharď ą de Chardiną. Šis skaitytojas pabrėžė, kad „taip pat yra svarių balsų prieš. Venkime naujų Galilėjadų“[69]. Redakcija atsakė, kad kaltinimas nėra pagrįstas, ir paaiškino, kad žinutę publikavo todėl, kad krikščionims Teilharď as de Chardinas „nurodo viltį Kristuje ir užsidegimą veikti pasauliui pagerinti, t. y. tą dvasią, kuri yra labiausiai jiems reikalinga“[70].

1964 m. buvo išleistas penktojo LKMA suvažiavimo darbų rinkinys su jau minėta Lito studija apie evoliuciją. Litas studijoje pateikė platų evoliucijos mokslinės teorijos paaiškinimą ir jį pabaigė krikščionybės prielaidomis paremtais teiginiais, kad „Dievas žmogų sutvėrė iš molio. Gyvulio kūnas yra ne kas kita kaip molis. Dievas gyvulio kūne maždaug prieš milijoną metų sutvėrė žmogų. Bet žmogaus kūnas taip pat yra tik molis. Dvasinių galių viešpatavimas žmogų skiria iš gyvulių pasaulio. Tuo būdu žmogus nėra gyvulys. Dvasinių galių atsiradimo gamtos mokslai išaiškinti negali. Evoliucija neišsprendžia žmogaus kilmės klausimo. Žmogus kaip fizinė ir dvasinė būtybė išeina iš gamtos mokslo ribų. Kūno tapatinimas arba kildinimas iš gyvulių pasaulio nėra žmogaus tvėrimo paneigimas: žmogus nėra tik evoliucijos padaras“[71]. Tačiau rinkinio redakcija šiais teiginiais nesitenkino ir mokslininko evoliucijos studiją palydėjo prierašu: „Būtų gera, kad autorius šitą teoriją išsamiai įvertintų filosofiniu ir pasaulėžiūriniu požvilgiu.“[72] Beje, kaip netiesioginį Lito atsakymą į tokį priekaištą galima vertinti jo vėlesniame straipsnyje „Biologinė žmonių giminės ateitis“ užrašytą teiginį, kad „santykis

68 Tikrų duomenų apie jį nepavyko rasti. Iš vienos pusės, neįmanoma nepastebėti jo ir Juozo Mačernio nuomonių panašumo, iš kitos pusės, išliko *Argentinos lietuvių balse* publikuotas, taip pat Povilo Mačernio vardu pateiktas skelbimas, kuris leidžia daryti prielaidą, jog skelbimo autorius buvo elektromechanikos inžinierius (Elektros instaliacijos gyv. namuose ir dirbtuvėse. *Argentinos lietuvių balsas*, 1950 01 05).

69 Povilas Mačernis. Ar tik ne čia nesėkmių priežastis? *Laiškai lietuviams*, 1965, nr. 6, p. 207.

70 Ibid.

71 Vladas Litas. Evoliucijos teorija ir krikščioniškoji pasaulėžiūra. *Istorinė krikščionių atsakomybė LKMA V suvažiavimo darbai*. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademijos leidinys, 1964, p. 385.

72 Ibid., p. 365.

tarp šitų[73] klausimų ir pasaulėžiūros yra visai kita tema"[74].

1965 m. vasario mėnesio šeštadieniniame laikraščio *Draugas* priede su Teilhard'o de Chardino mintimis skaitytojus plačiau supažindino jau minėtas prelatas Prunskis. Neslėpdamas savo pasigėrėjimo, kylančio skaitant šio prancūzų mąstytojo knygas, prelatas net švelniai nubrėžė paralelę tarp šv. Tomo Akviniečio ir jo nuopelnų teologijos raidai. Autoriaus teigimu, Teilhard'o de Chardino materializmas atspindi tik jo pradinę ontologinę poziciją, o giliau pažvelgus, jo „žaismingai įdomi filosofija savo vizijų viršūnėse veda į krikščionybės šviesą"[75]. Prunskiui imponuoja mąstytojo įsitikinimas, kad žmonija vis dar evoliucionuoja aukštesniojo dvasingumo link, nes kolektyvinės sąmonės plėtotę prelatas supranta kaip visuotinę atsakomybės ir kilnumo plėtotę. Prunskis užsimena ir apie kritiškus tejariškosios koncepcijos vertinimus, bet tvirtina, kad autorius yra „teistinės pasaulėžiūros ir krikščionybės nešėjas"[76].

Pabrėžtina tai, kad prelatas nepakeitė savo teigiamo tejariškosios koncepcijos vertinimo ir vėliau, tad savo redaguojamame *Drauge* visą dešimtmetį vis publikavo informaciją apie naujas paties Teilhard'o de Chardino ir apie jo mintis parašytas knygas. Autorius pozityviai apžvelgė André A. Devaux knygos *Teilhard'as ir moters pašaukimas* (*Teilhard et la Vocation de la Femme*) ir paties prancūzų mąstytojo knygų *Statant žemę* ir *Žmonijos unifikacijos psichologinės sąlygos* (*Construire la terre*, *Les Conditions psychologiques de l'unification humaine*) vertimus į anglų kalbą[77], jam skirto teologijos simpoziumo darbų rinkinį *Teilhard de Chardin remitologizacija* (*Teilhard de Chardin: Re-Mythologization*)[78], anksčiau neskelbtų

73 Biochemijos, genetikos.

74 Vladas Litas. Biologinė žmonių giminės ateitis. *Aidai*, 1966, nr. 9.

75 Juozas Prunskis. Pierre Teilhard de Chardin moderni minties pasaulio sensacija. *Draugo* priedas, 1965 02 13.

76 Ibid.

77 J. Pr. Teilhard de Chardin ir moterys. *Draugo* priedas, 1968 10 26; Pr. J. Dar vienas Chardino žodis. *Draugo* priedas, 1969 11 29.

78 J. Pr. Chardinas teologų simpoziume. *Draugo* priedas, 1971 01 09.

jo kūrinių rinkinį *Evoliucija ir krikščionybė* (*Evolution and Christianity*)[79], Thomo Corbishley'aus knygą *Teilhard de Chardin dvasinė pasaulėžiūra* (*The Spirituality of Teilhard de Chardin*)[80], taip pat jėzuitų Ervino Nemeszeghy ir Johno Russelo publikaciją *Evoliucijos teologija* (*Theology of Evolution*)[81]. Prie pastarosios dar bus sugrįžta antrojoje tyrinėjimo dalyje, nes ji yra bene vienintelė žinutė apie Teilhard'ą de Chardiną, lietuvių išeivijos spaudoje jį paminint evoliucinės teologijos krypties kontekste.

Nekintamas teigiamas vertinimas matyti ir Prunskio rašomose trumpose knygų apžvalgose ir informacijoje apie svarbiausius pasaulio įvykius, publikuojamoje aštuntojo ir devintojo dešimtmečių *Laiškuose lietuviams*. Akcentuodamas visuotinę tejariškosios koncepcijos svarbą, jis informuoja apie *Žmogaus fenomeno* vertimo publikavimą Sovietų Sąjungoje[82]; nurodo, kad net ateistinių pažiūrų žurnalistas Teilhard'o de Chardino mintis įtraukia į įvairių konfesijų maldų rinkinį[83]. Objektyvią Prunskio laikyseną tejariškosios koncepcijos atžvilgiu liudija jo žinutė, kad „Vatikano spaudos tarnyba pranešė, kad Vatikanas ne su visais jėzuito mokslininko Teilhard de Chardin skelbtais dėsniais sutinka"[84]. Po metų prelatas džiugiai pranešė, kad šimtasis prancūzų mąstytojo jubiliejus buvo iškilmingai paminėtas UNESCO rūmuose ir kad šia proga generalinis organizacijos sekretorius kalbėjo, kad pastarasis „stengėsi suderinti tikėjimą su pažanga ir pažangą su tikėjimu; jo filosofija stiprina pagrįstą pasitikėjimą žmogumi"[85].

Įžymių mąstytojų diskusijomis apie Teilhard'o de Chardino koncepciją panašiu

79 Juozas Prunskis. Chardin apie evoliuciją ir krikščionybę. *Draugo* priedas, 1972 01 22.

80 J. Pr. Chardino dvasinė pasaulėžiūra. *Draugo* priedas, 1973 03 24.

81 J. Pr. Evoliucijos teologija. *Draugo* priedas, 1973 04 21.

82 Juozas Prunskis. Religinės prošvaistės Sovietų Sąjungoje. *Laiškai lietuviams*, 1970, nr. 7, p. 241; J. Pr. Trumpai iš visur. *Laiškai lietuviams*, 1986, nr. 6, p. 215.

83 Juozas Prunskis. Ateisto surinktos maldos. *Laiškai lietuviams*, 1978, nr. 9, p. 323.

84 J. Pr. Trumpai iš visur. *Laiškai lietuviams*, 1981, nr. 9, p. 323.

85 J. Pr. Trumpai iš visur. *Laiškai lietuviams*, 1982, nr. 3, p. 107.

laiku domėjosi ir kunigas dominikonas Tomas Žiūraitis[86], sumanęs ir realizavęs mintį žurnale *Aidai* publikuoti pasaulėžiūrinio pobūdžio užsienio autorių knygų apžvalgas. 1965 m. birželio mėn. jis pradėjo skelbti straipsnių ciklą „Svarbesnieji veikalai svetimomis kalbomis" ir pačioje pirmoje dalyje greta kitų apžvelgė Henrio de Lubaco *Tėvo Teilhard de Chardin religinį mąstymą* (*La pensée religieuse du Pére Teilhard de Chardin*, Aubier, Paris, 1962), taip pat Hanso Eduardo Hengstenbergo *Evoliuciją ir sukūrimą. Atsakymą į Teilhard de Chardino evoliucionizmą* (*Evolution und Schöpfung. Eine Antwort auf den Evolutionismus Teilhard de Chardins*. Verlag Anton Pustet, Muenchen, 1963[87]), 1965 m. gruodžio mėn. ir 1966 m. birželio mėn. apibūdino autorių, kuriuos įkvėpė Teilhard'as de Chardinas (Bernardo Delfgaauwo, Jeano Guittono, Andrew G. van Melseno), knygas[88] ir Emile'io Rideau *Teilhard'o de Chardino minčių* pirmąjį tomą (*La pensée de Teilhard de Chardin,* Éd. du Seuil, 1965)[89]. 1967–1968 m. straipsniuose Žiūraitis išskyrė specialius skyrius „Krikščioniška pasaulėžiūra ir evoliucijos teorija", „Krikščioniškoji pasaulėžiūra ir teilhardizmo problema", „Teilhardinis evoliucionizmas", kuriuose apibūdino visą pluoštą tejariškajai problematikai skirtų knygų[90]. Paskutinė Žiūraičio apžvelgtoji knyga yra Francisco Bravo *Kristus Teilhard'o de Chardino mąstyme* (*Christ in the Thought of Teilhard de Chardin*, University of Notre Dame Press, 1967)[91]. Tiesa, pats straipsnių ciklas[92] tęstas iki 1971 m., bet autoriaus

86 Vytautas (tėvas Tomas) Žiūraitis, OP (1915–1990), į kunigus įšventintas 1939 m. Belgijoje. Studijavo teologiją ir filosofiją dominikonų akademijoje Valerberge (Vokietija), Le Saulchoir teologijos mokykloje Kaine (Belgija) ir Bonos universitete, filosofiją – Zalcburgo katalikų universitete Austrijoje, šiame universitete 1957 m. tapo filosofijos daktaru. Buvo kunigu ir kapelionu Austrijoje ir JAV. Išeivijos spaudoje publikavo straipsnius ir knygas tomizmo ir kultūros filosofijos temomis (*Jungtinių Amerikos Valstijų lietuviai. Biografijų žinynas*. T. 2. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002, p. 546–547).

87 Tomas Žiūraitis. Svarbesnieji veikalai svetimomis kalbomis. *Aidai*, 1965, nr. 6.

88 Ibid., 1965, nr. 10; 1966, nr. 6.

89 Ibid., 1966, nr. 6.

90 Ibid., 1967, nr. 10; 1968, nr. 6; 1968, nr. 10.

91 Ibid., 1969, nr. 6.

92 Apie šį straipsnių ciklą ir kunigo susidomėjimą Teilhard'u de Chardinu skaitytojus informavo žurnalistas Vladas Mingėla* Žiūraičio 30-ojo kunigystės jubiliejaus paminėjimui skirtame straipsnyje: Mingėla, Vladas. Žodžio ir minties tarnyboje. *Tėviškės žiburiai*, 1970 01 01.

dėmesys nukrypo į kitą teologijos ir filosofijos tematiką. Šiame straipsnių cikle Žiūraitis apie apžvelgiamus darbus tiesiogiai savo nuomonės neišreiškė[93], jis ją pateikė vėliau – 1971 m. vasarą *Tėviškės žiburiuose* paskelbtoje Antano Maceinos knygos *Bažnyčia ir pasaulis* recenzijoje ir 1973 m. *Darbininke* publikuotame straipsnių cikle, skirtame išeivijos mąstytojų diskusijoms apie krikščioniškosios evoliucijos teorijos interpretacijos galimybę ir tejariškąjį jos realizacijos bandymą. Šie darbai bus apžvelgti vėliau, o dabar sugrįžtina prie Teilhard'o de Chardino minčių recepcijos chronologijos.

Juozo Girniaus *Žmogaus be Dievo* recenzijoje, paskelbtoje 1965 m. gegužės mėn. leidinyje *Laiškai lietuviams*, prancūzų teologo nusakytąją žmonijos konvergencijos tendenciją[94] mini kunigas Valdemaras Cukuras[95]. Po poros mėnesių *Tėviškės žiburiai* pranešė apie 1965 m. rugpjūčio 3 d. kunigo Ambrozijaus Prakapo[96] paskaitą „Pierre Teilhard de Chardin. Naujųjų laikų mokslo ir dvasinio gyvenimo sintezės ieškotojas", organizuotą tėvų pranciškonų ateitininkų vasaros stovykloje Kanados New Wasaga kurorte[97]. Antroji kunigo paskaita apie šį „prancūzą jėzuitą

*Vladas Mingėla (1905–1977), žurnalistas, rašytojas, visuomenininkas. Vytauto Didžiojo universitete studijavo ekonomiką, Politinių ir socialinių mokslų institute – administraciją. Pasitraukęs į Vokietiją, vėliau į JAV, redagavo *Tremtinių balsą* ir *Žinių biuletenį*, bendradarbiavo išeivijos periodikoje. Buvo Lietuvos žurnalistų sąjungos centro valdybos vicepirmininku, tyrinėjo Lietuvos žurnalistikos istoriją (*Jungtinių Amerikos Valstijų lietuviai. Biografijų žinynas*. T. 1. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998, p. 690).

93 Kaip savotišką Žiūraičio nuomonės išraišką galima suvokti jo pašaipią pastabą apie „visokios rūšies evoliucionizmą, tarptautiniu mastu brukamą teilhardizmą su naująja „teologija" ir t. t.", jo 1971 m. vasario mėn. 2 d. laiške kunigui Bagdanavičiui (PLA PF Kun. Vytautas Bagdanavičius d. 4, b. 9).

94 Valdemaras Cukuras. Pokalbis kelyje į tiesą. *Laiškai lietuviams*, 1965, nr. 5, p. 160.

95 Valdemaras Mykolas Cukuras (1915–1996) kunigas, filosofas. Studijavo kunigų seminarijoje, Vytauto Didžiojo, Romos Grigaliaus ir „Angelicum" universitetuose. 1938 m. tapo filosofijos, 1950 m. teologijos daktaru. Vokietijoje ir JAV kunigavo, dėstė teologiją ir filosofiją, dalyvavo LKMA, Lituanistikos instituto, Amerikos katalikų filosofų draugijos veikloje. Publikavo knygas ir straipsnius religine tematika (*Jungtinių Amerikos Valstijų lietuviai. Biografijų žinynas*. T. 1. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998, p. 194–195).

96 Duomenų apie pranciškoną Ambrozijų Prakapą išliko nedaug. Į kunigus jis buvo įšventintas 1949 m. sausio mėn. Sint Treidene (Belgija), tais pačiais metais Lježe laikė mišias Vasario 16-osios proga, apaštalavo lietuvių stovykloje Zwartberge, vėliau persikėlė į Kanadą, dalyvavo tėvų pranciškonų visuomeninėje veikloje, 1957–1958 m. buvo Amerikos emigrantų III-iojo ordino šv. Kazimiero provincijos komisarijus (Viktoras Gidžiūnas, OFM. Trečiasis Šv. Pranciškaus ordinas. 750 metų jubiliejaus proga. Brooklyn, NY: Trečiojo ordino Šv. Kazimiero provincija, 1971, p. 237).

97 Ateitininkų žinios. *Tėviškės žiburiai*, 1965.07.22.

ir jo mokslinius išvedžiojimus apie žmogų“[98] įvyko 1966 m. lapkričio 13 d. Toronto katalikų draugijos susirinkime, į kurį buvo pakviesti visi, kurie domėjosi kultūriniais klausimais[99].

1965 m. rugsėjo mėnesio *Tėviškės žiburiuose* paskelbtas tik inicialais „Pr. G.“ pasirašytas, tikėtina, kunigo Gaidamavičiaus straipsnis „Ką galvoja dabarties jėzuitai?“, kuriame jis informavo apie Jėzaus draugijos generolo Pedro Arrupe spaudos konferenciją, kurioje pastarasis greta kitų klausimų įvertino Teilhard'o de Chardino veiklą. Kunigas pabrėžė, kad generolas pripažino, kad dviprasmybės ir klaidos tikriausiai nebuvo paties mąstytojo norėtos, jis buvo mokslininkas, o ne teologas, tad galėjo ir nematyti visų savo idėjų susipynimų, ir kad jo „veikaluose pozityvūs elementai yra daug gausesni nei negatyvūs arba abejotini. Jo pasaulio vizija turi geros įtakos krikščionių ir nekrikščionių mokslo pasaulyje. Tėvas Teilhard yra vienas didžiausių moderniojo pasaulio mintytojų, ir todėl jį lydi toks pasisekimas. Jis bandė atlikti didelį darbą: suderinti mokslo ir tikėjimo pasaulį. Jis savo darbą pradėjo moderniu metodu (fenomenologiniu) ir jį vainikavo dvasine doktrina, kurioje Kristus yra ne tik kiekvieno krikščionies gyvenimo centre, bet ir pasaulio evoliucijos centre... Dėl to nėra įmanoma paneigti T. Teilhardo minties lobių mūsų laikams“[100]. Kaip ypatingas, galintis stovėti greta Galilėjaus, mokslininkas, Teilhard'as de Chardinas paminėtas ir *Tėviškės žiburiuose* aptariant 1965 m. rugsėjo pabaigoje Romoje vykusias santarybos diskusijas[101].

1966 m. *Laiškuose lietuviams* jau minėtas kunigas Jucevičius publikavo

98 Toronto. Tėvo Ambrozijaus paskaita. *Tėviškės žiburiai*, *1966.11.10*.

99 Po dvejų metų *Tėviškės žiburių* skaitytojai buvo pakviesti ir į Toronto universiteto Šv. Mykolo kolegijoje rengtą trijų nelietuvių kilmės dėstytojų 32 paskaitų ciklą apie Teilhard'o de Chardino gyvenimą, darbus, mintis ir jo santykį su teologija (*Toronto skyrelyje. Tėviškės žiburiai*, *1968 09 26). 1970 m. ateitininkų organizuojamų* studentų pasirengimo įžodžiui tarp renginių kovo 7 d. įvyko paskaita „De Chardin ir kristocentrinis žmogus“ (Ateitininkų žinios. *Tėviškės žiburiai*, 1970 02 19). Dar po kelių metų savaitraščio skaitytojai net du kartus buvo informuoti apie 1974 m. kovo 24 d. kunigo prof. Antano Paškaus paskaitą apie Teilhard'ą de Chardiną, kurią suorganizavo Toronto Prisikėlimo parapijos katalikų vyrų draugija (Toronto. *Tėviškės žiburiai*, 1973 11 29; Toronto. *Tėviškės žiburiai*, 1974 03 14).

100 Pr. G. Ką galvoja dabarties jėzuitai? *Tėviškės žiburiai*, 1965 09. .

101 V. Delininkaitis. Vyskupai svarsto komunizmo problemą. *Tėviškės žiburiai*, 1965 10 28. Deja, apie autorių žinoma tik tiek, kad jis buvo Kanadoje tarnavęs kunigas.

straipsnį „Ar žmogus galėtų sukurti gyvybę?“, kuriame porą kartų paminėjo Teilhard'ą de Chardiną, teigė, kad jis esąs spiritualistas, akcentavo, kad „ne visi jį laiko mokslininku“, ir pritarė minčiai, kad „evoliucija yra vienas tvėrimo aspektų“[102]. Užbėgant į priekį pastebėtina, kad beveik dešimtmečiu vėliau kitame straipsnyje, publikuotame tame pačiame žurnale, Jucevičius dar kartą sugrįžo prie Teilhard'o de Chardino minčių ir jas įvertino kritiškai.

1966 m. birželio mėnesio *Draugo* priede publikuotame straipsnyje „Bažnyčios susirinkimas ir Šventasis Raštas“ jėzuitų kunigas Juozas Venckus[103] informavo skaitytojus, kad Romoje buvo palankiai priimta evoliucijos teorija ir Teilhard'o de Chardino jos interpretacija[104]. Deja, šis straipsnis netrukus Pietų Amerikoje sulaukė negailestingos kito išeivijos mąstytojo kritikos, kuri chronologiškai apžvelgtina knygoje kiek vėliau.

1966 m. birželio mėnesio *Laiškuose lietuviams* kunigas jėzuitas Kęstutis Trimakas[105] publikavo rašytojo Vytauto Alanto klausimą: „[...] evoliucija turėjo tęstis milijonus ir milijonus metų. Kaip tada tą Teilhardo de Chardino mokslą suderinti su šv. Rašto tvirtinimu, kad žmogus buvęs sukurtas 4.000 – 6.000 metų prieš Kristų?“, ir savo atsakymą, kad tai yra suderinama[106]. 1967 m. pirmajame *Laiškų lietuviams* numeryje svarstydamas tikėjimo pokyčius, Trimakas Teilhard'o de Chardino pavyzdį pateikia kaip modernaus tikinčiojo mokslininko mąstymą

102 Feliksas Jucevičius. Ar žmogus galėtų sukurti gyvybę? *Laiškai lietuviams*, 1966, nr. 4, p. 142, 144.

103 Juozas Venckus, SJ (1897–1979) kunigas, studijavo filosofiją ir teologiją Olandijoje, Vokietijoje, Belgijoje, biologiją – Vytauto Didžiojo universitete, mediciną – Miuncheno universitete. Dėstė jėzuitų universitetuose Madride, Skrantone, PA, Vašingtone, DC; Švč. Širdies koledže Montevidėjuje. Grįžęs į JAV, kunigavo Los Andžele (Kalifornijos valstija), ir Bruklino (Niujorko valstija) parapijose. Bendradarbiavo išeivijos kultūrinėje spaudoje, Buenos Airėse publikavo knygą apie komunizmą. (*Jungtinių Amerikos Valstijų lietuviai. Biografijų žinynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, t. 1. 1998, t. 2, 2002, p. 472).

104 Juozas Venckus, SJ. Bažnyčios susirinkimas ir Šventasis Raštas. Dekretą „Dei Verbum“ paskelbus. *Draugo* priedas, 1966 06 18.

105 Kęstutis Trimakas, SJ (1930–2013), kunigas, psichologas, išeivijos spaudos darbuotojas. Studijavo filosofiją, teologiją, psichologiją JAV. 1972 m. jam suteiktas daktaro laipsnis. Dirbo klinikiniu psichologu, kartu Čikagos Lojolos universitete, dėstė psichiatrijos katedroje. Buvo išeivijos žurnalų *Laiškai lietuviams*, *Ateitis* vyriausiasis redaktorius, žurnalo *Aidai* ir laikraščio *Draugas* kultūros priedo redaktorius. Publikavo straipsnius ir knygas psichologijos ir teologijos temomis (https://www.vle.lt/straipsnis/kestutis-trimakas/).

106 Kęstutis Trimakas, SJ. Evoliucija ir šventasis raštas. *Laiškai lietuviams*, 1966, nr. 6, p. 251.

„apie Dievą, pasaulį tebekuriantį evoliucijos būdu, jame tebeesantį, per jį apsireiškiantį, bet kartu jį begaliniai viršijantį"[107]. Tikėtina, kad būtent jis įtraukė į to paties žurnalo spalio mėnesio numerio „Spaudos apžvalgą" informaciją apie pozityvią jau minėto de Lubaco knygos *Teilhard de Chardino religija* recenziją[108]. Minėdamas Teilhard'ą de Chardiną Trimakas informavo *Laiškų lietuviams* skaitytojus apie teologijos naujienas ir vėlesnių metų žurnalo numeriuose[109].

1966 m. paskutiniame *Laiškų lietuviams* leidinyje redakcija publikavo neseniai mirusio inžinieriaus Alfonso Jurskio[110] straipsnį apie jo pasaulėžiūrą, kuriame autorius pritaria Teilhard'ui de Chardinui ir remiasi jo citata: „Visatos raida bei vystymasis atitinka protingos Būtybės planus. Tas vystymasis, taip stipriai pabrėžtas gamtoje, būtų tik niekai be įkvėptos sąmonės žmogaus asmenyje... Mūsų planeta – žemė, tarp daugybės Paukščių Takų bei žvaigždynų visatoje yra nedaugiau kaip smėlio grūdelis... Bet kaip tik čia (tame smėlio grūdelyje) reflektuojamas sąmoningumas bei protas."[111]

1967 m. sausio 12 d. *Tėviškės žiburiuose* publikuota žinutė „Lietuviai pasaulyje" informavo, kad septyniasdešimties metų sukaktį minintis chemijos profesorius Pranas Jucaitis[112] „pastaruoju metu daug dėmesio rodo Teilhard de Chardin filosofijai"[113]. Vėlesnės publikacijos *Tėvynės sarge* patvirtino šią žinutę – nuo 1986 iki 1991 m. išleistuose šio žurnalo numeriuose skaitytojai buvo supažindinami su

107 Kęstutis Trimakas, SJ. Ar Dievas yra miręs. *Laiškai lietuviams*, 1967, nr. 1, p. 8–13.

108 Spaudos apžvalga. *Laiškai lietuviams*, 1967, nr. 10, p. 408.

109 T. K. Krikščionija. *Laiškai lietuviams*, 1968, nr. 1, p. 31; Geriausios amerikiečių knygos. *Laiškai lietuviams*, 1968, nr. 1, p. 42.

110 Alfonsas Jurskis (1894–1966), Lietuvos karo veikėjas, radiotechnikas. Studijavo radiomechaniką Petrograde, elektrotechniką Paryžiuje. Dėstė Vytauto Didžiojo universitete, įkūrė Kauno radijo stotį, dirbo Karo technikos valdyboje. Pasitraukęs į Vakarus, gyveno Filadelfijoje, dėstė Templio universiteto Technikos institute (https://www.vle.lt/straipsnis/alfonsas-jurskis/).

111 Jurskis Alfonsas. Įžiurėjau nelygstamą išmintį ir tiesą. *Laiškai lietuviams*, 1966, nr. 11, p. 444.

112 Pranas Jucaitis (1896–1986), chemikas, išeivijos visuomenės veikėjas. Chemiją studijavo Berno, Fribūro, Miunsterio universitetuose, 1930 m. tapo chemijos daktaru, vėliau profesoriumi. Dėstė Žemės ūkio akademijoje, Vytauto Didžiojo universitete, dirbo Čikagos mokslinių tyrimų centruose, dalyvavo išeivijos visuomeninėje veikloje, skelbė mokslinius straipsnius, buvo *Lietuvių enciklopedijos* Chemijos skyriaus redaktoriumi (https://www.vle.lt/straipsnis/pranas-jucaitis/).

113 Lietuviai pasaulyje. *Tėviškės žiburiai*, 1967 01 12.

Jucaičio studijų rezultatais.

1967 m. vasario 2 d. *Tėviškės žiburiuose* pateikta informacija apie tai, kad *Žmogaus fenomeno* vertimas į rusų kalbą yra jau atspausdintas, kad įvadą jam parašė prancūzų komunistas prof. Rogeris Garaudy ir kad ateistų žurnale *Mokslas ir religija* Teilhard'as de Chardinas yra vadinamas „dideliu ir sudėtingu žmogumi", kuris bando suderinti mokslą ir religiją"[114]. Šį faktą vėliau ne kartą panaudojo prancūzų teologo kritikai: kadangi šiuo faktu domėjosi komunistai, kritikai stengėsi pagrįsti tai, kad teologas nukrypsta nuo tikrojo Romos katalikų bažnyčios mokymo.

Pirmasis atspausdintas Antano Maceinos atsiliepimas į Teilhard'o de Chardino teoriją pasirodė 1967 m. sausio mėnesio *Draugo* priede. Į šį priedą įtrauktame laiške filosofas pasakoja, kad negali priimti tejariškosios koncepcijos, nes joje visas žmogus interpretuojamas kaip gamtos kūrinys nepripažįstant dieviškosios jo kaip asmens kūrybos. Maceinos nuomone, prancūzų mąstytojas žmogaus atsiradimą sumenkino iki medžiagiškų dalelių susidėstymo, nes jo teiginys, kad jose glūdi dvasia, esąs nesąmonė, kadangi net paryškintais Maceinos žodžiais, „neasmeninė dvasia yra nesąmonė", tad „religija virsta kažkokiu visuotiniu ryšiu – be dvasios ir širdies: griaučių religija, be atsakingumo ir be apsisprendimo"[115]. Teilhard'o de Chardino sistemoje profesorius neranda savo Dievo, kuris yra „Kūrėjas".

1967 m. gegužės mėnesio *Draugo* priede jau minėtas kunigas Prakapas, atsakydamas Maceinai, gynė nuomonę, kad Teilhard'ui de Chardinui pavyksta mąstyti mokslui suteikiant dinaminį religinį pagrindą, o religiją paverčiant moksliška. Pasitelkdamas prancūzų teologo citatas jis įrodinėjo, kad autorius neteigia, kad „evoliucija mus neša savaime į Omegą, be mūsų apsisprendimo ir pastangų"[116]. Prakapas siūlė atkreipti dėmesį į tai, kad Omega nėra gamtinės evoliucijos ateities

114 B. M. Religiniame gyvenime. *Tėviškės žiburiai*, 1967 02 02.

115 Antano Maceinos laiškas. *Draugo* priedas, 1967 01 28, p. 5.

116 Ambrozijus Prakapas, OFM. Keli Teilhard de Chardin minties bruožai. Stabtelint prie išvadų, ryšium su Antano Maceinos laišku. *Draugo* priedas, 1967.05.13.

taškas, ji „dabar esanti būtybė, egzistuojanti pirm evoliucijos, autonominė, asmeninė, antpasaulinė (transcendentinė) ir tuo pat laiku įpasaulinta (imanentinė)“[117]. Pripažindamas tejariškos visatos dinamiškumo ir iš jo kylančių žmonijos uždavinių koncepcijos naujumą autorius tvirtino, kad ši koncepcija remiasi tradiciniais krikščionybės pagrindais.

1967 m. balandžio mėn. straipsnyje „Propaganda, polemika, dialogas“, publikuotame Argentinoje leistame laikraštyje *Laikas*, diskusijas apie Teilhard'ą de Chardiną neigiamai įvertino jau minėtas žurnalistas Juozas Mačernis. Autorius neanalizavo tejariškosios koncepcijos, tik priminė, kad jis pats savo giminaitei yra rašęs, kad „savo mintijimu sutinka su kreivatikiais“, apgailestauja, kad eilė rašytojų pritaria jo panteizmui, ir siūlo nesileisti į dialogą su bedieviais arba „geriau „dialoge“ vartoti intelektualį „Kalaviją“[118]. Dar radikaliau autorius pasisakė PLA saugomame mašinraštyje, pavadintame „Plačiau atverkime akis!“[119], kurio datos, deja, nepavyko nustatyti[120]. Trumpa apžvalga negali atskleisti šios Mačernio pozicijos kraštutinumų, tad, siekiant šiuolaikiniam skaitytojui atskleisti diskusijų įkarštį, reikšmingiausios šiai temai mašinraščio ištraukos pacituotinos. Įspėdamas skaitytojus nekritiškai nepatikėti madingų teologų mintimis, autorius apgailestauja:

> [...] Deja, to neišvengia dalis ir lietuvių kunigų, nes juk ir jie yra išėję panašias mokyklas kaip ir kitų tautų kunigai. Pavieniams žmonėms lengviau yra pabusti, negu tradicinėms mokymo įstaigoms, kurių vadai, prieš gaudami doktoratus, turi prisiekti, kad nieko neskelbs prieš mokykloje (ordine) vyraujančią nuomonę. Mokyklose jie tebesimaitina Aristotelio „mokslu“, kurį, pradedant Koperniku ir Galilėju, triuškina modernusis mokslas.

117 Ibid.

118 Juozas Mačernis. Propaganda, polemika, dialogas. *Laikas*, 1967, nr. 400, p. 4.

119 PLA RS Dr. J. Mačernis.

120 Tikėtina, kad rašyta 1966 m., nes, cituojant Jucevičiaus tų metų straipsnį, nurodoma, kad jis publikuotas tais pačiais metais.

Neturėdami tvirto dabartinio mokslo pagrindo, jie nebesusigaudo dabartinių minčių labirinte ir nesugeba atskirti, kas jose yra logiškai pagrįsta, ir kas yra tik gudriai sudaryta fikcija. Kiek kartų teko apgailestauti, matant, kad ir žymūs katalikų filosofai stengiasi bent keliais posakiais parodyti savo „pažangumą“ atiduodant pagarbą „fikcijų spekuliantams“, kokiais yra, tarp kitų, Einsteinas ir Teilhard de Chardin.

Iš paskesniųjų laikraščių numerių nurodysiu tik į tėvo J. M. Venckaus S. J. straipsnį „Drauge“: „Bažnyčios Susirinkimas ir Šventas Raštas“, kuriame rašoma „Dabar P. T. de Chardin jau visą visatą pavertė į evoliuciją, įvesdamas dar naują evoliucijos rūšį, taip vadinamą „psichosocialinę“, kuri atidaro visiškai naujas perspektyvas. Ir Vatikano Antrasis Bažnyčios Susirinkimas nieko prieš tai neturėjo“.

Pirmiausia, Vatikanas II neskelbė jokių dogmų nei ekskomunikatų, paskelbė tikėjimo laisvę ir tuo pačiu pareigą patiems krikščionims, ir ypač jų dvasios vadams, būti apdairesniems. Jeigu tėvas Venckus ar dr. F. Jucevičius pritaria de Chardinui ir jį skaito[121] didžiuoju spiritualistu, patarčiau jiems pasiskaityti de Chardino veikalų VI tome skyrių, pavadintą „L’ Énergie Humaine“. [...]

T. de Chardin prisipažįsta esąs komunizmo ir nacizmo karštas apaštalas, gi šitos dvi tiek antikrikščioniškos herezijos pakartotinai buvo pasmerktos Bažnyčios, ir Vatikanui II nebereikėjo to kartoti. [...]

Gaila, kad dr. Jucevičius neturėdamas pakankamo pagrindo, atiduoda pagarbą mistifikatoriams, kokiais yra jau minėtieji Einsteinas ir T. de Chardin. B. Grenet savo knygoje „Teilhard de Chardin, filósofo a pesar suyo“, B. A. 1966 rašo, kad de Chardin buvo tikras nemokša filosofijoje ir tik per nesusipratimą (equivoco) gali išvengti materializmo, Jucevičius gi jį skaito žymiu spiritualistu. Ir dar labiau apgailėtina, kad esama nemaža kunigų

121 Šiuo ir analogišku atveju kalba netaisyta, pataisytos tik korektūros klaidos ir pasikeitusi rašyba.

panašių į dr. Jucevičių, kurie atiduoda pagarbą vienam iš sėkmingiausių krikščionybės griovėjų[122].

Žinoma, daugybė išeivijos kunigų ir išsilavinusių pasauliečių su tokia beatodairiška kritika nebūtų sutikę, galbūt todėl šis straipsnis nebuvo publikuotas mums žinomuose leidiniuose ir išliko tik kaip mašinraštis.

Iš 1967 m. gegužės mėn. žurnalo *Laiškai lietuviams* numeryje atspausdintų Čikagoje vykusio bendro katalikų ir protestantų susikaupimo vakaro dalyvių kalbų sužinota apie teigiamą dar vieno kunigo Alfonso Grauslio[123] požiūrį į tejariškąsias idėjas. Kunigas teigia, kad „Teilhard de Chardin mokslas stato Kristų ne tik dvasinio, antgamtinio [pasaulio], bet ir gamtinės visatos centre. Jis kalba apie „sukristintą visatą", apie „Universalinį Kristų". Visa pasaulio evoliucija yra Kristaus lenkiama ir jis yra tos evoliucijos užbaigimas ir tikslas, istorijos centras ir plačiausia prasme Pasaulio Išganytojas. Iš tokios centrinės Kristaus rolės pasaulyje kyla naujas krikščioniškas humanizmas"[124]. Taip pat aukštas prancūzų mąstytojo įvertinimas matyti ir 1967 m. rugpjūčio mėnesį vykusiame septintajame Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavime skaitytame kunigo Jono Juraičio[125] pranešime apie maldos galimybių kaitą. Juraitis nurodė, kad dar „prieš 40 metų drįso Teilhard de Chardin, didžių metmenų žmogus, prasitarti, kad labai daug gėrio ir grožio yra ir už Bažnyčios sienų"[126].

---

122 Ibid., p. 1–3.

123 Alfonsas Grauslys (1902–1988), kunigas, išeivijos visuomenininkas. Baigė Kauno kunigų seminariją, bažnytinę teisę Vytauto Didžiojo universitete, dirbo kunigu ir kapelionu Kaune. 1944 m. pasitraukė iš Lietuvos, nuo 1946 m. kunigavo Buenos Airėse, nuo 1950 m. Čikagoje. Bendradarbiavo išeivijos lietuvių spaudoje, publikavo du religinių straipsnių rinkinius (*Jungtinių Amerikos Valstijų lietuviai. Biografijų žinynas*. T. 1. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998, p. 323).

124 Alfonsas Grauslys et al. Ką mums reiškia Kristus? *Laiškai lietuviams*, 1967, nr. 5, p. 210. Savo teigiamos nuomonės autorius nepakeitė ir vėliau, 1988 m. to paties žurnalo straipsnyje citavo Teilhardo de Chardino mintis, paremdamas savo požiūrį į evangelijos studijas (Alfonsas Grauslys. Evangelija ugdo dvasingumą. *Laiškai lietuviams*, 1988, nr. 6, p. 191).

125 Jonas Juraitis (1926–2010), kunigas, habilituotas teologijos mokslų daktaras. Studijavo filosofiją ir teologiją Grigaliaus universitete, kunigu įšventintas 1950 m. Romoje. 1957–1991 m. dėstė kunigų ir mokytojų seminarijose Šveicarijoje, 1992–2002 m. – Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos fakultete. Išeivijos spaudoje publikavo straipsnius teologijos ir socialinės filosofijos klausimais (https://www.vle.lt/straipsnis/jonas-juraitis/).

126 Jonas Juraitis. Kelios mintys apie maldos galimybes šiuolaikinio nihilizmo akivaizdoje. *LKMA VII suvažiavimo darbai*. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademijos leidinys, 1972, p. 153.

Teilharďas de Chardinas kaip teigiamas pavyzdys yra nurodomas ir 1967 m. spalio mėnesio *Draugo* priedo skyrelyje „Nauji leidiniai“, kuriame apžvelgiamas keturioliktasis *Metmenų* žurnalo numeris. Šioje apžvalgoje kritiškai pristatant Mykolo Drungos straipsnį „Apie Dievo mirties teologiją“[127] tvirtinama, kad „nevertėjo tylomis praeiti pro šių dienų didįjį krikščioniškosios minties, teologijos ir Dievo teigėją Teilhard de Chardin, nenorint sudaryti klaidingo įspūdžio, kad Dievo mirties teologai yra jau paskutinysis žodis“[128].

Minėta, kad ypatingo dėmesio Teilharďo de Chardino darbams skirta 1968 m. žurnalo *Aidai* gegužės mėnesio numeryje[129]. Viena vertus, įvadiniame straipsnyje Girnius pasakoja apie jo raštų leidybą ir jo minčių populiarumą ne vien tarp krikščionių, bet ir tarp kai kurių marksistų. Kita vertus, filosofas konstatuoja, kad nei mokslinio, nei filosofinio argumentavimo tikslumu tejariškoji koncepcija nepasižymi, bei pritaria autoriams, ją vertinantiems kaip poetišką pasaulio mistinę viziją. Girnius įvertino tai, kad „neabejojamai Teilhard paliudijo, kad tikėjimas į Dievą neišskiria „tikėjimo į pasaulį“, kad Dievo meilė gali drauge eiti su žemės meile“[130] ir pakvietė lietuvių šviesuomenę susidomėti šio teologo požiūriu į žmogų ir Dievą[131].

Į tą patį *Aidų* numerį Girnius įtraukė jau minėto prelato Celiešiaus straipsnį „Teilhard de Chardin pasaulėvaizdis“, kuriame siekiama parodyti, kad tejariškoji evoliucijos koncepcija produktyviai sujungia lamarkistines ir darvinistines teorijas, nes „tangentinės ir radialinės energijos sąvoka jis apima ir paveldėjimo galimybes, ir aplinkos sąveiką. Jo sprendimas yra ir naujas, ir, kiek atrodo, pilnas tiek

127 Mykolas Drunga. Apie Dievo mirties teologiją. *Metmenys*, 1967, nr. 14, p. 6–21. Akcentuotina tai, kad tame pačiame *Metmenų* numeryje publikuotas straipsnis apie Justiną Marcinkevičių, kuriame minimas poeto pasaulio vizijos giminiškumas su Teilharďo de Chardino pasaulio koncepcija (Zigmas Papečkys. Justinas Marcinkevičius. *Metmenys*, 1967, nr. 14, p. 75).

128 Nauji leidiniai. *Draugo* priedas, 1967 10 07.

129 Liepos mėnesio informacija apie juos pateikta skyrelyje: Atsiųsta paminėti. *Tėviškės žiburiai*, *1968 07 04.*

130 Juozas Girnius. Teilhard de Chardin. *Aidai*, 1968, nr. 5.

131 1989–1990 m. rašytoje autobibliografijoje fiksuodamas šį straipsnį apie Teilharďą de Chardiną Girnius teigia: „Lietuviai išeiviai dėl jo daug polemizavo. A. Maceina jį puolė. Aš pats laikiausi nuošaliai – nesileidau į „kautynes“ (*Raštai*, t. 1. Vilnius: Mintis, 1991, p. 592).

moksliniu, tiek teologiniu požiūriu“[132]. Celiešiaus nuomone, tangentinė energija atitinka Dievo pasaulį išlaikančiąją, o radialinė – jį kuriančiąją galias. Pastarosios energijos sintezuojantį veikimą prelatas įžvelgia ne vien žmonėms būdingoje meilėje, bet ir visuose organizmuose, nes mano, kad ten ji reiškiasi ląstelių sąveikomis palaikant viso organizmo išlikimą. Gyvų būtybių pastangas plisti ir tobulėti autorius supranta kaip „didelio proto ir sąmoningumo“[133] žymes.

Tame pačiame *Aidų* numeryje istorikas Juozas Jakštas[134] priminė ankstesnes lietuvių autorių publikacijas apie Teilhard'ą de Chardiną teigdamas, kad iš esmės Bagdanavičiaus „straipsnis yra Teilhard'o naujoviško monizmo kritika pagal tradicinę krikščionišką dualistinę filosofiją“, o Rugio straipsnį pripažino esant gan taikliu evoliucijos teorijos išdėstymu. Šiuos autorius Jakštas siekė papildyti aptardamas Teilhard'o de Chardino visuomenės proistorės ir istorijos teoriją ir perpasakojo *Žmogaus fenomene* aprašytą žmonių evoliuciją. Tejariškos koncepcijos naujumas, autoriaus nuomone, yra tas, kad priešingai tradicinei monistinei istorijos interpretacijai, kurioje pripažįstami tik materialūs istorijos veiksniai, Teilhard'as de Chardin'as pačioje pasaulio evoliucijoje įžvelgia dieviškojo prado veikimą. Pasak Jakšto, „istorijos mokslui, ieškančiam evoliucijos prasmės ir esmės, Teilhard'as pramynė naujus kelius, kai jis sužiedė ją su paleontologija. Istorija tapo inkorporuota į biogenezę ir tuo būdu jai duotas monistinis pobūdis“[135].

1968 m. spalio, lapkričio ir gruodžio mėnesių *Aidų* numeriuose buvo publikuotas Maceinos straipsnis „Religija ir evoliucija. Kritinės pastabos Teilhard de Chardino pasaulėžiūrai“, išprovokavęs ir pritarimus, ir kritiką. Straipsnyje Maceina išplėtojo anksčiau aptarto savo laiško mintis, ne vieną kartą kartojo keturis

132 Petras Celiešius. Teilhard de Chardin pasaulėvaizdis, *Aidai*, 1968, nr. 5.

133 Ibid.

134 Juozas Jakštas (1900–1989), istorikas, istoriosofas. Studijavo Kauno, Berlyno ir Vienos universitetuose. 1938 m. įgijo istorijos daktaro laipsnį. Dėstė Vytauto Didžiojo ir Vilniaus universitetuose. Pasitraukė į Austriją, vėliau į JAV (Klivlendą). Straipsnius Lietuvos, pasaulinės istorijos, filosofijos istorijos klausimais publikavo *Lietuvių enciklopedijoje*, *Aiduose*, *Dirvoje*, *Lietuvių tautos praeityje* (https://www.vle.lt/straipsnis/juozas-jakstas/).

135 Juozas Jakštas. Teilhard de Chardin istorinis monizmas. *Aidai*, 1968, nr. 5.

tejariškosios koncepcijos aspektus, kurie jam neatrodė priimtini. Tai žmogaus kūno ir sielos kildinimas iš gamtos, neleidžiantis žmogaus suvokti kaip tiesioginio Dievo kūrinio, todėl ir neįgalinantis pripažinti tiesioginį asmens santykį su Dievu, kaip su savo Tu, o sykiu ir neatitinkantis krikščioniškosios religijos esmės. Maceinos tvirtinimu, „evoliucijos Dievas tad nėra ir negali būti religijos Dievas“[136], jis savo nuomonę parėmė pasaulinio garso teologų argumentais. Taip pat profesorius konstatavo, kad ir tarp lietuvių atsiranda savotiška tejardistika, nurodė Celiešiaus ir Jakšto interpretacijų trūkumus, kvietė būsimus savo kritikus svarstyti ne gerai žinomą subjektyvų Teilhard'o de Chardino religingumą, o „objektyvinius jo filosofinės bei teologinės sistemos pagrindus“, taip pat „paieškoti šiuose pagrinduose nebūties ir kūrimo iš nebūties, į kuriuos atsiremia krikščioniškoji būties samprata“, „Aš-Tu santykio tarp žmogaus ir Dievo“ ir „asmens sampratos bei jo vertės kartu su jo likimo klausimu“[137].

1969 m. gegužės mėnesio *Aiduose* į Maceinos kvietimą atsiliepė kunigas Antanas Paškus[138]. Straipsnyje „Teilhard'o Dievas. Keletas pastabų A. Maceinos „Religijos ir evoliucijos“ klausimu“ į profesoriaus suformuluotus tejariškosios teologijos trūkumus jis atsakė bandydamas įrodyti, kad pastarąją reikia suvokti naudojant ne substancijos, bet proceso ontologijos mąstymo priemones, ir primindamas, kad „kiekvienoj sistemoj (filosofinėj ar teologinėj) palieka neatsakytų klausimų ir neišspręstų dilemų. Jų pilna ir Teilhardo pasaulėžiūroje“ [139]. Paškaus nuomone, Teilhard'o de Chardino teorijoje galima rasti „Dievą – Kūrėją, žmogų ir jo santykį su dieviškuoju Tu“[140].

136 Antanas Maceina. Religija ir evoliucija. Kritinės pastabos Teilhard de Chardino pasaulėžiūrai. *Aidai*, 1968, nr. 8.

137 Ibid., 1968, nr. 10.

138 Apie Teilhard'o de Chardino pasaulėžiūrą Paškus jau buvo pozityviai užsiminęs metais anksčiau, kai, analizuodamas šiuolaikinę žmogaus padėtį, teigė: „Erdvių begalybėj paklydusiam ir svaiginančiu greičiu beskriejančiam žmogui tegalima rasti gyvenimo kryptį tik teilhardinės sintezės pavyzdžiu. Dviejų dimensijų tomistinė filosofija nebepajėgia sutalpinti naujo žmogaus.“ (Antanas Paškus. Tikrovės ir iliuzijų kryžkelėj II. *Laiškai lietuviams*, 1968, nr. 10, p. 401–404).

139 Antanas Paškus. Teilhard'o Dievas. Keletas pastabų A. Maceinos „Religijos ir evoliucijos“ klausimu. *Aidai*, 1969, nr. 5.

140 Ibid.

Šiais dviem straipsniais *Aiduose* Paškaus ir Maceinos polemika tik prasidėjo[141]. Šie mąstytojai kartojo ir plėtojo savo argumentus ir vėlesnėse publikacijose, į jų diskusijas įsijungė ir kiti lietuvių autoriai ir jos tapo detaliausiomis ir plačiausiai žinomomis katalikiškos krypties išeivijos filosofijoje. Tad prie esminių šių diskusijų aspektų analizės bus sugrįžta antroje tyrimo dalyje, o dabar pratęstina chronologinė tejariškajai problematikai skirtų darbų, publikuotų išeivijoje, apžvalga.

Tų paties metų liepos–rugpjūčio mėnesio *Laiškuose lietuviams* fizikas Andrius Ignaitis[142] teigė, kad „evoliucija, prieš kurią Dievo vardu tiek šiaušiasi, yra pagrindinis gamtos dėsnis. Deja, didysis naujųjų laikų teologas ir mokslininkas Teilhard de Chardin, S. J., kuris pirmas į tai atkreipė dėmesį, vis dar daugelio senųjų protų yra nesuprastas"[143] Rugsėjo mėnesį tas pats žurnalas prancūzų mąstytojo citata iliustravo Detroito arkivyskupijos sinodo nario Vytauto Kutkaus[144] informaciją apie šio sinodo nutarimus[145].

Paskutiniame 1969 m. *Draugo* priede publikuotame straipsnyje „Dar dėl Teilhard de Chardin" kunigas Juozas Vaišnora[146] piktinosi jaunimo noru vietoj šv.

141 Polemiką tų pačių metų liepos 5 d. aukštai įvertino laikraštis *Draugas*. Nepasirašytame naujų publikacijų pristatyme tos dienos laikraščio priede rašoma: „Juodviejų abiejų šios problemos gvildenimu reikia čia tik pasidžiaugti. Mat, lig šiol mūsuose raštai ir pokalbiai Chardino teologinėmis bei filosofinėmis temomis buvo daugiau vien informacinio, laikraštinio pobūdžio. Dabar A. Maceinos ir A. Paškaus straipsniai šią įdomią 20 amžiaus temą ir lietuviškuosiuose puslapiuose kilstelėjo iki rimto akademinio lygio." (Nauji leidiniai. *Draugo* priedas, 1969 07 05). Šiose skiltyse *Draugo* skaitytojai apie polemikos tąsą buvo informuojami ir vėliau (Nauji leidiniai. *Draugo* priedas, 1973 03 24, 1973 06 09).

142 Andrius Ignatavičius-Ignaitis (1908–1988) pedagogas fizikas, sportininkas, visuomenininkas. Fiziką baigė Vytauto Didžiojo universitete, ją dėstė Lietuvos gimnazijose, pasitraukęs iš Lietuvos gyveno Miunchene, vėliau Brukline, Niujorko valstijoje (https://etnografijavilkaviskis.lt/ignaitis-andrius/).

143 Andrius Ignaitis. Dar apie ekumenizmą. *Laiškai lietuviams*, 1969, nr. 7, p. 262.

144 Vytautas Kutkus (1916) inžinierius, išeivijos visuomenės veikėjas, baigė Vytauto Didžiojo universiteto Statybos fakultetą, bendradarbiavo spaudoje, pasitraukęs iš Lietuvos dirbo inžinieriumi Detroite (Mičigano valstija), buvo daugelio išeivijos organizacijų vadovas (*Jungtinių Amerikos Valstijų lietuviai. Biografijų žinynas*. T. 1. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998, p. 558).

145 „Kai, kas yra gera, dvasiška bei šventinančio mano broliui žemiau ar šalia manęs kalno papėdėj, gali būti materialu, klaidinga ir bloga man. Tai, ką aš su pagrindu leidaus sau vakar, šiandien gal jau turiu atsižadėt. Ir atvirkščiai, veiksmai, kurie būtų buvę didelė išdavystė šv. Aloyzui iš Gonzagos ar šv. Antanui, gali būti man pavyzdžiu, jei noriu eiti tų šventųjų pėdomis. Kitais žodžiais tariant, siela gali grįžti pas Dievą tik praėjusi pro medžiagą savo specialiu keliu – tuo keliu, kuris gali būti laikomas nuotoliu, kuris skiria, bet taip pat ir keliu, kuris jungia. Teilhard de Chardin." (Vytautas Kutkus. Detroito arkivyskupijos sinodo nutarimai. *Laiškai lietuviams*, 1969, nr. 8, p. 285).

146 Juozas Vaišnora, MIC (1905–1987) kunigas, lietuvių išeivijos veikėjas, teologiją studijavo Vytauto Didžiojo ir Romos „Angelicum" universitetuose, 1958 m. tapo filosofijos ir teologijos daktaru. Organizavo išeivijos ben-

Tomo Akviniečio „Teologijos sumos“ studijuoti tejariškąją teologijos versiją ir pritarė Maceinos straipsniui „Kritinės pastabos Teilhard de Chardino pasaulėžiūrai“. Savo nuomonę Vaišnora parėmė kritiškai prancūzų teologo koncepciją vertinusių Deitono universiteto filosofijos profesoriaus Josepho Dieskos, plačiai žinomų biologų Jeano Rostand'o ir Peterio Brieno Medavaro bei kitų mokslininkų minčių citatomis ir referavimais. Autorius apgailestauja dėl to, kad Teilhard'as de Chardinas „tapo mados dalyku“ ir pritaria bažnyčios hierarchų įspėjimui dėl jo mokyme esančių „klaidų ir neaiškumų katalikų mokslo atžvilgiu“[147]. Teologų požiūrį į Teilhard'ą de Chardiną kunigas pristatė pasitelkdamas Etienne'o Gilsono ir jėzuitų generolo Pedro Arrupe citatas.

1970 m. vasario, kovo ir balandžio mėnesiais *Tėviškės žiburių* numeriuose Maceina publikavo straipsnių ciklą „Bažnyčios tragika. Interview vietoje“, kurio paskutinėje dalyje paminėjo prancūzų mąstytoją teigdamas, kad „Dievas santykiuoja su pasauliu kaip Kūrėjas su kūriniu; kaip Kūrėjas iš nebūties, o ne kaip puodų žiedėjas iš molio ar kokios ten „pirmapradės medžiagos“ (T. de Chardin). Nužiesti vieną daiktą iš kito gali ir gamtos bei žmogaus jėgos; Dievas Kūrėjas čia tikrai nėra reikalingas“[148]. Tais pačiais metais šio ciklo pagrindu publikuotas ir atskiras leidinys[149], netrukus sulaukęs jau minėtos kunigo Žiūraičio recenzijos.

Įdomu tai, kad aštuntojo dešimtmečio pradžia pasižymi itin aktyviu išeivijos šviesuomenės susidomėjimu Teilhard'o de Chardino idėjomis. Jos įkvėpė ne vien teologines diskusijas, bet ir vaizduojamojo meno kūrinių ciklą. 1971 m. *Tėviškės žiburiai* pateikė informaciją, kad dailininkas Adolfas Valeška Čikagoje statomos ligoninės koplyčiai „kuria penkis vitražus pagal Teilhard de Chardin evoliucinę pasaulio sukūrimo idėją: „Pradžia“, „Dievo sodas“, „Gyvulių karalija“, „Dievo

druomenių dvasinį gyvenimą Vokietijoje ir Italijoje, dirbo marijonų centre Romoje, bendradarbiavo *Lietuvių enciklopedijoje* ir išeivijos periodikoje, rašė religines knygas (https://www.vle.lt/straipsnis/juozas-vaisnora/).

147 Juozas Vaišnora, MIC. Dar dėl Teilhard de Chardin. *Draugo* priedas, 1969 12 27.

148 Antanas Maceina. Bažnyčios tragika. Interview vietoje. *Tėviškės žiburiai*, 1970 04 23.

149 Netrukus jo pagrindu publikuojamas atskiras leidinys: Maceina, Antanas. *Bažnyčia ir pasaulis: bažnytinio gyvenimo kaita po II Vatikano Susirinkimo: kritinis skerspiūvis*. Chicago: Vakarų Europos lietuvių sielovada, 1970.

paveikslas“ ir „Dievo žmonės“[150]. Be to, kaip jau nurodyta, ir dar akcentuotina, kad tejariškąją pasaulio viziją prisimena literatūrologai, įžvelgdami jos ir lietuvių poezijos kūrinių paralelių.

Tų pačių metų pradžioje *Laiškuose lietuviams*, tiesa, neminėdamas Maceinos, Paškus paaiškino, kad tejariškoji pasaulėžiūra geriau atitinka apreiškimo dvasią negu tomistinės filosofijos sistema, nes ir jis tikrovės prigimtį laiko psichine-dvasine, jos tapsmo veiksniu laiko dvasią, o evoliucijos pripažinimas jam padeda „geriau įžvelgti Dievo veikimą gamtoje ir kultūroje“[151]. Sykiu kunigas apgailestavo dėl to, „kad, užuot bandžius teilhardinės vizijos pagrindinį principą geriau suprasti, stengiamasi taip reikalingą filosofinės sistemos pastatą scholastiniais kūjais sutrupinti“[152].

Minėtoje kunigo Žiūraičio recenzijoje laikomasi priešingos nuomonės. Nors Maceina savo knygoje tik kartą užsimena apie Teilhard'o de Chardino Dievo sampratą, Žiūraitis teigia, kad „dr. A. Maceina yra vienas iš nedaugelio, kuris iš esmės labai teisingai pasisakė teilhardizmo klausimu“[153] ir šiam klausimui skyrė net kelis recenzijos skyrius, kuriuose aprašė ir neigiamai įvertino pastarojo susidomėjimą darvinizmu, paleoantropologinius atradimus, pastangas krikščionybę interpretuoti mokslo naujovių šviesoje. Teilhard'o de Chardino vardą autorius panaudojo įvardyti jam nepriimtinas naujųjų katalikų bažnyčios raidos tendencijas. Pasak jo paties sarkastiško apibūdinimo, „tomistinė tradicija „baigia“ savo dienas, vis nusilenkdama ekumeniškos dvasios Vatikano II talkininkui – teilhardizmui. Pasaulį galinti suprasti ir išganyti tik „ateities Bažnyčia“, kuriai kelią paruošė Vatikano II, turėdama mintyje ir Teilhard'o de Chardino, SJ, visuotinės aiškiaregystės „vizijas“, nušvietusias visuotinės evoliucijos prasmę ir jo „naujosios religijos“ nuostabų

150 V. Kst. Kultūrinėje veikloje. *Tėviškės žiburiai*, 1971 09 30.

151 Antanas Paškus. Pasaulėžiūrinė bazė – krikščioniškosios veiklos rodyklė. *Laiškai lietuviams*, 1971, nr. 3, p. 79.

152 Ibid.

153 Tomas Žiūraitis, OP. Maceinos „Bažnyčia ir pasaulis“. *Tėviškės žiburiai*, 1970 05 27.

dinamiškumą, būtiną „ateities Bažnyčiai“ daug sėkmingiau tobulėti“[154]. Žiūraitis tiek kritiškas prancūzų mąstytojo atžvilgiu, kad net pats Maceina, reaguodamas į šį Žiūraičio tekstą ir dėkodamas už jį, nurodė, kad „jame jausti Jūsų atgrasą ne tik Teilhardo idėjom, bet net ir pačiam jo asmeniui“[155]. Pats Maceina nebuvo linkęs dėl tų laikų krikščionybės pokyčių kaltinti Teilhard'ą de Chardiną, nes manė, kad nei vienas bandymas filosofiškai paaiškinti autentišką krikščionybę negali būti sėkmingas. Pasak jo, „kiekvienu atveju filosofija yra tik menka pagalbinė priemonė, kadangi krikščionybė yra ne idėja, bet įvykis“[156].

1971 m. vasario mėnesio *Draugo* priedo kultūrinėje kronikoje skaitytojai buvo informuoti apie netrukus pasirodysiančią Maceinos knygą *Didieji dabarties klausimai* ir supažindinti su jos turiniu[157]. Tais pačiais metais išeivijos lietuvių katalikų leidykla „Krikščionis gyvenime“ išleido šį trijų skyrių veikalą[158]. Tejariškajai problemikai skirtajame, pavadintame „Evoliucija ir religija“, profesorius atkartojo mintis, išdėstytas jau minėtame straipsnių cikle, tad jos nagrinėjamos antroje tyrinėjimo dalyje.

1972 m. kovo mėnesį Maceinos monografija susilaukė teigiamos kunigo Andriaus Baltinio[159] recenzijos, kurioje pritarta maceiniškajai Teilhard'o de Chardino kritikai ir išreikšta paties autoriaus nuomonė apie „kūrimą iš nieko“ kaip apreikštą slėpinį, „kurio negalima nei protu suvokti, nei žodžiais išreikšti“[160]. Tuo

154 Ibid.

155 Antanas Maceina. Pastabos Tomo Žiūraičio, OP, straipsniui. „Bažnyčios ir pasaulio“ reikalu. *Tėviškės žiburiai*, 1971 09 09.

156 Ibid.

157 Kultūrinė kronika. *Draugo* priedas, 1971 02 27.

158 Antanas Maceina. *Didieji dabarties klausimai: pasaulio sekuliarizacija, evangelijų numitinimas, evoliucija ir religija*. Chicago: Krikščionis gyvenime, 1971 (nurodydami šią knygą, toliau vartosime santrumpą: *Didieji dabarties klausimai*).

159 Andrius Baltinis (1909–1975), kunigas, visuomenės veikėjas. Studijavo Telšių kunigų seminarijoje, 1936 m. buvo įšventintas kunigu. Pasitraukęs iš Lietuvos, studijavo Viurcburgo universitete ir 1948 m. tapo filosofijos daktaru. Vokietijoje buvo kapelionu ir gimnazijos mokytoju, JAV – amerikiečių ir lietuvių parapijų vikaru. Buvo LKMA narys, bendradarbiavo *Lietuvių enciklopedijoje* ir periodinėje spaudoje, publikavo knygas teologijos klausimais (https://www.vle.lt/straipsnis/andrius-baltinis/).

160 Andrius Baltinis. Didžiųjų dabarties klausimų knyga. Profesoriaus dr. Antano Maceinos naujojo veikalo puslapius verčiant. *Draugo* priedas, 1972 03 11.

pačiu laiku *Tėviškės žiburiuose* pasirodė taip pat teigiama net trijų dalių Celieš iaus recenzija. Jis pritarė Maceinos pastabai, kad dalelių vienijimas nereiškia krikščioniškojo „kūrimo iš nieko", kad tejariškajai koncepcijai stinga žmogaus kaip asmens santykio su Dievu kaip asmeniu pripažinimo[161]. Celieš ius pagyrė profesorių už tai, kad „itin atskleisdamas Teilhardo monistinę sampratą" jis krikščioniškąją ontologiją apsaugo nuo plotiniškojo monizmo[162]. Taip pat teigiamą literatūrologės Aušros Liulevičienės[163] recenziją išspausdino ir 1973 m. kovo mėnesio *Aidai*[164, 165].

Tikėtina, kad vien teigiamos reakcijos paskatino ekonomistą Grigą Valančių[166] imtis radikalios Maceinos kūrybos kritikos 1972 m. lapkričio – 1973 m. kovo mėnesiais *Laiškuose lietuviams* publikuotų straipsnių cikle[167]. Šis autorius, pastebėjęs pernelyg daug panegirikos profesoriaus knygoms, jo paties žodžiais, Maceinos pripažinimo „neklaidingu"[168], siekė radikaliai nulenkti švytuoklę į priešingą pusę, negailėti sarkastiškų hiperbolių jo intencijų apibūdinimams. Viena iš Valančiaus kritikos priežasčių – jau minėtas Maceinos monografijos skyrius „Religija ir evoliucija", papiktinęs autorių tuo, kad jame pakartota tai, ką Maceina jau buvo publikavęs 1968 m. *Aiduose*. Valančius pripažino, kad „kaip deskriptyvus analitikas jis yra stiprus, nepalyginamas ir žavingas"[169], kad *Aiduose* publikuota jo studija „Religija ir evoliucija (kritiškos pastabos Teilhard de Chardin pasaulėžiūrai)", kaip ir

161 Petras Celieš ius. Didieji dabarties klausimai. Prof. A. Maceinos veikalas, kuriame svarstomos gilios mūsų gyvenimo problemos. *Tėviškės žiburiai*, 1972 04 06.

162 Ibid., 1972 04 13.

163 Aušra (Aušrelė) Liulevičienė (1939–2023). Studijavo anglų kalbą ir literatūrą Viskonsino, teologiją Čikagos universitetuose. Nuo 1982 m. beveik du dešimtmečius dirbo *Draugo* šeštadieninio „Kultūrinio priedo" redaktore, publikavo straipsnius ir knygas literatūros temomis (https://www.draugas.org/mirties/). Beje, minėtas jos vyro matematiko komentaras apie Bagdanavičiaus pranešimą ir įspūdžius iš Vatikano susirinkimo.

164 Aušra Liulevičienė. Didieji dabarties klausimai. *Aidai*, 1973, nr. 3.

165 Išliko duomenų, kad recenzijomis žurnale *Aidai* jo redaktorius Girnius rūpinosi ir anksčiau, 1972 m. kovo 7 d. laiške Bagdanavičiui jo prašydamas „parecenzuoti Maceinos „Dabarties didžiuosius klausimus" (PLA PF Kun. Vytautas Bagdanavičius d. 4, b. 10).

166 Grigas Valančius (1906–1978), studijavo ekonomiką Briuselio ir Vienos universitetuose, 1931 m. tapo ekonomikos mokslų daktaru, dalyvavo lietuvių išeivijos veikloje Vokietijoje, Čikagoje, Los Andžele, rašė knygas Lietuvos istorijos klausimais (https://www.vle.lt/straipsnis/grigas-valancius/).

167 Redakcija, pabrėždama, kad straipsniai neatspindi jos pozicijos, juos įdėdavo į žurnalo skyrių „Nuomonės".

168 Grigas Valančius. „Didžiųjų klausimų" labirinte. *Laiškai lietuviams*, 1972, nr. 10, p. 350.

169 Ibid.

Paškaus atsakymas į ją „Teilharď o Dievas“ (keletas pastabų Maceinos „Religijos ir evoliucijos“ klausimu)“ yra labai puikios. Iš kitos pusės, Valančius teigia, kad Paškus „šioje studijoje, bent metodologijos ir dialektikos požiūriu, [...] Maceiną tašyte sutašo“ [170], monografijoje profesorius nuobodžiai kartoja kaltinimus Teilhard de Chardinui ir jo šalininkams, „šaudo į Paškų, o ne į pagrindinį taikinį – Teilhard de Chardin, S.J.“[171] Dalykiniai Valančiaus priekaištai Maceinai apsiriboja Paškaus minčių apie būties ir tapsmo ontologijų kategorijų neskyrimą atkartojimu ir pastaba apie Ignatijaus Loyolos organiškos visatos idėjos įtaką prancūzų teologo evoliucijos koncepcijai. Į platesnę šios koncepcijos analizę autorius nesileidžia, bet jį vertina kaip vieną žymiausių dvidešimto šimtmečio asmenybių ir įvairiose publikacijos dalyse ir specialiame skyriuje „Teilhard de Chardin gyvenimo bruožai“ pateikia plačią prancūzų jėzuito religinių ir mokslinių pažiūrų formavimosi istoriją, parodančią, kad dar prieš išvykdamas į Kiniją Teilharď as de Chardinas kartu su savo kolegomis iš buvusio Liono jėzuitų vienuolyno tarp Prancūzijos katalikų buvo praskynę kelią evoliucinės kristologijos pripažinimui[172]. Įdomu nurodyti ir paties Valančiaus požiūrį į savąją recenziją, kuris atsiskleidė jo 1972 m. gegužės 19 d. laiške kunigui Bagdanavičiui. Autorius norėjo recenziją publikuoti *Draugo* priede ir atskiru leidiniu, tad paprašė kunigo ją įvertinti ir rekomenduoti spausdinti, teigė, kad žino, kad Bagdanavičius negalės „pritarti mano pernelyg kritiškam – netgi neigiamam Mac. knygos vertinimui“, bet „atvirų erezijų“ mano dispute nėra tikrai (tikrinau kiek pajėgiau)“, o dėl atskiro leidinio spausdinimo iš anksto numatydamas, kad „marijonams ar Liet. Knyg. Klubui „nepatogu“ savo vardu tai daryti, tad tebūna atspaudas-knygelė „Autoriaus leidinys“[173]. Dar kartą apie dėl Teilharď o de Chardino idėjų užsimezgusią polemiką Valančius rašė ir

170 Ibid., nr. 11, p. 387.

171 Ibid. Pabrėžtina, kad šiuo atveju Valančius sutirštino spalvas, nes polemizuodamas su nuomone, kurią gina Paškus, Maceina pripažino ir teisingą jo teiginį, kad protu žmogui sunku suvokti „absoliutinės pradžios (*ex nihilo*) sąvoką“ (*Didieji dabarties klausimai*, p. 267).

172 Grigas Valančius. „Didžiųjų klausimų“ labirinte. *Laiškai lietuviams*, 1973, nr. 3, p. 95.

173 PLA PF Kun. Vytautas Bagdanavičius d. 4, b. 10.

dvyliktoje savo straipsnių ciklo „Septyni šimtai metų Tomui ir tomizmui" dalyje „Tomizmas ir Teilhard de Chardin"[174], kuri publikuota pačioje 1974 m. pabaigoje, tad jos idėjos apžvelgiamos vėliau.

1972 m. gruodžio mėn. – 1973 m. kovo mėn. *Aidai* išspausdino paties Paškaus mintis[175] apie trečiąjį Maceinos monografijos skyrių keturių dalių studijoje, pavadintoje „Teilhardo krikščionybė"[176], kurią, kaip ir pirmąją jo reakciją į profesoriaus tejariškosios koncepcijos interpretaciją, analizuosime antrojoje darbo dalyje.

1972 m. gruodžio mėnesį apie Teilhard'ą de Chardiną palankiai užsiminė kunigas Jonas Kuzmickis[177]. Nagrinėdamas netikėjimo priežastis, jis nurodė prancūzų mąstytojo nuomonę, kad „modernusis pasaulis esmėje nėra netikįs, nereligingas, tik jo natūralus linkimas garbinti yra nukreiptas į objektą – visatą, kuri jam atrodo esanti krikščionių Dievo opozicijoje"[178].

Vieną aštriausių publikuotą Teilhard'o de Chardino kritiką pateikė monsinjoras Leonardas Gižinskas[179] 1972 m. rudenį *Darbininke* atspausdintame straipsnyje „Po mokslo kauke". Vardydamas evoliucijos teorijos trūkumus Gižinskas pristatė Teilhard'ą de Chardiną kaip „kontroversinį prancūzų rašytoją", nurodė jį esant

174 Grigas Valančius. Tomizmas ir Teilhard de Chardin. *Draugo* priedas, 1974 12 28.

175 Tuo pačiu laiku Paškus kelis kartus rėmėsi Teilhard'o de Chardino mintimis ir savo trijų dalių straipsnyje „Utopija ar chaosas", publikuotame *Laiškuose lietuviams* (Antanas Paškus. Utopija ar chaosas. *Laiškai lietuviams*, 1973, nr. 2, p. 40; nr. 3, p. 77–78.)

176 Antanas Paškus. Teilhard'o krikščionybė. Didysis dabarties klausimas ar atsakymas? *Aidai*, 1972, nr. 9; 1973, nr. 1–3.

177 Jonas Kuzmickis (1913–1982), kunigas, pedagogas, rašytojas. Mokėsi Kauno kunigų seminarijoje, teologiją baigė Vytauto Didžiojo universitete, vėliau ten pat studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą bei pedagogiką. Į kunigus įšventintas 1936 m. Pasitraukęs į Vakarus gyveno Vokietijoje, vėliau Anglijoje, Bradforde ir buvo jo suburtos lietuvių katalikų bendruomenės kapelionas. Įsteigė ir redagavo literatūrinį žurnalą jaunimui *Žibintas*. Bendradarbiavo išeivijos periodiniuose leidiniuose, straipsnius skelbė istorijos, filosofijos, religijos ir literatūros klausimais. Paskelbė moralizuojančio turinio apysakų ir teologinių studijų (https://www.anykstenai.lt/asmenys/asm.php?id=199)

178 Jonas Kuzmickis. Meilės paslaptis. *Tėviškės žiburiai*, 1972 12 21.

179 Leonardas Gižinskas (1894–1977), monsinjoras, prelatas. Studijavo teologiją Vytauto Didžiojo universitete, dirbo kunigu ir gimnazijų mokytoju Lietuvoje, nuo 1944 m. Vokietijoje, nuo 1949 m. JAV. Bendradarbiavo lietuvių spaudoje, publikavo dvi religijų istorijos knygas ir straipsnių teologijos klausimais išeivijos periodikoje (*Jungtinių Amerikos Valstijų lietuviai. Biografijų žinynas*. T. 1. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998, p. 318).

„neodarvinizmo atstovu“, pašaipiai aprašė „karštligišką „homonidų“ ieškojimą“, o sinantropo atradimą pavadino „skandalinga apgaule“ [180]. Monsinjoras priminė, kad ne visi teologai pritaria Teilhard'o de Chardino idėjoms ir perpasakojo istoriją, kaip atsakydamas į studentų klausimus jas vertino Jacquesas Maritain'as, ir, pasinaudodamas jo žodžiais, padarė išvadą, kad Teilhard'as de Chardinas „niekada nepasako aiškiai ir griežtai apibrėžtos tezės, lydimos aiškiai suformuluotų, rimtų, kritiškų ir todėl priimtinų argumentų, įrodymų. Jis tik beria be jokios sistemos savo mintis, kurios yra dažnai labai originalios, kartais įdomios. Visiškai taip, kaip tose „*science fictions*“[181].

Tokia griežta kritika sulaukė ne mažiau aštraus atsakymo, matyt, iš pagarbos monsinjorui pasirašyto tik inicialais L. D. Palyginus šio atsakymo „Po mokslo kauke?“ ir straipsnio „Pasaulėžiūra, evoliucija ir Teilhard de Chardin“ tekstus, tampa akivaizdu, kad abiejų autorius yra filologas Leonardas Dambriūnas[182]. Jis kruopščiai suregistravo Gižinsko publikacijoje pasitaikiusius netikslumus, pacitavo Katalikų bažnyčios aprobuotus evoliucijos teorijos įvertinimus ir suabejojo, ar tinka apie vadinamąsias „mokslo apysakas“, „kaip ir apie pačią evoliuciją rašyti nespecialistui taip drąsiai ir autoritetingai“[183].

Dambriūno atsakymas išprovokavo kunigo Žiūraičio penkių dalių straipsnį „Savotišką kritiką svarstant“, publikuotą *Darbininko* 1973 m. gegužės ir birželio mėnesių numeriuose. Kunigas vienašališkai gina Gižinsko požiūrį į darvinizmą kaip į klaidą ir teiginį, kad gyvoji gamta kinta, bet neevoliucionuoja. Kritikos sulaukė ne vien Dambriūno priekaištai monsinjoro teiginiams, bet ir jau minėtas Lito straipsnis, kuriuo jis remiasi. Pradžioje Žiūraitis peržvelgia polemikai

180 Leonardas Gižinskas. Po mokslo kauke. *Darbininkas*, 1972 09 15; 1972 09 22; 1972 09 29; 1972 10 06; 1972 10 13.

181 Ibid., 1972 10 13.

182 Leonardas Dambriūnas (Dambrauskas) (1909–1976), lietuvių kalbininkas, visuomenės veikėjas. Baigė Vytauto Didžiojo universitetą ir jame dėstė, nuo 1945 m. mokytojavo lietuvių pabėgėlių gimnazijoje Miunchene, 1949 m. persikėlęs į JAV dėstė Lituanistikos institute, vasaromis – Fordhamo universitete, bendradarbiavo *Lietuvių enciklopedijoje*, redagavo žurnalą *Gimtoji kalba*, rašė vadovėlius ir knygas apie lietuvių kalbą (https://www.vle.lt/straipsnis/leonardas-dambriunas/).

183 L. D. Po mokslo kauke? *Draugo* priedas, 1973 01 20.

pasitelktus šaltinius, o tris paskutines straipsnio dalis paskiria Teilhard'o de Chardino koncepcijos vertinimui. Žiūraičio nuomone, ilgametis mąstytojo draugas jėzuitas Henris de Lubacas savo knygose nekorektiškai interpretavo jo idėjas, paskelbė „savo kūrybos teilhardistiką, o ne paties Teilhardo kūrybos autentišką vadinamąjį mokslą – teilhardizmą"[184]. Pasak kunigo, iš tikrųjų prancūzų teologo intencija buvusi daug radikalesnė, jis siekė pakeisti „krikščionybės pačią esmę, o ne tik jos institucinę santvarką ir papročius"[185]. Siekdamas tai įrodyti, Žiūraitis pasirenka tas Teilhard'o de Chardino citatas, kuriose pritariama panteizmui[186], ir net suartina tejariškąją naujos dievybės viziją su marksistiniu žmogaus sudievinimu[187]. Kritikuodamas neautentišką „tejardistiką", kunigas užsimena ir apie Maceinos bei Paškaus polemiką, teigia, kad žymiausių „tejardistikos" atstovų „vienokio ar kitokio laipsnio įtakai paskutiniuoju laiku yra atsidavęs Antanas Paškus „Aiduose", kaip žinome, mėgindamas lyg ir įtikinamai patikslinti prof. dr. Antaną Maceiną, teisingai atskleidusį paties Teilhardo raštų pagrindinius principus, ko net žymiausi katalikai teilhardistai dar nėra išdrįsę padaryti"[188].

Jau minėtą straipsnį „Pasaulėžiūra, evoliucija ir Teilhard de Chardin" Dambriūnas publikavo 1973 m. balandžio ir gegužės mėn. *Aiduose*[189]. Pirmoje dalyje jis pakartojo argumentus, išsakytus Gižinsko kritikoje, o paties monsinjoro straipsnį nurodė tik išnašoje. Dambriūno nuomone, nei filosofija, nei religija negali prieštarauti naujoms mokslo teorijoms, abi jos turi pasiremti empiriniais mokslo duomenimis. Papildydamas minėtoje polemikoje išsakytas pažiūras, autorius aptarė teologų mintis apie evoliuciją, kurios buvo suformuluotos anksčiau už teistinę Teilhard'o de Chardino evoliucijos teoriją. Dambriūnas pripažino, kad kurdamas mokslą apie žmogaus kūną ir dvasią prancūzų teologas „vietomis pereina į

184 Tomas Žiūraitis, OP. Savotišką kritiką svarstant. *Darbininkas*, 1973 06 23.

185 Ibid.

186 Ibid., 1973 06 23, 1973 06 29.

187 Ibid,. 1973 06 29.

188 Ibid., 1973 06 15.

189 Apie šį straipsnį 1973 08 27 informavo dienraštis *Naujienos* rubrikoje „Atsiųsta paminėti".

filosofines bei teologines spekuliacijas, bet tokiu atveju jis dažnai ir pažymi, kad čia jis pereina į kitą sritį“[190]. Galbūt reaguodamas į polemikoje vis kartojamą pastabą, kad mokslas įrodo tik gyvų organizmų morfologinius ryšius, bet ne jų evoliuciją, autorius nurodė, kad dvasinio intensyvumo didėjimas gali būti paaiškinamas medžiagos kitimu sudėtingumo linkme. Dambriūno teigimu, pats perėjimas prie Omegos taško kaip evoliucijos tikslo negali būti suformuluotas mąstant iš mokslo pozicijų, jį Teilharďas de Chardinas postuluoja kaip tikintysis. Tejariškosios koncepcijos naujumą aptariamas autorius įžvelgė jo tradicinės religijos tiesų įvilkime į naują visai šiuolaikinei kultūrai būdingą dinamikos ir vystymosi drabužį. Antrąją straipsnio dalį jis paskyrė atsakymams į Maceinos *Didžiuosiuose dabarties klausimuose* išsakytus Teilharďo de Chardino vertinimus, o šie atsakymai analizuojami antroje tyrimo dalyje.

Tuo pačiu laikotarpiu Maceinos nuomonę dar kartą analizavo Paškus savo straipsnyje „Maceinos ir Teilhardo dvikova dabarties krikščionio akyse“, atspausdintame 1973 m. balandžio ir gegužės mėnesių *Draugo* prieduose[191]. 1973 m. rudenį pats Maceina sugrįžo prie diskusijų, *Drauge* publikuodamas šešių dalių „Laiškus Teilharďo šalininkams“[192]. Šioje studijoje profesorius išvardijo lietuvių autorius, jau rašiusius apie mąstytoją, ir daugiausia polemizavo su kunigu Paškumi[193]. Kūrinyje akcentuojama, kad daug autorių neįsigilina į tejariškosios koncepcijos visumą, pasitenkina tik jo pagrindiniu veikalu ir jo komentatorių darbais. Pats filosofas rėmėsi ne vien šia medžiaga, bet ir kitomis Teilharďo de Chardino

190 Leonardas Dambriūnas. Pasaulėžiūra, evoliucija ir Teilhard de Chardin. *Aidai*, 1973, nr. 4, 5.

191 Antanas Paškus. Maceinos ir Teilhardo dvikova dabarties krikščionio akyse, *Draugo* priedas, 1973 04 28, 1973 05 05.

192 Antanas Maceina. Laiškai Teilharďo šalininkams. *Draugas*, 1973 10 06; 1973 10 20; 1973 11 03; 1973 12 08; 1973 12 15; 1973 12 22 (tas pats: Antanas Maceina. *Raštai*, t. XII, Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 397–484. Nurodant šią knygą toliau vartojama santrumpa *Laiškai Teilharďo šalininkams*).

193 Pabrėžtina, kad tuo pačiu laiku Paškaus pozicija sulaukė ir teigiamo vertinimo. Deja, tik inicialais P. G. pasirašytame proginiame straipsnyje (tikėtina, kad šiais inicialais pasirašė kunigas Pranas Gaidamavičius) giriamas jo optimistinis požiūris į Bažnyčios atsinaujinimą, teigiama, kad jis „Teilharďo mistinėj evoliucijoj mato ne nutolimą nuo Dievo ar jo paneigimą, bet artėjimą prie aukščiausios ir galutinės Omegos“ (P. G. Kun. dr. Antanas Paškus. *Draugo* priedas, 1973 10 13).

knygomis bei jo laiškais ir siekė išryškinti jo idėjų savitumą bei atsakyti į klausimus, „koks yra evoliucijos santykis su pasaulio dabartimi" ir „ar žmonijos istorija iš tikro yra evoliucija". 1974 m. spalio ir lapkričio mėnesių *Laiškuose lietuviams*, *Tėviškės žiburiuose* ir *Draugo* priede Paškus publikavo straipsnius vienodai prasidedančiu pavadinimu „Dūmus apie Teilhardą besklaidant"[194], kuriuose dar kartą atsakė Maceinai. Viename iš jų kunigas sugestijuoja tejariškosios visatos vizijos panašumą į aristoteliškąją[195], kitame brėžia šv. Pranciškaus Asyžiečio ir Teilharď o de Chardino idėjų paraleles ir tvirtina, kad pastarojo požiūris į medžiagą kaip Dievo kūrinį esąs gilesnis[196]. Plačiau svarbiausios šio laikotarpio Maceinos ir Paškaus mintys nagrinėjamos antroje tyrimo dalyje, o dabar grįžtina prie chronologinės lietuvių autorių darbų apie Teilharď ą de Chardiną apžvalgos.

1974 m. *Laiškų lietuviams* sausio ir vasario mėnesių numeriuose publikuotas jau nurodytas Jucevičiaus straipsnis „Krikščioniškoji kultūra vilties ir nevilties dialektikoje", kuriame kunigas prancūzų mąstytoją kartu su „įvairiaspalviais progresistais" apkaltino esant galbūt evoliucijos, bet ne žmogiškosios prigimties žinovais, nesuprantant, kad žmonija eina ne vien gėrio, bet ir blogio keliu, bei panardinant Kristų evoliucijos tapsme[197].

Minėta, kad 1974 m. pabaigoje šeštadieninis *Draugo* priedas publikavo paskutinę Valančiaus tomizmo studijos dalį „Tomizmas ir Teilhard de Chardin". Šioje dalyje, pasisakydamas už tejariškąjį evoliucionizmą, autorius nurodė prancūzų mąstytojo kritikams, kad ir „šv. Tomas Akvinietis yra tokiu

194 Antanas Paškus. Dūmus apie Teilhardą besklaidant. Teilhardas – dvasios, o ne medžiagos mistikas. *Laiškai lietuviams*, 1974, nr. 10, p. 296–304; Antanas Paškus. Dūmus apie Teilhardą besklaidant. Mokslas ar apgaulė. *Tėviškės žiburiai*, 1974 11 07; Antanas Paškus. Dūmus apie Teilhardą besklaidant. Teilhard de Chardin asmuo. *Draugo* priedas, 1974 11 09.

195 Pasak Paškaus, Teilhard de Chardino modelyje, „evoliucinės įvijos viršūnė yra pirmutiniame Judintojuje ir galutinėje Priežastyje" (Antanas Paškus. Dūmus apie Teilhardą besklaidant. Mokslas ar apgaulė. *Tėviškės žiburiai*, 1974 11 07).

196 Antanas Paškus. Dūmus apie Teilhardą besklaidant. Teilhardas – dvasios, o ne medžiagos mistikas. *Laiškai lietuviams*, 1973, nr. 10, p. 301.

197 Feliksas Jucevičius. Krikščioniškoji kultūra vilties ir nevilties dialektikoje. *Laiškai lietuviams*, 1974, nr. 2, p. 44.

„eretiku – evoliucionistu“[198]. Valančius rėmėsi žymiausių jo laiko teologų požiūriu į medžiagą ir evoliuciją ir, priešingai Maceinai, gynė nuomonę, kad Teilhard'as de Chardinas iš esmės laikėsi tomistinių pozicijų. Vis dėlto šios publikacijos pabaigai Valančius pasirinko citatą iš jam patinkančios Maceinos knygos *Bažnyčia ir pasaulis*, kurioje sovietų persekiojamo rašytojo žodžiais teigiama, kad „reikia tikėti prasčiausiai todėl, kad Dievas yra. Mes labai ilgai galvojome apie žmogų. Jau laikas pagalvoti ir apie Dievą“[199], taip tarsi sušvelnindamas savo publikacijose paskelbtą nuožmią požiūrio į Teilhard'o de Chardino idėjas kritiką.

1974 m. rudenį *Tėviškės žiburiai* informacijoje apie šv. Tomo Akviniečio 700-ųjų mirties metinių minėjimą Romoje nurodė, kad kunigas Abelardo Lobato, OP teigė, kad „Teilhard de Chardin, SJ, atrodė užimsiąs šiais laikais tą vietą, kurią iki šiol K. Bendrijoje užėmė šv. Tomas, tačiau, po kelių metų žavesio Teilhardo mintimis, visi rimtesni mokslininkai vėl grįžtą prie šv. Tomo teologinių pagrindų“[200].

1975 m spalio mėnesio *Laiškuose lietuviams* jau minėtas kunigas Venckus, pažymėdamas 20-ąsias Teilhard'o de Chardino mirties metines, išspausdino jo gyvenimo ir minčių apžvalgą[201]. Autorius aptarė prancūzų teologo mokslinę veiklą, aprašė jo sudėtingų santykių su Jėzuitų ordino ir visos Romos katalikų bažnyčios hierarchais priežastis, pabrėžė, kad kai kurių teologų nepasitikėjimas tejariškuoju mokymu jam atrodąs keistas, akcentavo, kad per dvidešimtį metų Bažnyčios požiūris pasikeitė. Argumentuodamas Venckus informavo skaitytojus, kad „Amerikos jėzuitai šiais metais išleido specialų žurnalo „America“ numerį paminėti Chardino 20 metų mirties sukakčiai. Čia patys mokyčiausi savo srities specialistai aprašė Chardiną kaip religinį filosofą, teologą, mistiką, gamtininką“[202].

1976 m. spalio mėnesį į diskusijas dėl Maceinos požiūrio į Teilhard'o de

198 Grigas Valančius. Tomizmas ir Teilhard de Chardin. *Draugo* priedas, 1974 12 28.

199 Ibid.

200 Kun. J. STŠ. Religiniame gyvenime. *Tėviškės žiburiai*, 1974 05 23.

201 Juozas Venckus, SJ. Pierre Teilhard de Chardin, S.J. *Laiškai lietuviams*, 1975, nr. 10, p. 291–294.

202 Ibid., p. 292.

Chardino evoliucijos sampratą įsijungė į Australiją pasitraukęs teisininkas Aleksandras Mauragis[203]. Autorius siekė papildyti filosofų ir teologų ginčą „šios regimos plotmės"[204] krikščionio, kuriam rūpi tie patys didieji klausimai nuomone, tad *Laiškų lietuviams* redakcija šį straipsnį palydėjo mintimi, kad jo turinys nesutampa su jos nuomone: „Spausdiname šį straipsnį, manydami, kad teistinė evoliucija yra beveik visuotinai priimta šių dienų mokslo ir teologų doktrina. Taip pat norime parodyti, kaip gali kai kurias mintis suprasti ir interpretuoti net aukštuosius mokslus baigę žmonės, jeigu mūsų rašomuose veikaluose nėra pakankamai aiškiai ir paprastai nagrinėjami kai kurie painesni filosofiniai bei teologiniai klausimai."[205] Mauragis teologams siūlė labiau remtis pačia *Pradžios knyga* ir pripažinti, kad dieviškasis „tebūnie" nebuvo vienkartinis, jog žmogų Dievas sukūrė jau prieš tai sukūręs žemės dulkes[206], o tai, kartu su prancūzų mąstytoju, galima suprasti kaip kūrimą iš „daugio", nes kūrimas „iš nebūties" buvo jau įvykęs anksčiau. Autoriaus žodžiais, „tiesiogiai apie medžiagos sukūrimą Teilhardas nekalba – tai ankstyvesnis Dievo darbas, apie tai net Apreiškime nieko nerandame"[207]. Mauragio nuomone, nėra svarbu, iš ko Dievas sukuria žmogų, svarbiau tai, kad jis jam įkvepia nemirtingą sielą. Nesuvokiantįjį, kad kūrybinis aktas trunka laike ir erdvėje, autorius kaltina tuo, kad jis apreiškimo tiesas skaito „ontologinėje tuštumoje, nesiskaitydamas su laiko ir erdvės kategorijomis, o tuo pačiu ir su istoriniais faktais bei įvykiais"[208]. Maceinai Mauragis priekaištauja dėl aktyvaus Dievo vaidmens šių laikų kosmologinėje plotmėje nepripažinimo, nes mano, kad taip Dievas išmetamas iš regimo pasaulio, o religinių tiesų ir apie regimąjį pasaulį

203 Aleksandras Mauragis (1909–2006) teisininkas, Australijos lietuvių bendruomenės veikėjas. 1948 m. tapo teisės mokslų daktaru. Buvo Australijos lietuvių organizacijų vadovu, redagavo savaitraštį *Mūsų pastogė*, išleido dvi religinio turinio knygas (https://www.vle.lt/straipsnis/aleksandras-mauragis/).

204 Aleksandras Mauragis. Kaip Dievas sukūrė pasaulį. *Laiškai lietuviams*, 1976, nr. 9, p. 296.

205 Ibid., p. 300.

206 Šį argumentą autorius pakartoja ir vėlesniame straipsnyje, pabrėždamas, kad Dievas sukūrė žmogų ne iš nieko, o iš žemės molio, ir tuo pat metu suteikė jam protą ir laisvą valią (Aleksandras Mauragis. Pasaulio prasmė. *Laiškai lietuviams*, 1984, nr. 2, p. 53).

207 Aleksandras Mauragis. Kaip Dievas sukūrė pasaulį. *Laiškai lietuviams*, 1976, nr. 9, p. 297.

208 Ibid., p. 298.

formuluojamų mokslo tiesų atskyrimas nuo tikėjimo atstumia jaunąją kartą. Argumentuodamas, kad Maceinos kaltinimai Teilhard'o de Chardino evoliucijos sampratai yra nepagrįsti, autorius pasirėmė ir kitų lietuvių mąstytojų pozicijomis: „Daugelis ir mūsų lietuvių mokslininkų yra evoliucijos mokslo tiesas priėmę. Čia ypač verta prisiminti prof. Pr. Dovydaitį. Neturėdamas po ranka jo raštų, remiuosi dr. Juozo Girniaus privačiu man rašytu laišku (1976.VI.16), kuriame jis rašo: „Prof. Pr. Dovydaitis jau 1910 m., dar negirdėjęs Teilhard'o, aiškiai formulavo, kad evoliucija gali būti „teistiška ir ateistiška", atseit, vienaip ar kitaip interpretuojama. Todėl jis, Dovydaitis, ir laikėsi evoliucijos teorijos."[209] Mauragis kvietė bendraminčius siekti, kad tikėjimas eitų mokslo priešakyje, nes kitaip jis prarasiantis įtaką pasaulio pažangai, ir teigiamą pavyzdį įžvelgė Teilhard'o de Chardino asmenyje. Jo koncepcija autorius remiasi, jį cituoja ir net jo vartoja terminus reikšdamas savas pozicijas ir vėlesnėse savo publikacijose apie žmonijos padėtį ir ateitį[210].

1979 m. vasario mėnesio tuose pačiuose *Laiškuose lietuviams* žurnale savo teigiamą požiūrį į Teilhard'o de Chardino idėjas išreiškė kunigas jėzuitas Petras Daugintis[211]. Analizuodamas evoliucionizmo rūšis, tejariškąją jis išskyrė kaip teistinę. Daugin̈čio nuomone, prancūzų jėzuitas „nesąmoningai maišydamas (kaip ir daugelis kitų mokslininkų) mokslines, filosofines ir teologines plotmes bei jungdamas naująją evoliucijos teoriją, Bergsono „élan vital" ir krikščioniškąją teologiją, bandė sukurti vientisą, teleologinę, evoliucinę universo viziją, pasaulėžvalgą"[212].

209 Ibid., p. 299.

210 Teisininkas Dievą aiškina kaip evoliucijos pabaigos tašką „Omega" (Aleksandras Mauragis. Ar laimė iliuzija? *Laiškai lietuviams*, 1982, nr. 9, p. 311), pritaria, kad žmogus „galėjo atsirasti tik Dievui sutvėrus dvasinę plotmę, jo [Teilhard'o de Chardino] vadinamą noosphera, kurioje dominuoja dvasia ir iš kurios žmogus gauna sielą, dvasinį gyvenimą ir pažinimą bei savisąmonę" (Aleksandras Mauragis. Ką žada ateitis? *Laiškai lietuviams*, 1979, nr. 11, p. 361, 363).

211 Petras Daugintis (1915–1998), SJ, kunigas jėzuitas, išeivijos spaudos ir radijo darbuotojas. Studijavo teologiją Kauno kunigų seminarijoje, pasitraukęs iš Lietuvos, teologijos studijas tęsė Jėzuitų kolegijoje Vokietijoje, socialinius mokslus studijavo Grigaliaus universitete Romoje. Dirbo lietuvių parapijose Urugvajuje, vėliau Čikagoje, bendradarbiavo išeivijos žurnaluose, publikavo dvi knygas sociologijos ir išeivijos istorijos temomis (https://www.vle.lt/straipsnis/petras-daugintis/).

212 Daugintis Petras, SJ. Evoliucija ir katalikų pasaulėžiūra. *Laiškai lietuviams*, 1979, nr. 2, p. 59. Teigiamas autoriaus požiūris į tejariškąjį evoliucionizmą atsispindėjo ir jo vėlesnėje publikacijoje, kur autorius Teilhard de Chardino

Jis argumentavo, kad evoliucijos teorija iš esmės nėra sukūrimo priešingybė, kad Dievo kūrybinė galia būtinai reiškiasi vienų gyvų būtybių transmutacijomis į tobulesnes būtybes.

Tų pačių metų spalio mėnesio *Tėviškės žiburiuose* nagrinėdamas Jurgio Baltrušaičio poeziją, palankiai apie Teilhard'ą de Chardiną užsiminė literatūrologas Vacys Kavaliūnas[213]. Pasak jo, „Baltrušaičio pasaulio samprata yra tolima panteizmui, skelbiančiam, kad Dievas ir pasaulis yra viena. Ji greičiau kiek primena Teilhard de Chardin'o „L'Hymne a l'Univers" (Himnas visatai) pasaulį – dvasinį medžiagos aspektą ir virpėjimą, kylantį iš Kristaus"[214].

1981 m. gegužės–birželio mėnesio *Aidų* žurnalo numeryje jau minėtas kunigas Trimakas į jo paties redaguojamą skyrelį „Iš minties ir pasaulio" įdėjo tik inicialais K. T. pasirašytą žinutę „Teilhard de Chardin. 100 metų nuo krikščionybės ir evoliucijos sintezės ieškotojo gimimo". Jau, esą, pats pavadinimas rodo teigiamą Trimako požiūrį į tejariškąją koncepciją, o žinutėje paaiškinta, kad „tikinčiuosius entuziastiškai pagaunančios Teilhardo idėjos yra šios: tarp mokslo ir religijos nėra konflikto. Sintezė tarp krikščionybės ir evoliucijos yra pilnai įmanoma. Dievas ir pasaulis vienas kito neneigia. Žmogus, evoliucijos žiedas, toliau tobulina pasaulį savo darbu ir meile, kreipdamas jį į pilnutinį Kristų, į Dievą"[215].

Teilhard'o de Chardino šimtosios gimimo metinės pažymėtos ir kunigo Augustino Rubiko[216] paskaita, vykusia 1981 m. rugpjūčio 6 d., Prancūzijoje organizuotos XXVIII Europos lietuviškųjų studijų savaitės metu. Paskaitoje apie

„Žmogaus fenomeną" paminėjo dar kartą analizuodamas krikščionybės santykį su evoliucijos teorija (Daugintis Petras, SJ. Ar evoliucijos teorija neigia Kūrėją Dievą? *Laiškai lietuviams*, 1985, nr. 11, p. 330).

213 Vacys Kavaliūnas (1907–1994), literatūrologas, rašytojas. Studijavo Vytauto Didžiojo universitete Kaune, Prancūzijoje ir Vokietijoje, Klivlande prancūzų kalbą ir literatūrą, skelbė straipsnius apie literatūrą išeivijos periodikoje, išleido prozos kūrinių (https://laiskailietuviams.lt/index.php/vol-15-1964m/1964m-8-rugsejis).

214 Vacys Kavaliūnas. Žmogaus kelias mūsų laikų literatūroje. *Tėviškės žiburiai*, 1979 10 11.

215 K. T. Teilhard de Chardin. 100 metų nuo krikščionybės ir evoliucijos sintezės ieškotojo gimimo. *Aidai*, 1981, nr. 3.

216 Augustinas Rubikas (1915–1985), kunigas. Baigė Vilkaviškio kunigų seminariją, 1945–1947 m. studijavo filosofiją Grigaliaus universitete Romoje, įgijo filosofijos bakalauro laipsnį. Vėliau gyveno Vokietijoje, buvo Memingeno lietuvių kapelionas, bendradarbiavo lietuvių išeivijos periodiniuose leidiniuose (https://www.lkma.lt/lddb/israsas.php?id=1837).

mąstytoją, pavadintoje „Ar galėjo Dievas sukurti geresnį pasaulį?“, kunigas jo teoriją pristatė kaip antropologinį evoliucionizmą, o jį patį – kaip sukūrusį krikščioniškąjį evoliucionizmą, ir aptarė sudėtingų jo santykių su Katalikų Bažnyčia eigą. Iš Vakarų lietuvių bendruomenės biuletenio perspausdintoje informacijoje teigiama, jog prelegentas aiškino, kad „žmogus yra kelyje į tobulėjimą. Į dangų reikia eiti žeme. Krikščionis neturi tapti neveiklumo auka. Savo darbu žmogus turi atbaigti pasaulio kūrimą...“[217]

Po kelerių metų 1985 m. vasarą Maceina dar kartą kritiškai paminėjo Teilhard'o de Chardino teoriją paskutinėje savo straipsnių apie išlaisvinimo teologiją ciklo dalyje[218], tad galima daryti prielaidą, kad savo nuomonės apie Teilhard'ą de Chardiną filosofas taip ir nepakeitė.

1986 m. *Tėvynės sargo* redakcija kartu su nekrologu jau minėtam chemijos profesoriui Jucaičiui publikavo jo dviejų dalių straipsnį „Teilhardo de Chardin mokslo ir jo kosmovizijos analizė“, išsiskiriantį dėl į lietuvių kalbą išverstų ir jį įtrauktų citatų iš teologo dienoraščio bei ištraukų iš jo „Himno medžiagai“[219], taip pat pagrindinių *Žmogaus fenomeno* terminų apžvalgos ir jo idėjų aptarimo mokslo požiūriu[220]. Šis aptarimas iš dalies pakartotas ir pratęstas tame pačiame žurnale 1987 m. publikuotame to paties autoriaus straipsnyje „Kritiškos pastabos apie Teilhardo „The Phenomenon of Man“. Jucaitis pateikė kritiškas žymių mokslininkų ir teologų nuomones apie *Žmogaus fenomeną*, didelių abejonių sukėlusius vadinamųjų *Eoanthropus dawsoni* ir *Sinanthropus pekinensis* atradimus ir Teilhard'o de Chardino dalyvavimą tarpinės grandies tarp žmogaus ir beždžionės ieškojimuose. Chemikas konstatuoja, kad prancūzų antropologas nesilaiko pozityviųjų mokslų principų, t. y. labiau remiasi intuicija negu protu ir empiriniais duomenimis, metaforiškai vartoja sąvokas, nepaiso reikalavimo aiškiai pateikti nuoseklią

217 XXVIII Europos lietuviškųjų studijų savaitė. *Naujienos*, 1981 11 04.

218 Antanas Maceina. Reforma ar revoliucija. Išlaisvinimo teologijos klausimu. *Tėviškės žiburiai*, 1985 06 18.

219 Pranas Jucaitis. Teilhardo de Chardin mokslo ir jo kosmovizijos analizė. *Tėvynės sargas*, 1986, nr. 2–3, p. 16–27.

220 Ibid., 1987, nr. 1, p. 69–80.

argumentaciją, hipotezes traktuoja kaip absoliučiai galiojančias teorijas, evoliucijos teoriją paverčia ideologija. Autorius pabrėžia, kad, tyrinėtojų nuomone, Teilhard'o de Chardino populiarumą lemia jo asmens kultas, susidaręs dėl to, kad jis negalėjo publikuoti savo veikalų, poetinis lyrizmas, aukso amžiaus pažadas ir pats „didžiadvasis įkvėpėjas"[221], o ypač jo mintys atrodo patrauklios agnostikams. Tiesiogines pastabas Jucaitis suformuluoja nurodydamas netinkamo chemijos sąvokų vartojimo pavyzdžius *Žmogaus fenomene*[222] ir pateikia citatas, liudijančias, kad mokslininkų požiūriu Teilhard'as de Chardinas kūrė evoliucinę teologiją, mistinę religiją arba filosofišką grožinę literatūrą. Apibendrindamas užsienio autorių vertinimus mokslininkas pamini ir Vaišnoros bei Žiūraičio pastabas dėl jo idėjų nukrypimo nuo priimtų moksliškumo standartų. Kartu su griežta kritika Jucaitis pateikia ir pozityvius Teilhard'o de Chardino veiklos aspektus bei bando suprasti, kodėl jam nepavyko įgyvendinti sumanymą pagrįstai interpretuoti evoliucijos teoriją liekant ištikimu krikščionybės principams. Viena priežastis išsakoma švelniai, kaip klausimas „gal jis persiėmęs ta didžiąja mistiškai-poetine ir kosmine vizija, pro pirštus žiūrėjo į mokslą ir jo faktus bei metodus"[223], antroji – pripažįstant savotišką Teilhard'o de Chardino nuopelną – jo kūrybą laikant pavyzdžiu, parodančiu, kad mokslinėje plotmėje neįmanoma „susintetinti „bendrąjį kosmoso mokslą", apimantį neorganinio ir organinio pasaulio architektūrą ir žmogaus fenomeną bei žmogaus kilmę"[224].

1988 m. Paškus publikavo knygą *Evoliucija ir krikščionybė: Teilhard de Chardino perspektyvoje*, kurioje savo ankstesnes mintis jis papildė reikšmingu skyriumi „Evoliucija mokslo šviesoje", skaitytojus supažindinančiame su astrofizikos, biochemijos, genetikos, paleontologijos naujienomis[225]. Analizuodamas Teilhard'o

221 Pranas Jucaitis. Kritiškos pastabos apie Teilhardo "The Phenomenon of Man". *Tėvynės sargas*, 1987, nr. 2, p. 79.

222 Ibid., p. 82.

223 Ibid.

224 Ibid., p. 85–86.

225 Antanas Paškus. *Evoliucija ir krikščionybė: Teilhard de Chardino perspektyvoje*. Chicago: Į laisvę fondo leidinys, 1988, p. 11–36 (nurodant šią knygą toliau vartojama santrumpa *Evoliucija ir krikščionybė*). Pabrėžtina tai, kad,

de Chardino koncepciją, kunigas pristatė ir kitų autorių medžiagos ir sąmonės, tikslingumo ir atsitiktinumo sąryšių traktuotes, atskirai aptarė filosofinę ir teologinę prancūzų mąstytojo problematiką, įvertino jo evoliucijos sampratos reikšmę krikščioniškajai pasaulėžiūrai ir jos etikos principams, pateikė naujausių bandymų priešpastatyti darvinizmo ir kreacionizmo teorijas pavyzdžių. Apie šią knygą 1989 m. sausio mėnesį savo skaitytojus informavo *Laiškų lietuviams* redakcija, tiek evoliuciją, tiek patį Teilhard'ą de Chardiną charakterizuodama kaip „kontroversinius": vieniems tvirtinant, kad jis „nuostabus mokslininkas ir teologas, kitiems – eretikas"[226].

Netrukus Paškaus knyga sulaukė iš esmės teigiamo jau minėto kunigo Cukuro atsiliepimo „Nepamirštamas Teilhard de Chardin (Antano Paškaus knygos „Evoliucija ir krikščionybė Teilhard de Chardin perspektyvoje" recenzija)". Ją publikavo pirmasis 1989 m. *Aidų* numeris kartu su knygos autoriaus atsakymu į recenzento pastabas. Abu kunigai pademonstravo daugiau negu pagarbią laikyseną vienas kito atžvilgiu ir pripažino vienas kito indėlio į platesnę tejariškosios koncepcijos sklaidą lietuviškojoje visuomenėje svarbą. Pastabas Cukuras formulavo knygos daliai „Teilhard'o vizijos problematika". Jo nuomone, pagrindinis Paškaus siekis yra parodyti skirtumus tarp tradicinės metafizikos ir „dinaminės tapsmo filosofijos žvilgsnio į tikrovę"[227] ir aiškinti tejariškąją koncepciją pastarosios kategorijomis, o tai būtų adekvatu tik tada, jei pati koncepcija būtų filosofinė. Cukuras tvirtina, kad Paškui vertėjo labiau sekti teologo Roberto Francoeuro, o ne Eulalio Baltazaro Teilhard'o de Chardino interpretacija, nes tai būtų leidę tiksliau paaiškinti būties, substancijos, subjekto sąvokų skirtumus. Teologinių klausimų

viena vertus, išeivijos skaitytojai pakankamai anksti buvo supažindinti su Lynn Margulis branduolinių ląstelių kilmės koncepcija (Ibid., p. 25–26), pačioje Lietuvoje tapusia populiaria tik 2017 m. Kita vertus, aiškinant, kad visatoje veikia organizuojantys principai, knygoje nekritiškai nurodomos Ruperto Sheldrake'o mintys, kurios šiais laikais laikomos pseudomokslinėmis.

226 Knygos. *Laiškai lietuviams*, 1989, nr. 1, p. 29.

227 Valdemaras Mykolas Cukuras. Nepamirštamas Teilhard de Chardin (Antano Paškaus knygos „Evoliucija ir krikščionybė Teilhard de Chardin perspektyvoje" recenzija). *Aidai*, 1989, nr. 1.

aiškinimuose recenzentas pasigenda pasirėmimo kardinolo jėzuito Henri de Lubaco mintimis. Galima manyti, kad vertindamas Maceinos ir Paškaus polemiką Cukuras renkasi Paškaus pusę, nes jis rašo, kad skaitytojai mato „autorių gyvai diskutuojantį ir polemizuojantį su A. Maceina, vis pabrėžiant tradicinės aristotelinės-tomistinės sistemos bejėgiškumą traktuoti evoliucinę Teilhard'o visatos sampratą. Teisingai A. Paškus pastebi, kad pagrindinis Teilhard'o noras buvo nugalėti ir peržengti per amžių tradicinę filosofiją „sukausčiusią" dualizmo barjerą. Teilhard'o vizija tikrai yra nuostabi vieningos visatos vizija"[228]. Atsakydamas Cukurui Paškus dar kartą aiškina aristoteliškos ir proceso ontologijų skirtumus, pabrėžia, kad jis siekė pereiti nuo per ilgai užtrukusio Teilhard'o de Chardino idėjų „gulstinio" (aprašomojo) prie statmeninio (analizuojančio) dėstymo, todėl ir pasirinko remtis Baltazaro mintimis[229]. Savo sprendimą pasitelkti proceso kategorijas autorius paaiškino noru „išgelbėti Teilhard'o viziją nuo monizmo"[230].

Aptartoji Paškaus knyga[231] tarsi vainikuoja intensyvias išeivijos autorių diskusijas apie Teilhard'o de Chardino teoriją. Žinoma, visiškai dėmesys jai neišblėsta ir vėlesniais dešimtmečiais.

1989–1991 m. *Tėvynės sargas* sugrįžo prie po Jucaičio mirties rankraščiuose likusių minčių apie evoliucijos interpretaciją ir penkiuose žurnalo numeriuose dalimis publikavo dar vieną jo darbą *Evoliucija, transformizmas ir žmogaus fenomenas*[232]. Šioje studijoje pakartojami priekaištai dėl nepavykusių tarpinės grandies atradimų, kelis kartus minimos Teilhard'o de Chardino idėjos, daug daugiau dėmesio skiriant kitų evoliucijos, mikrobiologijos, genetikos klausimų ir net

228 Ibid.

229 Antanas Paškus. Keletas autoriaus pastabų. *Aidai*, 1989, nr. 1.

230 Ibid.

231 Po Paškaus mirties apžvelgdama jo veiklą šią knygą teigiamai įvertino sesuo Ona Mikailaitė (Ona Mikailaitė. Nekrologas. Užgeso didelis Lietuvos šviesulys. Amžinybėn išlydėjus kun. dr. Antaną Paškų 1922–2008. *Tėviškės žiburiai*, 2008 03 11) ir vyskupas Jonas Kauneckas (Jonas Kauneckas. Prof. A. Paškaus kūrybos apžvalga. *Tėviškės žiburiai*, 2008 03 18).

232 Pranas Jucaitis. Evoliucija, transformizmas ir žmogaus fenomenas. *Tėvynės sargas*, 1989, nr. 1, 2; 1990, nr. 1, 2; 1991, nr. 1–2.

pirmųjų klonavimo bandymų aptarimui. Jucaitis diskutuoja su pasaulinio garso mokslininkais, o iš lietuvių autorių nurodo tik kelias jau minėto Lito straipsnio „Evoliucijos teorija ir krikščioniškoji pasaulėžiūra" mokslinio pobūdžio klaidas.

Po 1988 m., kurie savotiškai paženklino diskusijų dėl Teilhard'o de Chardino koncepcijos pabaigą, jo citatos buvo pasitelkiamos nagrinėjant įvairiausias katalikiško gyvenimo temas[233]. Šių atskirų Teilhard'o de Chardino minėjimo atvejų nefiksuosime, nes jie nagrinėjamai temai svarbūs tik tiek, kiek parodo, kad dėl aktyvios ankstesnės recepcijos išeivijoje jis tapo gerai pažįstamu autoritetingu mąstytoju, pažymėtini tik tejariškąją koncepciją plačiau analizuojantys arba specialiai jai skirti straipsniai.

1998 m. gegužės mėnesio *Laiškuose lietuviams* publikuotas jėzuito Pierre'o Leroy'aus darbo apie Teilhard'ą de Chardiną vertimas iš vokiečių kalbos[234]. Naujajame tūkstantmetyje retkarčiais buvo spausdinamos proginės teologo idėjų apžvalgos. *Draugo* 2010 m. balandžio 10 d. šeštadieniniame priede, pažymint 55-ąsias mąstytojo mirties metines[235], publikuotas profesoriaus Trimako straipsnis „Pierre Teilhard de Chardin: krikščionybė yra ieties smaigalys evoliucijoje", kuriame teologas aprašė savo ilgametį susidomėjimą tejariškąja koncepcija[236], pristatė jos „fenomenologijos" sampratą kaip fenomenologiją, ją priešpastatydamas tik statiškos Aristotelio filosofijos interpretacijos tradicijai, apžvelgė ne vien *Žmogaus fenomeną*, bet ir kitus, jo nuomone, svarbius Teilhard'o de Chardino veikalus, taip pat „kilniausio turinio" apmąstymą, kurio pavadinimą galima išversti tik apytikriai

233 Pavyzdžiui, net straipsnyje apie šeimos gyvenimo ciklus (Irena Lukoševičienė. Šeimos gyvenimo ciklai. *Laiškai lietuviams*, 1995, nr. 7, p. 277–280).

234 Pierre Teilhard de Chardin. Jėzuito Pierre Leroy straipsnis 1982 metų jėzuitų žurnale vokiečių kalba *Jesuiten* apie T. de Chardin SJ. *Laiškai lietuviams*, 1998, nr. 5., p. 152–157.

235 Įdomu paminėti tai, kad ta pačia proga buvo atspausdintas ir poetės Renatos Šerelytės straipsnis „Tiltas jungiantis protą ir vaizduotę", kuriame išdėstyta nuomonė apie Teilhard'o de Chardino filosofijos savitumą, o jo pasaulėžiūra vertinama kaip siektinas pavyzdys vien buitinėse problemose paskendusiam šiuolaikiniam žmogui (*Draugo* priedas, 2010 04 10).

236 Paminėtinas ir gana neįprastas, bet ypatingą įsigilinimą paliudijantis atvejis, kai autorius palyginimą su Teilhard'u de Chardinu pasitelkė charakterizuodamas apžvelgiamo romano ir filmo personažą (Kęstutis Trimakas. „The Exorcist", psichinės ligos ir velnio apsėdimas. *Laiškai lietuviams*, 1974, nr. 5, p. 160).

Dieviškoji aplinka, „stipriai įkvepiančią" *Statant žemę*, įvairiu laiku rašytų straipsnių rinkinius *Žmogaus energija* ir *Žmogaus energijos aktyvizacija* bei mokslui artimą knygą *Žmogaus atsiradimas*[237]. 2011 m. *Laiškuose bičiuliams* rudens–žiemos numerio straipsnyje „Jėzuitai ir mokslas" Vilniaus jėzuitų bendruomenės vyresnysis, kunigas Vytautas Sadauskas su Teilhard'o de Chardino teorija susieja tai, kad „2006 m. Velykų homilijoje užsiminęs apie evoliucijos teoriją, popiežius Benediktas XVI Kristaus prisikėlimą pavadino „didžiausia mutacija", lemiamu šuoliu per visą gyvybės vystymosi istoriją į visiškai naują plotmę"[238], taip pat teigė, kad prancūzų teologas praplėtė Ignaco Lojolos tradiciją iki kosminio masto.

Apibendrinant galima teigti, kad Teilhard'o de Chardino koncepciją analizuoja ir vertina daugiausia krikščioniškai angažuoti mąstytojai. Bene vienintelė išimtis yra istoriko Vinco Trumpos Teilhard'o de Chardino citata *Metmenyse* paskelbtame jo autobiografiniame straipsnyje: „Konkrečiai kalbant, nėra nei medžiagos, nei dvasios. Yra tik materija, kuri tampa dvasia."[239]

Dauguma krikščioniškųjų mąstytojų tejariškosiose idėjose randa ir silpnybių, ir teigiamų pusių, radikaliai kritiškai pasisako tik žurnalistas Mačernis, kunigai Žiūraitis, Gižinskas ir Vaišnora. Išsamiausius teigiamus vertinimus pateikia literatūrologas Dambriūnas, kunigai Kubilius, Prunskis, Paškus ir Trimakas. Išeivijos leidiniuose publikuoti ir du neilgų paties prancūzų autoriaus kūrinių ištraukų vertimai. Susidomėjimas Teilhard'u de Chardinu išeivijoje buvo ypač aktyvus nuo septintojo iki devintojo XX a. dešimtmečio. Autorių duomenimis, tuo laiku publikuotas arba pradėtas publikuoti net 141 darbas, kuriame minimos ar plačiau analizuojamos jo idėjos (bibliografinis sąrašas[240] pateiktas po antrosios tyrimo dalies). Žinoma, negalima nepripažinti, kad tarp jų daugiausia yra informacinių

237 Kęstutis Trimakas. Pierre Teilhard de Chardin: krikščionybė yra ieties smaigalys evoliucijoje. *Draugo* šeštadieninis priedas, 2010 04 10.

238 Vytautas Sadauskas, SJ. Jėzuitai ir mokslas. *Laiškai bičiuliams*, 2011, nr. 1, p. 8.

239 Vincas Trumpa. Žmogus be Dievo. Autobiografiški susimąstymai. *Metmenys*, 1987, nr. 53, p. 137.

240 Į jį yra įtraukti ir penki šiam tyrimui reikšmingiausi vėlesniais dešimtmečiais išeivijos spaudoje publikuoti darbai.

žinučių ir užsienio autorių idėjų perpasakojimų, bet net tokias publikacijas atmetus liktų įspūdingas jo minčių interpretacijų skaičius. Kadangi dar XX a. viduryje ypatingo populiarumo sulaukė veikalai, kurie šiandien būtų priskiriami ne tiek filosofijai, kiek vadinamajai jos „sklaidai“, Teilhard'o de Chardino siekis papildyti krikščioniškąją teologiją evoliucijos teorijos principais, nežiūrint deramos argumentacijos stygiaus jo knygose, patraukia plataus skaitytojų rato dėmesį. Išeivijos mąstytojai siekia nukreipti jo idėjų supratimą savo bendruomenėse, kiekvieno iš jų nuomone, krikščionybės mokymui nenusižengiančia linkme, tad aktyviai skaito paskaitas ir publikuoja straipsnius kultūrinėje periodikoje.

Diskusijas sukėlusios nuomonės, klausimai, argumentai

Lietuvių išeivijos teoretikai, kaip ir žymiausieji užsienio Teilhard'o de Chardino idėjų šalininkai ir kritikai, skirtingai vertino įvairius jo koncepcijos aspektus. Dauguma jų pripažino, kad mąstytojas vartojo nepreciziškus, metaforiškus posakius, nesuteikdamas galimybės vienaprasmiškai išsiaiškinti tikrąją jo poziciją, o kai kurie čia įžvelgė ir sąmoningą Teilhard'o de Chardino pastangą išvengti pagrįstos kritikos.

Daugiausia polemikos vyko dėl tejariškosios pasaulio vizijos santykio su krikščionybe. Išsakytos įvairios nuomonės dėl to, ar galima ją laikyti mokslo ir religijos sinteze, tad siūlyti skirtingi atsakymai į klausimą, ar Teilhard'o de Chardino veikalai yra moksliniai. Buvo klausiama, ar apskritai evoliucijos teorija yra mokslinė, ir ar teigimas, kad evoliucija yra tikslinga, tad ir prasminga, bei ateities prognozavimas neperžengia mokslo ribų. Dauguma autorių evoliucijos teoriją pripažino esant moksline, nors Maceina siūlė atkreipti dėmesį į tai, kad pats prancūzų teologas ją laikė ne teorija, o visatos raidos dėsniu, ir bandė argumentuoti, kad ji nėra dėsnis, nes dėsniai nebūna laikini, bei tai, kad dėsningos raidos padariniai būna aiškiai apibrėžti. Remiantis Teilhard'u de Chardinu, gamtos evoliucija jau esanti pasibaigusi, o besitęsianti sąmonės sluoksnio evoliucija galinti nukrypti

tiek konstruktyvia, tiek ir destruktyvia linkme[241]. Su šiuo evoliucijos kaip dėsnio pripažinimu buvo susiję ir Maceinos priekaištai dėl to, kad jei evoliucija yra savaiminė, vykstanti be žmogaus pastangų, netenka prasmės visa žmogiškoji veikla. Paškus Teilharď o de Chardino mokslą siūlė vertinti pagal gerai žinomus kriterijus, teigė, kad „rišlumas (loginis sklandumas), aiškinamųjų faktų apimtis, pajėgumas vystytis, vaisingumas (įvedimas į tolimesnes studijas) yra pagrindinės geros teorijos savybės" ir pabrėžė, kad prancūzų mąstytojo teorija yra naujas dar nežinomų dalykų aiškinimo modelis, kaip ir kiti, besiremiantis „neįrodytom pagrindinėm prielaidom"[242].

Klausimai apie evoliucijos tikslą ir galimybę numatyti tolesnę jos raidą pareikalavo detalesnių apmąstymų. Tvirtinantiems, kad teiginiai, kad vieni organizmai yra tobulesni už kitus, akivaizdžiai atsiduria už mokslo ribų, buvo nurodoma, kad, kalbant apie pažangią evoliucijos kryptį, turimas galvoje organizmų ir ypač jų nervų, vėliau ir smegenų struktūros sudėtingumo[243] augimas. Žinoma, tradiciškai pati prielaida apie tai, kad mąstantysis organizmas yra tobulesnis už nemąstantįjį ar apskritai net ne organizmą, nebuvo užklausiama. Taip pat kritikos nesulaukė prancūzų teologo hipotezė apie tangentinę ir radialinę energijas, kaip energijos rūšis, kurios santykiškai skiriasi.

Bene sunkiausiai Teilharď o de Chardino šalininkams sekėsi apginti tai, kad bent iš dalies jo visatos ateities vizija liekanti mokslo ribose. Į pagrįstas pastabas, kad mintis, kad noosferos augimas lems žmonijos vienijimąsi iki pat Omegos taško, niekaip negali būti pripažinta moksline, taikliai atsakė Dambriūnas, primindamas, kad „mokslą faktiškai sudaro ne vien tik faktų aprašymas, bet ir mokslinės hipotezės, teorijos, dėsniai"[244], ir taip atkreipdamas dėmesį į tai, kad pats gamtos

241 *Laiškai Teilharď o šalininkams*, p. 482.

242 Antanas Paškus. Dūmus apie Teilhardą besklaidant. Mokslas ar apgaulė. *Tėviškės žiburiai*, 1974 11 07.

243 Sudėtingumui čia buvo suteikiama ypatinga reikšmė, Paškaus žodžiais, jį „reikia laikyti medžiaginio pasaulio dimensija taip, kaip ilgį, svorį ir tąsą (*Evoliucija ir krikščionybė*, p. 87).

244 Leonardas Dambriūnas. Pasaulėžiūra, evoliucija ir Teilhard de Chardin. *Aidai*, 1973, nr. 5.

dėsnių nustatymas suponuoja pasitikėjimą, jog jie nesikeis ir ateityje, tad net ir gamtotyroje esama savotiškų ateities prognozių. Ginant Teilhard'o de Chardino ateities koncepciją Paškui teko siūlyti daryti perskyrą tarp omegos taško ir pačios Omegos, pirmąjį suvokiant kaip aukščiausiąją paties pasaulio evoliucijos pakopą, kurią galima suvokti proto spekuliacija, o antrąją – kaip Kristų, atpažįstamą tik tikėjimu[245].

Nebuvo sutariama ir dėl pačios tejariškosios sintezės vertinimo. Dauguma autorių nurodė, kad prancūzų teologui nepavyksta sukurti nuosekliai argumentuotos mokslų sistemos, bet toliau nuomonės išsiskyrė. Žiūraičiui ir Maceinai tai atrodė esanti radikali jo sumanymo nesėkmė, o Teilhard'o de Chardino šalininkai siekė įvertinti pačią pastangą formuluoti krikščioniškai angažuotą pasaulėžiūrą[246], suderintą su šiuolaikinėmis gamtotyros teorijomis. Tačiau pats įsitikinimas, kad mokslų sintezės reikia, nebuvo užklausiamas, nors, pradėjus mąstyti apie tapsmą, galėjo atsiverti perspektyva pripažinti, kad mediškas struktūras keičia daugialypiai dariniai, daugėja pilkųjų zonų, nepažintų santykių tarp žinomų sričių ir pačių nepažintų sričių, įžvelgti esamų teorijų nebendramatiškumą.

Maceina ir Paškus polemizavo dėl Teilhard'o de Chardino pasaulio prigimties sampratos. Maceina tvirtino, kad jo ontologija esanti nesuderinama su krikščioniškąja, nes laikantis evoliucinės pozicijos būtina pripažinti pradą, kuris vystosi pažangos linkme[247], tad neprieštaringai sykiu remtis tapsmo kategorijomis, taigi daugio interpretuoti kaip nieko, neįmanoma. Paškus siūlė suprasti daugio vienijimą kaip kūrimo iš nieko analogiją. Jis tvirtino, kad „visiškas beformiškumas

245 Antanas Paškus. Dūmus apie Teilhardą besklaidant. Teilhardas – dvasios, o ne medžiagos mistikas. *Laiškai lietuviams*, 1974, nr. 10, p. 302.

246 Taiklia Paškaus pastaba, „Teilhardo kūrybiškumas slypi ne sąvokų išdirbime, ne talmudiškam tomizmo aiškinime [...], bet naujoje minties vizijoje, paliekant tolimesnį jo raštų „išnešiojimą" teologijos technikams" (Antanas Paškus. Dūmus apie Teilhardą besklaidant. Teilhard de Chardin asmuo. *Draugo* priedas, 1974 11 09). Šią viziją Paškus apibūdino kaip humanizmo ir krikščionybės junginį – krikščioniškąjį humanizmą – „Dangaus ir žemės religiją" (*Evoliucija ir krikščionybė*, p. 156).

247 *Didieji dabarties klausimai*, p. 208.

prilygsta nebuvimui“[248], tad egzistuoja tik tai, kas yra kaip nors determinuota, o tai suponuoja, kad egzistuoja ir tvarkos pradas. Kunigas teigė, kad kadangi dieviškąjį kūrimą galima suprasti kaip nuolatinį kūrimą visatoje ir „jos atbaigą laikų pabaigoje“[249], tai būtį galima suprasti kaip procesą, o jam būdingas esmės pokytis – „proceso pradžios esmė ne ta pati, kaip proceso pabaigos (omegos). Procese visuomet įvyksta kokybinių pasikeitimų. Šia prasme būtis pradžioje (alfoje) dar nėra pilna būtis. Pilnatvės ji pasiekia pabaigos (omegos) taške. Taigi būti alfoje reiškia dar nebūti omegoje. Šiuo atveju buvimo nereikia dalyti, nes jis yra tapsmas. Pasaulio evoliucija taip pat yra tas makrokosminis procesas, iš kurio iškyla visai nauji dalykai, anksčiau net potencijoje neegzistavusios naujos galimybės“[250]. Neminėdamas Friedricho Schellingo, Paškus naudojosi panašia būties ir jos pagrindo sąlygiškos perskyros galimybe ir aiškino, kad besiskleidžianti visata ir jos dieviškasis pagrindas išlaiko savas tapatybes, neišnyksta nei kūrinijos individualybė, nei ją kuriančio pagrindo dieviška esmė. Taigi, jo nuomone, kaltinimai, kad Teilharď o de Chardino mokyme dvasia virsta medžiaga, o medžiaga – dvasia, nesą pagrįsti. Dar kitaip šį klausimą sprendė Dambriūnas, jis aiškino, kad prancūzų mąstytojas nenagrinėja to, kaip atsirado būtis, tai palikdamas teologijai, ir aptaria tik tai, kaip iš būties išsivystė pasaulis. Dambriūno nuomone, Teilharď o de Chardino pasaulis „nėra nei grynai fizinis, nei grynai dvasinis, o greičiau psichofizinis“[251], pati dvasia yra susijusi su medžiaga ir egzistuoja ne vien žmoguje.

Vis dėlto daug išeivijos mąstytojų, tejariškoje koncepcijoje nerasdami tiesioginės tradicinės dieviškojo kūrimo iš nieko formuluotės, jį kaltino panteizmu, panspiritualizmu, pozityvizmu, agnosticizmu ir net materializmu. Žiūraitis teigė, kad tejariškasis panteizmas yra ypatingos rūšies, „tiesiog panenteizmas, o ne šiaip

248 *Evoliucija ir krikščionybė*, p. 56.

249 Ibid., p. 102.

250 Ibid., p. 105.

251 Leonardas Dambriūnas. Pasaulėžiūra, evoliucija ir Teilhard de Chardin. *Aidai*, 1973, nr. 5.

sau panteizmas, pagal kurį Dievas ir pasaulis visiškai sutampa vienoj tikrovėj, nesuteikiančioj Dievui jokio pranašumo“[252]. Maceina tvirtino, kad tejariškasis Dievas yra panašus į senovės graikų demiurgą, o jo ontologija esanti spiritualistinis monizmas, susiliejantis „su materializmu medžiagos naudai“[253] ir vadino prancūzų mąstytoją medžiagos mistiku arba pseudomistiku. Bandydamas tai pagrįsti, jis argumentavo, kad Teilhard'o de Chardino mąstysena buvusi kiekybiška, jis vartojo fizikai ir biologijai įprastas kiekybines sąvokas[254]. Taip pat tokią radikalią Maceinos išvadą nulėmė keistokas, nes tarsi užmirštantis hėgeliškąją tradiciją, lietuvių filosofo įsitikinimas, kad neasmeninė dvasia nėra galima, ir Teilhard'o de Chardino teorijoje įžvelgta tik bendroji dvasia kaip visą žmoniją apimanti dvasinė plotmė. Paškus, priešingai, siekė išryškinti, kad šioje teorijoje esama asmeninės dvasios pripažinimo, kad joje aiškinamas tapsmas remiasi asmeninės dieviškosios meilės pamatu, o „Kristaus „fizinė“ vienybė su pasauliu ne tik nepaneigia, bei būtinai suponuoja jo asmenišką ir antgamtinę įtaką kūrinijai“[255]. Pasak kunigo, būtent kosminis „Kristus pagauna moderniuose panteizmuose pasislėpusias jėgas, jas pataiso ir papildo“[256]. Paškus įžvelgė, kad pagal tejariškąją evoliucijos interpretaciją, pasibaigus fizinės gamtos evoliucijai, įsivyrauja nauja jos kryptis – žmogaus „asmenėjimas“, kai asmenys gali pasirinkti savo veiksmais pelnytis dieviškąją malonę – amžinąjį gyvenimą danguje. Tiesa, skirtingai nei aktyvus prancūzų teologo kritikas Žiūraitis[257], kunigas pripažino, kad apie šį naują evoliucijos etapą Teilhard'as de Chardinas kalbėjo jau ne iš paprastos šiapusybės patirties

252 Tomas Žiūraitis, OP. Maceinos „Bažnyčia ir pasaulis“. *Tėviškės žiburiai*, 1970 06 17.

253 *Didieji dabarties klausimai*, p. 230–231.

254 Ibid., p. 220–227. Beje, į šį kaltinimą svariai atsakė Paškus, paaiškindamas, kad nei kiekybinių, nei kokybinių sąvokų vartojimas neapsprendžia to, ar filosofija yra materialistinė ar nematerialistinė (*Evoliucija ir krikščionybė*, p. 94–95).

255 *Evoliucija ir krikščionybė*, p. 65.

256 Ibid., p. 152.

257 Kunigas Žiūraitis laikėsi priešingos nuomonės ir Teilhard'o de Chardino mokslą laikė tepagrįstu „savo „aiškiaregystės“ nušviesta „rimtąja fantazija“ ir tvirtino, kad joje regimas Dievas nėra tapatus „evangelijų ir Bažnyčios mokslo skelbiamam Dievui“ (Tomas Žiūraitis, OP. Maceinos „Bažnyčia ir pasaulis“. *Tėviškės žiburiai*, 1970 06 17).

perspektyvos. Atsiminęs Vakarų filosofijos istoriją, Paškus bandė aiškinti Dievo įsiveržimą į tejariškąjį mokymą pasitelkdamas ne racionalius argumentus, o Blaise'o Pascalio „lažybų", Søreno Kierkegaardo „šuolio", „egzistencinės rizikos" įvaizdžius[258]. Siekdamas pateisinti šį teorijos nenuoseklumą, kunigas siūlė greta įprastų pažinimo būdų pasitelkti šv. Tomo Akviniečio pripažintąjį „vadinamąjį intuicinį pažinimą – „cognitio connaturalis", tačiau jį paaiškino tik negatyviai ir pasinaudojo tokiais atvejais įprastu, patį nepaaiškinamumą tik įvardijančiu pasakymu: „[...] su savo betarpišku aiškumu jis išnyra iš pasąmonės gelmių lyg genijaus įžvalga ar muziko bei poeto įkvėpimas"[259].

Nevienodai buvo vertinamas determinizmo ir atsitiktinumų santykio klausimas Teilharď o de Chardino koncepcijoje. Maceina teigė, kad evoliucija reiškia kryptingą pažangų vystymąsi[260], tad jos pripažinimas nepalieka galimybės pripažinti laisvą žmogaus valią[261]. Paškus siūlė suprasti tejariškąją evoliuciją remiantis „kryptinės evoliucijos ar „vadovaujamo atsitiktinumo"[262] samprata nurodydamas, kad dėsningas tikslingumas yra suderinamas su matematiniu, egzistenciniu ir fiziniu atsitiktinumu, tad žmogaus valiai paliekama apsispręsti, ar prisidėti „prie asmens uždusinimo žemės noosferoje ar prie jo išlaisvinimo; prie žmogiškų robotų skruzdėlyno statymo ar asmenų bendruomenės formavimo, prie kolektyvo, kuris žmogų užmuša, ar bendruomenės, kuri žmogų iškelia"[263].

Akivaizdu, kad nevienodai vertinta ir noosferos raida ateityje. Pastebėtina taikli Maceinos pastaba: „[...] kad žmonija glaudžiasi visuomeniškai, teisiškai, ūkiškai, politiškai – savaime aišku"[264], tad noosfera reiškianti ne šią banalybę. Tačiau

258 *Evoliucija ir krikščionybė*, p. 59.

259 Paškus Antanas Paškus. Dūmus apie Teilhardą besklaidant. Mokslas ar apgaulė. *Tėviškės žiburiai*, 1974. 11. 07.

260 *Didieji dabarties klausimai*, p. 199–200.

261 *Laiškai Teilharď o šalininkams*, p. 482.

262 *Evoliucija ir krikščionybė*, p. 53.

263 Ibid., p. 83.

264 *Laiškai Teilharď o šalininkams*, p. 471.

jos pagrindu ateityje egzistuosiantį kitokį žmogų Maceina vertino kaip antžmogį[265], pakankamai populiaria blogąja šio žodžio prasme. Daug pozityvesnė buvo Paškaus nuomonė, kad apie noosferos evoliuciją Teilharďas de Chardinas kalbėjo ne ontologine, bet psichologine-socialine prasme. Pasak Paškaus, ontologiškai visi žmonės turį nemirtingas sielas, tačiau užsilikęs akmens amžiaus genties narys kokiose nors Filipinų salose skiriasi nuo vakarietiško universiteto dėstytojo, paties kunigo žodžiais „Teilharďo terminologijoje vienas bus asmuo, o kitas – antasmuo; vienas žmogus, o kitas – antžmogis. Vieno kultūra turės plonutį, o kito gana storą „mąstantį apdangalą". Kitaip sakant, šiais egzotiniais terminais Teilhard aprašo psichinės evoliucijos faktą"[266]. Tad, Paškaus nuomone, priekaištai Teilharďui de Chardinui dėl ontologinės žmonių nelygybės teigimo ir šiuolaikinio žmogaus nuvertinimo nesą pagrįsti.

Lietuvių autoriai skirtingai vertino ir Teilharďo de Chardino mintis svarbiausiais teologijos klausimais. Dauguma mąstytojų pripažino, kad šiuolaikiniame pasaulyje katalikybei reikėtų labiau skatinti žmogaus veiklumą, bet vieni sveikino Teilharďo de Chardino idėjas kaip vedančias šia linkme, o kiti teigė, kad prancūzų teologas nepakankamai vertina Dievo teikiamos malonės aspektą. Maceina ne vieną kartą aiškino, kad tejariškajai koncepcijai stinga individualių asmenų sielų lygybės pripažinimo, nes mąstytojas akcentavo, kad dabarties Vakarų kultūrą plėtojantys asmenys yra pasiekę aukštesnę dvasinės evoliucijos pakopą negu pirmykščiai bei nevakarietiškų rasių žmonės[267]. Išeivijos autoriai, kaip ir dauguma kitų prancūzų teologo oponentų, jam priekaištavo dėl nepakankamo pasaulyje egzistuojančio blogio paaiškinimo ir pasmerkimo. Maceina kaltino mąstytoją net dėl ilgesingų kruvino karo patirčių aprašymų, o jam nepritardamas Paškus siūlė tai interpretuoti ne kaip smurto apologiją, o kaip apkasuose susiformuojančios

265 Ibid., p. 472, 478, 485.

266 *Evoliucija ir krikščionybė*, p. 90.

267 *Laiškai Teilharďo šalininkams*, p. 422–425.

ypatingos bendrystės nostalgijos išraišką[268]. Sykiu Paškus pripažino, kad Teilhard'o de Chardino minties perspektyvoje blogio atžvilgiu Dievo galia nėra absoliuti, nes jis žmogui tik palieka laisvę ir galimybę sugrįžti į „buvimo pilnatvę"[269]. Kunigas laikėsi nuostatos, kad Dievo įsikišimas nepašalina jo paties sukurtų antrinių priežasčių veikimo, bet tik suteikia galimybę jų padariniams peržengti savo esmės ribas. Taip pat išeivijos mąstytojai abejojo, ar tejariškąją žmogaus gyvenimo koncepciją yra įmanoma suderinti su krikščioniškuoju mokymu apie gimtąją nuodėmę. Priešingai Maceinai, Paškus tvirtino, kad prancūzų teologui ši nuodėmė reiškia „negatyvių, prieševoliucinių jėgų veiksmą"[270], o jos tebeveikia todėl, kad pasaulio evoliucija dar nėra pasiekusi galutinės savo fazės. Nemažai Teilhard'o de Chardino mokymo kritikos kilo dėl Kristogenezės kaip kosmogenezės interpretacijos, nes tradicinė teologija mokė apie dieviškąją ir žmogiškąją Kristaus prigimtis, bet ne apie jo raišką, kuri skleidžiasi gamtoje anapus žmogaus, ir Kristų laikė amžinai esančiu, o ne tampančiu. Žiūraitis, analizuodamas prancūzų mąstytojo klaidas, radikaliai skelbė, jog „žinome, kad Kristus, kaip Dievas, nei prasideda, nei baigsis. Jis negali keistis, vystytis, tobulėti, nes Jis amžinosios pilnatvės absoliuti Tobulybė, nepriklausanti nuo jokių ir dar gamtinių evoliucijų. Kristus, kaip Žmogus, tampa ne kokios nors evoliucijos, bet pačios savo žmogiškosios prigimties raida, kuri nieko bendro neturi su „išsivystymu" iš ko nors kito, nes tokio išsivystymo iš viso niekur nėra ir negali būti"[271].

Gali atrodyti keista, kad diskusijose beveik nebuvo tiesiogiai remiamasi to laiko evoliucinės teologijos koncepcijomis. Tikriausiai evoliucine teologija išeivijos autoriai specialiai nesidomėjo, nes bent jau duomenų apie tokį domėjimąsi nepavyko rasti. Išimtys būtų jau minėta Prunskio žinutė – minimali knygos *Evoliucinė*

268 Antanas Paškus. Dūmus apie Teilhardą besklaidant. Teilhard de Chardin asmuo. *Draugo* priedas, 1974 11 09.

269 *Evoliucija ir krikščionybė*, p. 126–128.

270 Ibid., p. 122.

271 Žiūraitis, Tomas, OP. Maceinos „Bažnyčia ir pasaulis". *Tėviškės žiburiai*, 1970.06.17.

teologija apžvalga ir trumputė citata Paškaus knygoje[272] iš Charlesio Hartshorne'o straipsnio „Fizika ir psichika: Sąmonės padėtis gamtoje“ („Physics and Psychics: The Place of Mind in Nature“).

Žinoma, žiūrint iš šių dienų perspektyvos, tenka pripažinti, kad tejariškoji ir jo šalininkų optimistinė žmonijos raidos vizija yra kiek per ankstyva. Į atskiras, priešiškai viena kitos atžvilgiu nusiteikusias grupes tarpusavyje vienijasi ne vien asmenį gerbianti žmonijos dalis, bet ir jo autonomiją paminančios diktatoriškos valstybės. Beje, jose itin aktuali turėtų būti Maceinos Teilhard'ui de Chardinui suformuluota „tolio pagundos“ pastaba, kalbanti apie tai, kad svarbiausia yra dabarties žmogaus kančia, o ne pastangos kada nors ateityje pakirsti „skurdo, bado, alkio, ligų šaknis“[273]. Taip pat ir vos ne visą žmoniją veikiantis savotiškai į noosferą panašus pasaulinis interneto tinklas nėra panacėja. Jis siūlo ne vien milžiniškas pažinimo ir mąstymo plėtros galimybes, bet ir pagundas nustoti mąstyti – nekritiškai pasikliauti žiniasklaidos priemonių, nuomonės formuotojų peršamais įsitikinimais, šiuolaikinių dirbtinių neurotinklų siūlomais klausimų atsakymais ir net kūrybiškumo reikalaujančių problemų sprendimais. Didžiųjų kalbos modelių teikiamos galimybės kol kas plečiasi net greičiau negu žmonija pajėgia kurti reguliavimo priemones, skirtas juridiškai drausminti piktnaudžiautojus.

Išeivijoje publikuotų darbų, kuriuose minimos ar plačiau analizuojamos Teilhard'o de Chardino idėjos, bibliografija

1. Ateitininkų žinios. *Tėviškės žiburiai*, 1965 07 22.
2. Ateitininkų žinios. *Tėviškės žiburiai*, 1970 02 19.
3. Atsiųsta paminėti. *Tėviškės žiburiai*, 1968 07 04.
4. Atsiųsta paminėti. *Naujienos*, 1973 08 27.

272 Aiškindamas kelią nuo atomo iki ląstelės Paškus remiasi Hartshorne'o mintimi, kad visi dalykai, įskaitant ir negyvuosius, yra „sudėti iš akimirkų ar vyksmų, turinčių jausmą kaip savos egzistencijos sudedamąją išraišką“ (*Evoliucija ir krikščionybė*, p. 52).

273 *Laiškai Teilhard'o šalininkams*, p. 454–455.

5. Bagdanavičius, Vytautas, MIC. Teilhard de Chardin apie žmogaus veiksmų sudievinimą. *Aidai*, 1964, nr. 1.
6. Baltinis, Andrius. Didžiųjų dabarties klausimų knyga. Profesoriaus dr. Antano Maceinos naujojo veikalo puslapius verčiant. *Draugo* priedas, 1972 03 11.
7. B. M. Religiniame gyvenime. *Tėviškės žiburiai*, 1967 02 02.
8. Bostono žinios. *Draugas*, 1966 12 28.
9. Bučmys, Kornelijus OFM. Knygų pašalinimas iš Romos knygynų. *Tėviškės žiburiai*, 1963 10 31.
10. Buvęs. Sendraugiai klausosi paskaitos. *Draugas*, 1961 06 29.
11. Celiešius, Petras. Teilhard de Chardin pasaulėvaizdis, *Aidai*, 1968, nr. 5.
12. Celiešius, Petras. Didieji dabarties klausimai. Prof. A. Maceinos veikalas, kuriame svarstomos gilios mūsų gyvenimo problemos. *Tėviškės žiburiai*, 1972 03 30; 1972 04 06; 1972 04 13.
13. Cukuras, Valdemaras. Pokalbis kelyje į tiesą. *Laiškai lietuviams*, 1965, nr. 5, p. 160–163.
14. Cukuras, Valdemaras Mykolas. Nepamirštamas Teilhard de Chardin (Antano Paškaus knyga „Evoliucija ir krikščionybė Teilhard de Chardin perspektyvoje"). *Aidai*, 1989, nr. 1.
15. Dambriūnas, Leonardas. Pasaulėžiūra, evoliucija ir Teilhard de Chardin. *Aidai*, 1973, nr. 4, 5.
16. [Dambriūnas, Leonardas] L. D. Po mokslo kauke? *Draugas*, 1973 01 20.
17. Daniélou, Jean R. P., S. J. Intelektualinės srovės Prancūzijoje. *Aidai*, 1950, nr. 7.
18. Daugintis, Petras, S. J. Evoliucija ir katalikų pasaulėžiūra. *Laiškai lietuviams*, 1979, nr. 2, p. 56–60.
19. Daugintis, Petras, S. J. Ar evoliucijos teorija neigia Kūrėją Dievą? *Laiškai lietuviams*, 1985, nr. 11, p. 327–331.
20. Delininkaitis, V. Vyskupai svarsto komunizmo problemą. *Tėviškės žiburiai*, 1965 10 28.
21. Dr. P. Celiešius apie Teilhard de Chardin. *Draugas*, 1963 03 05.
22. Knygos Prancūzijoje. *Draugas*, 1958 08 02.
23. Evoliucija. *Draugas*, 1960 01 30.

24. Gaidamavičius, Pranas. Viešpatijos naujos epochos brėkšmėj. *Aidai*, 1961, nr. 4.
25. [Gaidamavičius, Pranas ?] Pr. G. Ką galvoja dabarties jėzuitai? *Tėviškės žiburiai*, 1965 09 30.
26. [Gaidamavičius, Pranas ?] P. G. Kun. dr. Antanas Paškus. *Draugo* priedas, 1973 10 13
27. Geriausios amerikiečių knygos. *Laiškai lietuviams*, 1968, nr. 1, p. 42.
28. Girnius, Juozas. Teilhard de Chardin. *Aidai*, 1968, nr. 5.
29. Girnius, Juozas. *Pranas Dovydaitis*. Chicago: Ateitis, 1975.
30. Gižinskas, Leonardas. Po mokslo kauke, *Darbininkas*, 1972 09 15; 1972 09 22; 1972 09 29; 1972 10 06; 1972 10 13.
31. Grauslys, Alfonsas, et al. Ką mums reiškia Kristus? *Laiškai lietuviams*, 1967, nr. 5, p. 206–210.
32. Grauslys, Alfonsas. Evangelija ugdo dvasingumą. *Laiškai lietuviams*, 1988, nr. 6, p. 188–192.
33. Ignaitis, Andrius. Dar apie ekumenizmą. *Laiškai lietuviams*, 1969, nr. 7, p. 262.
34. Jakštas, Juozas. Teilhard de Chardin istorinis monizmas. *Aidai*, 1968, nr. 5.
35. Jucaitis, Pranas. Teilhardo de Chardin mokslo ir jo kosmovizijos analizė. *Tėvynės sargas*, 1986, nr. 2–3, p. 16–27; 1987 nr. 1, p. 69–80.
36. Jucaitis, Pranas. Kritiškos pastabos apie Teilhardo „The Phenomenon of Man“. *Tėvynės sargas*, 1987, nr. 2, p. 77–86.
37. Jucaitis, Pranas. Evoliucija, transformizmas ir žmogaus fenomenas. *Tėvynės sargas*, 1989, nr. 1, p. 58–67; 1989, nr. 2, p. 76–94; 1990, nr. 1, p. 79–92; 1990, nr. 2, p. 64–77; 1991, nr. 1–2, p. 106–116.
38. Jucevičius, Feliksas. Įsikūnijimo tikrovė. *Aidai*, 1957, nr. 10.
39. Jucevičius, Feliksas. Ar žmogus galėtų sukurti gyvybę? *Laiškai lietuviams*, 1966, nr. 4, p. 141–144.
40. Jucevičius, Feliksas. Krikščioniškoji kultūra vilties ir nevilties dialektikoje. *Laiškai lietuviams*, 1974, nr. 2, p. 40–46.
41. Juraitis, Jonas. Kelios mintys apie maldos galimybes šiuolaikinio nihilizmo akivaizdoje. *LKMA VII suvažiavimo darbai*. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademijos leidinys, 1972, p. 151–160.

42. Jurskis, Alfonsas. Įžiurėjau nelygstamą išmintį ir tiesą. *Laiškai lietuviams*, 1966, nr. 11, p. 444–449.
43. Kauneckas, Jonas. Prof. A. Paškaus kūrybos apžvalga. *Tėviškės žiburiai*, 2008 03 18.
44. Kavaliūnas, Vacys. Žmogaus kelias mūsų laikų literatūroje. *Tėviškės žiburiai*, 1979 10 11.
45. Kijauskas, Gediminas S. J. Religija už geležinės uždangos III: antireliginės Sovietų propagandos įrankiai. *Laiškai lietuviams*, 1960, nr. 7, p. 200–206.
46. Kijauskas, Gediminas, S. J. Krikščioniškosios kultūros kūrėjai. *Laiškai lietuviams*, 1963, nr.1, p. 22–27.
47. Knygos. *Laiškai lietuviams*, 1989, nr. 1, p. 29.
48. Knygos Prancūzijoje. *Draugas*, 1958 08 02.
49. K. p. Teilhard de Chardin aktualėja ir mūsų šviesuomenėje. *Draugas*, 1963 06 01.
50. Kronika. *Draugas*, 1958 08 02.
51. Kronika. *Draugas*, 1960 01 30.
52. Kubilius, Jonas, SJ. Teilhard de Chardin. *Laiškai lietuviams*, 1965, nr. 11, p. 364–371.
53. Kubilius, Jonas, SJ. Iš Jono Kubiliaus, SJ prisiminimų. *Laiškai lietuviams*, 1991, nr. 4, p. 135–137.
54. Kultūrinė kronika. *Draugo* priedas, 1971 02 27.
55. Kun. J. STŠ. Religiniame gyvenime. *Tėviškės žiburiai*, 1974 05 23.
56. Kutkus, Vytautas. Detroito arkivyskupijos sinodo nutarimai. *Laiškai lietuviams*, 1969, nr. 8, p. 284–285.
57. Kuzmickis, Jonas. Meilės paslaptis. *Tėviškės žiburiai*, 1972 12 21.
58. [Leroy, Pierre]. Pierre Teilhard de Chardin. Jėzuito Pierre Leroy straipsnis 1982 metų jėzuitų žurnale vokiečių kalba *Jesuiten* apie T. de Chardin SJ. *Laiškai lietuviams*, 1998, nr. 5, p. 152–157.
59. Lietuviai pasaulyje. *Tėviškės žiburiai*, 1967 01 12.
60. Lietuvių katalikų mokslo akademijos IX-tojo suvažiavimo, įvykstančio š. m. rugpiūčio 31 – rugsėjo 2 dienomis Bostono kolegijoje programa. *Draugas*, 1973 08 25.
61. Liulevičienė, Aušra. Didieji dabarties klausimai. *Aidai*, 1973, nr. 3.

62. Liulevičius, Arūnas. Suvažiavimas pusiaukelėje. *Laiškai lietuviams*, 1964, nr. 3, p. 77–80.
63. Lukoševičienė, Irena. Gyvenimo prasmės skleidėjas. A. a. kunigas Jonas Kubilius, SJ, palikęs žymius pėdsakus Europoje ir Šiaurės Amerikoje. *Tėviškės žiburiai*, 1991 04 09.
64. [Maceina, Antanas]. Antano Maceinos laiškas. *Draugo* priedas, 1967 01 28.
65. Maceina, Antanas. Religija ir evoliucija. Kritinės pastabos Teilhard de Chardino pasaulėžiūrai. *Aidai*, 1968, nr. 8, 9, 10.
66. Maceina, Antanas. Bažnyčios tragika. Interview vietoje. *Tėviškės žiburiai*, 1970 02 05; 1970 02 12; 1970 02 19; 1970 02 26; 1970 03 05; 1970 03 12; 1970 03 19; 1970 03 26; 1970 04 02; 1970 04 09; 1970 04 16; 1970 04 23; atskiru leidiniu: Maceina, Antanas. *Bažnyčia ir pasaulis: bažnytinio gyvenimo kaita po II Vatikano Susirinkimo: kritinis skerspiūvis*. Chicago: Vakarų Europos lietuvių sielovada, 1970.
67. Maceina, Antanas. *Didieji dabarties klausimai: pasaulio sekuliarizacija, evangelijų numitinimas, evoliucija ir religija*. Chicago: Krikščionis gyvenime, 1971.
68. Maceina, Antanas. Pastabos Tomo Žiūraičio, OP, straipsniui. „Bažnyčios ir pasaulio“ reikalu. *Tėviškės žiburiai*, 1971.09.09.
69. Maceina, Antanas. Laiškai Teilharďo šalininkams. *Draugas*, 1973 10 06; 1973 10 20; 1973 11 03; 1973 12 08; 1973 12 15; 1973 12 22.
70. Maceina, Antanas. Reforma ar revoliucija. Išlaisvinimo teologijos klausimu. *Tėviškės žiburiai*, 1985 05 28; 1985 06 04; 1985 06 11; 1985 06 18.
71. Mačernis, Juozas. Apie žmogaus kilmę. *Draugo* priedas, 1960 09 10.
72. Mačernis, Juozas. Žvilgsnis į tolimą žmonijos praeitį. *Tėviškės žiburiai*, 1963 04 18.
73. Mačernis, Juozas. Propaganda, polemika, dialogas. *Laikas*, 1967, nr. 400, p. 4.
74. Mačernis, Povilas. Ar tik ne čia nesėkmių priežastis? *Laiškai lietuviams*, 1965, nr. 6, p. 206–207.
75. Mauragis, Aleksandras. Kaip Dievas sukūrė pasaulį. *Laiškai lietuviams*, 1976, nr. 9, p. 296–300.

76. Mauragis, Aleksandras. Ką žada ateitis? *Laiškai lietuviams*, 1979, nr. 11, p. 361–365.
77. Mauragis, Aleksandras. Ar laimė iliuzija? *Laiškai lietuviams*, 1982, nr. 9, p. 310–311.
78. Mauragis, Aleksandras. Pasaulio prasmė. *Laiškai lietuviams*, 1984, nr. 2, p. 53–56.
79. Mikailaitė, Ona. Nekrologas. Užgeso didelis Lietuvos šviesulys. Amžinybėn išlydėjus kun. dr. Antaną Paškų 1922–2008. *Tėviškės žiburiai*, 2008 03 11.
80. Mingėla, Vladas. Žodžio ir minties tarnyboje. *Tėviškės žiburiai*, 1970 01 01.
81. M. Pls. Spauda. *Darbininkas*, 1962 07 26.
82. M. Pls. Kai dalykus norima sudrumsti. *Darbininkas*, 1962 09 05.
83. Nauji leidiniai. *Draugo* priedas, 1967 10 07.
84. Nauji leidiniai. *Draugo* priedas, 1969 07 05.
85. Nauji leidiniai. *Draugo* priedas, 1973 03 24.
86. Nauji leidiniai. *Draugo* priedas, 1973 06 09.
87. Pamituviškis, Antanas. Visata slenka į savo atbaigos centrą. *Tėviškės žiburiai*, 1963 05 16; 1963 05 23.
88. Papečkys, Zigmas. Justinas Marcinkevičius. *Metmenys*, 1967, nr. 14, p. 51–82.
89. Paškus, Antanas. Tikrovės ir iliuzijų kryžkelėj II. *Laiškai lietuviams*, 1968, nr. 10, p. 401–404.
90. Paškus, Antanas. Teilharďo Dievas. Keletas pastabų A. Maceinos „Religijos ir evoliucijos" klausimu. *Aidai*, 1969, nr. 5.
91. Paškus, Antanas. Pasaulėžiūrinė bazė – krikščioniškosios veiklos rodyklė. *Laiškai lietuviams*, 1971, nr. 3, p. 76–80.
92. Paškus, Antanas. Teilharďo krikščionybė. Didysis dabarties klausimas ar atsakymas? *Aidai*, 1972, nr. 9; 1973, nr. 1–3.
93. Paškus, Antanas. Utopija ar chaosas. *Laiškai lietuviams*, 1973, nr. 2, p. 39–43; nr. 3, p. 75–79.
94. Paškus, Antanas. Maceinos ir Teilhardo dvikova dabarties krikščionio akyse, *Draugo* priedas, 1973 04 28; 1973 05 05.
95. Paškus, Antanas. Dūmus apie Teilhardą besklaidant. Teilhardas – dvasios, o ne medžiagos mistikas. *Laiškai lietuviams*, 1974, nr. 10, p. 296–304.

96. Paškus, Antanas. Dūmus apie Teilhardą besklaidant. Mokslas ar apgaulė. *Tėviškės žiburiai*, 1974 11 07.
97. Paškus, Antanas. Dūmus apie Teilhardą besklaidant. Teilhard de Chardin asmuo. *Draugo* priedas, 1974 11 09.
98. Paškus, Antanas. *Evoliucija ir krikščionybė: Teilhard de Chardino perspektyvoje*. Chicago: Į laisvę fondo leidinys, 1988.
99. Paškus, Antanas. Keletas autoriaus pastabų. *Aidai*, 1989, nr. 1.
100. Prakapas, Ambrozijus, OFM. Keli Teilhard de Chardin minties bruožai. Stabtelint prie išvadų, ryšium su Antano Maceinos laišku. *Draugo* priedas 1967 05 13.
101. Priesaika idealui. *Draugas*, 1965 03 13.
102. Prunskis, Juozas. Ar vyksta karas tarp mokslo ir religijos. *Draugas*, 1962 05 26. Tas pat yra perspausdinta knygoje Prunskis, Juozas. *Mokslas ir religija*. Los Angeles, CA: Lietuvių dienos, 1964, p. 125–129.
103. Prunskis, Juozas. Pierre Teilhard de Chardin moderni minties pasaulio sensacija. *Draugo* priedas, 1965 02 13.
104. [Prunskis, Juozas] J. Pr. Teilhard de Chardin ir moterys. *Draugo* priedas, 1968 10 26.
105. [Prunskis, Juozas] J. Pr. Dar vienas Chardino žodis. *Draugo* priedas, 1969 11 29.
106. [Prunskis, Juozas] J. Pr. Chardinas teologų simpoziume. *Draugo* priedas, 1971 01 09.
107. Prunskis, Juozas. Religinės prošvaistės Sovietų Sąjungoje. *Laiškai lietuviams*, 1970, nr. 7, p. 237–241.
108. [Prunskis, Juozas] J. Pr. Teilhard de Chardin apie evoliuciją ir krikščionybę. *Draugo* priedas, 1972 01 22.
109. [Prunskis, Juozas] J. Pr. Chardino dvasinė pasaulėžiūra. *Draugo* priedas, 1973 03 24.
110. [Prunskis, Juozas] J. Pr. Evoliucijos teologija. *Draugo* priedas, 1973 04 21.
111. Prunskis, Juozas. Ateisto surinktos maldos. *Laiškai lietuviams*, 1978, nr. 9, p. 322–324.
112. [Prunskis, Juozas] J. Pr. Trumpai iš visur. *Laiškai lietuviams*, 1981, nr. 9, p. 323–324.

113. [Prunskis, Juozas] J. Pr. Trumpai iš visur. *Laiškai lietuviams*, 1982, nr. 3, p. 107–108.
114. [Prunskis, Juozas] J. Pr. Trumpai iš visur. *Laiškai lietuviams*, 1986, nr. 6, p. 215–216.
115. Rugis, Jonas. Pierre Teilhard de Chardin ir mūsų laikai. *Aidai*, 1964, nr. 4.
116. Rugis, Jonas. Dviejų kultūrų klausimu. *Aidai*, 1967, nr. 6.
117. Rugis, Jonas. Kultūra ir civilizacija žmonijos evoliucijoj. *Aidai*, 1968, nr. 6.
118. Rugis, Jonas. Istorinės tiesos klausimu. *Aidai*, 1971, nr. 4.
119. Skaitytojo žodis. *Laiškai lietuviams*, 1964, nr. 11, p. 394.
120. Spaudos apžvalga. *Laiškai lietuviams*, 1967, nr. 10, p. 406–409.
121. Šl. Chardin susidomėjimo ženkle. *Draugas*, 1962 09 08.
122. Šliažas, Rimvydas. Ateities 50-jam gimtadieniui artėjant. *Draugas*, 1960 09 29.
123. Teilhard de Chardin, Pierre. Himnas medžiagai. *Draugo* priedas, 1959 12 05.
124. Teilhard de Chardin, Pierre. Viltingas laukimas. *Laiškai lietuviams*, 1963, nr. 12, p. 362–363.
125. Teilhard de Chardin idėjos. *Draugas*, 1962 12 22.
126. Toronto. Tėvo Ambrozijaus paskaita. *Tėviškės žiburiai*, 1966 11 10.
127. Toronto skyrelyje. *Tėviškės žiburiai*, 1968 09 26.
128. Toronto. *Tėviškės žiburiai*, 1973 11 29.
129. Toronto. *Tėviškės* žiburiai, 1974 03 14.
130. Trimakas, Kęstutis, SJ. Ar Dievas yra miręs. *Laiškai lietuviams*, 1967, nr. 1, p. 8–13.
131. [Trimakas, Kęstutis] K. T. Krikščionija. *Laiškai lietuviams*, 1968, nr. 1, p. 30–33.
132. Trimakas, Kęstutis. „The Exorcist", psichinės ligos ir velnio apsėdimas. *Laiškai lietuviams*, 1974, nr. 5, p. 159–162.
133. [Trimakas, Kęstutis] K. T. Teilhard de Chardin. 100 metų nuo krikščionybės ir evoliucijos sintezės ieškotojo gimimo. *Aidai*, 1981, nr. 3.
134. Trimakas, Kęstutis. Pierre Teilhard de Chardin: krikščionybė yra ieties smaigalys evoliucijoje. *Draugo* šeštadieninis priedas, 2010 04 10.

135. Trumpa, Vincas. Žmogus be Dievo. Autobiografiški susimąstymai. *Metmenys*, 1987, nr. 53, p. 124–143.
136. [perspausdina iš Vak. Liet. B-mes biuletenio] XXVIII Europos lietuviškųjų studijų savaitė. *Naujienos*, 1981 11 04.
137. Vaišnora, Juozas, MIC. Dar dėl Teilhard de Chardin. *Draugas*, 1969 12 27.
138. Valančius, Grigas. „Didžiųjų klausimų" labirinte. *Laiškai lietuviams*, 1972, nr. 10, p. 350–353, nr. 11, p. 385–387; 1973, nr. 1, p. 25–27, nr. 2, p. 61–64, nr. 3, p. 90–96.
139. Valančius, Grigas. Tomizmas ir Teilhard de Chardin. *Draugo* priedas, 1974 12 28.
140. Venckus, Juozas, SJ. Bažnyčios susirinkimas ir Šventasis Raštas. Dekretą „Dei Verbum" paskelbus. *Draugo* priedas, 1966 06 18.
141. Venckus, Juozas, SJ. Pierre Teilhard de Chardin, SJ. *Laiškai lietuviams*, 1975, nr. 10, p. 291–294.
142. V. Kst. Kultūrinėje veikloje. *Tėviškės žiburiai*, 1971 09 30.
143. Žiūraitis, Tomas, OP. Svarbesnieji veikalai svetimomis kalbomis. *Aidai*, 1965, nr. 6, 10; 1966, nr. 6; 1967, nr. 10; 1968, nr. 6, 10; 1969, nr. 6.
144. Žiūraitis, Tomas, OP. Maceinos „Bažnyčia ir pasaulis". *Tėviškės žiburiai*, 1970 05 27; 1970 06 03; 1970 06 10, 1970 06 17, 1970 06 24, 1970 07 01, 1970 07 08.
145. Žiūraitis, Tomas, OP. Savotišką kritiką svarstant. *Darbininkas*, 1973 05 18; 1973 06 01, 1973 06 08, 1973 06 15, 1973 06 23, 1973 06 29.
146. Žmogus su vizija. *Laiškai lietuviams*, 1964, nr. 9, p. 292–293.

Archyvinė medžiaga

PLA PF Kun. Vytautas Bagdanavičius d. 3, b. 18; d. 4, b. 10

PLA PF Kun. Jonas Švagždys d. 1, b. 58, 74, 224, 243.

PLA RS Dr. J. Mačernis

II skyrius

TEILHARD'O DE CHARDINO IDĖJŲ RECEPCIJA XX AMŽIAUS ANTROSIOS PUSĖS LIETUVOJE

Visuomenės pasaulėžiūros panorama

Teilhard'o de Chardino idėjų recepcijos XX a. antrosios pusės Lietuvoje tyrimai yra gerokai komplikuoti, nes jų objektas yra visuomenė, gyvenusi labai skirtingomis sąlygomis: komunistinio režimo ir demokratinės santvarkos, sovietinėje ir nepriklausomoje Lietuvoje. Be to, jo idėjų recepcija vyko ir katalikų visuomenėje, ir nekatalikų (ar tiksliau su Katalikų Bažnyčia save mažiau siejančioje ar visiškai nesiejančioje visuomenės dalyje), kurios pasaulėžiūra ir pasaulėvaizdis gerokai skyrėsi. O jų šaltiniai ir tyrimo metodai taip pat iš esmės skirtingi. Be to, nė viena iš šių pasaulėžiūros stovyklų nebuvo vienalytė.

Sovietmečiu Lietuvos visuomenės pasaulėžiūros ir kultūros panoramos nenulėmė tik viešpataujanti valstybinė marksistinė-leninininė (komunistinė) ideologija ir ateizmas. Nepaisant to, kad Bažnyčia buvo stipriai varžoma materialistine ideologija ir ateizmu besivadovaujančios valstybės valdžios, ji turėjo didžiulį autoritetą nemažoje visuomenės dalyje ir paveikė ar net nulėmė nemažos dalies lietuvių pasaulėžiūros nuostatas. Tačiau ne vien savo oficialaus tradicinio mokymo pagrindu, o ir įvairiomis mažiau ortodoksinėmis katalikybės formomis. Vyko tradiciniu mokymu apibrėžiamos katalikybės ir katalikų visuomenės kaita, tradicinių jos mokymo, vaizdinių, elgsenos, normų transformacija iš vienos pusės, o iš kitos pusės – oficialiąja komunistine ideologija besiremiančios visuomenės dalies pasaulėžiūros ir pasaulėvaizdžio erozija, galiausiai pasibaigusi žymiu ateistinio ir materialistinio visuomenės segmento susilpnėjimu ar sunykimu žlugus sovietiniam režimui. Tokiame kontekste sovietmečiu formavosi savita pasaulėvaizdžio ir pasaulėžiūros konsteliacija, kurioje oficialios komunistinės ideologijos

ir tradicinės katalikybės ideologemos ir vaizdiniai virto labiau savanoriškai prisiimtais ar privalomais (išsireikalaujamais) identiteto žymikliais, tokiais kaip kūrimo iš nieko dogmos tradicinė interpretacija, lemianti griežtą realybės dalijimą į gamtinį ir antgamtinį pasaulį, prigimtį ir antprigimtį, Dievą ir pasaulį (kūriniją), materiją ir dvasią, sielą ir kūną iš vienos pusės, ir materijos (kuri atitinkamos visuomenės dalies sąmonėje buvo tapatinama su kieta, apčiuopiama medžiaga) kaip vienintelės realybės iš kitos. Iš tiesų nemaža lietuvių visuomenės dalis niekada nepriėmė dualistinio ar monistinio materialistine prasme pasaulėvaizdžio, o vėlyvajame sovietmetyje ir ypač devintajame dešimtmetyje itin išaugo skaičius asmenų, kuriems realybė buvo viena, tačiau nemateriali medžiagine prasme. Šiuo laikotarpiu lietuvių visuomenės pasaulėvaizdis buvo itin veikiamas banginės realybės sampratos vaizdinių, pasiekiančių plačiąsias mases įvairiais kanalais – oficialiojo gamtamokslio (kvantinė fizika, reliatyvumo teorija, šiuolaikinė kosmologija ir pan.) per vidurines ir aukštąsias mokyklas, mokslo populiarinimo institucijas ir masines informacijos priemones, heterodoksines krikščioniškas ir nekrikščioniškas ezoterines grupes. Taigi ir šiuolaikinio mokslinio pasaulėvaizdžio pagrindu formavosi vaizdiniai, iki tol buvę labiau būdingi ezoteriniams mokymams – realybė kaip „bangos“, „virpesiai“, „dažniai“, „modusai“ ir pan. Tokia buvo vyraujanti vėlyvojo sovietmečio pasaulėvaizdžio orientacija, prie kurios turėjo taikytis ir katalikų visuomenė. Po nepriklausomybės atkūrimo šios tendencijos išsilaisvino iš materialistinių-ateistinių suvaržymų, tačiau susidūrė su Bažnyčios pastangomis internalizuoti tikinčiųjų sąmonėje tikėjimo tiesas konservatyvia posusirinkiminių permainų interpretavimo dvasia. Šiame sudėtingame pasaulėžiūros-ideologijos-religijos kontekste vykusiai Teilhard'o de Chardino idėjų recepcijai suvokti reikėjo tinkamo „rakto“. Juo galėtų būti pasaulėvaizdžio sampratos kaita atskiruose visuomenės segmentuose – Teilhard'o de Chardino recepcijos pasaulėžiūros ir profesiniuose kanaluose.

Tokia aptariamo laikotarpio katalikų ir su Bažnyčia savęs nesiejančios lietuvių visuomenės dalies pasaulėžiūros ir pasaulėvaizdžio konsteliacija verčia šalia tradicinės (konservatyviosios) katalikybės, apibūdinamos daugiau ar mažiau nuosekliu krikščioniškojo dualizmo (prigimties ir antprigimties, Dievo ir jo kūrinijos, materijos ir dvasios) priėmimu iš vienos pusės ir materialistiniu redukcionizmu bei griežtu sekuliarizmu (sovietmečiu – ir ateizmu), t. y. įsivaizdavimu, kad visa tai, kas egzistuoja, yra materialu, o sąmonė yra materijos epifenomenas, pažymėtos pasaulėžiūros stovyklos (sovietmečiu šį tradicinės katalikybės oponentą galima apibrėžti ir kaip tradicinį (ortodoksinį) marksizmą) iš kitos, postuluoti egzistuojant holistinio pasaulėvaizdžio alternatyvą. Ja besivadovaujanti visuomenės dalis nebuvo vien tik katalikų ir nekatalikų pasaulėžiūrų blokų ideologinės difuzijos vaisius, o greičiau savarankiškos pasaulėjautos ir pasaulėžiūros pasekmė, charakterizuojama principu „visa yra viename ir viename viskas", t. y. materijos ir dvasios, o faktiškai ir objekto bei subjekto dualizmo atsisakymu, realybę savo esme suvokiant kaip Vienį[274]. Būtent holizmas ir stovyklos, kurios juo vadovaujasi, ir yra tiesioginė, tikroji, Teilhard'o de Chardino idėjų pozityviosios recepcijos bazė. Holistinė stovykla (holizmas) apima ir asmenis, identifikuojančius save katalikybe (t. y. laikančius save katalikais), ir dalį bažnytiškai neangažuotos visuomenės dalies. Taigi holizmas katalikybės atžvilgiu dalijasi į katalikiškąjį ir nekatalikiškąjį (nekrikščioniškąjį) holizmą. Žinoma, tai reiškia, kad katalikybė nebegali būti tapatinama tik su tradicine katalikybe, kuri po Vatikano II susirinkimo, faktiškai atsisakius katalikiškojo ekskliuzyvumo principo ir jį didžiajai katalikų visuomenės daliai gana greitai (galbūt daugeliu atvejų tik formaliai) pripažinus, jau nebėra tradicinė *in stricto*, bet visais kitais požiūriais (ir visų pirma krikščioniškojo dualizmo laikymusi) yra ta pati tradicinė katalikybė.

274 Tai ne tiek organizaciniai dariniai, kiek visų pirma tendencijos, kaip atskirų asmenų itin stiprių, pasikartojančių valios aktų išraiška.

Teilharďo de Chardino idėjų recepcijos tyrimo šaltiniai – chronologija ir recepcijos kanalai

Teilharďo de Chardino idėjų recepcijos Lietuvoje pradžia – XX a. šeštojo dešimtmečio pabaiga[275]. Kunigas Jonas Lauriūnas SJ savo pamoksle „Kuklumas – dorybė“ rašė: „Prieš keletą metų [įterpta ranka – „1955“] mirė žymus vienuolis mokslininkas Tejaras de Šardenas.“[276]. Pats pamokslo tekstas yra mašinraštinis, rašytas kaip visuma neabejotinai gerokai vėliau (jame minima Eduardo Mieželaičio knyga *Antakalnio barokas*, išleista 1971 m.). Pamokslo pabaigoje yra Lauriūno įrašas ranka, liudijantis, kad pamokslas skaitytas Kabeliuose 1972–1974 m. (ir 1989 m. Linkmenyse). Vis dėlto apsirikimas būtų menkai įtikėtinas, turint omenyje jo ranka įrašytą tikslią datą. Juo labiau kad tai jis pakartojo ir pamoksle „Laiminga įtikėjusioji“, kitame pamokslų rinkinyje[277]. Greičiausiai tai ankstesnių jo užrašų fragmentas, panaudotas pamoksle. Tokia išvada peršasi matant kokia plati chronologinė aprėptis būdinga tiems patiems pamokslams, taip pat žinant, kad Lauriūnas pamoksluose apie Teilharď ą užsimindavo septintajame dešimtmetyje[278], o dar anksčiau, šeštajame, rašytas jo parapsichologijai, ezoterikai, taigi ir tikėjimo ir mokslo bei realybės sampratai skirtas veikalas *Paslaptingoji Bažnyčia*. Vadinasi, Teilharď ui de Chardinui būdingas pasaulėvaizdis jį domino jau labai

275 Tiesa, kun. Jonas Kubilius SJ Teilharďo de Chardino raštus turėjo galimybę studijuoti nuo 1938 m., 1937–1940 m. studijuodamas Lione teologiją, tad ir galimybę Teilharďo de Chardino idėjomis pasidalyti su jėzuitais Lietuvoje ir Vakaruose dar iki 1940 m. Vis dėlto kol kas nėra duomenų, kad jis tai būtų daręs. Be to, vysk. J. Borutos fonde yra išlikęs prieškarinis sąsiuvinis, įvardytas „Religijos kilmė“ (nr. 3) (ECESJ-VA, F. 170, ap. 7, b. 1) su greičiausiai prieš karą (ar karo metais) dėstyto religijų istorijos kurso užrašais. Atsakant į klausimą „Ar buvo pradžioj areliginė fazė?“ minimas ir Teilharďas de Chardinas, veikale *Revue des questions scientifignes* (1930 m.) rašęs, kad „religijų istorijos ir kilmės mokslas nesibaigia iškastojo (fossile) žmogaus studija, bet siekia ir šių dienų primityvųjį […]“ (p. 1). Vis dėlto ši informacija neliudija Teilharďo de Chardino filosofinių koncepcijų žinojimo, kuris buvo galimas tarp jėzuitų, tačiau abejotina ar tiek stiprus, kad būtų išlikęs per karo bei okupacijų sukrėtimus.

276 „Kuklumas – dorybė“ („Ieškant Galingiausiojo“ (pamokslų rinkinys) (ECESJ-VA, F. 4a, ap. 6, b. 57, l. 264).

277 „Prieš keletą metų /1955/ mirė žymus mokslininkas, vienuolis Tejar de Šarden – paleontologas, geologas, filosofas.“ („Žodžiai broliams“ („C“, 1976 m.) (ECESJ-VA, F. 172, ap. 2, b. 9, l. 115–116).

278 Remiasi žurnalu *Begegnung* (1966, nr. 7) rašydamas apie kun. Leppą (Pamokslas „Laisvės pažadas“ (ECESJ-VA, F. 4a, ap. 6, b. 49, l. 4), laikraščiu *Neue Zeit* (1962) apie kitus (Ibid, l. 5). Pamokslas „Kapitonas“ sakytas Kabeliuose 1966–1972 m. („Kapitonas” (ECESJ-VA, F. 4a, ap. 6, b. 47, l. 1). Pamokslas „Pašauktieji ir siųstieji”, sakytas 1967–1970 m. („Pašauktieji ir siųstieji” („Kelyje su Viešpačiu“ (pamokslų rinkinys) (ECESJ-VA, F. 4a, ap. 6, b. 39, l. 1).

anksti, jis seniai buvo jam atsivėręs[279].

Taip pat ir filosofas Bronius Genzelis apie mąstytoją pirmą kartą sužinojo šeštojo dešimtmečio antroje pusėje ar pačioje pabaigoje (bet kuriuo atveju iki 1959 m.) Maskvoje iš ten studijavusių lenkų studentų[280]. Taigi ir Genzelio atvejui būdingas permainų metas, šiuo atveju sovietinėje visuomenėje, chruščiovinio atlydžio laikotarpis. Baigiamoji data – 1998 m., t. y. suintensyvėjusio pasirengimo Lietuvos stojimui į Europos Sąjungą laikotarpis, pažymėtas sustiprėjusių pastangų nusikratyti sovietinio mentaliteto, taigi atitinkamų pasaulėžiūros, politinių, kultūrinių, religinių tendencijų.

Atlikus tyrimus, nustatyti šeši Teilhard'o de Chardino idėjų recepcijos pasaulėžiūriniai-profesiniai kanalai: katalikų visuomenės; profesionaliosios filosofijos; ezoterinių mokymų ir grupių; ateizmo skleidimo institucijų ir asmenų; gamtos ir socialinių mokslų atstovų; meno ir meno kritikos, psichologijos, pedagogikos atstovų. Iš viso yra apie 530 dokumentų (su Brazauskų leidiniais, kurių apie 80. Jie šiame tekste mažai analizuojami, nes aptarti Labanausko straipsnyje, skirtame Brazauskų mokyklai)[281], kuriuose Teilhard'o biografijos faktai, jo idėjos bent paminimi: jėzuitams priskiriamų šaltinių – 180, katechetinė medžiaga, seminarijos paskaitų tekstai, atsiskaitomieji darbai – 11, kiti katalikiški šaltiniai – 119, ateistinės kilmės dokumentai ir „Žinijos" medžiaga – 11, filosofijos srities šaltiniai – 187, ezoterika, gamtos mokslai, edukologija, pedagogika, menas ir jo kritika – 22. Dokumentų gausa lėmė sprendimą šioje knygoje apžvelgti recepciją katalikų visuomenėje ir plačiau nagrinėti recepciją filosofijos srities šaltiniuose, o visus tyrimų rezultatus publikuoti kaip atskirą leidinį.

---

279 T. Jankūnas [t. Jonas Lauriūnas] „Paslaptingoji Bažnyčia" (1957) (ECESJ-VA, F. 172, ap. 2, b. 17). Tai liudytų taip pat šie tekstai:„Teilhard-Bibliographie" (ECESJ-VA, F. 4a, ap. 7, b. 1, l. nn) – minimas *Begegnung* (1966, nr. 7); Johanneso Laudino straipsnis „Schau einer neuen Erde: Anmerkungen zu Teilhard de Chardins „Der Mensch im Kosmos" (greičiausiai iš *Neue Zeit*, 1966, nr. 18, S. 2; ECESJ-VA, F. 4a, ap. 7, b. 42, l. nn); straipsnis apie t. Pedro Arrupe išrinkimą 1965 m. jėzuitų ordino generolu („Der neue „schwarze Papst" (*Begegnung*) ECESJ-VA, F. 4a, ap. 7, b. 42, S. 28).

280 Pokalbis telefonu su Broniumi Genzeliu (2022 09 23).

281 Dalis dokumentų – skirtingi tų pačių dokumentų variantai, juodraščiai.

Recepcija katalikų visuomenėje

Didžioji dalis Teilharď o de Chardino recepcijai tirti panaudotų šaltinių yra iš Centrinės Europos jėzuitų provincijos Vilniaus archyvo, taigi priklauso Lietuvos jėzuitams ir vienaip ar kitaip naudoti Lietuvos jėzuitų. Taip pat analizuoti Lietuvos katalikų bažnyčios katekizmai ir kita katechetinė medžiaga[282], Kauno kunigų seminarijos paskaitų tekstai, vadovėliai vidurinėms mokykloms ir metodinė medžiaga mokytojams[283], seminaristų diplominiai ir kitokie atsiskaitomieji darbai[284]. Iš jų svarbiausieji yra jau minėto kun. Lauriūno[285], vysk. Jono Borutos[286], kitų daugiau ar mažiau atvirų Susirinkimo idėjoms jėzuitų (kunigų Jono Zubraus,

282 „Katekizmo planas“ (ECESJ-VA, F. 172, ap. 2, b. 17; datuojama 1979 m.); Lellote. „Gyvenimo problemos sprendimas“ (ECESJ-VA, F. 172, ap. 2, b. 5) (ir 1990 m. išspausdintas šio katekizmo variantas: Lellote. *Gyvenimo problemos sprendimas*. Fotografuotinis leidinys. Briuselis Kaunas: Šviesa, 1990); *Tikėjimas ir gyvenimas: vadovėlis jaunuoliams*. Naudojamas rankraščio teisėmis, Salzburg–Kaunas, 1991.

283 Romualdas Grucė, *Trumpas prigimtinės teologijos kursas* (Kaunas: Katalikų teologijos fakultetas prie Vytauto Didžiojo universiteto, 1994); „Dogminės teologijos įvadas“ (D. 2; ECESJ-VA, F. 172, ap. 2, b. 8); *Filosofijos istorija* (Kauno kunigų seminarija, 1981; ECESJ-VA, F. 172, ap. 2, b. 9); „II. Krikščionių teologijos istorijos bruožai“ (ECESJ-VA, F. 170, ap. 1, b. 34); Stasė Dzenuškaitė, Ritonė Šalkauskienė, *Krikščionybės šviesa: Katalikų tikybos vadovėlis dvyliktai klasei* (Kaunas: Lietuvos katechetikos centro leidykla, 2001); Rupert Leiner, Heinrich Badura, Oskar Dangl ir kiti, *Religijos pedagogika 3: Pagalbinė medžiaga mokymo planui ir pamokoms* (Kaunas: Tarpdiecezinė katechetikos komisijos leidykla, 1998).

284 J. Vailionis, G. Vitkus „Kai kurios evoliucijos problemos ir krikščionybė“ (Kauno kunigų seminarija, 1988 m. gruodžio mėn.; ECESJ-VA, F. 172, ap. 2, b. 1); Leskauskas Šarūnas. Teologinis žvilgsnis į žmogaus evoliuciją. *Logos*, 1993, nr. 7, p. 56–69; Diak. Gintautas Jankauskas „Ko reikalauja nūdienos tikintysis iš kunigo pastoracijos?“ (Kauno tarpdiecezinė kunigų seminarijos Teologijos fakultetas, diplominis darbas, 1984) (ECESJ-VA, F. 171, ap. 1, b. 3); Petras Linkevičius „Kristaus atėjimas – nauja pakopa dieviškosios kūrybos procese“ (Diplominis darbas; Kaunas: tarpdiecezinė kunigų seminarija, 1984) (ECESJ-VA, F. 172, ap. 2, b. 1).

285 Įrašas „Teilhard de Chardin – nesuprastas iki mirties“ (teksto „Indiferencija“ ruošinys (ECESJ-VA, F. 4a, ap. 9, b. 6, l. nn); K. Naseckas [J. Lauriūnas] „Šviesos nešėjai“ (ECESJ-VA, F. 171, ap. 1, b. 6); tekstas „Pierre Teilhard de Card.“ (ECESJ-VA, F. 4a, ap. 7, b. 5, l. nn); Pamokslai ir jų rinkiniai: „Kalnai parodo, kas mes esame“ (ECESJ-VA, F. 4a, ap. 6, b. 10, l. 1–6); „Kapitonas” (ECESJ-VA, F. 4a, ap. 6, b. 47, l. 1–2); „Religija netrukdo“ („Ieškant Galingiausiojo“ (pamokslų rinkinys) (ECESJ-VA, F. 4a, ap. 6, b. 57, l. 185–195); „Kuklumas – dorybė“ („Ieškant Galingiausiojo“ (pamokslų rinkinys) (ECESJ-VA, F. 4a, ap. 6, b. 57, l. 254–266); „Tikra religija“ („Žodžiai broliams: pamokslai“ (ECESJ-VA, F. 172, ap. 2, b. 9, l. 80–82). „Teilhard-Bibliographie“ (ECESJ-VA, F. 4a, ap. 7, b. 9, l. nn); „Teilhard de Chardin, SJ“ (ECESJ-VA, F. 4a, ap. 7, b. 9, l. nn); „Teilhard de Chardin“ (ECESJ-VA, F. 4a, ap. 7, b. 9, l. 1–2); užrašai apie Teilharď ą (ECESJ-VA, F. 4a, ap. 7, b. 11, l. nn); Teilhardas apie mirtį (ECESJ-VA, F. 4a, ap. 7, b. 12, l. nn); Johannes Laudin „Schau einer neuen Erde: Anmerkungen zu Teilhard de Chardins „Der Mensch im Kosmos“ (*Neue Zeit*, 1966, nr. 18, S. 2; ECESJ-VA, F. 4, ap. 7, b. 42).

286 „Meilės evoliucija“: Jono Borutos interviu (*Lietuvos žinios*, 1997, nr. 11, p. 2) (ECESJ-VA, F. 170, ap. 7, b. 1); Jonas Boruta, „Kur tikroji gyvenimo prasmė?“ (ECESJ-VA, F. 170, ap. 7, b. 1, l. 1–12); „Krikščionių vienybei išmelsti maldos savaitė“ (J. Borutos konferencijos jaunimui (ECEJS-VA, F. 170, ap. 7, b. 1, l. nn); Jonas Boruta, „Baltas paukštis, skriejęs prieš vėtrą“ (Mindaugas Tomonis, *Žinia: Filosofinė apybraiža, poezija, dienoraščio fragmentai, laiškai, dokumentai* (Vilnius: Baltos lankos, 1995, p. XVII–XXI); Jono Borutos užrašai apie Teilharď ą de Chardiną (ECESJ-VA, F. 170, ap. 1, b. 17, l. nn); „A Study in Sri Aurobindo and Pierre Teilhard de Chardin. By R. C. Zachner. 134. 1971“ (Bibliografinė kortelė) (ECESJ-VA, F. 170, ap. 7, b. 1, l. nn).

Pranciškaus Masilionio, Jono Danylos, Karolio Garucko, Aleksandro Markaičio, Donato Valiukonio, Kastyčio Matulionio, Antano Simonaičio)[287], konservatyviau mąstančių jėzuitų (kunigų Antano Šeškevičiaus, Boleslovo Babrausko)[288] dokumentai. Reikšmingi Lietuvos jėzuitų klausytų rekolekcijų tekstai ar kita su rekolekcijomis susijusi medžiaga[289]. Jėzuitų Vilniaus archyve esama fondo (nr. 172), kuriame saugomos savilaidinės knygos (apie 3100), sukauptos įvairių, daugeliu atvejų neidentifikuotų, jėzuitų[290]. Dalis šių knygų buvo gana plačiai pasklidusios sovietmečio katalikų visuomenėje plačiau. Vis dėlto jos jėzuitų įsigytos ir skaitytos, aišku, sąmoningai, tad kai kurios jų pristatomos taip pat ir kaip paveikusios jėzuitų mąstyseną[291]. Labai svarbus šaltinis Teilhard'o de Chardino recepcijos tarp jėzuitų analizei yra patikslinantieji pokalbiai su jais (žodžiu ar raštu (e. paštu)[292].

287 J. Lenz „Žvilgsnis į Visatą: Dievas-visata-žmogus" (ECESJ-VA, F. 171, ap. 1, b. 1); Tejar de Šardenas „Himnas materijai" (ses. Agnės (B. Gučaitės) SJE asmen. archyvas, l. 1, 2); „Mūsų laikų didysis Prancūzijos sūnus – Tajar de Šardenas" (ECESJ-VA, F. 1a, ap. 3, b. 3, l. 418–423v); Tailhard [pieštuku] de Jardin [pieštuku taisyta į „Chardin"] „Le Phenomene Homme" (ECESJ-VA, F. 1a, ap. 3, b. 5, l. 460–462v); Kun. Karolis Garuckas „Kas yra Teillar de Šarden?" („Ką mokslininkai sako apie Dievą ir religiją" (ECESJ-VA, F. 11, ap. 8, b. 140, l. 15–17); „Šardenas" (ECESJ-VA, F. 11, ap. 8, b. 24, l. 3, 8); Lazzlo Boros, SJ, „Modernus eschatologijos suvokimas" (ECESJ-VA, F. 144, ap. 5, b. 18); Teilh. de Chardin, „Laimės esmė" (tekstas lenkų ir iš dalies lietuvių kalba) (ECESJ-VA, F. 148, ap. 14, b. 23, l. nn); „Tejard de Šardeno originalumas " (Vieno *Tiesos kelio* numerio maketas; ECESJ-VA, F. 147, ap. 8, b. 40, l. 37–44); „Tejaro de Šardeno veikalų aktualumas" (ECESJ-VA, F. 147, ap. 8, b. 40, l. 44–55).

288 „Kodėl Dievas įsikūnijo? (pagal A. Maceinos „Dievo Avinėlis") (Lietuva, 1983) (ECESJ-VA, F. 2, ap. 6, b. 1); Marek Ruszczyc „Fenomen teilhardyzmu" (straipsnio iš Lenkijoje leisto žurnalo iškarpa) (ECESJ-VA, F. 13, ap. 4, b. 1, p. 6).

289 Kun. J. Borutos 1995 m. klausytų rekolekcijų užrašai (ECESJ-VA, F. 170, ap. 7, b. 1, l. nn); Pjero Edmonet SJ rekolekcijos Lietuvos jėzuitams (1996 m. vasara) (ECESJ-VA, F. 170, ap. 7, b. 1, l. 1–4, nn); T. Jacques Bernard paskaitos Vilniuje, šv. Kazimiero bažnyčioje 1992 09 01–03 („Dievo žodis: Raštų įkvėpimas") (ECESJ-VA, F. 170, ap. 7, b. 1).

290 Nors dauguma šio fondo knygų priskirtinos homiletinei ir kitokiai pastoracinei, dvasinei, liturginei literatūrai, kuri faktiškai yra kunigų profesinė literatūra ir savo esme labiau konservatyvi, vis dėlto didesnį poveikį pasaulėžiūrai darė mažesnę šio fondo dalį sudariusios filosofinio, mokslinio, teologinio pobūdžio knygos, pristatančios šiuolaikinio pasaulėvaizdžio kaitą ir katalikybės tiesų permąstymą jos šviesoje.

291 „Petras Tejaras de Šarden (1884–1955)" („Ką apie Dievą sako šiuolaikiniai mokslininkai" (ECESJ-VA, F. 172, ap. 2, b. 5, l. 50–54); P. Tautvilas „Kodėl aš tikiu?: Filosofiniai-religiniai apmąstymai" (Lietuva, 1975–1976 metai) (ECESJ-VA, F. 172, ap. 2, b. 10); „Tejaras de Šardenas / Teilhard de Chardin" („Krikščioniškieji skaitiniai mūsų laikams" (nr. 12; S. D. E. 1986; versta iš leidinio, publikuoto 1973 m.) (ECESJ-VA, F. 172, ap. 2, b. 3, l. nn); Klodas Tresmontanas „Dievo egzistavimo problema šiandien" (Kaunas, 1982; D. 1) (ECESJ-VA, F. 172, ap. 2, b. 17); Henri Fesquet, „Rytojaus katalikybė" (ECESJ-VA, F. 172, ap. 2, b. 8); Johanas Kristopas Hampe „Mirties nereikia bijoti" (Stuttgart, 1975) (ECESJ-VA, F. 172, ap. 2, b. 8); J. Marcinkus „Religija be ateistinių prietarų" (ECESJ-VA, F. 172, ap. 2, b. 9); Alfredas Leplė „Šventasis Raštas laikų sandūroje" (T. 1: Priešistorė pagal Bibliją; lietuviškasis vertimas 1985 m.; Leipzig: St. Benno-Verlag) (ECESJ-VA, F. 172, ap. 2, b. 7).

292 Pokalbis su t. Vidmantu Šimkūnu SJ (2022 12 08); kard. Sigito Tamkevičiaus atsakymas į klausimus e. paštu (2022 11 11); T. Vytauto Sadausko atsakymai į klausimus e. paštu (2023 03 14); pokalbis su t. Vytautu Sadausku žodžiu (2023 09 07); pokalbis su t. Algiu Baniuliu SJ (2023 04 25).

Teilharďo de Chardino recepciją liudijančių dokumentų taip pat gausu t. Prano Račiūno MIC, o faktiškai Lietuvos marijonų fonde Vilniaus universiteto Rankraščių skyriuje[293]. Gana gausu savilaidos knygų, priskirtinų heterodoksinei katalikų visuomenės daliai – itin atvirai pasaulėvaizdžio prasme, linkstančiai į holizmą, taip pat kai kurių mažiau su Bažnyčia susijusių grupių, atėjusių iš ezoterinės stovyklos (galimų priskirti ir holistinei katalikybei), nors neatsiejamų nuo didžiosios, oficialiosios Bažnyčios, tekstų: susijusių su Brazauskų mokykla, Konstantino Raičinskio, Felicijos Kasputytės, aktyviai bendradarbiavusios su *Rūpintojėliu*, palaikiusio ryšius su Brazauskais Antano Patacko ir Kazimiero Šapalo tekstai *Rūpintojėlyje*, pagonybę su krikščionybe sintezavusio Algirdo Patacko, intensyviai Teilharďo de Chardino darbus savo krikščioniškai teosofinei sintezei naudojusio Mindaugo Tomonio tekstai[294]. Reikšmingai intelektualiąją katalikų visuomenės dalį sovietmečiu ir po nepriklausomybės atkūrimo paveikė kun. Česlovo Kavaliausko tekstai[295]. Svarbus šaltinis heterodoksinės (holistinės) katalikybės analizei – pokalbiai (žodžiu ir raštu) su šios pasaulėžiūros krypties atstovais[296].

---

293 [Pranas Račiūnas] „Ar katalikybė yra rytojaus tikėjimas?“ (VUB RS, F. 187, b. 760, l. 20–36); „Mokslas ir tikėjimas“ („Medžiaga mokslo ir tikėjimo klausimais. Mokslo nepaaiškinami reiškiniai“ (VUB RS, F. 187, b. 3017, l. nn); Antano Paškaus „Krikščionis psichologinėje kultūroje“ konspektai (VUB RS, F. 187, b. 1031); Vysk L. Povilionis laiškas Biergansams (1975 03 15) (ECESJ-VA, F. 149, ap. 2, b. 47, l. 30); T. P. Rabikausko vysk. L. Povilioniui siųstų knygų sąrašai (VUB RS, F. 187, b. 5070); [Kun. Ylius MIC] „Bedievybė – didžiausia mokslo priešingybė“ („Dievas ir Tėvynė“ (1976, nr. 1; F. 147, ap. 10, b. 10, l. 40–41).

294 Kun. J. Kauneckas „Pastoracinės psichologijos programa“ (F. 171, ap. 4, b. 22, l. nn); pokalbis su vysk. Jonu Kaunecku (e. laiškas 2023 03 28); [Kazimieras Raičinskis] „Polemika“ (nr. 1; 1982 12; neperiodinis tęstinis leidinys, kuriame moksliškai gvildenamos aktualios temos) (VUB RS, F. 187, b. 2182/1, l. 9–15); „Susimąstymo valandos: antroji serija“ (ECESJ-VA, F. 171, ap. 1, b. 2, l. 3); Straipsniai iš *Rūpintojėlis: Pilnas 1977–1990 m. pogrindyje išleistų numerių(1–26) rinkinys*. Kaunas: Judex, 2000; K. [Kasputytė], „Asmenybės ugdymo problema“ (*Rūpintojėlis*, 1978, nr. 6; 1979, nr. 8); A. Digrys [Antanas Patackas], „Žmogus ir nemirtingumas“ (*Rūpintojėlis*, 1980, nr. 13, p. 569–573); J. M-tas [K. Šapalas], „B. Kuzmickas. Šiuolaikinė katalikiškoji filosofija“ (Vilnius, 1976)“ (*Rūpintojėlis*, 1977, nr. 1, p. 49–51). [Algirdas Patackas], *Saulė ir kryžius: Baltų religija, jos esminis ženklas ir sąsajos su kultūra*. Kaunas, 1983 (ECESJ-VA, F. 172, ap. 2, b. 1); Mindaugas Tomonis. *Žinia*. Vilnius: Baltos lankos, 1995; [Mindaugas Tomonis], [be pavadinimo] (rankraštinis tekstas) (ECESJ-VA, F. 170, ap. 7, b. 1, l. 1–31).

295 Česlovas Kavaliauskas. Trumpas teologijos žodynas. Vilnius: Lumen fondo leidykla, 1992, p. 131–133; Česlovas Kavaliauskas P. Teilhard de Chardino svarstymai apie evoliuciją. Kavaliauskas Česlovas. *Eschatologija žmogui ir pasauliui*. Vilnius: Edukologija, 2011, p. 56–59; Tikiu mūsų jaunimu (pasikalbėjimas su Česlovu Kavaliausku). *Dienovidis*, 1991 05 11–18, nr. 18, p. 2); kun. Č. Kavaliausko užrašai tema „Sutvėrimo paslaptis“ (Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyvas).

296 Pokalbis (nefiksuotas) telefonu su N. N. (2022 12 06); Aringo Gorodeckio atsakymai į klausimus per „Facebook Messenger“ (2022 11 27–29); pokalbis (nefiksuotas) telefonu su kun. Valerijumi Rudzinsku (2022 11 21).

Recepcija profesionaliojoje filosofijoje

Svarbiausias Teilharď o de Chardino recepcijos kanalas šalia katalikų visuomenės – profesionalioji filosofija. Itin reikšminga Filosofijos, teisės ir sociologijos skyriaus (nuo 1977 m. – instituto)[297], taip pat Vilniaus inžinerinio statybos instituto (VISI) filosofijos katedrų[298] medžiaga – tiek Teilharď o de Chardino recepcijos aplinkybėms, filosofinės analizės kriterijams ir vertinimo tendencijoms nustatyti, tiek ir atskirų filosofų Teilharď o recepcijos ypatumams atskleisti. Svarbiausi filosofijos kaip Teilharď o de Chardino idėjų recepcijos kanale yra pačių filosofų darbai – publikuoti ir nepublikuoti, saugomi archyvuose (paminėtini tik patys svarbiausi). Tai visų pirma intensyviausiai Teilharď o de Chardino filosofiją tyrinėjusio Kuzmicko[299], kitų filosofų, užsiiminėjusių katalikybės filosofijos ir teologijos analize bei kritika, tekstai, skirti Teilharď ui de Chardinui (Jokūbo Minkevičiaus, Eugenijaus Vasilevskio, Broniaus Deksnio, Antano Gaidžio, Jono Mačiulio, Vytauto Radžvilo ir kt.)[300]. Tai ir filosofų, kurių tyrinėjimo objektas nesusijęs su katalikybe ir jos filosofija bei teologija (Sauliaus Kanišausko, Romualdo

297 LCVA, F. R-1001, ap. 2, b. 1526; LCVA, F. R-1033, ap. 1, b. 13, 23, 62, 72, 84, 96, 104, 109, 130, 137, 141, 156, 166, 176, 178, 180, 215, 245, 247, 304, 333, 360, 384, 432.

298 LCVA, F. R-507, ap. 1, b. 1861; LCVA, F. R-1033, ap. 1, b. 62, 84; VGTU, F. 1, ap. 12, b. 34.

299 Bronislavas Kuzmickas. P. Tejaro de Šardeno krikščioniškasis evoliucionizmas. *Problemos*, 1971, nr. 1 (7), p. 60–69; Bronislavas Kuzmickas. P. Tejaro de Šardeno religinė vystymosi koncepcija. *Filosofijos istorijos chrestomatija: XIX ir XX amžių Vakarų Europos ir Amerikos filosofija*. Vilnius: Mintis, 1974, 361–366; Bronislavas Kuzmickas „P. Tejarui de Šardenui – 100 metų" (straipsnis, mašinraštis; 1982 m.) (LVNA, F. 5, ap. 1, b. 93, l. 1–3); Bronislavas Kuzmickas. *Šiuolaikinė katalikiškoji filosofija (Kritinė apybraiža)*. Vilnius: Mintis, 1976, p. 167–179; Bronislavas Kuzmickas. Tejarizmas – netradiciška krikščioniškoji filosofija. P. Tejaras de Šardenas. *Žmogaus fenomenas*. Vilnius: Mintis, 1995, p. 5–18.

300 Jokūbas Minkevičius. Naujos tendencijos katalikų filosofijoje. *Vatikano antrasis ir po jo* (Straipsnių rinkinys). Vilnius: Mintis, 1971, p. 29–65; Jokūbas Minkevičius. *XX amžiaus filosofinė panorama*. Vilnius: Mintis, 1981, p. 28, 29, 73, 203; Jokūbas Minkevičius. *Žmogaus problema: būti ar nebūti?* Vilnius: Mintis, 1987, p. 240–241; Eugenijus Vasilevskis. Personalizmas ir katalikiškasis socialinis mokymas (nuo Pijaus XII iki Pauliaus VI. *Filosofija, sociologija*, 1992, nr. 1 (7), p. 111–115; Bronius Deksnys. *Humanizmas ir katalikybė: Teocentrinio humanizmo koncepcijos lietuvių išeivijoje*. Vilnius: Mintis, 1980, p. 30, 32, 94, 125, 127, 142; Антанас Гайдис. *Католический клерикальный антикомунизм* (Критический анализ философской и социально-политической проблематики). Вильнюс: Минтис, 1982, с. 116–117, 161, 163, 164, 235; Jonas Mačiulis. Mokslinis ir religinis pasaulio vaizdas. *Mokslas ir gyvenimas*, 1981, nr. 8, p. 18–19; [Irmija Zaksas]. P. Tejaro de Šardeno filosofija ir jos interpretacija dabartinėje katalikybėje. *Katalikybės filosofinės koncepcijos po II Vatikano susirinkimo*. Vilnius: Mintis, 1986, p. 136–154; Vytautas Radžvilas. Pjerui Tejarui de Šardenui – 100 metų. *Būtis ir laikas: filosofijos istorijos baruose*. Vilnius: Mintis, 1983, p. 274–278.

Ozolo, Sigito Rudzevičiaus, Irenos Gaidamavičienės, Česlovo Kalendos, ir kt.)[301], darbai. Naujus Teilhard'o de Chardino recepcijos aspektus profesionaliosios filosofijos srityje padėjo atskleisti ir pokalbiai su kai kuriais filosofais bei sociologu[302].

Minėta, kad maždaug apie 1958 m. apie Teilhard'ą de Chardiną išgirdo Maskvos universitete filosofiją studijavęs Bronius Genzelis[303]. Didžiulis postūmis Teilhard'o de Chardino recepcijoje buvo veikalo *Žmogaus fenomenas* išleidimas rusų kalba Maskvoje 1965 m. Jis buvo skirtas tik mokslinėms bibliotekoms, tačiau Maskvos aukštosiose mokyklose studijuojantys lietuviai aspirantai, prieš tai susibūrę į klubą, Kuzmicko padedami iš karto gavo galimybę perskaityti šį veikalą. Pasak biofiziko Dobilo Kirvelio, aspirantai, kurių tuo metu bendrabutyje gyveno apie 30, buvo iš įvairių mokslinių institucijų, jį rimtai išstudijavo („pranaršė")[304]. Neabejotinai tuo metu *Žmogaus fenomeną* perskaitė ir Romualdas Grigas[305], jam veikalas padarė didelį įspūdį dėl jame nesunkiai įžvelgiamo dvasios, minties, sąmonės prioriteto prieš materiją[306].

Lietuvos filosofams postūmis analizuoti Teilhard'o de Chardino idėjas greičiausiai buvo ir rusų filosofų pirmieji darbai – Jevgenijaus Babosovo, Vasilijaus

---

301 Saulius Kanišauskas. Gyvenimo prasmė ir noosfera. *Mokslas ir gyvenimas*, 1991, nr. 7, p. 38; Saulius Kanišauskas. Gamtamokslinis pasaulėvaizdis, kuriame būtų vietos ir žmogui. *Filosofija, sociologija*, 1995, nr. 3 (18), p. 62; Romualdas Ozolas *Pasakojimai apie filosofus ir filosofiją*. Vilnius: Vyturys, 1988, p. 170, 176, 177; Romualdas Ozolas. Filosofijos istorijos paskaitos. 1987 m. spalis–gruodis. Iš Romualdas Ozolas. *Rinktiniai raštai*, t. 1: Filosofijos istorija, Vilnius, 2020, p. 532, 538–541; Sigitas Rudzevičius. Singuliarinis taškas, taškas Omega ir būties amžinybė. *Komjaunimo tiesa*, 1980 03 15, nr. 53, p. 4; Irena Gaidamavičienė. *Homo creator: sąmonė ir būtis*. Vilnius: Technika, 1997; Česlovas Kalenda. *Sąmonės prigimtis*. Vilnius: Mintis, 1988, p. 38, 39, 122; Petras Kavaliauskas. Biologinės evoliucijos koncepcijos. Gamtamokslinis ir teologinis jų aptarimas. *Filosofija, sociologija*, 1997, nr. 1, p. 39.

302 Pokalbis telefonu su Broniumi Genzeliu (2022 09 23); pokalbis telefonu su Romualdu Grigu (2022 09 21); Sauliaus Kanišausko atsakymai į klausimus e. paštu (2022 10 18; 2022 10 31).

303 Pokalbis su Broniumi Genzeliu (2022 09 23).

304 Kirvelis: „Mes aspirantai [...] pranaršėm jį taip labai. Bronius [Kuzmickas] mums atnešė iš jo instituto filosofinio. Ir ant knygos buvo užrašyta – „только для научных библиотек". [...]. Atnešė kelioms dienoms. Tai mes paeiliui per naktį skaitydavom." (Pokalbis su Dobilu Kirveliu telefonu; 2022 10 07).

305 Pokalbio su Grigu metu, aiškinantis detales, paaiškėjo, kad ir jis *Žmogaus fenomeną* skaitė aspirantūros metais, taigi 1965 m., nes tais metais baigė Maskvoje aspirantūrą (Pokalbis su Romualdu Grigu).

306 Grigui didžiulį įspūdį padarė tai, kad pirma buvo mintis, dvasia, o tik paskui materija, kad Visata amžina, begalinė. Taigi opozicija materializmui, materijai. Teilhard'o de Chardino mintys paveikė jį iš esmės, sukūrė giluminį įsitikinimą dvasios pirmumu (Pokalbis su Romualdu Grigu). Kirveliui Teilhard'o de Chardino mintys taip pat paliko didžiulį įspūdį, ypač skyrius „Mintis": „[...] mes, skaitydami seminaruose, aspirantai, sakėm: taip, žmogaus esmė yra mintis." (Pokalbis su Dobilu Kirveliu).

Pasikos, Viktoro Garadžos straipsniai ir knygos, pasirodę septintojo dešimtmečio antroje pusėje[307]. Minkevičiaus pirmieji tekstai, skirti Teilhard'ui de Chardinui, pasirodė taip pat 1968 m.[308]. Septintojo dešimtmečio pabaigoje jis imtas minėti ateistinėse paskaitose[309], konferencijų pranešimuose[310]. Sovietinės Lietuvos filosofai savo darbuose rėmėsi ir Vakarų bei išeivijos literatūra. Kuzmickas savo komandiruotėse Vakaruose turėjo galimybę užmegzti dalykinius ryšius su Vakarų kolegomis[311]. Profesorius susirašinėjo su Juozu Girniumi, korespondencijos metu jie dalijosi ir informacija apie Teilhard'ą de Chardiną[312]. Apskritai Lietuvos filosofų susirašinėjimas ir kontaktai su išeivijos filosofais buvo svarbus veiksnys, kadangi sudarė galimybes gauti Lietuvoje neprieinamos filosofinės literatūros (tad jų darbuose buvo panaudojami Vakarų autorių veikalai[313]), plėtė akiratį, leido

307 Kuzmickui atskaitos taškas buvo Babosovo knyga, apie kurią jis rašė: „Šiai filosofijos srovei nagrinėti skiriama minskiečio J. Babosovo knyga *Tejardizmas: mokslo ir krikščionybės sintezės bandymas*, kuri „yra pirmoji tarybinė monografinė studija apie tejardzmą ir iš viso apie moderniąją katalikybės filosofiją, kuri tarybinėje filosofinėje literatūroje yra, deja, nedaug analizuota ir nušviesta" (Bronius Kuzmickas. Tejardizmas ir mėginimai atnaujinti katalikybę. *Komunistas*, 1971, nr. 1 (LVNA, F. 5, ap. 1, b. 612, l. 95).

308 Я. Минкявичюс. Новые тенденции в католическкой философии. *Вопросы научного атеизма*, 1968, выпуск 6, с. 49–85; *Czlowiek i światopogląd*, 1968, nr. 6/41, s. 24–39 (*Lietuvos filosofinės minties istorijos šaltiniai. T. 4: Sovietinis laikotarpis (1945–1989)*. Vilnius: LKTI, 2019, p. 269).

309 Mačiulis savo paskaitoje lektorių ateistų mokykloje aptarė Teilhard'o de Chardino požiūrį į mokslo ir tikėjimo santykį („Žinijos" dr-jos respublikinės valdybos organizuotoje lektorių ateistų mokykloje klausytų paskaitų užrašai (1968–1973) (Juozo Stankaičio fondas; LNM, Ateizmo muziejaus fondas; AM GEK 12047/2; 2656, 1. 2). Labai įtikėtina, kad paskaita skaityta 1968 m., nes jos konspektas pirmasis Stankaičio užrašuose. Po to seka Zakso paskaitos (skaitytos 1969 m.) konspektas (Ibid., l. 41). Jam skiriama dėmesio aštuntoje užsiėmimų temoje (Ibid., l. 36–37).

310 „Žinijos" draugijos organizuotoje tarprespublikinėje konferencijoje 1970 m. pranešimus skaitė V. Garadža, E. Babosovas, I. Zaksas, V. Pasika („Tejardizmas ir jo rolė šiuolaikinėje katalikybėje") (Mokslinės praktinės konferencijos pravedimo programa (1970 m.) (Tarprespublikinės mokslinės-praktinės konferencijos (organizuotos „Žinijos" draugijos), įvykusios 1970 m., medžiaga. (LCVA, F. R-553, ap. 1, b. 416, l. 2, 3).

311 Pilna ataskaita apie Bronislovo Juozo Kuzmicko komandiruotės į Prancūziją 1980 m. birželio 24 – liepos 24 d. rezultatus (LCVA, F. R-1033, ap. 1, b. 245, l. 10–18).

312 Girnius dalijosi su Kuzmicku savo studijų laikų prisiminimais apie filosofo Gilsono požiūrį į Teilhard'ą (J. Girniaus laiškas B. Kuzmickui (1986 05 18) (l. 4b), siūlė savo turimus Teilhard'o de Chardino biografinius leidinėlius (J. Girniaus laiškas B. Kuzmickui (1986 12 04) (l. 10b); pareiškė savo nusistebėjimą dėl ginčų Teilhard'o de Chardino filosofijos atžvilgiu išeivijoje: „Man buvo nuostabu, kad aštriai jį puolė ir Maceina." (J. Girniaus laiškas B. Kuzmickui (1987 12 28), l. 27 (B. Kuzmicko susirašinėjimas su Juozu Girniumi (LVNA, F. 5, ap. 1, b. 700).

313 P. Grenet. *Teilhard de Chardin: Un evolutioniste chretien*. Paris, 1961 (Бронисловас . Кузмицкас „Философские корни католического модернизма" (disertacija; mašinraštis; 1984) (LVNA, F. 5, ap. 1, b. 1, l. 260), F. Mooney. *Teilhard de Chardin and the Mystery of Christ*. New York, 1968 (Ibid., l. 265), N. Wildiers. *Intruduzione a Teilhard de Chardin*. Bompiani, 1966 (Ibid., l. 273). Arvydas Šliogeris. K. Truhlar'o „Teilhard und Solowjew" (1966) (Arvydas Šliogeris „V. Solovjovas ir idealistinė filosofija Lietuvoje" (Disertacija, VVU Filosofijos istorijos ir ateizmo katedra, Vilnius: 1973) (VUB RS, F. 76, b. D1860, l. 12).

įžvelgti naujas interpretacijos perspektyvas. Be to, Lietuvos filosofams taip pat svarbus buvo ir Lenkijos veiksnys[314].

Filosofų asmeninis suinteresuotumas Teilhard'o de Chardino idėjų analizavimu, santykis su jomis – teigiamas ar neigiamas, temų kryptingumas – skyrėsi, tačiau po Minkevičiaus, Zakso ir Kuzmicko straipsnių žurnaluose *Problemos*, *Komunistas* (1970 ir 1971 m.), po konferencijų Šiauliuose ir Vilniuje[315] Teilhard'o de Chardino idėjų esmės suvokimas bent jau povatikaninio katalikiškojo atsinaujinimo (vadinamojo modernizmo) kontekste buvo norma. Niekam nekėlė klausimų ir buvo laikoma savaime suprantama, kai Kuzmickas septintojo dešimtmečio pabaigoje savo habilitacinės disertacijos tema pasirinko katalikiškojo modernizmo tyrimus ir jų kontekste Teilhard'o de Chardino idėjų (vadinamojo tejardizmo (teilhardizmo) analizę. Nuo 1973 m. jam perėjus dirbti į 1969 m. įsteigtą Filosofijos, teisės ir sociologijos skyrių prie Istorijos instituto, jo darbai katalikiškojo modernizmo tyrimų srityje buvo puikiausiai įkomponuoti į valdžios užsakytų katalikiškojo antikomunizmo ir buržuazinės filosofijos tyrimų kontekstą. Šia problemika, kurios sudėtinė dalis buvo katalikiškojo modernizmo, vadinamosios buržuazinės ir ypač klerikalinės emigracijos visuomeninės-ideologinės minties, taip pat pokyčių Katalikų Bažnyčios mokyme po Vatikano II susirinkimo, tyrimais užsiėmė ne tik Kuzmickas, bet ir Gaidys, Vasilevskis, Irmija Zaksas ir kt. Vis dėlto Kuzmickui katalikiškojo modernizmo tyrimai ir ypač Teilhard'o de Chardino filosofija jų kontekste buvo prioritetiniai, kitaip negu Minkevičiui ar Zaksui, kuriems teilhardizmas buvo šalutinė tema.

Kuzmickui perėjus dirbti į Filosofijos, teisės ir sociologijos skyrių, teilhardizmas

314 Vilniaus universitetui pasirašius bendradarbiavimo sutartį su Lenkijos akademinėmis institucijoms, Genzelis nuo aštuntojo dešimtmečio vykdavo į Lenkiją skaityti Lietuvos filosofijos istorijos kurso. Todėl nenuostabu, kad lenkiška literatūra jam buvo gerai žinoma (Pokalbis su Broniumi Genzeliu).

315 Konferencija „Katalikybė Tarybų Sąjungoje ir dabartis" vyko Šiauliuose 1969 m. gruodžio mėn. (Filosofijos, teisės ir sociologijos skyriaus prie Lietuvos TSR MA Istorijos instituto Filosofijos sektoriaus 1971 m. spalio 6 d. protokolas nr. 20 (52) (LCVA, F. R-1033, ap. 1, b. 26, l. 57). Pristatant ją pažymima, kad VISI dėstytojai tiria šiuolaikinį katalikiškąjį modernizmą ir jo pagrindines kryptis (Lietuvos SSR aukštųjų mokyklų visuomeninių mokslų katedrų mokslinės-tiriamosios veiklos, pravestos 1970 metais, rezultatai (LCVA, F. R-507, ap. 1, b. 1875, l. 42).

tiesiogiai buvo analizuojamas temoje nr. 153 („Šiuolaikinio katalikiškojo modernizmo ir jo pagrindinių krypčių tyrimas"), kuri kaip tik tais metais buvo perduota Skyriui, o, be to, laikyta itin reikšminga[316], taip pat temose nr. 73 („Lietuvių buržuazinės emigracijos JAV, VFR ir kt. šalyse filosofinės srovės"), nr. 74 („Klerikalinio antikomunizmo lietuvių buržuazinėje emigracijoje tyrimai") ir nr. 76 („Socialinės-politinės ir filosofinės lietuvių buržuazinės emigracijos koncepcijos, jos ryšiai su šiuolaikine buržuazine filosofija ir tarptautiniu antikomunizmu")[317]. Teilhardizmo tyrimai buvo vykdomi analizuojant temą „Šiuolaikinio katalikiškojo modernizmo filosofinių koncepcijų (neotomizmas, personalizmas, spiritualizmas, tejardizmas ir kt.) tyrimai" (ir papildomos, susijusios su žmogaus koncepcija šiuolaikinėje katalikiškoje filosofijoje)[318]. Šie tyrimai buvo apibendrinti Kuzmicko monografijoje *Šiuolaikinė katalikiškoji filosofija*, taip pat 1975 m. vykusios mokslinės konferencijos medžiagoje *Katalikybė ir šiuolaikinė ideologinė kova*[319].1976 m. plane buvo užsibrėžta toliau vykdyti katalikiškojo modernizmo filosofinių koncepcijų tyrimus (taip pat teilhardizmo), juos apibendrinti monografijoje *Žmogaus koncepcija šiuolaikinės katalikybės filosofijoje*[320]. Tarp tiriamų

316 Paaiškinamojoje pažymoje rašoma, kad antikomunistinėse katalikybės akcijose, nukreiptose ir į Lietuvos SSR, „plačiai naudojamos filosofinės ir ideologinės koncepcijos katalikiškojo modernizmo, kuris prisitaiko prie šiuolaikinių visuomenės vystymosi sąlygų. Šaltinių analizės pagrindu planuojama išanalizuoti tejardizmą ir filosofinio neotomizmo modernistines tendencijas, jų ryšius su kitomis šiuolaikinės buržuazinės filosofijos mokyklomis, modernistinių tendencijų įtaką katalikų bažnyčios veiklai Lietuvoje" (Paaiškinamoji pažyma. Problema: Antikomunizmo kritika. Tema: šiuolaikinio katalikiškojo modernzimo filosofinių koncepcijų tyrimai (LCVA, F. R-1033, ap. 1, b. 62, l. 51).

317 Informacija apie Lietuvos TSR Mokslų akademijos Mokslinės tarybos veiklą užsienio ideologinių srovių problemų srityje ir apie mokslinių-tiriamųjų darbų, susijusių su kompleksinės problemos „Ideologija ir ideologinė kova" koordinacinio plano vykdymo eigą 1973 m. (LCVA, F. R-1033, ap. 1, b. 62, l. 43–44).

318 Temos „Šiuolaikinio katalikiškojo modernizmo filosofinių koncepcijų (neotomizmas, personalizmas, spiritualizmas, tejardizmas ir kt.) tyrimai" (tikslas – duoti kritinę šiuolaikinės katalikybės filosofinių srovių evoliucijos analizę Vakarų Europoje ir buržuazinėje Lietuvoje) (1973–1975 m.) (Temų registracinės kortelės (LCVA, F. R-1033, ap. 1, b. 17a, l. 26) ir „Šiuolaikinio katalikiškojo modernizmo filosofinės koncepcijos – žmogaus koncepcija šiuolaikinėje katalikybės filosofijoje" (1976–1979) (Ibid., l. 39).

319 Užsienio ideologinių srovių tyrinėjimo probleminės mokslinės tarybos ataskaita už 5 metų laikotarpį, [1975 m.] (LCVA, F. R-1033, ap. 1, b. 104, l. 10).

320 Paaiškinamoji pažyma problemai „Socialistinės visuomenės ir asmenybės sąveika išvystytos socialistinės visuomenės sąlygomis" (1976 m. planas; LCVA, F. R-1033, ap. 1, b. 137, l. 19).

katalikybės filosofinių srovių teilhardizmas figūruoja ir 1977 m.[321].

Teilhardizmo klausimas neretai iškildavo Vakarų filosofijos tyrimų problemų aptarimuose posėdžių metu. Štai 1978 m. Užsienio ideologinių srovių tyrinėjimo probleminės tarybos prie MA posėdyje Zaksas leidinyje *Ideologinės srovės lietuvių išeivijoje* pasigedo išsamesnio tejarizmo poveikio „lietuvių emigrantiniams filosofams“ aptarimo[322]. Teilhard'o de Chardino filosofijos klausimai iškildavo aptariant ir kitus filosofų darbus, įvykusius renginius, planuojant konferencijas ir pan. Vasilevskis savo pranešime, skirtame katalikiškajam personalizmui, padarė išvadą, kad Teilhard'o de Chardino idėjos – jo krikščioniškasis personalizmas – tam tikru mastu paveikė po Susirinkimo pasirodžiusias enciklikas, ypač popiežiaus Pauliaus VI encikliką *Populorum progresio*, kurioje pasinaudota jo terminu „asmenybės vystymasis“[323].

Vis dėlto teilhardizmo tyrimų atspindžiai Filosofijos, teisės ir sociologijos skyriaus, vėliau tapusio savarankišku institutu, veikloje labiausiai susiję su Kuzmicko tyrimais. Štai 1976 m. pristatydamas savo straipsnį „Dvi tendencijos šiuolaikinėje katalikybėje“ (racionalistinė ir mistinė), jis nurodo, kad „tejardizmas yra, palyginus, svetimas šiuolaikinės katalikiškosios filosofijos vystymosi tendencijai“[324]. Posėdžiuose Kuzmickas detaliai pristatė savo komandiruočių 1980 m. į Prancūziją ir Lenkiją, kurių metu domėjosi šiuolaikinėmis katalikiškosios filosofijos srovėmis, rezultatus. Konstatuota, kad „labai sustiprėjo antitomistinės iracionalistinės tendencijos, orientuotos į vakarų ir rytų mistinių srovių mokymų ir praktikų suartėjimą“, vyksta gili ideologinė katalikybės diferenciacija[325]. Pabrėžiama, kad

321 Išvados apie Filosofijos, teisės ir sociologijos skyriaus prie Lietuvos SSR MA Istorijos instituto mokslinę veiklą (LCVA, F. R-1033, ap. 1, b. 166, l. 77).

322 Užsienio ideologinių srovių mokslinių tyrimų koordinavimo tarybos prie Lietuvos TSR MA Prezidiumo posėdžio, įvykusio 1978 m. lapkričio 16 d. protokolas (LCVA, F. R-1033, ap. 1, b. 178, l. 3).

323 Lietuvos TSR MA Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto Dabartinės buržuazinės filosofijos kritikos skyriaus 1986 m. birželio 16 d. posėdžio protokolas Nr. 9.

324 Šiuolaikinės buržuazinės filosofijos ir antikomunizmo kritikos sektoriaus 1976 m. gegužės 11 d. posėdžio protokolas nr. 6 (17) (LCVA, F. R-1033, ap. 1, b. 130, l. 18).

325 Pilna ataskaita apie Bronislovo Juozo Kuzmicko komandiruotės į Prancūziją 1980 m. birželio 24 – liepos 24 d. rezultatus (LCVA, F. R-1033, ap. 1, b. 245, l. 10, 11).

Prancūzijoje populiarus tyrinėjimų objektas šalia tokių filosofų iracionalistų kaip Meistras Eckhartas, Newmanas, Bergsonas yra ir Teilhard'as de Chardinas. Jų pažiūros buvo analizuojamos, lyginamos su atitinkamų Rytų religinių iracionalistų pažiūromis[326]. Svarstant vieną iš kandidatinių disertacijų Kuzmickas paminėjo, kad „tejarizmas lygiai tiek pat pagrįstai gali būti priskirtas krikščioniškosios filosofijos mistinei krypčiai [...]"[327].

Daug dėmesio Teilhard'o de Chardino filosofijai buvo skiriama apie 15 metų Vilniaus universitete Ozolo dėstytame filosofijos istorijos kurse[328]. Ji figūravo Ozolo parengtoje neakivaizdinių filosofijos istorijos kurso metodinėje medžiagoje, kuri buvo aprobuota filosofijos ir ateizmo katedros vadovų[329]. Teilhardizmui Ozolo „Filosofijos istorijos apžvalgos" kurse buvo skirtas atskiras egzaminų klausimas[330]. Palaikant minėtos katedros vadovams, išspausdintas *Filosofijos istorijos chrestomatijos* tomas, kuriame publikuota ištrauka iš Teilhard'o de Chardino veikalo *Žmogaus fenomenas*, jo redakcinėje kolegijoje buvo ir Genzelis (sudarytojas), Kuzmickas, Minkevičius, Kristina Rickevičiūtė[331]. Teilhard'o de Chardino

326 Ibid., l. 13.

327 Lietuvos TSR MA Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto Dabartinės buržuazinės filosofijos kritikos skyriaus 1985 m. gegužės mėn. 20 d. posėdžio protokolas nr. 14 (LCVA, F. R-1033, ap. 1, b. 360, l. 73).

328 „Šardeno krikščioniškasis evoliucionizmas" filosofijos istorijos dėstymo plane teizmo skyriuje nurodytas greta neotomizmo („Filosofijos istorija: paskaitos. Pastabos pirmajam variantui" (1973 06 08) (LCVA, F. 1801, ap. 2, b. 112, l. nn); „Tejardizmas" aptariamas naujųjų teistinių koncepcijų kontekste („Filosofijos raidos apžvalga" šios „Paskaitos" (pirmoji jų redakcija) buvo parašytos 1973 m. rugpjūčio mėn. – 1974 m. vasario mėn.) (LCVA, F. 1801, ap. 2, b. 112, l. 570–578); Teilhardizmas pristatomas kaip „Tejaro de Šardeno karališkasis evoliucionizmas" (Romualdas Ozolas. *Rinktiniai raštai. T. 1. Filosofijos istorija*, Vilnius, 2020, p. 532); dėstoma „Pjero Tejaro de Šardeno (1881–1955) filosofija" (Filosofijos istorijos paskaitos. 1987 m. spalis–gruodis" (Ibid., p. 538–541).

329 „Pjero Tejaro de Šardeno krikščioniškasis evoliucionizmas" apibūdintas kaip „naujausiais mokslo duomenimis pagrįstos teistinio pobūdžio filosofijos sukūrimo bandymas." (Medžiaga filosofijos istorijos studijoms: metodiniai nurodymai studentams neakivaizdininkams (1979) (LCVA, F. 1801, ap. 2, b. 383, p. 581–582), o galutiniame variante kaip „Katalikiškasis modernizmas ir P. Tejaro de Šardeno krikščioniškoji evoliucijos teorija" („Medžiaga filosofijos istorijos studijoms" (Parengė R. Ozolas; trečias (pataisytas ir papildytas) leidimas; konsultavo K. Rickevičiūtė, recenzavo B. Genzelis ir N. Juršėnas; VU Leidybinis centras, 1979; LCVA, F. 1801, ap. 2, b. 385, l. 38). A. Nesavas jos recenzijoje paminėjo, kad medžiaga „bus gera paspirtis kitų aukštųjų mokyklų filosofijos dėstytojams (Recenzija R. Ozolo parengtai metodinei priemonei (LCVA, F. 1801, ap. 2, b. 385, l. nn).

330 „Pagrindiniai klausimai": „49. T. de Šardeno teologinio modernizmo esmė" („Medžiaga filosofijos istorijos studijoms: studentams neakivaizdininkams" (1976 m.; LCVA, F. 1801, ap. 2, b. 384, l. 14); kitas variantas: „52. Katalikiškasis modernizmas ir P. Tijaro de Šardeno krikščioniškoji evoliucijos teorija" (Ibid., l. nn).

331 Genzelio liudijimu, dėl Teilhard'o de Chardino *Žmogaus fenomeno* ištraukos įtraukimo į chrestomatiją redkolegijoje niekam nebuvo jokių abejonių – „viskas buvo vienbalsiai" (Pokalbis su Broniumi Genzeliu).

filosofija domėjosi Juozas Vinciūnas[332], Jonas Repšys, šiek tiek mažiau Arvydas Šliogeris[333].

Posėdžių metu iškylantys Teilhard'o de Chardino filosofijos analizės vertinimai rodo, kad net gerokai nuo jo pasaulėžiūros lauko nutolusiems filosofams, pavyzdžiui, analitinės ir loginės filosofijos atstovams Rolandui Povilioniui ir Evaldui Nekrašui jo filosofijos esmė buvo puikiausiai žinoma[334]. Vytautas Radžvilas Teilhard'ui de Chardinui skyrė savo straipsnį jo gimimo šimto metų proga (kad ir pavėluotai) leidinyje, skirtame filosofijos istorijos populiarizacijai[335]. Taigi Teilhard'o de Chardino filosofijos reikšmė filosofų bendruomenėje buvo visiškai pripažinta.

Teilhard'as de Chardinas taip pat buvo minimas ir ateistinėse paskaitose, Liaudies universiteto renginiuose. Tai matyti iš Juozo Stankaičio parengtos metodinės medžiagos[336]. Apie Teilhard'ą de Chardiną buvo kalbama „Žinijos" draugijos suorganizuotos lektorių ateistų mokyklos paskaitose jau apie 1968 m. Jo filosofija buvo aptariama šios draugijos 1970 m. organizuotoje tarprespublikinėje mokslinėje-praktinėje konferencijoje, skirtoje katalikybės doktrinos ir praktikos analizei. Net Kuzmickui teko įnešti savo įnašą į ateistinę propagandą[337]. Vilniaus planetariumo viešų paskaitų, skaitytų 1982–1983 m., cikle Teilhard'ui de

332 Pokalbis su Romualdu Grigu.

333 Pokalbis su Broniumi Genzeliu.

334 Svarstant G. Fedoriuk disertaciją apie neoracionalistinę prancūzų filosofiją, Pavilionis akcentavo, kad jo evoliucionizmas pristatytas neadekvačiai (Lietuvos TSR MA Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto Dabartinės buržuazinės filosofijos kritikos skyriaus 1985 m. gegužės mėn. 20 d. posėdžio protokolas nr. 14, LCVA, F. R-1033, ap. 1, b. 360, l. 70). Nekrašas teigė, kad „[…] nepatenkinamai išanalizuotas prancūzų neoracionalizmo santykis su klasikiniu racionalizmu, racionalistine XIX a. – XX a. pradžios filosofija, su XX a. energetizmu, kitomis neracionalistinėmis kryptimis. [...]. Tejaro de Šardeno įtraukimas į neoracionalizmą nepagrįstas." (Ibid., l. 71).

335 Vytautas Radžvilas. Pjerui Tejarui de Šardenui – 100 metų. *Būtis ir laikas: filosofijos istorijos baruose*. Vilnius: Mintis, 1983, p. 274–278.

336 Antrojoje temoje („Šiuolaikinė katalikybė ir mokslas") minimas ir „Tejaro de Šardeno „krikščioniškasis evoliucionizmas" ir ofic. katalikų bažnyčios reakcija prieš šią doktriną". (J. Stankaitis. Liaudies universitetų materialistinės pasaulėžiūros fakultetų tipiniai mokymo planai ir programa. Vilnius: Žinija, 1981 (LNM, Ateizmo muziejaus fondas, Juozo Stankaičio archyvas, l. 7–8).

337 Bronius Kuzmickas. *Modernistinės tendencijos šiuolaikinėje katalikybėje: Medžiaga lektoriui*. Vilnius: Žinija, 1976.

Chardinui skirta vietos Mačiulio paskaitoje[338]. Stankaičio parengtoje rekomendacinėje knygelėje specialiosioms vidurinėms mokykloms nurodomi Felikso Mačiansko, Vasilevskio straipsniai, kuriuose minimas Teilhard'as de Chardinas[339].

Sovietmečiu oficialioji filosofija pateikdavo esmines Teilhard'o de Chardino biografijos detales, charakterizuodavo jį kaip mokslininką ir jėzuitą, dvasininką, tačiau akcentuodavo Bažnyčios vadovybės priešiškumą Teilhard'ui de Chardinui, taigi dauguma filosofų, mažai dvasiškai susijusių su Bažnyčia ar visai nesusijusių, pristatydavo jį tikėjimo ir mokslo bei Bažnyčios progresyviųjų ir konservatyviųjų sluoksnių konflikto kontekste.

Teizmo ir materialistinio redukcionizmo priešpriešos schemos rėmuose itin atsainiai, matyt, sąmoningai iškraipydamas jo biografijos faktus, radikaliai negatyviai Teilhard'ą de Chardiną vertino Rudzevičius: „Sakysim prancūzų teologas, filosofas ir paleontologas Pjeras Tejaras de Šardenas, vadintas „tragiškuoju". […]. Jo tragizmas, kad niekaip nesuderino savo, kaip katalikiškojo prelato [sic! – kitoje vietoje vadindamas jį ir „vyskupu"] ir humanisto, gan blaiviai mąstančio filosofo, dermių."[340] Tokio binarinio mąstymo tikėjimo – scientizmo – perspektyvoje išliko net ir po 1990 m. Štai Rimanto Biržio tekste Teilhard'as de Chardinas pristatomas kaip „prancūzų mokslininkas paleontologas, filosofas ir teologas, Jėzuitų ordino (nuo 1911) narys, šventikas [sic! – leksika puikiai demonstruojanti požiūrį]", nurodomas jo mokymo prieštaravimas „ortodoksalioms tomistinėms pažiūroms apie pasaulį ir žmogų", jo „pasaulėžiūrinė laisvamanybė", dėl kurios „bažnytinė vyresnybė P. Tejarui de Šardenui uždraudė dėstytojauti ir spausdinti

338 Jonas Mačiulis „Nuo Tertuljano iki Tajaro de Šardeno" (Vilniaus planetariumo viešų paskaitų ciklai. „Mokslininko tribūna" (1982–1983 metų sezonas) (LCVA, F. R-553, ap. 1, b. 871, l. 284).

339 „Rekomenduojama nepamokinių ateistinių renginių tematika specialiųjų vidurinių mokyklų moksleiviams" (Parengė Stankaitis Juozas, Juozo) (Vilnius, 1982) (LNM, Ateizmo muziejaus fondas, Juozo Stankaičio archyvas, l. 21–22).

340 Sigitas Rudzevičius. Singuliarinis taškas, taškas Omega ir būties amžinybė. *Komjaunimo tiesa*, 1980 03 15, nr. 53, p. 4.

filosofinius-teologinius veikalus“[341].

Minkevičius ir Kuzmickas į Teilhard'ą de Chardiną žvelgė universalesniu žvilgsniu. Minkevičiui jis buvo „fenomenali XX a. pirmosios pusės katalikų intelektualų asmenybė, sukaupusi savyje giliausius laikmečio ideologijos bei dvasinės kultūros prieštaravimus“[342]. Jeigu jau Minkevičius skirtingai nuo daugelio kitų oficialių sovietinės Lietuvos filosofų Teilhard'o de Chardino gyvenimo detales pateikė žymiai platesniame, universalesniame filosofiniame kontekste, nesitenkindamas tik klerikalinės ir antiklerikalinės (scientistinės, materialistinės) priešpriešos perspektyva, tai Kuzmickas siūlė dar subtilesnį jo gyvenimo supratimą. Neskelbtame straipsnyje „P. Tejarui de Šardenui – 100 metų“ jis laikomas vienu drąsiausių krikščioniškosios pasaulėžiūros reformatorių, vertinamas kaip „universalios pasaulio vystymosi teorijos kūrėjas, pamaldus jėzuitas ir mokslui pasišventęs žmogus ir jo protėvių evoliucijos tyrinėtojas“, plėtojęs „krikščioniškąją pasaulio evoliucijos teoriją, kurioje siekė sintetinti religinę ir mokslinę pasaulio sampratą“[343]. Kuzmickas ir Teilhard'o de Chardino konfliktą su Jėzaus draugijos vadovybe sugebėjo pateikti niuansuotai, be mėgavimosi vidiniais katalikų nesutarimais, ir nurodyti, kad Vatikano II susirinkime „po ilgų diskusijų P. Tejaro de Šardeno filosofija buvo įvertinta teigiamai“[344]. Visuose Kuzmicko tekstuose pateikiamas atidus jo religiniams ieškojimams pasakojimas, nepertemptai pristatant konfliktą su Bažnyčios ir Ordino vadovybe[345], taip nutapant harmoningą šio prieštaringas pasaulėžiūros ir gamtamoksles tendencijas savyje suvienijusio

341 Rimantas Biržys. Kitimo ir vystymosi koncepcijos. *Chrestomatinė medžiaga „Filosofijos įvado“ kursui*. Vilnius: Technika, 1995, p. 124.

342 Jokūbas Minkevičius „XX amžiaus filosofinė panorama“ (mašinraštis) (LCVA, F. R-446, ap. 1, b. 20, l. 30). Teilhard'as pristatomas kaip prancūzų mokslininkas paleontologas, filosofas ir teologas, krikščioniškojo evoliucionizmo kūrėjas (Jokūbas Minkevičius. XX amžiaus filosofinė panorama. Vilnius: Mintis, 1981, p. 336).

343 Bronislavas Kuzmickas „P. Tejarui de Šardenui – 100 metų“ (mašinraštis; 1982 m.) (LVNA, F. 5, ap. 1, b. 93, l. 1.

344 Ten pat, l. 2–3.

345 Bronislavas Kuzmickas. P. Tejaro de Šardeno religinė vystymosi koncepcija. *Filosofijos istorijos chrestomatija: XIX ir XX amžių Vakarų Europos ir Amerikos filosofija*. Vilnius: Mintis, 1974, p. 361–362.

mąstytojo paveikslą[346].

Ateizmo kanalais skleista žinia apie Teilharď ą de Chardiną pasižymi ryškiu kontrastiškumu – Teilharď o de Chardino atmetimo iš oficialiosios Bažnyčios pusės ir vis dėlto teistinio jo filosofijos pobūdžio konstatavimu. Vienoje iš ateistinių paskaitų teigiama, kad Teilharď as de Chardinas kuria naują krikščionybės modelį – metakrikščionybę ir tai, kad toks bandymas buvo pasmerktas senosios, ikivatikaninės, Bažnyčios, bet taip pat tai, kad po Susirinkimo katalikybė „stengiasi paimti iš Tejero maksimumą"[347]. Taigi išryškėja ambivalentiškas oficialiosios filosofijos ir ateizmo ideologų požiūris į Teilharď o de Chardino filosofiją, išryškinant jo filosofinių ir teologinių pažiūrų nesuderinamumą su tradiciniu Bažnyčios mokymu ir kartu, siekiant atsiriboti nuo teihardizmo ir išsaugoti savo „marksistinį tyrumą", vėl teigiamas vos ne tradicinis jo teistiškumas.

Žymiai subalansuočiau Teilharď o de Chardino tariamą nesugebėjimą suderinti tikėjimą su šiuolaikiniu mokslu formulavo Kuzmickas. Jo nuomone, prancūzų autoriaus krikščioniškojo evoliucionizmo koncepcijoje „siekiama į vieną sistemą sujungti krikščioniškąjį pasaulio supratimą ir mokslinę evoliucijos teoriją, sprendžiami svarbūs žmonijos pažangos, asmenybės bei visuomenės, humanizmo ir kiti klausimai"[348]. Dar mažiau Kuzmickas buvo veikiamas valstybinės ideologijos savo neskelbtame tekste, skirtame mąstytojo gimimo šimtmečiui. Jame jis, be jokių privalomų koncesijų oficialiai materialistiniu redukcionizmu charakterizuojamai ideologijai, konstatuoja, kad Teilharď as de Chardinas buvo „vienas iš drąsiausių krikščioniškosios pasaulėžiūros reformatorių ir kartu universalios pasaulio vystymosi teorijos kūrėjas [...]. Brandžiausiais savo kūrybinės

346 „Tejaras de Šardenas (Teilhard de Chardin) Pjeras (1881–1955), pranc. katalikų filosofas, paleontologas. Jėzuitas. Nuo 1920– Paryžiaus katalikų in-to profesorius" (BK [Bronius Kuzmickas] [apie Tejarą de Šardeną]. *Religijotyros žodynas*. Vilnius: Mintis, 1991, p. 374).

347 Juozo Stankaičio „Žinijos" draugijos renginiuose klausytų paskaitų užrašai (1968–1973 m.) (LNM, Ateizmo muziejaus fondas, Juozo Stankaičio archyvas, AM GEK 12047/1, 2655, l. 36–37).

348 Bronislavas Kuzmickas. P. Tejaro de Šardeno religinė vystymosi koncepcija. *Filosofijos istorijos chrestomatija: XIX ir XX amžių Vakarų Europos ir Amerikos filosofija*. Vilnius: Mintis, 1974, p. 362.

veiklos metais jis plėtojo krikščioniškąją pasaulio evoliucijos teoriją, kurioje siekė sintetinti religinę ir mokslinę pasaulio sampratą“[349].

Ozolas neakcentuoja, skirtingai nuo daugelio kitų to meto filosofų, Bažnyčios priešiškumo Teilhard’ui de Chardinui. Jo interpretacijos perspektyva platesnė, peržengianti krikščionybės kritikos rėmus. Tai bendri žmonijai procesai – socializacija, planetizacija, noosferos formavimasis. Savo 1987 m. „Filosofijos istorijos“ paskaitose apie Teilhard’o de Chardino „karališkąjį evoliucionizmą“ jis pažymi, kad jame sukoncentruotos visos „šiandieninei tikėjimo filosofijai galimos neortodoksinės pasaulio aiškinimo pastangos, labai aiškiai išreiškiančios naujausių mokslo duomenų poveikį mąstymo turiniui“[350]. Į tokias kertines teilhardizmo filosofines kategorijas kaip Omega ar amorizacija Ozolas žvelgia globalių žmonijos vystymosi ir ateities perspektyvų kontekste. Omega, pasak jo, „[...] yra grynai antropogenezės produktas, antropologinis žmonijos vienybės simbolis [...]“[351].

Daugumai filosofų Teilhard’o de Chardino opozicija tradiciniam Bažnyčios mokymui (ypač tomistine forma) buvo akivaizdi. Kuzmickas jo evoliucionizmą analizavo augustiniškojo spiritualizmo ir tomistinio-aristotelinio intelektualizmo priešpriešos fone, kaip naują reiškinį, kilusį „krikščionybės idėjų ir šiuolaikinio mokslinio pasaulėvaizdžio sandūroje“[352], sietiną su iracionalistinėmis filosofijos kryptimis. Pasak Kuzmicko, skirtingai nuo tomistinio pasaulio kūrimo iš nieko aiškinimo, Teilhard’as de Chardinas kalba apie „universalų ir beribį gamtos, žmogaus ir visuomenės, taip pat ir paties Dievo vystymąsi“[353]. Minkevičius Teilhard’ą

349 Bronislavas Kuzmickas. „P. Tejarui de Šardenui – 100 metų“ (straipsnis, mašinraštis; 1982 m.) (LVNA, F. 5, ap. 1, b. 93, l. 1). Objektyvistiškai konstatuojama, kad kai kurie teologai tejarizmą laiko pagrindine idėjine katalikybės atnaujinimo ir modernizavimo jėga, kiti jį vertina kaip krikščionybei svetimą ir net žalingą pseudoreliginę utopiją (Ibid., l. 2–3).

350 Romualdas Ozolas. Filosofijos istorijos paskaitos. 1987 m. spalis–gruodis: II. Paskaitų konspektai. Romualdas Ozolas. *Rinktiniai raštai. T. 1: Filosofijos istorija*. Vilnius, 2020, p. 538.

351 Ibid., p. 540.

352 Bronislavas Kuzmickas. Tejarizmas – netradiciška krikščioniškoji filosofija. P. Tejaras de Šardenas. *Žmogaus fenomenas*. Vilnius: Mintis, 1995, p. 5–6.

353 Ibid., p. 11.

de Chardiną laiko „modernistinės teologijos pranašu“[354], o devintame dešimtmetyje, į jį žvelgdamas jau daug universalesniu žvilgsniu, konstatuoja, kad jis įvykdė tikrą intelektualinį maištą „prieš visą krikščioniškosios, pirmiausia tomistinės filosofijos ortodoksinę tradiciją, priešpriešindamas jos statikai evoliucijos teoriją“[355]. Šiame tekste Minkevičius Teilhard'o de Chardino pažiūras analizuoja religijos evoliucijos ir sekuliarizacijos kontekste. Teilhard'o de Chardino ir kitų modernių katalikų mąstytojų iškilimas jam reiškia „ekskliuzyvinės, turinčios griežtą teologinę doktriną, sudvejinančios pasaulį ir personifikuojančios dievybę, teocentrinės, aiškiai transcendentiškai orientuotos krikščionybės“ krizę[356], išeitis iš kurios, pasak daugelio Vakarų ideologų, – „globalinė, visuotinė, kosminė sąmonė – nauja pasaulinė transkonfesinė ir transetninė religija“[357]. Šliogeris įžvelgia Teilhard'o de Chardino ir Vladimiro Solovjovo evoliucinių pasaulėvaizdžių panašumus[358].

Katalikiškosios filosofijos ir teologijos tyrimus savo darbo objektu pasirinkę sovietmečio Lietuvos filosofai taip pat atkreipė dėmesį į personalizmą kaip svarbų Teilhard'o de Chardino filosofijos bruožą. Vasilevskis – filosofas, kuris specializavosi krikščioniškojo personalizmo tyrimuose, savo straipsnyje „Istorijos pažanga ir žmogaus prigimtis socialinėje Vatikano doktrinoje“ analizavo XX a. antrosios pusės enciklikas. Jis įžvelgė jose žemiškos žmonių veiklos laikymą pasaulio kūrimo tęsiniu, teigė, kad ir materialinė, ir dvasinė pažanga yra būtina „integraliniam žmogui“, konstatavo, kad Pauliaus VI enciklikoje *Populorum progressio* išdėstyta Teilhard'o de Chardino „integralinio žmogaus“ koncepcija. Pasak Vasilevskio, Teilhard'as de Chardinas žmogaus prigimtį aiškino kaip dvasinių ir materialinių elementų junginį. Dvasinis elementas – tai žmogaus sugebėjimas persmelkti

354 Jokūbas Minkevičius. Naujos tendencijos katalikų filosofijoje. *Vatikano antrasis ir po jo (Straipsnių rinkinys)*. Vilnius: Mintis, 1971, p. 43.

355 Jokūbas Minkevičius. *Žmogaus problema: būti ar nebūti?* Vilnius: Mintis, 1987, p. 240–241.

356 Jokūbas Minkevičius. Apie religijos turinį. *Pokalbiai apie pasaulėžiūrą, Kn. 3.* Vilnius: Mintis, 1988, p. 181.

357 Ibid., p. 184.

358 Arvydas Šliogeris. Visuotinės vienybės principas V. Solovjovo ontologijoje. *Problemos*, 1975, nr. 1 (15), p. 88.

materiją ir pakilti iki asmenybės. Tikslas yra „vientiso“ žmogaus išugdymas, kai fizinį vystymąsi atitinka kiekybinis, o dvasinį – kokybinis išsivystymas[359]. Vasilevskio įsitikinimu, personalistinė Teilharďo de Chardino krikščioniškojo evoliucionizmo koncepcija turėjo įtakos ir II Vatikano susirinkimo nutarimams, ypač konstitucijai „Gaudium et spes“, kurioje matyti „integralinio žmogaus“ koncepcijos įtaka[360]. Ir Kuzmicko požiūriu, Teilharďo de Chardino mokyme daug dėmesio skiriama asmenybės laisvės, tarpasmeninių santykių ir dialogo problemoms[361]. Pukelis taip pat akcentavo Teilharďo de Chardino filosofijos personalistinį pobūdį, pradedant Omegos tašku kaip noosferos centru (ir asmeniu), dėl kurio noosfera sudaro visumą ir žmogaus asmenybę. Jis pateikė citatą: „Originalumo apogėjus yra ne individualybė, bet asmenybė“, ir ji pasiekiama tik vienijantis tarpusavyje[362]. Vis dėlto atkreiptinas dėmesys į tai, kad nors personalumas yra iš tiesų svarbus Teilharďo de Chardino filosofijos bruožas, traktuojamas atsietai nuo jo žvilgsnio į pasaulį kosminių mastų, jis pastarąją kiek redukuotų, susiaurintų.

Oficialioje sovietmečio Lietuvos filosofijoje Teilharďo de Chardino humanizmas, progresyvizmas ir optimizmas nebuvo kvestionuojamas, tačiau pabrėžtas jo iliuziškumas ir nepraktiškumas dėl visuomenės problemų redukavimo į visuotinę meilę. Štai į lietuvių kalbą išverstame Babosovo straipsnyje ji laikoma teilhardistinio humanizmo pagrindiniu principu, o tai traktuojama kaip „revoliucingumo“ buržuazinis ribotumas ir socialinis utopiškumas. Teilhardizmo humanistinėse ir optimistinėse tendencijose, taip pat raginime vienytis įžvelgiamas panašumas į marksizmą, tačiau sykiu konstatuojamas socialinio visuomenės vystymosi

359 Eugenijus Vasilevskis. Istorijos pažanga ir žmogaus prigimtis socialinėje Vatikano doktrinoje. *Žmogus ir istorija šiuolaikinėje buržuazinėje filosofijoje*. Vilnius: Mintis, 1984, p. 141.

360 Eugenijus Vasilevskis. Personalizmas ir katalikiškasis socialinis mokymas (nuo Pijaus XII iki Pauliaus VI). *Filosofija, sociologija*, 1992, Nr 1 (7), p. 114.

361 Б. Кузмицкас „Концепция личности в философии неотомизма“ (Москва, 1971 г.) (LVNA, F. 5, ap. 1, b. 31, l. 46). Lietuviškame variante („Asmenybės koncepcija neotomistinje filosofijoje“) yra nuoroda į „Fil ist. 1969“ (Ten pat, l. 1). Taigi galbūt straipsnis rašytas 1969 m. Tad jis būtų pirmasis B. Kuzmicko tekstas, kuriame minimas Teilharďas de Chardinas.

362 Kęstutis Pukelis. *Mokytojų rengimas ir filosofinės studijos arba raktas nuo antrų ugdymo reformos durų*. Kaunas: Versmė, 1998, p. 180.

reiškinių specifikos neigimas, biologizavimas ir teilhardistinio humanizmo abstraktumas[363]. Gaidys konstatuoja Teilhard'o de Chardino įtaką naujausių laikų humanizmo ir progresyvizmo dvasia persunktiems Bažnyčios magisteriumo dokumentams – Susirinkimo konstitucijai „Gaudium et spes", Jono XXIII tekstams, Pauliaus VI enciklikai *Populorum progressio*[364]. Nemažą Teilhard'o de Chardino įtaką Susirinkimo ir posusirinkiniams Bažnyčios dokumentams konstatuoja ir krikščioniškojo personalizmo tyrinėtojas Vasilevskis. Šiuolaikinio progresyvizmo apogėjų katalikybėje jis įžvelgia enciklikoje *Populorum progressio*, kuri persmelkta Teilhard'o de Chardino idėjų[365]. Tačiau ir šioje enciklikoje už istorinės pažangos koncepcijos matyti providencializmas: žmoniją pirmyn veda Bažnyčia, kurios tikslas – Dangiškoji Karalystė. Vasilevskis daro išvadą, kad istorijos pažanga Vatikano dokumentuose traktuojama remiantis idealistine filosofine antropologija, kuri papildoma sumoderninta eschatologine vizija, naudojant „civilizacijos pažangos" sąvoką, nestokojančią optimizmo[366]. O Teilhard'o de Chardino religinė meilė, turinti patobulinti socialinius jausmus, jungiančius žmones į socialines bendrijas (klasę, naciją ir pan.) ar „natūralias meilės formas", yra, pasak Vasilevskio, iliuzinė. Teilhardiškos meilės kaip „vientisos dvasinės ir materialios substancijos – „universumo ląstelės" pasireiškimo koncepcija neturinti mokslinės vertės ir virstanti „modernia panteizmo ir panpsichizmo forma"[367].

Krikščioniškąjį humanizmą tyrimo objektu pasirinkęs Deksnys savo svarbiausiame veikale *Humanizmas ir katalikybė* referavo kunigo Paškaus išsakytą Teilhard'o de Chardino kvietimą „globalinėmis priemonėmis pakirsti skurdo, alkio

363 Jevgenijus Babosovas. Mokslo ir krikščionybės kryžkelėje. *Mokslas ir gyvenimas*, 1971, nr. 11, p. 37.

364 Антанас Гайдис. *Католический клерикальный антикоммунизм (Критический анализ философской и социально-политической проблематики)*. Вильнюс: Минтис, 1982, p. 163–165.

365 Eugenijus Vasilevskis. Istorijos pažanga ir žmogaus prigimtis socialinėje Vatikano doktrinoje. *Žmogus ir istorija šiuolaikinėje buržuazinėje filosofijoje*. Vilnius: Mintis, 1984, p. 141.

366 Ibid., p. 159.

367 Eugenijus Vasilevskis. Marksistinio ir krikščioniškojo humanizmo „kooperacijos" koncepcija šiuolaikiniame dešiniajame revizionizme. *Šiuolaikinė katalikybė: filosofija, ideologija, politika*. Vilnius: Mintis, 1981, p. 261.

ir ligų šaknis“[368]. Po 1990 m. skelbtame tekste Deksnys išryškino religinį Teilhard'o de Chardino evoliucionizmo aspektą, įvardydamas jo koncepciją religiniu evoliucionizmu, kuriame tvėrimas sutapatinamas su kūrimu, o žmonės savo pasaulio pertvarkymo veikla tampa Dievo bendradarbiais, „tiesioginiais tvėrimo dalyviais“, aktyvindami savo „kūrybinės sąmonės galias“ ir taip tobulėdami kaip asmenybės[369].

Radžvilas konstatavo Teilhard'o de Chardino tikėjimą žmonijos pajėgumu mokslu ir technika įvaldyti gamtą bei išspręsti socialines problemas, ir taip įžengti „į aukščiausią ir paskutinę savo vystymosi stadiją – noosferą“[370]. Ozolas sąžiningai pristatė Teilhard'o de Chardino noosferos formavimosi etapus. Socializacija yra žmogaus individualizacijos prielaida. Pasiekus atitinkamą dvasinės brandos laipsnį, pasiekiamas asmens lygis. Per personalizaciją planetos mastu ateinama į visuomenės planetizaciją, o iš čia atsiveria kelias į noosferos platybes – pakopą, kai atsiranda „virštžmonija ir viršsąmonė“. Personalizaciją lydi amorizacija, t. y. sugebėjimo mylėti visą žmoniją plėtotė[371]. Taigi Ozolas įžvelgia Teilhard'o de Chardino žmonijos vienijimosi logikos prasmę, tačiau jo amorizacijos koncepciją teigia esant utopiška: visuotinė meilė „[...] yra labai gražus, labai siektinas, bet absoliučiai nerealus principas, nes jis visų pirma yra savęs atsisakymo pagrindu gimstantis reiškinys. Savęs atsisakyti kol kas niekas net neketina“[372]. Minkevičius, kuris puikiai suvokė teilhardiško humanizmo katalikišką kontekstą, taip pat vertino jo filosofiją iš universalistinių aukštumų. Jis išryškina teilhardiškos koncepcijos antropocentriškumą, nemeluotą humanizmą, bet kartu ir jo iliuziškumą.

368 Bronius Deksnys. *Humanizmas ir katalikybė. Teocentrinio humanizmo koncepcijos lietuvių išeivijoje*. Vilnius: Mintis, 1980, p. 142.

369 Bronius Deksnys. Humanizmo idėjos Antoine de Saint-Exupery kūryboje. *Filosofija, sociologija*, 1993, nr. 2 (11), p. 49.

370 Vytautas Radžvilas. Pjerui Tejarui de Šardenui – 100 metų. *Būtis ir laikas: filosofijos istorijos baruose*. Vilnius: Mintis, 1983, p. 277–278.

371 Romualdas Ozolas. *Pasakojimai apie filosofus ir filosofiją*. Vilnius: Vyturys, 1988, p. 177.

372 Romualdas Ozolas. Filosofijos istorijos paskaitos. 1987 m. spalis–gruodis: II. Paskaitų konspektai. Romualdas Ozolas. *Rinktiniai raštai. T. 1: Filosofijos istorija*. Vilnius, 2020, p. 540.

Pasak jo, Teilhard'as de Chardinas išaukštino žmogų „pasaulio evoliucinėje nuolatinybėje kaip jos ilgalaikės ir nenutrūkstamos raidos tobuliausią produktą"[373], o realiam, prieštaravimų kupinam pasauliui „priešpastatė viliojančią iliuziją bei utopiją apie žmonijos kolektyvinę vienybę noosferoje, kuri esanti tegalima dorovingumo pagrindu derinant mokslo, technikos ir ekonomikos pažangą ir kuri pasiekiama religinio veiksmo būdu"[374].

Kuzmickas, būdamas bene subtiliausiu Teilhard'o de Chardino minties tyrinėtoju sovietmečiu, objektyviai, beveik be jokių koncesijų oficialiai ideologijai pristatė „modernistinės pakraipos" katalikų mąstytojų požiūrį į Bažnyčią šiuolaikiniame pasaulyje – raginimą tikintiesiems „eiti į pasaulį", aktyviai dalyvauti visuomeninėje veikloje, pažymėdamas, kad tokį požiūrį išpopuliarino Teilhard'as de Chardinas, kuriam „visos praktinės kultūrinės žmonių pastangos, visi kultūros ir civilizacijos laimėjimai yra pasaulio sudvasinimo, materijos vystymosi „dvasios kryptimi" momentai"[375]. Teilhard'as de Chardinas aktyvų dalyvavimą pasaulio pertvarkymo darbuose grindžia religine sankcija – tai dalyvavimas pasaulio tvėrime (vadovaujantis tęsinio kūrimo koncepcija). Viena vertus, iš čia kyla pasyvumo, nuolankumo, bėgimo nuo pasaulio smerkimas, pastangos įveikti „įprastą religinėje filosofijoje žmogiškosios ir dieviškosios, kaip laikinos ir amžinos būties priešpastatymą" bei tikėjimas, jog progresuojanti visuomenės raida veda žmoniją prie visuotinės integracijos[376]. Kita vertus, ir Kuzmickas nusprendžia pabrėžti teilhardiško visuomenės vystymosi utopiškumą. Pasak jo, Teilhard'o de Chardino vystymosi koncepcija šiuo požiūriu „iš esmės nesiskiria nuo kitų idealistinių teorijų"[377]. Kuzmickas neabejoja jo vystymosi koncepcijos optimistiškumu ir jo

373 Jokūbas Minkevičius. *Žmogaus problema: būti ar nebūti?* Vilnius: Mintis, 1987, p. 240.

374 Jokūbas Minkevičius. „XX amžiaus filosofinė panorama" (LCVA, F. R-446, ap. 1, b. 20, l. 30–31).

375 Bronislavas Kuzmickas. *Modernistinės tendencijos šiuolaikinėje katalikybėje: Medžiaga lektoriui*. Vilnius: Žinija, 1976, p. 8.

376 Bronislavas Kuzmickas. P. Tejaro de Šardeno krikščioniškasis evoliucionizmas. *Problemos*, 1971, nr. 1 (7), p. 68.

377 Bronislavas Kuzmickas. P. Tejaro de Šardeno religinė vystymosi koncepcija. *Filosofijos istorijos chrestomatija: XIX ir XX amžių Vakarų Europos ir Amerikos filosofija*. Vilnius: Mintis, 1974, p. 366.

giliu susirūpinimu karais ir socialinėmis negerovėmis, net išnaudojimu, egoizmo smerkimu, tačiau taip pat pažymi, kad abstraktus meilės propagavimas žvilgsnį nukreipia į „iliuzinį transcendencijos pasaulį“. Todėl Teilhard'o de Chardino visuomenės pažangos supratimas jam yra „vienas iš socialinio utopizmo variantų“. Tačiau ir vėl – tuose „utopiniuose“ Teilhard'o de Chardino humanistiniuose idealuose autorius įžvelgia stimulą tikinčiųjų ir netikinčiųjų bendradarbiavimui[378].

Oficialios sovietmečio filosofijos atstovai, pripažindami Teilhard'o de Chardino mokslo ir tikėjimo sintezės siekimą, standartiškai konstatuodavo tokios sintezės iliuziškumą, bandymo sutaikyti mokslą ir tikėjimą, materializmą ir idealizmą neįmanomumą. Vadovaudamasis materialistiniu redukcionizmu, taigi radikaliai atmesdamas holizmo apraiškas, Gaidys iš esmės tiksliai apibūdino Teilhard'o de Chardino pasaulėvaizdį pastebėdamas, kad jis norėjo sukurti pasaulėvaizdį, kuris vienu metu būtų ir mokslinis, ir religinis, tačiau „panteistiškai ištirpdė dievą gamtoje, įtraukė jį į visuotinį evoliucijos procesą, pripažino materijai tam tikras kuriančiąsias galimybes. [...]. Kaip teologas, jis postulavo vieningos kosminės energijos egzistavimą, psichinės savo prigimtimi, interpretuodamas materialaus pasaulio raidą „besitęsiančio kūrimo“ koncepcijos dvasia. Mokslą jis suprato kaip vieną iš „dieviškojo apreiškimo“ formų“[379]. Taip pat ir Mačiansko požiūriu Teilhard'o de Chardino užsibrėžtas tikslas „sukurti pasaulėžiūrą, kuri būtų mokslinė ir religinė“, materialų pasaulio vystymąsi aiškinant „besitęsiančiu tvėrimu“, baigėsi nesėkme – „mokslo ir religijos suderinti negalima“[380]. Mačiulio teigimu, „tebesitęsiančio tvėrimo“ koncepcija tėra naujas kreacionistinės idėjos rūbas. Su tuo susijusi jo išvada: „Vertindamas mokslą ir religiją humanizmo požiūriu, Tejaras de Šardenas išlieka fideizmo pozicijose.“[381] Pasak Zakso, „siekimas sėdėti ant

378 Bronislavas Kuzmickas. „Modernizmas šiuolaikinėje katalikybėje“ (mašinraštis, pirmas variantas, 1974) (LVNA, F. 5, ap. 1, b. 9, l. 89–90).

379 Антанас Гайдис. *Католический клерикальный антикомунизм (Критический анализ философской и социально-политической прблематики)*. Вильнюс: Минтис, 1982, p. 116.

380 Feliksas Mačianskas. Tuščios šiuolaikinių teologų pastangos. *Mokslas ir gyvenimas*, 1976, nr. 1, p. 40.

381 Jonas Mačiulis. Mokslinis ir religinis pasaulio vaizdas. *Mokslas ir gyvenimas*, 1981, nr. 8, p. p. 18–19.

dviejų kėdžių – teologinės ir mokslinės – daro Tejaro de Šardeno padėtį netvirtą tiek mokslo, tiek teologijos sferoje“[382]. Zaksui visų pirma užkliūva teleologinis kosmogenezės aiškinimas, o „mėginimas sujungti moksliniais faktais grindžiamus samprotavimus ir mistines vizijas destabilizavo visą jo mokymą“[383].

Toks iš ortodoksiškai materialistinių ir ateisinių pozicijų plaukiantis požiūris į Teilharď o de Chardino mokslo ir tikėjimo sintezės siekį buvo skleidžiamas ir ateistiniais kanalais. Vienoje iš ateistinių paskaitų, skaitytų šeštojo ir septintojo dešimtmečių sandūroje, akcentuota, kad Teilharď as de Chardinas suteikia evoliucijai teologinę traktuotę[384].

Minkevičiaus, atstovavusio žymiai universalesniam požiūriui, teigimu, Teilharď as de Chardinas savo pastangomis sutaikyti religiją su mokslo ir socialine pažanga „palaidojo daugelį pagrindinių mistinių bei fideistinių dogmų, pakirto teologinę kreacionizmo idėją ir patį teocentrizmą“[385]. Kuzmickui nebūdingas tiesmukiškas teilhardiškos tikėjimo ir mokslo sintezės nuvertinimas kaip iliuzinės. Jis įžvelgia Teilharď o de Chardino universalistinį nusiteikimą požiūryje į būtį, t. y. gamtos mokslus vertinant „su žmogumi, visais kosminiais jo atsiradimo ir vystymosi aspektais“, nes žmogus yra pagrindinis pasaulio fenomenas[386]. Skirtingai nuo fideistų Teilharď as de Chardinas, pasak Kuzmicko, būtent mokslo žinių pagrindu kuria naują religinę pasaulėžiūrą[387]. Jau po 1990 m. rašęs Pukelis Teilharď o de Chardino filosofinės vizijos kontekste tikisi mokslo ir religijos

382 [Irmija Zaksas] P. Tejaro de Šardeno filosofija ir jos interpretacija dabartinėje katalikybėje. *Katalikybės filosofinės koncepcijos po II Vatikano susirinkimo*. Vilnius: Mintis, 1986, p. 144.

383 Ibid., p. 154.

384 J. Stankaičio „Žinijos“ draugijos renginiuose klausytų paskaitų užrašai (1968–1973 m.) (LNM, Ateizmo muziejaus fondas, Juozo Stankaičio archyvas, AM GEK 12047/1, 2655, l. 36).

385 Jokūbas Minkevičius. *XX amžiaus filosofinė panorama*. Vilnius: Mintis, 1981, p. 73.

386 Bronislavas Kuzmickas. P. Tejaro de Šardeno religinė vystymosi koncepcija. *Filosofijos istorijos chrestomatija: XIX ir XX amžių Vakarų Europos ir Amerikos filosofija*. Vilnius: Mintis, 1974, p. 362.

387 Б. Кузмицкас. „Философские корни католического модернизма“, (disertacija; mašinraštis; 1984) (LVNA, F. 5, ap. 1, b. 1, l. 263).

konvergencijos[388].

Oficialiojoje filosofijoje sovietmečiu turėjo būti laikomasi materialistiniu redukcionizmu, scientizmu ir ateizmu persmelktų Teilhard'o de Chardino vertinimo kriterijų. Materialistinis redukcionizmas ryškus Babosovo tekstuose, kurie buvo publikuoti Lietuvos mokslo populiarinimo spaudoje, ir kuris, kaip vienas pirmųjų teilhardizmo tyrinėtojų SSRS, paveikė kai kuriuos lietuvių filosofus. Babosovui kategoriškai nepriimtinas žmogaus sąmonės ir mąstymo atskyrimas nuo materialaus jos nešėjo – smegenų ir pavertimas, pasak jo „kažkokia gryna minties sfera, noosfera, kuri nieko bendra neturi su materijos vystymusi". Jam neužtenka to, kad „teilhardistai" pripažįsta „natūralią žmogaus sąmonės kilmę, nepriklausančią nuo viršžmogiškos įtakos". Blogai tai, kad Teilhard'as de Chardinas ir jo pasekėjai „skuba suteikti sąmonės vystymuisi mistinių bruožų", visuomenės vystymosi pagrindu laikydami „sielos energetiką"[389]. Be abejo, čia įžvelgtina materialistinio redukcionizmo pasekėjo polemika su panpsichizmo doktrina.

Zaksui nesuvokiama Teilhard'o de Chardino imanentinė Dievo samprata. Pasak jo, „kaip galima teigti, kad išplitusi visame kosmose sąmonė sudaro vienovę su dievu, pripažįstant, jog dievas yra už kosmoso ribų?" Zakso teigimu, „negalima vienu metu būti ir transcendentiniam, ir imanentiniam", tai metafizinis ribotumas, aiškiausias „panpsichizmo koncepcijoje" teigiant, kad „sąmonė yra visos gamtos savybė, jau pačioje pradžioje žemiškoje materijoje tūnojusi elementariosios sąmonės masė". Sąmonės priskyrimas materijai, jo supratimu, yra klaidingas gamtos sudvasinimas[390]. Akivaizdu, kad Zaksas faktiškai pritaria Maceinos vertinimams. Jis pritariamai cituoja Maceiną, kad Teilhard'ui de Chardinui „medžiaga ir dvasia yra kažkas viena. Medžiaga jo filosofijoje absorbuoja dvasią". Faktiškai

388 Kęstutis Pukelis. *Mokytojų rengimas ir filosofinės studijos arba raktas nuo antrų ugdymo reformos durų*. Kaunas: Versmė, 1998, p. 183.

389 Jevgenijus Babosovas. Mokslo ir krikščionybės kryžkelėje. *Mokslas ir gyvenimas*, 1971, nr. 11, p. 36–37.

390 [Irmija Zaksas]. P. Tejaro de Šardeno filosofija ir jos interpretacija dabartinėje katalikybėje. Katalikybės filosofinės koncepcijos po II Vatikano susirinkimo. Vilnius: Mintis, 1986, p. 145–146.

solidarizuojamasi su Maceinos kritika atkreipiant dėmesį į tai, kad Teilhard'o de Chardino koncepcijoje „visas žmogus ir jo kūnas, ir jo siela – yra gamtinės evoliucijos produktas, kilo iš gyvūnijos pasaulio", kas, esą, yra nesuderinama su krikščioniška dieviško kūrimo samprata – „staigus kūrimo aktas paverčiamas tęsiniu, nuolatiniu", o Dievas virsta demiurgu, dievu-išvystytoju. Taip „nyksta skirtumas tarp dievo ir pasaulio. Dievas virsta imanentiniu pasauliui. Tai panteistinė pasaulio samprata"[391]. Be abejo, toks Zakso solidarizavimasis su senąja transcendentine Dievo samprata nulemtas noro pasirinkti lengvai sukritikuojamą krikščionybės sampratą. Taip pat ir kitam radikalaus materialistinio redukcionizmo atstovui Albinui Griškai dėl tų pačių priežasčių visiškai nepriimtinas teilhardiškas Dievo laikymas „kažkokia Omega, kažkuo neapibrėžtu, neaiškiu, tačiau nulemiančiu materialaus pasaulio dalykus, esančiu virš materialaus pasaulio"[392].

Mačiulis Teilhard'o de Chardino teologiją laiko panenteistine. Tokioje Dievo ir pasaulio santykio sampratoje pasaulis yra besivystanti sistema. Joje nėra neperžengiamos ribos tarp gyva ir negyva, o aukštesnio lygio šaknys – žemesniuose. Mačiulio teigimu, Teilhard'as de Chardinas tiki ir į „transcendentinį dievo asmens veikimą ir į vidinę pasaulio savybę tobulėti", todėl jis daro išvadą, kad Teilhard'ui de Chardinui „pasaulio vystymosi priežastis slypinti ne materijoje, o sudvasintoje materijoje". Kosmogenezė – tai „progresuojantis dvasinio prado išaugimas iš materialaus". Taigi „tejardizmo dievas, nors ir netekęs tradicinių antropomorfinių bruožų", vis tiek yra „transcendentinis (anapusinis) pirmasis vystymosi postūmis – Alfa ir galutinis tikslas – Omega". Tai, pasak Mačiulio, „mistifikuojantis, iškraipantis tikrovę" evoliucijos proceso filosofinis įprasminimas. Ir vėl, kaip ir Zaksas, Mačiulis konservatyvių katalikų teologų lūpomis klausia: „Ar pabrėžiant dievo imanentiškumą, neprarandamas dievo suverenumo ir transcendentiškumo supratimas?" ir daro išvadą, kad „naujos dievo, pasaulio vaizdo teologinės

391 Ibid., p. 149–150.

392 Albinas Griška. Užsitęsusi kova. *Mokslas ir gyvenimas*, 1978, nr. 9, p. 16–17.

koncepcijos rodo vidinę religijos eroziją bei krizę“[393]. Tačiau tai daugiau liudija pačių materialistų pasaulėvaizdžio ribotumą, jų nepajėgumą diskutuoti su holizmo atstovais.

Minėta, kad Kuzmicką pradiniame tyrimų etape itin paveikė Babosovas. Kuzmickas atkartoja jo išvadas apie prieštaravimą tarp Dievo transcendentiškumo ir imanentiškumo, Dievą sutapatinant su besivystančiu materialiuoju pasauliu ir taip jį imanentizuojant, bet ir iškeliant „už evoliucijos, erdvės ir laiko ribų“, ir tuo paverčiant jį „išorine pasaulio atžvilgiu transcendentine būtybe“. Pakartojamas ir priekaištas Teilhard'ui de Chardinui apie materijos sudvasinimą, aukštesnę kokybę įžvelgiant žemesniuose lygmenyse[394]. Pasak Kuzmicko, pasaulio vieningumas, vidinis materijos aktyvumas aiškinamas panteizmo, panpsichizmo dvasia. Materiją Teilhard'as de Chardinas sudvasina, visuose lygmenyse įžvelgiamos dvasios, psichikos, sąmonės užuomazgos[395]. Vėlesniuose savo darbuose Kuzmickas atsisako šių Teilhard'o de Chardino realybės koncepcijos bruožų neigiamo vertinimo, bet ne jų pačių kaip objektyviai būdingų Teilhard'ui de Chardinui pripažinimo. Skirtingai nuo tomizmo, pabrėžiamas materijos ir dvasios, kaip pasyvaus ir aktyvaus prado vidinis bendrumas, sąlygojantis pasaulio vidinį aktyvumą[396]. Pasak Kuzmicko, gyvybės ir sąmonės atsiradimą Teilhard'as de Chardinas laiko dėsninga labai išvystytos ir aukštai organizuotos materijos struktūrizacijos pasekme, natūralia ir dėsninga jos vidinės energijos apraiška, nors kritiniu momentu įvykstant „dialektiniam kokybiniam šuoliui“[397]. Tai įmanoma, nes visose materi-

393 Jonas Mačiulis. Mokslinis ir religinis pasaulio vaizdas. *Mokslas ir gyvenimas*, 1981, nr. 8, p. 18–19.

394 Bronislavas Kuzmickas. Tejardizmas ir mėginimai atnaujinti katalikybę. *Komunistas*, 1971, nr. 1 (LVNA, F. 5, ap. 1, b. 612, l. 96).

395 Bronislavas Kuzmickas. P. Tejaro de Šardeno krikščioniškasis evoliucionizmas. *Problemos*, 1971, nr. 1 (7), p. 65.

396 Bronislavas Kuzmickas. P. Tejaro de Šardeno religinė vystymosi koncepcija. *Filosofijos istorijos chrestomatija: XIX ir XX amžių Vakarų Europos ir Amerikos filosofija*. Vilnius: Mintis, 1974, p. 363. Kita vertus, teigiant, kad visokia energija yra psichinės prigimties, energijos aktyvumas faktiškai kaip ir neotomistų atveju, priešpastatomas inertiškam materialumui (Bronislavas Kuzmickas. *Šiuolaikinė katalikiškoji filosofija (Kritinė apybraiža)*. Vilnius: Mintis, 1976, p. 175).

397 Б. Кузмицкас. „Философские корни католического модернизма“ (disertacija; mašinraštis; 1984) (LVNA, F. 5, ap. 1, b. 1, l. 266.

jos pakopose, visose mažiausiose dalelėse yra „elementarus dvasios kiekis, sąmonė psichikos užuomazga“[398]. Kita vertus, Kuzmickas, galimai taikydamasis prie oficialiosios ideologijos materialistinio redukcionizmo, teigia, kad teilhardiškasis Dievo sutapatinimas su besivystančia gamta „sunkiai suderinamas su mintimi, kad Kristus yra už ir šalia pasaulio, nors jį vienija, stimuliuoja jo vystymąsi“[399].

Minkevičius jau 1968 m. Teilhard'o de Chardino koncepcijos esmę įžvelgė pastangose įveikti materializmo ir spiritualizmo prieštaravimą ir žymiai nuodugnesniame materijos ir energijos supratime. Pasak Minkevičiaus, Teilhard'as de Chardinas siekia įveikti teologinį dvasios ir kūno dualizmą, visus evoliucinius procesus „suvedant į „vienintelį ir galutinį centrą“ – materijos ir dvasios vienybę“ – Omegos tašką[400]. Panašiai samprotavo Karlas Rahneris: „Jeigu [...] medžiaga yra savotiškai sustingusi dvasia, ir jos (medžiagos) vienintelė prasmė yra padaryti dvasią galima, tai tokiu atveju medžiagos vystymasis dvasios link jau nebėra tokia neįmanoma sąvoka.“[401] Tai, pasak Minkevičiaus, antgamtiškumo natūralizavimas[402]. Devintajame dešimtmetyje Teilhard'o de Chardino ir tokių neortodoksiškų teologų kaip Rahneris ar Hansas Kuengas iškilimą Minkevičius interpretavo kaip ekskliuzyvinės, dualistinės, teocentrinės krikščionybės irimą. Universalizmo filosofijos kontekste Minkevičius dar labiau išryškino Teilhard'o de Chardino kosminės evoliucijos universalius aspektus, materijos ir dvasios susiliejimą

398 Ibid., l. 268.

399 B. Kuzmickas. „Modernizmas šiuolaikinėje katalikybėje“ (mašinraštis, pirmas variantas, 1974) (LVNA, F. 5, ap. 1, b. 9, l. 85). Iš esmės tas pačias mintis jis pakartojo ir savo vėliausiame darbe, skirtame katalikiškajai filosofijai – *Katalikiškoji filosofija: XIX ir XX amžiai. Monografija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, p. 252–257. Tai, žinoma, liudytų, kad sovietmečiu rašyti darbai iš esmės tiksliai atspindėjo jo pažiūras. Ir Aurimas Šukys nurodo, kad Kuzmickui pristatinėjant žymaus jėzuito Teilhard'o de Chardino krikščioniškojo evoliucionizmo idėjas, galima pastebėti jo tolerantišką nuostatą (Aurimas Šukys. *Intelektualų alternatyvi veikla sovietų Lietuvoje (1956–1988 m.)*. Daktaro disertacija. Humanitariniai mokslai, istorija (05 H). Kaunas, 2012, l. 136), be dažnesnių nuorodų, gretinimų su marksizmu-leninizmu (Ibid., l. 139).

400 Jokūbas Minkevičius. Naujos tendencijos katalikų filosofijoje. *Vatikano antrasis ir po jo (Straipsnių rinkinys)*. Vilnius: Mintis, 1971, p. 43.

401 Ibid., p. 44.

402 Ibid., p. 48.

judėjimo vis didėjančios konvergencijos kryptimi[403]. Radžvilas taip pat akcentavo teilhardišką pasaulio kaip vieningo ir aktyvaus kosminio fenomeno, nueinančio kelias vystymosi pakopas, supratimą, tačiau koncepcijoje įžvelgė du pasaulio pradus – materialųjį ir dvasinį, kurie „atsiranda ir vystosi kartu“[404].

Filosofai, pasirinkę kitus tyrinėjimo objektus, o ne Katalikų Bažnyčios kritiką ar jos filosofinių, teologinių ir socialinių doktrinų analizę, daugeliu atvejų dažniau laikėsi sąmonės prioriteto būties struktūroje ir kiek įmanoma net sovietmečiu bandė tai atskleisti, t. y. jiems būdingas holistinis pasaulėvaizdis, arba tiesiog įžvelgė kitokius negu oficialiosios ideologijos leistus materijos ir dvasios santykio aspektus. Pavyzdžiui, Gaidamavičienė savo knygoje *Homo creator*, pasirodžiusioje 1997 m., tačiau apibendrinančioje ankstesnių dešimtmečių filosofinio darbo rezultatus, atvirai deklaravo realybės spiritualistinį, holistinį pobūdį. Ji teigia „iracionaliosios sąmonės aspekto ir noosferos (gimininго sąmonei energetinio-informacinio lauko) vienovę“, taigi sąmonės ir erdvėlaikio kontinuumą[405]. Erdvėlaikis suvokiamas kaip „subtiliausias fluidas“, užpildęs mūsų kūnus, įsiskverbiantis ir į dvasią[406]. Gaidamavičienė pasitelkia Teilhard'ą de Chardiną norėdama įrodyti sąmonės neatskiriamumą nuo bendrosios kosmogenezės tėkmės, veikiančios ne tik materialią mūsų esybės pusę, bet ir mūsų dvasią, neatsiejamą nuo subtiliųjų sferų (energijos)[407]. Taigi sąmonę Gaidamavičienė suvokia kaip energiją, subtilią materijos formą, tai rezonuoja su Teilhard'o de Chardino pasaulėvaizdžiu. Žmogaus sąmonė jai (kaip ir Teilhard'ui de Chardinui) – vienas iš kosminės sąmonės elementų[408], pasireiškiančių įvairiomis formomis – gyvų organizmų spinduliuojamu bioplazminiu ar biopsichiniu lauku ar žmonių dvasinės veiklos rezultatus

403 Jokūbas Minkevičius. Universalizmo filosofija globalinių problemų akivaizdoje. *Filosofija, sociologija*, 1993, nr. 3 (12), p. 8.

404 Vytautas Radžvilas. Pjerui Tejarui de Šardenui – 100 metų. *Būtis ir laikas: filosofijos istorijos baruose*. Vilnius: Mintis, 1983, p. 276.

405 Irena Gaidamavičienė. *Homo creator: sąmonė ir būtis*. Vilnius: Technika, 1997, p. 40.

406 Ibid., p. 46.

407 Ibid., p. 52.

408 Ibid., p. 69.

sintezuojančia noosfera[409], kurioje egzistuoja informacinės struktūros[410].

Kanišauskas Teilhard'o de Chardino noosferos koncepcija pasinaudojo kurdamas kauzalios ir akauzalios determinacijos pasaulių schemą. Pasak jo, ateities poveikio dabarčiai problema galėtų būti išspręsta iškėlus prielaidą, kad „be mūsų fizinio pasaulio yra dar Transcendentinis pasaulis, kuris yra beerdvis, belaikis, monadiškas, t. y. kurio viename taške yra visa ta visuma ir atvirkščiai – kad visuma sudaro vieną monadą". Kaip tokio pasaulio atitikmenį ar iliustraciją autorius vertina ir Teilhard de Chardino Omegos tašką ar Vernadskio noosferą. Pats Kanišauskas savo schemoje jį įvardija „akauzalios determinacijos pasauliu" su sinchroniniu priežastingumu bei grįžtamaisiais ryšiais[411]. Pasak jo, priimant monadiškumo, ontologizuoto papildomumo ir holistinio „viskas visame" principus, o materialumą ir idealumą suvokiant kaip nedalomą visumą fizinis (kauzalios determinacijos) ir eterinis ar dvasinis (akauzalios determinacijos) pasauliai persmelktų vienas kitą. Akauzalios determinacijos pasaulį jis linkęs tapatinti su Dievu[412], taip pat su tuo, ką Vernadskis ir Teilhard'as de Chardinas vadino noosfera, kuri yra ir „savotiškas „informacijos okeanas", monadiškas ir persmelkiantis mus visus"[413]. Šie subtiliausi lygmenys, veikiantys tikrovę, galimi įvardyti ir informacija ar „informaciniu paskirstomuoju lauku", monadomis ar dvasios pasauliu (religiniame, teosofiniame, mistiniame pasaulėvaizdyje)[414]. Savo disertacijoje Kanišauskas akcentavo, kad Teilhard'o de Chardino monizmas yra pliuralistinis – jo „diferencijuotos vienybės" sąvokoje dvasinės esmės išlaiko savo individualumą.

409 Ibid., p. 216–218.

410 Ibid., p. 362.

411 [Saulius Kanišauskas] Plyšelis į begalinį pasaulį: pokalbis su Vilniaus planetariumo direktoriumi Sauliumi Kanišausku. *Dienovidis*, 1991 05 24–31, nr. 20, p. 3. Kęstutis Masiulis, rodos, pritariančiai vertino Kanišausko akauzalios determinacijos pasaulio idėją, be jokių rezervų išsakydamas Kanišausko mintį apie grįžtamus laike ryšius (involiuciją) tarp visatoje vykstančių sinergetinių procesų (Kęstutis Masiulis. Neomonadologinė gamtos mokslų pasaulėvaizdžio interpretacija. *Problemos*, nr. 50, 1996, p. 158).

412 Saulius Kanišauskas. Gyvenimo prasmė ir noosfera. *Mokslas ir gyvenimas*, 1991, nr. 7, p. 37, 38.

413 Saulius Kanišauskas. Etikos kosmizacijos problema. *Filosofija, sociologija*, 1992, nr. 1 (7), p. 17.

414 Saulius Kanišauskas. Pasaulio pabaiga. Kas tai? *Mokslas ir gyvenimas*, 1995, nr. 1, p. 25.

Tuo jo monistinis idealizmas skiriasi nuo panteizmo[415].

Ozolas Teilharďą de Chardiną interpretavo materialistinio redukcionizmo kontekste, tačiau veržđamasis, kaip paaiškės vėliau, į dvasinį išsilaisvinimą[416]. Aptardamas Teilharď'o de Chardino katalikiškąją evoliucijos teoriją Ozolas atkreipė dėmesį į tai, kad, remiantis ja, „Pasaulio prigimtį reikia traktuoti ne taip kategoriškai materialistiškai kaip iki šiol [...]: banginė materijos prigimtis rodo materijos pagrindu esant energiją", o klausimas apie energijos dvasinį ar nedvasinį pobūdį pernelyg spekuliatyvus. Vis dėlto teigiama, kad radialinė energija išauga į dvasiškumą, o iš tangentinės energijos gimsta materialumas[417]. O sąmonė „egzistuoja medžiagiškai kaip materialių struktūrų pasekmė"[418]. Savo filosofijos istorijos paskaitose Ozolas radialinę energiją traktuoja kaip į priekį ir aukštyn vedančią galią. Pasak jo, tai „tas energijos pradas, tas momentas, kurį galima traktuoti kaip dvasišką pradą, nukreiptą į begalinumą". O tangentinė energija yra „radialinės energijos kiekybės sankaupos pagrindu gimstanti, daiktus, atomus, molekules ir pasaulius gimdanti energija, tai yra organizacinė struktūrų gamybos jėga [...]". Sąmonė tokiu atveju yra „aukščiausio struktūriškumo medžiagos savybė", nors ir neegzistuojanti medžiagos pavidalu[419].

Analizuodamas sąmonės reiškinį Kalenda hilozoistines-panteistines sąmonės interpretacijas, sąmonę priskiriančias visai gamtai, visai materijai, sąmoningai

415 Saulius Kanišauskas. *Žmogaus ir kosmoso ryšiai šiuolaikiniuose gamtos moksluose. Filosofiniai aspektai. Disertacija*. Vilnius: Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas, 1993, l. 55.

416 Nors ir pristatydamas neotomistinę būties sampratą, vis dėlto, atrodo, turėdamas omenyje ir save patį, Ozolas teigia, kad pažinimas sąmoningai turi orientuotis į „daiktiškų apnašų nuo esmių pasaulio nuėmimą, į kilimą aukštyn prie didesnės esmės". Tai yra dvasią valdantis tikėjimas. Tai viena iš „pasaulio dematerializacijos" pakopų, kuriomis žmogus juda į „dvasios aukštybių šviesą ar daiktų pasaulio tamsą" (Romualdas Ozolas. *Pasakojimai apie filosofus ir filosofiją*. Vilnius: Vyturys, 1988, p. 172).

417 Ibid., p. 176.

418 Ibid., p. 177. Pasakytina, kad Ozolo požiūris į Teilharď'o de Chardino filosofiją mažai keitėsi nuo 1973 m. iki pat 1988 m. – išliko ta pati teksto struktūra ir net daugeliu atvejų tos pačios formuluotės, pvz., 1973–1974 m. paskaitos apie teilhardizmą tekste (Romualdas Ąžuolas „Filosofijos istorijos apžvalga" (1973–1974 m.) (LCVA, F. 1801, ap. 2, b. 113, l. 353–356), 1987 m. paskaitos tekste (Romualdas Ozolas. Filosofijos istorijos paskaitos. 1987 m. spalis–gruodis: II. Paskaitų konspektai. *Rinktiniai raštai. T. 1: Filosofijos istorija*. Vilnius, 2020, p. 538–539) ir knygos tekste (Romualdas Ozolas. *Pasakojimai apie filosofus ir filosofiją*. Vilnius: Vyturys, 1988, p. 176–177).

419 Romualdas Ozolas. Filosofijos istorijos paskaitos. 1987 m. spalis–gruodis: II. Paskaitų konspektai. *Rinktiniai raštai. T. 1: Filosofijos istorija*. Vilnius, 2020, p. 539.

atriboja nuo dialektinės-materialistinės sąmonės sampratos. Pasak Kalendos, Teilhard'o de Chardino filosofinė-antropologinė koncepcija yra ryškus tokios galvosenos pavyzdys. Būtent į tai nukreipia materijos dvejopos prigimties samprata: ji turi išorinę (kūnišką, fizinę) ir vidinę („dvasinės energijos") pusę, pasireiškiančią „psichiniu aktyvumu", t. y. esančią materijos „sąmoningu pradu". Sąmonė Teilhard'o de Chardino koncepcijoje yra „imanentiška, universali materijos savybė, bendra visoms molekulėms ir evoliucijos eigoje išsirutulioja į individualias sąmones, o vėliau ir į vieningą sąmonę (Omegą)"[420]. Materijos (pasaulio) saviraidos priežastimi laikomas psichinis (sąmonės) veiksnys. Tokią koncepciją Kalenda laiko anachroniškа, panteistine, dėl religinio gamtotyros duomenų interpretavimo lengvai peraugančia į panenteizmą[421].

Pukelis „Omegos taško" teoriją originaliai interpretavo iš žmogaus kaip dvasinio centro perspektyvos. Pasak jo, visos mus veikiančios jėgos ir daiktai mūsų atžvilgiu yra išsidėstę „ratu" (kaip analogija minimas Budos ratas Rytų filosofijoje, Rėdos Ratas baltų tikėjime, Žemės orbitos ratas). Todėl, būdamas perspektyvos centru, žmogus yra ir „visatos kūrimo centras"[422]. Tačiau pasaulis yra vieningas ir fundamentaliai, būdamas „įvairovė vienovėje". Visas mikrodaleles ir makrokūnus į vieną sistemą jungia energija, dėl kurios tarpusavyje sąveikaujančios dalelės sukuria reiškinį, vadinamą sfera (ratą, elipsę). Pasaulis – tai sistema, tinklas, „Visatos audinys": „Kiekvienas kosmoso elementas yra tarsi nuaustas iš kitų", yra žemesniųjų ir aukštesniųjų lygmenų sąveikos rezultatas[423]. Galiausiai ir kiekviena esybė susiformuoja kaip elipsė aplink du tarpusavyje susijusius židinius – materialiosios sandaros ir psichinės koncentracijos, „jiems sutartinai kintant ta pačia linkme"[424], nors visa energija yra psichinės prigimties.

---

420 Česlovas Kalenda. *Sąmonės prigimtis*. Vilnius: Mintis, 1988, p. 38.

421 Ibid., p. 39.

422 Kęstutis Pukelis. *Mokytojų rengimas ir filosofinės studijos arba raktas nuo antrų ugdymo reformos durų*. Kaunas: Versmė, 1998, p. 154.

423 Ibid., p. 156.

424 Ibid., p. 158.

Profesionalių Lietuvos filosofų, tyrinėjančių katalikybės filosofiją, teologiją, socialinį mokymą, darbuose taip pat matyti atvirėjančios, jų požiūriu, patiriančios krizę Bažnyčios judėjimas į holistinį pasaulėvaizdį. Jau minėtas Minkevičiaus požiūris į katalikybės kaitą. Ekskliuzyvistinės, transcendentiškai orientuotos krikščionybės irimo požymiu jis laiko ir Vakaruose plintančius Rytų religiniusfilosofinius mokymus, kultus, praktikas (budizmas, dzenbudizmas, joga), domėjimąsi astrologija, teosofija, mistika[425]. Minkevičius konstatuoja vykstančią mąstymo universalizaciją ir kosmizaciją, Teilhard'o de Chardino noosferos sąvokai tampant „natūraliuoju sintetiniu universalizmo koncepcijos branduoliu […]"[426]. Tai taip pat yra vienas iš „Naujajam amžiui" būdingų požymių.

Kuzmickas atkreipė dėmesį į didėjantį filosofų dėmesį lyginamajai Vakarų ir Rytų filosofijos ir religijos analizei, krikščionių mistikai, XX a. intuityvizmo filosofijai, taip pat ir Teilhard'ui de Chardinui[427]. Pasak Kuzmicko, ypač Prancūzijoje stipri krikščionybės suartėjimo su Rytų religiniu iracionalizmu tendencija. Populiariu tyrinėjimų objektu tampa krikščionių mistikai ir filosofai, kurie lyginami su atitinkamais Rytų religiniais iracionalistais. Krikščionybę tikimasi atnaujinti Rytų religinių idėjų pagrindu – papildyti jos praktiką ir doktriną joga, dzenbudizmu, induizmo tiesomis[428]. Pats teilhardizmas kaip filosofinė koncepcija priskiriamas iracionalistinei arba krikščioniškosios filosofijos mistinei krypčiai[429].

Apibendrinant pasakytina, kad Teilhard'o de Chardino gyvenimo kelio ir santykio su Bažnyčios mokymu vertinimai gerokai skyrėsi. Konservatyvios katalikų visuomenės grupės ikisusirinkiminės Bažnyčios priešiškumą ir kai kurias

425 Jokūbas Minkevičius. Apie religijos turinį. *Pokalbiai apie pasaulėžiūrą*. Kn. 3, Vilnius: Mintis, 1988, p. 181–182.

426 Jokūbas Minkevičius. Universalizmo filosofija globalinių problemų akivaizdoje. *Filosofija, sociologija*, 1993, nr. 3 (12), p. 8.

427 Bronius Kuzmickas. Vakarų ir Rytų kultūrų sąveika. *Būtis ir laikas: Filosofijos istorijos baruose*. Vilnius: Mintis, 1983, p. 47–48.

428 Pilna ataskaita apie Bronislovo Juozo Kuzmicko komandiruotės į Prancūziją 1980 m. birželio 24 – liepos 24 d. rezultatus (LCVA, F. R-1033, ap. 1, b. 245, l. 13–14).

429 Lietuvos TSR MA Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto Dabartinės buržuazinės filosofijos kritikos skyriaus 1985 m. gegužės mėn. 20 d. posėdžio protokolas Nr. 14 (LCVA, F. R-1033, ap. 1, b. 360, l. 73).

represijas jo atžvilgiu laikė pateisinamomis, o jo filosofiją pasitelkdavo geriausiu atveju kaip mokslo ir tikėjimo harmonijos iliustraciją. Panašiai marksistine-leninine ideologija vadovavęsi filosofai ir ateizmo ideologai, pripažindami Teilhard'o de Chardino konflikto su to meto Bažnyčios vadovybe realumą, jo koncepcijos mokslinį pobūdį, jo humanizmą, vis dėlto, siekdami maksimaliai atriboti teilhardizmą nuo marksizmo, jo originalumą katalikų filosofijos kontekste minimizuodavo.

Akademinės bendruomenės dėmesys mąstytojui neišnyko ir po nepriklausomybės atkūrimo. Vilniaus universitete ne vienerius metus studentams buvo siūlomas kun. Antano Saulaičio SJ vadovaujamas seminarinis tarpfakultetinis kursas „Krikščioniškasis dvasingumas kultūrų sandūroje", kurio viena iš temų buvo „Žmonijos vystymasis ir krikščionybė Teilhard de Chardin perspektyvoje"[430]. Sprendžiant iš Vilniaus Gedimino technikos universiteto parengtos *Chrestomatinės medžiagos „Filosofijos įvado" kursui*, kurioje buvo publikuotas Teilhard'o de Chardino *Žmogaus fenomeno* fragmentas[431], manytina, kad ir šioje aukštojoje mokykloje studentai turėjo galimybę studijuoti Teilhard'o de Chardino filosofiją. Jos studijos buvo svarbios taip pat ir vidurinių mokyklų pedagogų filosofiniam išsilavinimui kelti. Jam Kęstutis Pukelis parengė solidų veikalą, ištisą skyrių jame („Omegos taško" teorija) skyręs Teilhard'o de Chardino filosofijai[432]. 2000 m. išleistoje metodinėje priemonėje mokytojams (*Metodinės rekomendacijos mokytojui, dirbančiam pagal „Filosofinės etikos chrestomatiją XI–XII kl."*) supažindinama su jo etikos samprata[433]. Tad ir mokytojai, o per juos ir mokiniai, turėjo galimybę

430 Šv. Jonų bendruomenės akademinė programa „Krikščioniškasis dvasingumas kultūrų sandūroje", 2000 01 19 (ECESJ-VA, F. 167, ap. 1, b. 1, l. nn).

431 Joje teigiama, kad „atsiranda naujos tendencijos krikščioniškoje filosofijoje (P. T. de Šardenas (1881–1955) ir kt." (*Chrestomatinė medžiaga „Filosofijos įvado" kursui*. Vilnius: Technika, 1995, p. 7) ir pateikiamas jo kūrinio fragmentas (Ibid., p. 124–125, 134ff).

432 Kęstutis Pukelis. *Mokytojų rengimas ir filosofinės studijos arba raktas nuo antrų ugdymo reformos durų*. Kaunas: Versmė, 1998.

433 *Metodinės rekomendacijos mokytojui, dirbančiam pagal „Filosofinės etikos chrestomatiją XI–XII kl."*. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras, 2000, p. 28.

susipažinti su Teilharď o de Chardino idėjomis.

Išanalizavus sovietmečio ir pirmojo nepriklausomybės dešimtmečio pasaulėžiūros situaciją, galima kalbėti apie kelias jos tendencijas: scientistinę-pozityvistinę (sovietmečiu ateistinę-materialistinę-redukcionistinę), kurios vyraujanti srovė buvo labai priešiška Teilharď o de Chardino filosofijos holizmui, tačiau jos ant hilozoizmo rymanti ir į transhumanizmą dreifuojanti srovė, nors ir redukcionistiškai, priėmė Teilharď o de Chardino filosofiją pozityviai. Be abejo, įvairios holistinės filosofinės, ezoterinės srovės jo idėjas vertino labai pozityviai. Katalikų visuomenės pasaulėvaizdį iki šiol apsprendžiantis krikščioniškasis dualizmas (antgamtybės ir gamtiškumo skirtis) į jį žvelgė teigiamai, kaip į mokslo ir tikėjimo neprieštaringumo iliustraciją, arba skeptiškai ar net neigiamai, kaip į paneigiantį, jų manymu, nuo krikščionybės neatsiejamą antgamtybės ir gamtiškumo, Dievo ir pasaulio, sielos ir kūno, dvasios ir materijos skirtį. O holistinė jos mažuma dėl tų pačių priežasčių mąstytoją vertino itin teigiamai. Taigi galima kalbėti apie kelias lietuvių visuomenės pasaulėžiūros tendencijas, nulėmusias skirtingą Teilharď o de Chardino recepcijos pobūdį ir laipsnį.

Ir po 1990 m. būta daug palankių veiksnių Teilharď o de Chardino recepcijai (holistiškumas, mistiškumas), tačiau jie nebuvo generalizuoti, sutelkti, nebuvo pastangų pasitelkti Teilharď o de Chardino idėjas jo norėtai visuomenės raidos religijos ir technikos simbiozės krypčiai, kuri suderintų du jo filosofijos ypatumus: holistiškumą, intuiciją (mistiškumą) ir aktyvų veikimą, taip pat ir technologiniu būdu vos ne iki transhumanistinio masto žmonijos gyvensenos keitimui susivienijimo noosferoje tikslu. Neatsirado todėl, kad visuomenei būdingesnis išsiskaidymas į pasyviuosius, žvelgiančius į praeitį, ir aktyviuosius, žvelgiančius į ateitį ir nebijančius sparčios technologijų plėtotės. Lietuvoje būta palankios dirvos Teilharď o de Chardino idėjų recepcijai – holistinių vaizdinių sklidimas, palankumas mistinėms idėjoms, atvirosios katalikybės idėjų įsitvirtinimas katalikų visuomenėje, holistinės idėjos filosofiniame diskurse ir gamtamoksle. Tačiau šios

palankios tendencijos nebuvo sukoncentruotos. Jos buvo atstovaujamos skirtingų grupių, asmenų, institucijų, kurios vadovavosi vis dėlto skirtingomis dvasinėmis nuostatomis. Būta ir intelektualų, sugebėjusių savo sąmonėje suvienyti šias orientacijas, pavyzdžiui, Mindaugo Tomonio krikščioniškas teosofinis žvilgsnis apėmė ir senuosius mistinius mokymus, ir atsivėrimą patiems naujausiems mokslo pasiekimams, taip pat ryžtą priimti drąsiausias inovacijas (pavyzdžiui, kibernetinio žmogaus idėją). Bet taip mąstančių buvo vienetai. Galbūt tai susiję su Tomonio ir kitų iš ezoterinių sluoksnių, nukrypusių į katalikybę, marginalumu. Plačiosioms katalikų masėms tokio minties polėkio trūko.

Katalikybė vis dėlto yra natūraliausia Teilhard'o de Chardino idėjų sklaidos terpė, plati savo potencialiu universalumu ir tik tuo galinti pateisinanti savo vardą (*katholikos* – visuotinis). Pagrindinė priežastis, kodėl Teilhard'o de Chardino recepcija neįgavo platesnio masto, kodėl jis netapo plačiai žinomas, yra lėtas katalikybės atsivėrimas holistinei perspektyvai, nors ryžtingesnis žengimas šia kryptimi padėtų jai sutelkti holistiškai mąstančius krikščionis savo gretose, taip pat tapti pasaulio dvasine ašimi. Toks atsivėrimas neišvengiamas atsižvelgiant į objektyviai pasaulyje vykstančią pasaulėvaizdžio kaitą, kuri verčia naujai pažvelgti ir į paveldėtas religines tiesas ir praktikas.

Svarbiausiųjų lietuvių profesionalių filosofų ir katalikų dvasininkų bei katalikų intelektualų publikuotų darbų, kuriuose minimos ar plačiau analizuojamos Teilhard'o de Chardino idėjos, bibliografija

1. [Boruta, Jonas]. Meilės evoliucija: Jono Borutos interviu, *Lietuvos žinios*, 1997, nr. 11.
2. *Chrestomatinė medžiaga „Filosofijos įvado" kursui*. Vilnius: Technika, 1995.
3. Deksnys, Bronius. *Humanizmas ir katalikybė: Teocentrinio humanizmo koncepcijos lietuvių išeivijoje*. Vilnius: Mintis, 1980.
4. Deksnys, Bronius. Humanizmo idėjos Antoine de Saint-Exupery kūryboje. *Filosofija, sociologija*, 1993, nr. 2 (11), p. 45–51.
5. Dzenuškaitė, Stasė, Šalkauskienė, Ritonė. *Krikščionybės šviesa: Katalikų tiky-*

bos vadovėlis dvyliktai klasei. Kaunas: Lietuvos katechetikos centro leidykla, 2001.

6. Gaidamavičienė, Irena. *Homo creator: sąmonė ir būtis*. Vilnius: Technika, 1997.
7. [Gaidys, Antanas] Гайдис, Антанас. *Католический клерикальный антикомунизм* (Критический анализ философской и социально-политической прблематики). Вильнюс: Минтис, 1982.
8. Griška, Albinas. Užsitęsusi kova. *Mokslas ir gyvenimas*, 1978, nr. 9, p. 16–18.
9. Grucė, Romualdas. *Trumpas prigimtinės teologijos kursas*. Kaunas: Katalikų teologijos fakultetas prie Vytauto Didžiojo universiteto, 1994.
10. Kalenda, Česlovas. *Sąmonės prigimtis*. Vilnius: Mintis, 1988.
11. [Kanišauskas, Saulius]. Plyšelis į begalinį pasaulį pokalbis su Vilniaus planetariumo direktoriumi Sauliumi Kanišausku. *Dienovidis*, 1991 05 24–31, nr. 20, p. 2–3.
12. Kanišauskas, Saulius. Gyvenimo prasmė ir noosfera. *Mokslas ir gyvenimas*, 1991, nr. 7, p. 2, 3, 38.
13. Kanišauskas, Saulius. Etikos kosmizacijos problema. *Filosofija, sociologija*, 1992, nr. 1 (7), p. 9–20.
14. Kanišauskas, Saulius. *Žmogaus ir kosmoso ryšiai šiuolaikiniuose gamtos moksluose. Filosofiniai aspektai.* Disertacija. Vilnius: Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas, 1993.
15. Kanišauskas, Saulius. Pasaulio pabaiga. Kas tai? *Mokslas ir gyvenimas*, 1995, nr. 1, p. 25–27.
16. Kanišauskas, Saulius. Gamtamokslinis pasaulėvaizdis, kuriame būtų vietos ir žmogui. *Filosofija, sociologija*, 1995, nr. 3 (18), p. 58–65.
17. Kavaliauskas, Česlovas. *Trumpas teologijos žodynas*. Vilnius: Lumen fondo leidykla, 1992.
18. Kavaliauskas, Česlovas. P. Teilhard de Chardino svarstymai apie evoliuciją. Iš Česlovas Kavaliauskas, *Eschatologija žmogui ir pasauliui*. Vilnius: Edukologija, 2011.
19. [Kavaliauskas, Česlovas]. Tikiu mūsų jaunimu (pasikalbėjimas su Česlovu Kavaliausku). *Dienovidis*, 1991 05 11–18, nr. 18, p. 2–3.

20. Kavaliauskas, Petras. Biologinės evoliucijos koncepcijos. Gamtamokslinis ir teologinis jų aptarimas. *Filosofija, sociologija*, 1997, nr. 1, p. 36–41.
21. Kuzmickas, Bronislavas. P. Tejaro de Šardeno krikščioniškasis evoliucionizmas. *Problemos*, 1971, nr. 1 (7), p. 60–69.
22. Kuzmickas, Bronislavas. Tejardizmas ir mėginimai atnaujinti katalikybę. *Komunistas*, 1971, nr. 1, p. 69–72.
23. Kuzmickas, Bronislavas. P. Tejaro de Šardeno religinė vystymosi koncepcija. *Filosofijos istorijos chrestomatija: XIX ir XX amžių Vakarų Europos ir Amerikos filosofija*. Vilnius: Mintis, 1974, p. 361–366.
24. Kuzmickas, Bronislavas. *Modernistinės tendencijos šiuolaikinėje katalikybėje: Medžiaga lektoriui*. Vilnius: Žinija, 1976.
25. Kuzmickas, Bronislavas. *Šiuolaikinė katalikiškoji filosofija* (Kritinė apybraiža). Vilnius: Mintis, 1976, p. 167–179.
26. [Kuzmickas, Bronius]. Tejaras de Šardenas. *Religijotyros žodynas*. Vilnius: Mintis, 1991, p. 374.
27. Kuzmickas, Bronislavas. Tejarizmas – netradiciška krikščioniškoji filosofija. P. Tejaras de Šardenas. *Žmogaus fenomenas*. Vilnius: Mintis, 1995, p. 5–18.
28. Mačianskas, Feliksas. Tuščios šiuolaikinių teologų pastangos. *Mokslas ir gyvenimas*, 1976, nr. 1, p. 28, 40.
29. Mačiulis, Jonas. Mokslinis ir religinis pasaulio vaizdas. *Mokslas ir gyvenimas*, 1981, nr. 8, p. 17–19.
30. *Metodinės rekomendacijos mokytojui, dirbančiam pagal „Filosofinės etikos chrestomatiją XI–XII kl.“*. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras, 2000.
31. Minkevičius, Jokūbas. Naujos tendencijos katalikų filosofijoje. *Vatikano antrasis ir po jo* (Straipsnių rinkinys). Vilnius: Mintis, 1971, p. 29–65.
32. Minkevičius, Jokūbas. *XX amžiaus filosofinė panorama*. Vilnius: Mintis, 1981.
33. Minkevičius, Jokūbas. *Žmogaus problema: būti ar nebūti?* Vilnius: Mintis, 1987.
34. Minkevičius, Jokūbas. Apie religijos turinį. *Pokalbiai apie pasaulėžiūrą, Kn. 3.* Vilnius: Mintis, 1988, p. 166-187.
35. Minkevičius, Jokūbas. Universalizmo filosofija globalinių problemų akivaizdoje. *Filosofija, sociologija*, 1993, nr. 3 (12), p. 3–13.

36. Ozolas, Romualdas. *Pasakojimai apie filosofus ir filosofiją*. Vilnius: Vyturys, 1988.
37. Ozolas, Romualdas. *Rinktiniai raštai*. T. 1. Filosofijos istorija, Vilnius, 2020.
38. Pukelis, Kęstutis. *Mokytojų rengimas ir filosofinės studijos arba raktas nuo antrų ugdymo reformos durų*. Kaunas: Versmė, 1998, p. 153–188.
39. Radžvilas, Vytautas. Pjerui Tejarui de Šardenui – 100 metų. *Būtis ir laikas: filosofijos istorijos baruose*. Vilnius: Mintis, 1983, p. 274–278.
40. Rudzevičius, Sigitas. Singuliarinis taškas, taškas Omega ir būties amžinybė. *Komjaunimo tiesa*, 1980 03 15, nr. 53, p. 4.
41. *Rūpintojėlis: Pilnas 1977–1990 m. pogrindyje išleistų numerių (1–26) rinkinys*. Kaunas: Judex, 2000.
42. Stankaitis, Juozas. *Liaudies universitetų materialistinės pasaulėžiūros fakultetų tipiniai mokymo planai ir programa*. Vilnius: Žinija, 1981.
43. Šliogeris, Arvydas. Visuotinės vienybės principas V. Solovjovo ontologijoje. *Problemos*, 1975, nr. 1 (15), p. 78–88.
44. *Tikėjimas ir gyvenimas: vadovėlis jaunuoliams*. Naudojamas rankraščio teisėmis, Salzburg–Kaunas, 1991.
45. Tomonis, Mindaugas. *Žinia: Filosofinė apybraiža, poezija, dienoraščio fragmentai, laiškai, dokumentai*. Vilnius: Baltos lankos, 1995.
46. Vasilevskis, Eugenijus. Marksistinio ir krikščioniškojo humanizmo „kooperacijos“ koncepcija šiuolaikiniame dešiniajame revizionizme. *Šiuolaikinė katalikybė: filosofija, ideologija, politika*. Vilnius: Mintis, 1981, p. 187–213.
47. Vasilevskis, Eugenijus. Istorijos pažanga ir žmogaus prigimtis socialinėje Vatikano doktrinoje. *Žmogus ir istorija šiuolaikinėje buržuazinėje filosofijoje*. Vilnius: Mintis, 1984, p. 137–160.
48. Vasilevskis, Eugenijus. Personalizmas ir katalikiškasis socialinis mokymas (nuo Pijaus XII iki Pauliaus VI). *Filosofija, sociologija*, 1992, nr. 1 (7), p. 109–117.
49. [Zaksas, Irmija]. P. Tejaro de Šardeno filosofija ir jos interpretacija dabartinėje katalikybėje. *Katalikybės filosofinės koncepcijos po II Vatikano susirinkimo*. Vilnius: Mintis, 1986, p. 136–154.

Archyvinė medžiaga

1. ECESJ-VA, F. 1a; ECESJ-VA, F. 2; ECESJ-VA, F. 4a; ECESJ-VA, F. 11; ECESJ-VA, F. 13; ECESJ-VA, F. 144; ECESJ-VA, F. 147; ECESJ-VA, F. 148; ECESJ-VA, F. 149; ECESJ-VA, F. 170, ECESJ-VA, F. 171, ECESJ-VA, F. 172; ECESJ-VA, F. 167.
2. Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyvas: kun. Česlovo Kavaliausko archyvas.
3. LCVA, F. 1801; LCVA, F. R-507; LCVA, F. R-553; LCVA, F. R-1001; LCVA, F. R-1033.
4. LNM, Ateizmo muziejaus fondas.
5. LVNA, F. 5.
6. Ses. Agnės (B. Gučaitės) SJE asmeninis archyvas.
7. VGTU, F. 1.
8. VUB RS, F. 76; VUB RS, F. 187.

IŠVADOS

Atlikti išeivijos kultūrinės spaudos tyrimai parodė, kad katalikiškojo tikėjimo subtilybės buvo viena iš esminių lietuviškojo egzilio mąstymo sričių. Dėmesį šiai problemikai galima lyginti nebent tik su dėmesiu pačios lietuviškosios tapatybės išsaugojimo klausimams. Tai patvirtina istoriko Arūno Streikaus mintį, kad lietuviškojoje savivokoje, kaip pasipriešinimo sovietinės Rusijos brukamam mentalitetui elementui, didžiulę reikšmę turėjo katalikiško tikėjimo fenomenas.

Iki pat šių dienų plačiausiomis tarpusavio diskusijomis, kurios kilo dėl lietuvių kalba paskelbtų filosofinių idėjų, tenka laikyti religinės krypties išeivijos filosofų polemiką dėl Teilhard'o de Chardino koncepcijos interpretacijų. Pirmasis lietuvis, dar prieškariu susidomėjęs jo asmenybe, yra jėzuitų kunigas Kubilius, pirmą kartą išeivijos spaudoje Teilhard'o de Chardinas paminėtas 1950 m. rugsėjo mėn. *Aiduose* prancūzų jėzuito Daniélou straipsnio vertimo publikacijoje. Susidomėjimas Teilhard'u de Chardinu išeivijoje buvo ypač aktyvus nuo septintojo iki devintojo XX a. dešimtmečio. Autorių duomenimis, tuo laiku publikuotas arba pradėtas publikuoti net 141 darbas, kuriame minimos ar plačiau analizuojamos Teilhard'o de Chardino idėjos. Žinoma, negalima nepripažinti, kad tarp jų daugiausia yra informacinių žinučių ir užsienio autorių idėjų perpasakojimų, bet, net tokias publikacijas atmetus, liktų įspūdingas jo minčių interpretacijų skaičius. Išeivijos mąstytojai siekė nukreipti Teilhard'o de Chardino idėjų supratimą savo bendruomenėse, kiekvieno iš jų nuomone, krikščionybės mokymui nenusižengiančia linkme, tad aktyviai skaitė paskaitas ir publikavo straipsnius kultūrinėje periodikoje, buvo išleistos ir trys knygos, kuriose specialiai diskutuota dėl Teilhard'o de Chardino mokymo. Po vėliausios iš jų, kunigo Paškaus monografijos *Evoliucija ir krikščionybė Teilhard de Chardin'o perspektyvoje*, savotiškai paženklinusios diskusijų dėl prancūzų mąstytojo koncepcijos pabaigą paskutiniaisiais devintojo dešimtmečio metais, publikavimo, Teilhard'o de Chardino citatos buvo

pasitelkiamos nagrinėjant įvairiausias katalikiško gyvenimo temas, o tai liudija, kad dėl aktyvios ankstesnės recepcijos jis tapo išeivijoje gerai pažįstamu autoritetingu mąstytoju.

Pradinis susipažinimas su Teilharď o de Chardino idėjomis Lietuvoje įvyko šeštojo dešimtmečio pabaigoje. Jėzuitų kunigas Lauriūnas apie jas sužinojo apie 1958 m. Galbūt tais pačiais metais, taigi chruščiovinio atlydžio laikotarpiu, apie mąstytoją iš lenkų studentų išgirdo Maskvos universitete filosofiją studijavęs Genzelis. Didžiulis postūmis Teilharď o de Chardino idėjų recepcijoje buvo jo veikalo *Žmogaus fenomenas* išleidimas rusų kalba 1965 m., kurį dėl ten pat studijavusio filosofo Kuzmicko pastangų turėjo galimybę perskaityti ir kiti Maskvos aukštųjų mokyklų lietuvių aspirantų klubo nariai. Nuoseklus Teilharď o de Chardino idėjų propagavimas Lietuvoje prasidėjo septintojo dešimtmečio antroje pusėje. Pirmiausia jo ėmėsi katalikai, pirmasis iš jų, Lauriūnas, savo pamoksluose užsimindavo apie jį jau nuo 1966 m. Lietuvos filosofams postūmis skelbti Teilharď o de Chardino filosofijai skirtus darbus buvo sovietinių filosofų darbai, pasirodę septintojo dešimtmečio pabaigoje. Pirmieji Minkevičiaus tekstai, skirti Teilharď ui de Chardinui, buvo paskelbti 1968 m., panašiu metu jis pradėtas minėti ir Mačiulio, Zakso ateistinėse paskaitose. Nuo aštuntojo dešimtmečio pradžios tiek oficialiojoje filosofijoje skelbiami darbai, tiek katalikų intelektualiniame pogrindyje sukurti tekstai, bent paminintys mąstytoją, pasirodydavo jau reguliariai ir gana dažnai.

Atlikus tyrimą buvo nustatyti šeši Teilharď o de Chardino idėjų recepcijos pačioje Lietuvoje kanalai: katalikų visuomenės, profesionaliosios filosofijos, ezoterinių grupių ir jų mokymų, ateizmo skleidimo institucijų ir asmenų, gamtos ir socialinių mokslų atstovų, o taip pat menininkų ir meno kritikų, literatūros, psichologijos ir pedagogikos atstovų. Iš viso apžvelgta apie 530 dokumentų, kuriuose jo idėjos, biografijos faktai bent paminėti: jėzuitams priskiriamų šaltinių – 180, šaltinių, labiau atspindinčių oficialiosios Bažnyčios požiūrį (katechetinė medžiaga,

seminarijos paskaitų tekstai, taip pat atsiskaitomieji darbai seminarijose) – 11, kitų katalikiškų šaltinių – 119, filosofijos srities šaltinių – 187, ateistinės kilmės dokumentų ir „Žinijos“ medžiagos – 11, ezoterikos, gamtos mokslų, edukologijos, meno ir jo kritikos šaltinių – 22. Dėl sukauptos medžiagos gausos išsami jos analizė bus publikuota atskiru, jau baigiamu rengti, leidiniu.

LITERATŪRA

Publikuoti šaltiniai ir archyvinė medžiaga nurodyti po abiejų knygos skyrių.

I. p. 65-73.

II. p. 112-116.

Kita naudota literatūra ir interneto svetainės

1. Babosovas, Jevgenijus. Mokslo ir krikščionybės kryžkelėje. *Mokslas ir gyvenimas*, 1971, Nr. 11, p. 35–37.
2. Būda, Vincas, Šveistytė, Alina Irena. The ideas of Charles Darwin in Lithuania: Contributions by Emigrant Authors during the Years of Occupation. Iš Eve-Marie Engels, Thomas F. Glick (red.), *The Reception of Charles Darwin in Europe*. London, New York, Continuum, 2008, p. 230–243.
3. Drunga, Mykolas. Apie Dievo mirties teologiją. *Metmenys*, 1967, nr. 14, p. 6–21.
4. Elektros instaliacijos gyv. namuose ir dirbtuvėse. *Argentinos lietuvių balsas*, 1950 01 05.
5. Gidžiūnas, Viktoras, OFM. *Trečiasis Šv. Pranciškaus ordinas. 750 metų jubiliejaus proga*. Brooklyn, NY: Trečiojo ordino Šv. Kazimiero provincija, 1971.
6. Girnius, Juozas. Autobibliografija. *Raštai*, t. 1, Vilnius: Mintis, 1991, p. 585–594.
7. *Jungtinių Amerikos Valstijų lietuviai. Biografijų žinynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, t. 1. 1998, t. 2, 2002.
8. Krasauskas, Rapolas. Lietuvių katalikų mokslo akademijos veikimo ir darbų apžvalga. *LKMA Metraštis*, I t. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademijos leidinys, 1965, p. 329–342.
9. Kuzmickas, Bronislavas. *Katalikiškoji filosofija: XIX ir XX amžiai. Monografija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
10. Labanauskas, Ramūnas. Pierre'o Teilhardo de Chardino idėjų recepcija Lietuvoje: Brazauskų mokykla (1975–1993). *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*. Vilnius, 2018, t. 41, p. 193–234.

11. Labanauskas, Ramūnas. Pierre Teilhardo de Chardino gyvenimas ir idėjos atvirosios katalikybės kontekste. *Socialinių mokslų studijos*, 2024, nr. 13.
12. Leiner, Rupert, Badura, Heinrich, Dangl, Oskar, ir kt. *Religijos pedagogika 3*: Pagalbinė medžiaga mokymo planui ir pamokoms. Kaunas: Tarpdiecezinė katechetikos komisijos leidykla, 1998.
13. Lellote. *Gyvenimo problemos sprendimas*. Fotografuotinis leidinys. Briuselis Kaunas: Šviesa, 1990.
14. *Lietuvių enciklopedija*. Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1959, t. 17.
15. *Lietuvos filosofinės minties istorijos šaltiniai. T. 4: Sovietinis laikotarpis (1945–1989)*. Vilnius: LKTI, 2019.
16. *Lietuvos filosofinės minties istorijos šaltiniai. T. 3: Filosofija išeivijoje, 1945–2000*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011.
17. Litas, Vladas. Evoliucijos teorija ir krikščioniškoji pasaulėžiūra. *Istorinė krikščionių atsakomybė*. *LKMA V suvažiavimo darbai*, Roma, Lietuvių katalikų mokslo akademijos leidinys, 1964, p. 365–385.
18. Litas, Vladas. Biologinė žmonių giminės ateitis. *Aidai*, 1966, nr. 9.
19. Lukoševičienė, Irena. Šeimos gyvenimo ciklai. *Laiškai lietuviams*, 1995, nr. 7, p. 277–280.
20. Maceina, Antanas. Laiškai Teilharďo šalininkams. *Raštai*. T. XII, Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 397–484.
21. Masiulis, Kęstutis. Neomonadologinė gamtos mokslų pasaulėvaizdžio interpretacija. *Problemos*, Nr. 50, 1996.
22. Mūsų buityje. *Aidai*, 1971, nr. 1.
23. Sadauskas, Vytautas, SJ. Jėzuitai ir mokslas. *Laiškai bičiuliams*, 2011, nr. 1
24. Šerelytė, Renata. Tiltas jungiantis protą ir vaizduotę. *Draugo šeštadieninis priedas*, 2010 04 10.
25. Šukys, Aurimas. *Intelektualų alternatyvi veikla sovietų Lietuvoje (1956–1988 m.)*. Daktaro disertacija. Humanitariniai mokslai, istorija (05 H). Kaunas, 2012.
26. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, https://www.vle.lt/
27. https://laiskailietuviams.lt/index.php/vol-15-1964m/1964m-8-rugsejis
28. https://lietuviai.ca/S2/naujienos.php?n=14514

29. https://www.draugas.org/mirties/
30. https://www.limis.lt/valuables/e/805354/634152218
31. https://www.lkma.lt/lddb/israsas.php?id=1837

SUMMARY

TEILHARD DE CHARDIN'S IDEAS AND DISCUSSIONS ON THEM WITHIN BOTH LITHUANIA AND THE DIASPORA

This book is part of the research project "The Dissemination of Teilhard de Chardin's Ideas in the Diaspora and Lithuania," which was conceived in order to explore the ideas of this French palaeontologist, theologian, and philosopher, who significantly influenced not only the worldview of the intellectuals of the Lithuanian diaspora, but also those within Lithuania itself.

Ramūnas Labanauskas has already prepared and published an article introducing readers to the personality and ideas of Teilhard de Chardin. Therefore, this book does not repeat these discussions, but instead immediately analyses the reception of de Chardin's ideas in the diaspora within the first chapter by considering reports, articles, series of articles, and smaller notes, as well as the three books that specifically discussed interpretations his ideas. In the first part of the chapter, the author, Rūta Marija Vabalaitė, traces the chronology of reception and introduces the main authors and the periodicals that have paid the most attention to this topic. In the second part of the chapter, the author analyses the most controversial aspects of Teilhard de Chardin's theory, as well as the opinions of authors in exile on these ideas and their attempts to argue for their own interpretations. The chapter concludes with a bibliography of works published in the diaspora that mention or analyse Teilhard de Chardin's ideas in greater depth, and a list of the archival data used.

The second chapter, authored by Ramūnas Labanauskas, analyses the reception of Teilhard de Chardin's ideas and the few, but significant, evaluations of them by authors in exile that reached Lithuania and met both the traditions of Lithuanian philosophical thinking and the heterogeneous Catholic worldview. Due to the abundance and significance of documents testifying to the reception of these

ideas, this book presents a brief analysis of them, and the results of the detailed research carried out will be published in a separate publication. This chapter is divided into four parts. First, a panorama of the worldview of Lithuanian society in the second half of the twentieth century is provided. The second part describes the sources of research on the reception of Teilhard de Chardin's ideas, discussing chronology and channels of reception. The third and fourth parts analyse this reception separately in Lithuanian Catholic society and professional philosophy. The second chapter, like the first, concludes with a list of the archival documents used and a bibliography of the most important works published by Lithuanian professional philosophers and Catholic clergy that mention or analyse Teilhard de Chardin's ideas in a broader way.

An important part of the book is a translation of Teilhard de Chardin's own work, *Le cœur de la matière*, which he himself considers to be the best representation of the totality of his philosophical thought. The author of the translation, Povilas Aleksandravičius, accompanies the very complex, multidimensional and unique concepts and notions of the work with commentaries that help to understand the meaning and significance of the text. This translation allows us to appreciate all of the nuances of the debates on Teilhard de Chardin's thought, both in the diaspora and in Lithuania, and at the same time expands the boundaries of current Lithuanian cultural discourse.

PRIEDAS

Unikalus Teilhard'o de Chardino veikalas *Materijos širdis*

Pierre'as Teilhard'as de Chardinas parašė *Materijos širdį* 1950 m., kelerius metus prieš mirtį. Tai –biografinis pasakojimas, kurio formos, stiliaus, turinio unikalumas yra savaime vertingi pasaulinės literatūros kontekste. Rašome „literatūros" leisdami skaitytojui pačiam spręsti, kokiam žanrui reikėtų priskirti šį originalų tekstą. Jis pranoksta mokslinio tyrimo ribas, tačiau yra kažkas kita nei filosofija ar teologija (bent jau suvokiamų pagal tradicines jų sąvokos ir metodologijos apibrėžtis) bei grožinė literatūra, prie kurios jis artėja kai kada įgaudamas fantastiško turinio bruožų. Tekstas apima visas šias sritis. Jis primena *Išpažinimus*, kokius Vakarų istoriografinėje tradicijoje yra atlikę šventas Augustinas ar Jean-Jacquesas Rousseau, bet tik iš tolo, tarsi Teilhard'as de Chardinas, viena vertus, kuklintųsi pasakoti savo gyvenimą, bet, kita vertus, jaučia pareigą pasaulio akivaizdoje atlikti savo sielos genezę, sutampančią su... kosmogeneze. *Materijos širdį* būtų galima apibūdinti kaip psichoanalitinio pobūdžio savirefleksijos kūrinį, tačiau jo autorius siekia kur kas daugiau nei išsiaiškinti patį save. Šiame tekste išnyksta perskyra tarp vieno genialaus žmogaus, Teilhard'o de Chardino, individualios sielos ir išorinio jai pasaulio, mūsų pasaulio, nebelieka perskyros tarp jo individualių mokslinių tyrimų, jo sąmonės virsmų (norėtųsi tarti jo pasąmonės) ir mūsų visų evoliucijos (kolektyvinės pasąmonės?) Bent jau lietuviškosios raštijos kontekste nėra nieko panašaus.

Veikalas prasideda perspėjimu, kad bus kalbama apie „tiesioginę psichologinę patirtį". Tokios patirtys visada reiškia kažką nenuspėjamo. Neįmanoma pakartoti asmens, jo gyvenimo ir individualios psichės. Tačiau esminė šio teksto gija – mintis (grindžiama tiksliųjų mokslų duomenimis), kad originalūs mūsų psichikos turiniai vienijasi tarpusavyje, taip kaip tarpusavyje vienijasi, neprarasdamos

unikalumo, smulkiausios materijos dalelės. Tai net tas pats procesas, materialus ir psichinis vienu metu, ir žmonių visuomenės augimo spiralė sutampa su materijos evoliucijos ciklais. Tačiau materijos (ir žmogaus psichės) širdyje glūdi Kristaus širdis, materialaus proceso apoteozė, kosmoso Omegos taškas. Veikale „materijos širdis" ir „Kristaus širdis" koreliuoja, o Teilhard'as de Chardinas pasitelkia visą žmonijos žinojimą, visas jo disciplinas, grįsdamas mistinę koreliaciją, evoliuciškai peraugančią į tapatumą.

Kolosalaus proceso pasakojimas pradedamas vaiko patirties refleksija: geležies gabalo patyrimu. Pabaigoje yra atrandamas „Dvasios auksas". Atrodo, kad galima būtų įprasminti šį virsmą pasiskolinus alchemijos sąvoką. Metalo virtimas auksu senųjų alchemikų tekstuose sutampa su dvasiniu procesu *par excellence*: materijos transformacija yra sielos transformacija. K. G. Jungas alchemikų darbus laikė individuacijos proceso algoritmu. Prieš mirtį Jungas aistringai skaitė Teilhard'o de Chardino tekstus. Galbūt juos interpretuoti turėtume pirmiausia per šią prizmę, ir mokslai, filosofija bei teologija kaip tik tada įgautų jiems savą, unikalų, galbūt ir būtiną šardeniškąjį impulsą?

Tokia prieiga prie Teilhard'o de Chardino kūrybos yra originali, bet argi to nereikalauja unikalus jos pobūdis? Anapus psichoanalizės, mokslų, filosofijos ir teologijos prieš akis turime iš mistinio polėkio gimusius tekstus, ir jų unikalumas, kaip ir kiekvienas mistinis gestas, ypatingas tuo, kad geba pažadinti juos skaitančiojo sielos unikalumą: gilusis noosferos audeklas, centrinė *Materijos širdies* ir visos Teilhard'o de Chardino filosofijos sąvoka, yra nuausti iš unikalumų vienovės. Turbūt unikalios prieigos pritrūko gausiems lietuvių autoriams, pernelyg linkusiems interpretuoti Teilhard'o de Chardino tekstus pagal tradicinio, subendrinto mąstymo kategorijas, kurioms šie tekstai yra svetimkūnis. Skaitytojas įgaus galimybę suprasti, kas čia rašoma, tik išdrįsęs reflektuoti savo paties tiesioginę psichologinę patirtį, tik ryžęsis savo sielos alchemijai.

Povilas Aleksandravičius

Pierre Teilhard de Chardin

MATERIJOS ŠIRDIS

Vertė Povilas Aleksandravičius

Versta iš: Teilhard de Chardin, Pierre. *Le coeur de la matière*. Coll: Oeuvres de Teilhard de Chardin, 13. Paris: Cerf, 1976.

[21] Įvadas

Degantis krūmas

„Materijos širdyje[434] –
Pasaulio Širdis,
Dievo Širdis“

Šiais svarstymais, nepaisant kai kur išnyrančio dialektinio griežtumo, nebus siekiama sukonstruoti moksliškai koherentiškos sistemos, kokios nors daiktų filosofijos. Jie labiau atspindės tiesioginę psichologinę patirtį, reflektuotą tik tiek, kad būtų suprantama, kad galėtų būti perduodama, kad neprarastų to, kas buvo išgyventa, objektyvaus ir neginčijamo vertingumo.

Šiuose puslapiuose siūlausi (tikėdamasis, kad mano „atvejis“ leis atpažinti ir net užgimti daugeliui kitų panašių atvejų) paprasčiausiai parodyti, kaip Pasaulis iš tam tikro pradinio – gimdančio – užsiplieskimo pamažu įsidegė mano akyse, virto ugnimi tekant mano gyvenimui, pačiu mano gyvenimu, kol tapo visiškai šviesiu iš vidaus visur aplinkui mane.

Paslaptingo vidinio ryškumo progresyvus plėtimasis bet kurioje būtybėje ir bet kokiame įvykyje, juos perkeičiantis.

---

434 Ruošdamasis rašyti veikalą, kuriame atliktų autobiografinę dvasinio ir intelektualinio brendimo genezę, Teilhard'as de Chardinas rašė draugei, gyvenančiai JAV: „Grahamo Greene'o knygos *The Heart of the Matter* [*Materijos Širdis*] pavadinimas nuostabiai tiktų (tačiau visiškai kita prasme) mano esė, kurį svajoju parašyti ir kuriam peršasi angliškas (neišverčiamas į prancūzų kalbą) pavadinimas *The Golden Glow* (t. y. Dievo pasirodymas iš „*Materijos Širdies*“ ir kartu jos viduje)“, *Accomplir l'Homme* [*Išpildyti Žmogų*]. Tėvo Teilhard'o de Chardino laiškai (1948 m. spalio 10 d.). Paris: Grasset, p. 230. (Vert. past.).

[22] Bet dar labiau laipsniška spinduliavimo ir šešėliavimo variacija, susieta su trijų universalių komponentų – Kosmiškumo, Žmogiškumo ir Kristiškumo[435] – sudėtingu žaismu. Nuo pat pirmųjų mano egzistavimo akimirkų jie (bent jau pirmasis ir paskutinysis iš trijų) aiškiai buvo manyje, bet prireikė daugiau nei šešiasdešimties metų aistringų pastangų, kad pamatyčiau, jog jie tebuvo tik tos pačios fundamentalios tikrovės prieigos ar priartėjimai, ėję vienas po kito...

Purpuriniai Materijos atšvaitai, nejučiomis virstantys Dvasios auksu ir galiausiai mutuojantys į Visatos-Asmens žaizdrą – visa tai pereinama, gaivinama, įsmelkiama Vienybės ir taip pat Moteriškumo.

Dieviškumo Permatomumas degančios Visatos širdyje, taip kaip jį patyriau kartu su Žeme, Dieviškumas, spinduliuojantis iš degančios Materijos gilumų –

štai ką bandysiu parodyti ir kuo pasidalyti.

Les Moulins, 1950 m. rugpjūčio 15 d.

[23] I. Kosmiškumas arba evoliuciškumas

Preliminari pastaba. Pilnybės Jutimas

Viso, apie ką bus kalbama, išeities tašką, vedamąją giją ir ašį aš pavadinau, nesugalvodamas geriau, *Pilnybės Jutimu*. Jis yra ypatinga laikysena arba psichologinė „poliarizacija", tikrai būdinga visiems žmonėms (nors ne visada aiškiai jų atpažįstama). Pirmiausia ją privalau bendrais bruožais pristatyti ir aprašyti. Kiek tik pamenu vaikystę, mano vidinės nuostatos labiausiai pasižymėjo tam tikro „Vienintelio Pakankamo ir Vienintelio Būtino" skoniu ar nenumaldomu poreikiu.

435 Vis dėlto beveik tomis pačiomis dienomis rašytame kitame laiške Teilhard'as de Chardinas užsimena, kad „visas veikalas *Materijos Širdis* turi būti nuaustas iš keturių, o ne iš trijų, siūlų: *Kosmiškumas, Žmogiškumas, Kristiškumas* ir *Moteriškumas*", *Accomplir l'Homme* [*Išpildyti Žmogų*]. Tėvo Teilhard'o de Chardino laiškai (1950 m. rugpjūčio 12 d.). Paris: Grasset, p. 258. Dalis apie *Moteriškumą*, kaip matysime, bus parašyta kaip viso teksto išvada arba naujo polėkio pradžia. Jo struktūrinę vietą ir reikšmę (galbūt turint omenyje ne tik šį veikalą, bet ir visą Teilhard'o de Chardino kūrybą) nusako tai, kad jis yra įkeltas po baigiamosios maldos „Vis augančiam Kristui". (Vert. past.).

Man nebuvo nieko artimesnio. Kad jausčiausi visiškai laisvas, kad būčiau iki galo laimingas, užteko žinoti, kad „Kažkas Esminio“ egzistuoja ir kad visa kita – tai tik priedai ar ornamentai. Tai žinoti, nepaliaujamai džiūgauti dėl šio egzistavimo: tik sekant šia nata ar atspalviu man pavyksta, žvelgiant į praeitį, užčiuopti ir stebėti save patį. Tai – ypatingas skonis, kurio neįmanoma supainioti (jeigu jau kartą esi jį patyręs) su jokiu kitu sielos jutimu – nei su pažinimo džiaugsmu, nei su atradimo džiaugsmu, nei su kūrybos džiaugsmu, nei su džiaugsmu mylėti. Ir visai ne todėl, kad jis nuo pastarųjų skirtųsi, bet todėl, kad jis kyla iš aukštesnės tvarkos nei visos šios emocijos, ir kad jis jas apima.

Pilnybės Jutimas, Užbaigtumo ir Papildomumo Jutimas, „Plerominis Jutimas“[436].

[24] Vieną po kitos ir įvardydamas vis tą patį, vartosiu sąvokas „Patvarumo Jutimas“, „Kosminis Jutimas“, „Žemės Jutimas“, „Žmogaus Jutimas“, „Kristaus Jutimas“. Jomis sieksiu išsakyti manyje lėtai vykusią to fundamentalaus, nuolatos besikeičiančio („protėjiško“) elemento ryškėjimą ar evoliuciją į vis turtingesnes ir vis grynesnes formas.

Ši istorija nėra įsivaizduota ir fiktyvi. Tai – tikras procesas, kuris plėtojasi mano akyse, kurį patvirtina tam tikra tapatybė. Ją suvokiu aiškiai ir sąmoningai, kad ir kokias psichologinio substrato metamorfozes ir augimą ji išgyventų.

Pridėsiu, kad iš šio proceso galima daug išmokti. Juk jam lemta baigtis labiausiai priartėjus prie Dvasios. Bet prasidėjo jis nuo to, kas Daiktų Audinyje yra labiausiai apčiuopiama ir konkretu (turiu tiesioginį to suvokimą ir įrodymus) ir kam skirta pasklisti visur ir visa apimti[437].

---

436 „Plérôme“ (gr. *πλήρωμα*, pilnybė), *Pleroma*, yra svarbi Teilhrad'o de Chardino sąvoka, kurią aiškinti turime remdamiesi švento Pauliaus laiškais (ypač *Laiško Efeziečiams* 3 sk. 19 eilute, kurios leksika ir forma siejasi su Teilhard'o de Chardino tekstais), intensyviai skaitomais mūsų autoriaus, kaip nuolatinę išsipildymo būseną susivienijus su Dievu ir kaip ėjimą link tos būsenos. Pats Kristaus asmuo, link kurio sąvokos veda šis ir kiti Teilhard'o de Chardino tekstai, yra *Pleroma.* (Vert. past.).

437 Štai ką ta pačia tema rašiau jau 1917 m. viename iš pirmųjų savo tekstų (pavadintame *Mano Visata* ir sukurtame siaučiant karui): „Poreikis visame kame jausti „absoliutą“ buvo mano vidinio gyvenimo ašis nuo pat vaikystės. Mėgaudamasis savo amžiaus malonumais, buvau laimingas tik tada (tai pamenu visiškai aiškiai), kai jutau fundamentalų džiaugsmą, kuris paprastai pasireikšdavo, kai patirdavau (ar mąstydavau) kažką vertingesnio, solides-

[25] 1. *Materijos kvietimas*[438]

Man tikrai nebuvo daugiau nei šešeri ar septyneri, kai pasijutau traukiamas Materijos, tiksliau, kažko, kas „švytėjo" Materijos širdyje. Šiame amžiuje, kaip įsivaizduoju, kiti vaikai patiria pirmuosius „jausmus" asmeniui ar menui, ar religijai, ir aš buvau meilus, geras, net pamaldus. Taip, veikiamas mamos šilumos (III dalyje grįšiu prie esminio vaidmens, kurį vėliau mano gyvenime turėjo šis elementas), buvau prisirišęs prie „Jėzulio".

Bet mano tikrasis „aš" buvo kitur.

Ir kad jis visiškai pasimatytų, reikėjo savistabos, kuri vyko, kai, visada slaptai ir niekam neprasitariant, net nekylant minčiai, kad apie tai reikėtų kažkam pasipasakoti, aš pasitraukdavau kontempliuoti, mėgautis mano „Geležinio Dievo" egzistencija.

Geležis, noriu tai pabrėžti. Vis dar ypač [26] aštriai regiu tų „stabukų" eilę. Kaime trobos kiemo kamputyje rūpestingai slėpiau visraktį. Mieste šešiabriaunę metalinio varžto, kyšojusio iš lopšio lentelės, galvą laikiau savo nuosavybe. Vėliau buvo granatų skeveldros, su meile surinktos iš kaimyninio lauko... Šiandien negaliu nesišypsoti, prisimindamas šiuos vaikiškus poelgius. Bet tuo pačiu metu jaučiu pareigą pripažinti, kad šiais instinktyviais gestais, kuriais tikrąja žodžio

nio, pastovesnio. Kartais tai būdavo metalo gabalas, o kartais, tarsi peršokus į kitą kraštutinumą, save džiugindavau paskendęs mąstyme apie Dievą-Dvasią (Kristaus Kūnas tada man dar atrodė pernelyg trapus ir linkęs gesti). Tokia veikla gali atrodyti neįprastai. Pasikartosiu, ji vyko *be perstojo*. Nuo pat to laikotarpio jaučiau nenugalimą (gaivinantį ir raminantį) poreikį nuolatos atsiremti į Kažką apčiuopiamo ir nekintamo. Visur ieškojau šio palaimingo Objekto.

Mano vidinio gyvenimo istorija yra šių paieškų istorija, apimanti vis universalesnes ir tobulesnes tikroves. Ši gili ir natūrali tendencija manyje išliko nepalaužta visiems laikams".

438 „Šiandien darau viską, kas įmanoma, kad atgaučiau ir išreikščiau tuos jausmus, kuriuos būdamas vaikas išgyvenau, to, ką vėliau pavadinau šventoji Materija, atžvilgiu. Tai gana delikatu ir kritiška, kadangi visas mano vidinis gyvenimas kilo ir augo tik maitinamas šių pirmųjų ryšių su Pasaulio „esme". Bent jau šiandien niekas negali sakyti, kad išsuosi į filosofijos ar teologijos sritį. Tai buvo asmeninė psichologinė patirtis – ne daugiau, bet ir ne mažiau." 1950 m. rugpjūčio 18 d., *Accomplir l'Homme*, p. 260.

„[...] Vakar buvo malonu ir vėl pasivaikščioti po Sarcenatą [Sarcenatas yra gimtoji Teilhard'o de Chardino vieta – vert. past.]. Šis ekskursas į praeitį iš esmės leido man suvokti du dalykus: a) kad mano mistinių tendencijų (išgyventų vaikystėje) psichologinė analizė (pradėta šiomis dienomis mano esė) yra tiksli; b) kad turiu galutinį įrodymą, jog visas mano paties prieš tai vykęs ciklas yra tikrai miręs (nes dabartinė vidinė banga yra daug gilesnė)." 1950 m. rugpjūčio 22 d., *Accomplir l'Homme*, p. 261.

prasme *garbinau* metalo gabalus, aš puoselėjau tokį garso intensyvumą ir rikiavau sau tokius reikalavimus, kad visas mano dvasinis gyvenimas tebuvo jų plėtotė.

Išties, kodėl *Geležis*? Ir kodėl, konkrečiau, *būtent toks* geležies gabalas (man reikėjo, kad jis būtų kiek įmanoma storesnis, masyvesnis)? Nes mano vaikiškame pasaulyje nebuvo nieko kietesnio, sunkesnio, atsparesnio, patvaresnio už šią nuostabią substanciją, kaip tik tokioje labiausiai *išsipildžiusioje* formoje... *Patvarumas*: neabejotinai *tai* man buvo fundamentalus Būties bruožas. Toks pradinis Absoliuto (lyg šis būtų paliečiamas) suvokimas, būdingas mažiems, pagimdytų gobšumą, arba kolekcininko aistrą, jeigu nustotų augti ir taptų sterilus. Mano atveju, sėkla laimingai brendo. Bet iki dabar (ir jaučiu, kad iki galo), šis Pastovusis, t. y. Negrįžtamasis, nenustojo ir nenustos neatšaukiamai išlaikyti mano pasirinkimą to, kas yra Būtina, Bendra, „Gamtiška", o ne Atsitiktinio, Atskiro ir Dirbtino. Ši laikysena, beje, kaip matysime, man ilgai trukdė aiškiai pamatyti aukščiausias Asmeniškumo ir Žmogiškumo vertybes.

Toks buvo Pilnybės jutimas, jau aiškiai individualizuotas ir siekiantis konkretaus Objekto: čia *koncentravosi* Daiktų Esmė.

[27]

Tai kaip tik tai, ką po daugelio tyrimų ir mąstymo metų aš pradėjau įžvelgti evoliucionuojančiame Pasaulio Polyje!

Bet tarp „Omegos Taško" ir geležies gabalo – didžiulis atstumas... Ir tik dėdamas dideles pastangas pamažu supratau, kad tas Patvarumas, žadinęs vaikystės svajas, iš tiesų yra ne „substancijos", bet „konvergencijos" išdava. Niekada nepamiršiu tų jausmingų vaiko nusivylimų, vieną dieną pamačius, kad Geležis braižosi, kad ji rūdija. „*Quo tinea non corrumpit...* "[439]

Tada, ieškodamas paguodos, bandžiau surasti pakaitalus. Kartais tai buvo mėlyna liepsna (materiali ir nesučiumpama, ir gryna), kurią stebėdavau židinyje. Dažniau koks nors permatomas arba, dar geriau, spalvotas akmuo: kvarco ar

439 „[...] kur kandys nesuės" (Lk 12, 33). (Vert. past.).

ametisto kristalai, ypač chalcedono švytintys fragmentai, kuriuos pavykdavo rasti apylinkėse. Žinoma, reikėjo, kad šios brangios substancijos būtų atsparios, nesugadinamos ir *patvarios*!

Tai buvo nepastebimas perėjimas, bet mano dvasinei evoliucijai jis turėjo milžiniškos svarbos: kaip tik per tai, kad Geležis buvo pakeista Kvarcu, mano ieškojimai apgraibomis atvedė į plačius Planetos ir Gamtos rūmus, kuriuose, to nė nepastebėdamas, pradėjau iš tiesų patirti Pasaulį ir ilgainiui jau nieko negalėjau jausti kitaip, tik Visuotinumo masteliu.

Štai kaip tai įvyko.

2. *Visuotinumo pasirodymas*

Pačioje sąmoningo gyvenimo pradžioje, kaip jau sakiau, norėdamas pasiekti ir sugniaužti „solidumą", link kurio kreipė man įgimtas Pilnybės poreikis, stengiausi [28] pagauti Materijos esmę labiausiai apibrėžtose, sutelktose, sunkiausiose jos formose. Žinoma, šie bandymai mane susiejo su tuo, kas tada atrodė lyg visų substancijų viršūnė (trumpai tariant, Geležis). Kartu pasižymėjau polinkiu tą brangią medžiagą turėti kiek įmanoma labiau apibrėžtos ir kompaktiškos formos.

Kaip tik todėl, kai užgimė nauja „Akmenų" pasaulio trauka, mano vidinis pasaulis iš pat pagrindų ėmė nebegrįžtamai plėstis.

Metalas (kaip jį suvokiau būdamas dešimties metų) galėjo mane ilgam sujungti su padirbtais ir fragmentiškais objektais. O Mineralas pastūmėjo link „planetiškumo". „Daiktų Audinio" sąvoka mane pažadino. Ir tas Patvarumas, kurio iki šiol vaikiausi tame, kas Kieta ir Tanku, dabar ėmė subtiliai rodytis visur esančio Pradmens kryptimi, ir tas buvimas visur kaip tik ir darė jį negendančiu.

Vėliau užsiiminėjau geologija ir buvo galima pagalvoti, kad taip paprasčiausiai siekiau mokslininko karjeros. Ji buvo išties sėkminga. Bet iš tikrųjų tyrinėti didžiąsias vulkanines mases ir žemynų postamentus mane nenumaldomai ir visą gyvenimą stūmė (kartais paleontologijos sąskaita) ne kas kita, o nenumalšinamas

potraukis išlaikyti kontaktą (*bendrystės* kontaktą) su tam tikra universalia visų būtybių šaknimi ar matrica.

Iš tikrųjų, net būdamas aukščiausioje mano dvasinio gyvenimo trajektorijoje, galėjau jaustis laisvai ir tinkamai tik panėręs į Materijos vandenyną...

Visybės pojūtis, visa užvaldantis ir visa nugalintis, galėjo užgimti ir plėtotis tik atsirėmęs į Patvarumo Pojūtį.

Peržvelgdamas maždaug dvidešimt savo gyvenimo metų (nuo tada, kai įstojau į koledžą[440], iki tada, kai ėmiau mokytis Heistingso teologijos mokykloje [29] Anglijoje[441]), atmintyje aiškiai regiu nenutrūkstamus šios gilios transformacijos pėdsakus. Tuo laikotarpiu mano vidinio džiaugsmo materialusis objektas keitėsi bręstant, prie to dar grįšiu. Be to, mano egzistencijoje įvyko svarbus pertrūkis (tapau vienuoliu[442]). Bet dabar matau, kad šie įvykiai tebuvo antraplanės raukšlės paviršiuje, po kuriuo tekėjo gili srovė, vedama mane pažadinusio kosminio Pojūčio ir kosminio Gyvenimo. Tai buvo galingas vidinis procesas, kurio metu buvau pripildytas, persmelktas ir visiškai perkurtas, vykstant tam tikrai psichinei metamorfozei, kuri puikiai naudojosi energija, atsiradusia lytiškai bręstant.

Man būtų sunku atsekti ar bent detaliai paaiškinti sudėtingą šio periodo istoriją, kurios metu susiformavo ir pradėjo pintis įvairūs siūlai, vėliau sudarę universalų Audeklą.

Bet, priėjęs šį analizės etapą, privalau įvardyti svarbiausias detales, kurių individualizacija ar laipsniškas vystymasis tuo metu parūpino manajam Visko Pojūčiui pagrindinius komponentus.

Pirmiausia, žinoma, polinkis geologijai, formavęs solidų ir pastovų sistemos branduolį. Materijos-Materijos primatas, kuris reiškėsi per Mineralą ir Uolą. Negrįšiu prie šio mano Pilnybės jutimo pirmapradžio modalumo analizės. Bet

---

440 Mongrė jėzuitų koledžas, į kurį Teilharďas de Chardinas įstojo 1892 m. būdamas 11 metų. (Vert. past.).

441 Šie mokslai prasidėjo 1909 m. (Vert. past.).

442 Stodamas į Jėzuitų ordiną Teilharďas de Chardinas pirmuosius įžadus davė 1901 m., būdamas 20 metų. Kunigu įšventintas 1911 m.

negalėčiau toliau sekti ir aiškinti mano psichinės evoliucijos peripetijų, jeigu dar kartą nepabrėžčiau tos ašinės vietos, kurią mano dvasinės embriogenezės metu be perstojo užėmė aistra „Akmenims" ir jų mokslas.

Taigi, tarp dešimtųjų ir trisdešimtųjų gyvenimo metų mano domėjimosi ir slaptų džiaugsmų centre laikėsi ir plėtojosi kontaktas su „kietojo pavidalo" Kosmiškumu. Bet visur aplinkui, nors tik lyg koks priedas, – jau ir užgimstanti augalinės ir gyvūninės [30] Gamtos trauka. Pagaliau, vieną dieną (šio gyvenimo etapo pabaigoje) buvau įvestas į mažiau apčiuopiamas, bet itin intriguojančias plotmes, kurias man atvėrė fizikos tyrinėjimai. Mane supo Materija, Gyvybė ir Energija – trys mano vizijos ir vidinės palaimos kolonos.

Kadangi atrodė trapus (prie to dar grįšiu, kalbėdamas apie Žmogų), gyvasis Pasaulis vaikystėje kėlė nerimą ir stipriai išmušinėjo iš vėžių. Viena vertus, „Pilnybės Jutimas", šis mano įprastinis kelrodis, aiškiai kvietė link Augalų ir Gyvūnų, kurių pažinimui buvo palankus ir mano gyvenimas kaime, kaip ir mano tėvo polinkis į gamtą. Kita vertus, tokie objektai kaip gėlė ar vabzdys[443] buvo piktinančiai trapūs ir taip lengvai sunaikinami, kad mano domėjimasis jais reikalavo pateisinimo. Taip susikūriau (o gal atradau savyje?) paslaptingas lygtis, kurių psichologiniai sąryšiai galbūt nėra matomi iš karto, bet man kėlė intensyvaus pasitenkinimo įspūdį: Tvirtumą ir Pastovumą keičiau Naujumu arba Retumu. Tai lėmė, kad dar ne vienerius metus zoologijoje ar paleontologijoje stengiausi suieškoti „naują rūšį" (dabar mane tai verčia šypsotis), ir tai buvo vienas svarbiausių mano vidinio gyvenimo variklių. Reikia pripažinti, kad tai buvo slidus takas, kuriuo eidamas rizikavau nugarmėti į kolekcijų ir kolekcionavimo liūną. Mane apsaugojo pirmiausia Universalumo jutimas, kurio niekada nepraradau ir kuris, kai tik apnikdavo pasitenkinimas radus retą egzempliorių, galiausiai priversdavo džiaugtis tik tuo metu vykstančiu kur kas intymesniu (ar bent jau taip įsivaizduotu) kontaktu su tuo, kas vėliau man bus „Biosfera". Taip pat vėliau sekęs lemiamas įspūdis, kurį

443 Nerasdamas nieko geriau, peteliškes, išties pernelyg trapias, keičiau vabalais. Be to, šie buvo raguoti ir standūs...

mano protui padarė, kai tam atėjo tinkamas [31] momentas, susitikimas su Fizika ir fizikais. Vos trejus metus Džersyje, po to dar trejus – Kaire (1906–1908) aš studijavau (kiek tik galėjau) ir mokiau (kiek man pavyko) gana elementarios fizikos – tos, kuri buvo dar prieš Kvantų, Reliatyvumo ir Atomo struktūros atradimus. Taigi, šioje srityje, techniškai kalbant, esu tik mėgėjas, profanas. O vis dėlto kaip man išreikšti tą jausmą, kuris mane užplūsta, kai būnu kaip tik šiame elektronų, branduolių ir bangų pasaulyje! Tada jaučiuosi „kaip namuose“, pripildytas ir puikiai besiorientuojantis... Mano vaikiškų svajonių Patvarusis, Totalusis, Unikalusis, Esmingasis: argi ne plačiosiose kosminėse realijose (Masėje, Pralaidume, Spinduliuotėje, Kreivėse, etc.) apsireiškia mūsų patyrimui Daiktų Audinys, kaip kažkas itin elementaraus ir itin geometrinio? Argi ne šioje paslaptingojoje Gravitacijoje (kurios paslaptį, būdamas 22 metų, naiviai pasižadėjau atskleisti, vėliau tam pasišvęsdamas) aš atradau „archetipus“, tuos pačius, kurie (dar matysime) man ir šiandien pasitarnauja, kai iki pat Kristiškumo aiškinuosi save patį?

Tarp Gyvūnų Pasaulio ir Jėgų Pasaulio – Akmenų Pasaulis kaip fundamentalus pamatas. Ir per visą šią solidžią visumą, kai kada panašią į turtingą audinį, kai kada – į maitinančią atmosferą, mane pasiekė pirmoji egzotizmo banga: Rytai, godžiai ryjami akimis ir „geriami“, tik visiškai ne dėl savo tautų ir jų istorijos (tada tuo nesidomėjau), bet dėl šviesos, augalijos, faunos ir dykumų... Taip, esant maždaug 28-erių, susiklostė mano dvasinė sąranga, gana miglota, kurioje brendo aistringa mano meilė Visatai, tuo metu dar nepajėgi išsiskleisti aiškia liepsna.

Iš tiesų, tada vykstančiame nubudimo Kosminiam Gyvenimui procese aš patekau į mirties tašką, nors to nesupratau. Ir iš jo išeiti galėjau tik gavęs naują jėgą [32] ar naują šviesą. Mirties taškas. Tiksliau, subtilus polinkis nusileisti į žemesnę (banalią ir paviršutinišką) panteistinę Dvasią, išskydimo ir ištirpimo panteizmą. Kažkas manyje murmėjo: jeigu pirminis kvietimas mane pasiekė iš Materijos, kodėl neturėčiau jos esmės, jos „širdies“ ieškoti ten, kur visi dalykai „ultramaterializuojasi“, t. y. kaip tik ten, kur visos realybės yra neįtikėtinai *paprastos* ir viską

apimančios, tos, kurias man parodė Energijos ir „Eterio" (taip tuo metu dar buvo kalbama) Fizika? Kitaip tariant, jeigu noriu išvengti Daugybiškumo negailestingo trapumo, kodėl neįsitvirtinus dar žemiau nei jis, tarsi jo apačioje?

Tokiu klastingu būdu mane norėjo pasisavinti rūpinimasis ir pirmenybės suteikimas (labai rytietiški, prisidengę mokslo rūbais, bruožai) tam *bendram pamatui*, kuris sieja visus galimus paliesti dalykus, visų elementų Elementui, visų substancijų Pagrindui, – visko, ką galima tiesiogiai užčiuopti, kai viskas skaidosi ir barstosi, *po* bet kokia apibrėžtimi ir bet kokia forma.

Pasaulio įvaldymas visa apleidžiant, pasyvumas ir išnykimas beribiame Amorfiškume. „Išcentrinio bendrumo" judėjimas, varomas plėtimosi ir pertempimo instinkto, žemiau už bet kokį pliuralizmą ir bet kokį klasifikavimą, visuminės Sferos apimtimis ir homogeniškumu...

Kad būčiau Viskuo, susilydyti su viskuo.

Toks buvo mistinis veiksmas, į kurį mane logiškai būtų įtraukęs, sekant daugybe indų poetų ir mistikų, prigimtinis ir nesuvaldomas poreikis prisipildyti *Kitu* (nesakau *kitais*). Jeigu manyje nebūtų pražydusi kaip tik laiku iš nežinia kaip pasėtos sėklos Evoliucijos idėja.

[33]

3. *Evoliucijos atradimas*

Suvokimas, kad mane supanti Visata giliai, ontologiškai, totaliai kinta, ėmė augti, o palaipsniui ir užėmė visą mano vidinį dangų, ir ne kaip abstrakti sąvoka, o kaip *buvimas*, kai studijavau teologiją Heistingse, t. y. tuoj po susižavėjimų Egiptu.

Kieno poveikis ir koks šokas manyje pagimdė šį jausmą? Kokio proceso metu ir kokiais etapais jis įleido tokias gilias šaknis?... Negalėčiau tiksliai pasakyti.

Pamenu, kad tuo metu godžiai skaičiau *Kūrybinę evoliuciją*[444]. Tačiau bergsoniškąją Trukmę tada suvokiau gana miglotai[445]. Man aišku tik tiek, kad tie ugningi puslapiai dar labiau pakurstė jau ir taip širdyje ir prote šėlstančią liepsną kaip tik tada, kai to reikėjo, kad ir labai trumpam. Liepsną, kurią įžiebė, kaip matau, paprasta, bet aukšta „monistine" įtampa susiklosčiusi trijų degių elementų, per trisdešimt metų lėtai susirinkusių intymiausioje mano sielos kertelėje, dėlionė: Materijos kultas, Gyvybės kultas, Energijos kultas. Visi trys išsikristalizavo ir sudarė sintezę – Pasaulį, kuris, iš subyrėjusio statiško Kosmoso staiga (įgaudamas papildomą dimensiją) tapo vertinga ir organiška Kosmogeneze.

Kai tai prasidėjo, visiškai nesupratau ir aiškiai neįvertinau manyje vykstančio pokyčio svarbos. Visa, ką prisimenu iš to laikotarpio (šalia to magiško žodžio „evoliucija", be perstojo [34] grįžtančio į mano mintį, tarsi priedainis, tarsi prieskonis, tarsi pažadas, tarsi kvietimas...), visa, ką, sakau, iš tada prisimenu, tai nepaprastas Anglijos peizažų tankumas ir intensyvumas, ypač leidžiantis saulei, kai Sasekso miškai tarsi persisunkdavo ta „fosiline" Gyvybe, kurią tuo metu gaudžiau karjerų uolose, plynių molynuose. Tikrai, tada kartais atrodė, kad Gamtoje staiga man pasirodys kažkokia universali būtis. Tada jau neieškojau, kaip kadaise, kažko „ultramaterialaus", bet, atvirkščiai, siekiau kažko „ultragyvo", kame galėčiau pagauti ir išlaikyti Neišsakomą Terpę... Tarsi manasis Pilnybės jutimas būtų pakeitęs orientaciją. Nuo tada žvelgiau ir ėjau pirmyn tik šia nauja kryptimi.

Truputį apsistokime ties šiuo pasikeitimu ir atradimu.

Visada tikėjau, per daug nesusimąstydamas ir nebandydamas prieštarauti, kad Materija ir Dvasia yra iš esmės heterogeniškos: toks buvo mano auklėjimas ir religija. Kūnas ir Siela, Nesąmoninga ir Sąmoninga: dvi skirtingos prigimties „substancijos", dvi Būties „rūšys", neaišku kodėl sujungtos gyvame Darinyje. Mane tikino, kad yra būtina bet kokia kaina teigti, kad pirmoji iš jų (mano dieviškoji

444 H. Bergsono veiklas *Evolution créatrice*, publikuotas 1907 m. Lietuviškas vertimas: Bergson H., *Kūrybinė evoliucija*. Vert. P. Račius. Vilnius: Margi raštai, 2004. (Vert. past.).

445 Ji negalėjo manęs patenkinti, nes jai trūko „konvergencijos" (žr. II dalį).

Materija!) tėra nuolanki antrosios tarnaitė (jeigu ne priešė). Taip Dvasia man tapo tik Šešėliu, kurį iš principo reikėjo garbinti, bet kuriam emociškai ir intelektualiai aš nejaučiau jokio gyvo susidomėjimo. Galima suprasti, kokį vidinio išsilaisvinimo ir išsipildymo pojūtį patyriau, kai žengdamas pirmuosius ir dar nedrąsius žingsnius „evoliucionuojančioje" Visatoje, konstatavau, kad tas dualizmas, kuriame buvau laikomas, išsisklaidė [35] lyg rūkas tekant saulei. Materija ir Dvasia – tikrai ne du daiktai, bet dvi būsenos, du to paties kosminio Audinio veidai, priklausomai nuo to, ar į jį žiūrėsime (arba jį pratęsime) kaip į tai, kas kuriasi, ar kaip į tai, kas suyra (Bergsono terminais).

„Kurtis" ar „irti"[446]: iš pradžių tai buvo itin neapibrėžtos sąvokos, ir prireikė kelių dešimtmečių, kol mano galvoje jos įgavo tikslumo; vis dėlto jų pakako, kad jau tada man įkvėptų viso tolimesnio vidinio vystymosi kryptį ar būdą, kurio pagrindinius bruožus apibūdina šie paprasti žodžiai: Dvasios pirmumas. Arba tai yra tas pats Ateities pirmumas.

Žinoma, griežtai kalbant, paprasčiausia pamatyti, kaip ištirpsta iliuzinis barjeras tarp daiktų Vidaus ir Išorės, ir net konstatuoti, kad, pertvarai sugriuvus, randasi patirtimi apčiuopiamas ryšys tarp to, kas Gamtoje yra mažiausiai ir daugiausiai sąmoninga, vien tik to, pripažįstu, neužtenka, kad būtų griežtai pagrįsta absoliuti Gyvojo viršenybė prieš Negyvąjį, Psichės prieš Somą. Juk argi Kosmosas negalėtų balansuoti nuo vieno poliaus į kitą indiferentiškai? Argi po tam tikro kiekio siūbavimų jis negalėtų galiausiai sustoti Materijos pozicijoje ir daugiau nejudėti?... Argi ir Evoliucijos nebūtų galima taip suprasti?

Šie klausimai neišvengiamai turėjo iškilti vėliau (dabar jaučiuosi į juos atsakęs, bent jau sau pačiam). Bet turiu pastebėti, kad iš pradžių jų nemačiau. Galbūt todėl, kad buvau užvaldytas instinktyvaus įsitikinimo, kad neapsigausiu, jei pasitikėsiu kosminiu judėjimu, kuris man buvo tik ką maksimaliai atskleidęs savo

446 *Se faire* ir *se défaire*: bergsoniškos sąvokos, kurių žaismą sunku išversti į lietuvių kalbą. Remiantis *Kūrybine evoliucija*, dvasia yra gyvybinio polėkio impulsas, kuris reiškiasi kaip kūrybinis aktas, o materija – šio impulso atkrytis („irimas"). (Vert. past.).

kuriančią galią ir pastovumą, o gal todėl, kad miglotai jau numačiau Evoliucijos psichines sąlygas ar poreikius (tokius, kuriuos vėliau atrasiu [36], tyrinėdamas Žmogišką Energiją), aš rimtai ir nė akimirkai neapsistojau ties idėja, kad laipsniškas Materijos Dvasingėjimas, kurį man labai aiškiai rodė Paleontologija, galėjo būti kažkas kito ir ne tokio didžio kaip *negrįžtamas* procesas. Gravituojanti Visata tryško pirmyn, link Dvasios, lyg siekdama savo stabilios formos. Kitaip tariant, Materija, užuot ultramaterializavusis, kaip būčiau galėjęs manyti iš pradžių, nenumaldomai metamorfizavosi į Psichę, ir tai buvo *jos tikroji kryptis*, tęstinumas, gilinimas, skverbimasis į gelmę. Mąstant tikrai ne metafiziškai, bet genetiškai, Dvasia ne tik kad nebuvo Apčiuopiamumo priešininkė ar antipodas, bet pati jo širdis, kurios ieškojau.

Prireikė viso gyvenimo, kad įvertinčiau (ir vis dar ne iki galo!) šio pokyčio (įvykusio pačioje Dvasios sąvokoje!) svarbą protui, maldai ir veiksmui. Tai kažkas neišsemiamai konstruktyvu ir sykiu... revoliucinga.

O tuo metu vidinė mano būsena buvo tokia. Iššokdamas iš seno statiško dualizmo, kuris mane paralyžiavo, ir nerdamas į Visatą, kuri ne tik paprasčiausiai evoliucionavo, bet evoliucionavo *vedama* (t. y. jai būdinga *Genezė*), savo fundamentaliose Patvarumo paieškose atlikau staigų posūkį. Kaip jau minėjau, iki tol mane vedantis Pilnybės jutimas orientavosi į kažką „be galo paprasto“, t. y. fiziškai nedalomo, ir čia buvo linkęs sustoti. Nuo šiol nenumaldomai ir paradoksaliai visą daiktų Solidumą ėmiau tapatinti su *visišku organišku Kompleksiškumu*, kadangi unikalioji ir vertingoji Visatos esmė mano akyse įgavo Evoliucionuojančiojo formą, kur Materija virto Mąstymu, prailgintai veikiama Noogenezės. Kokiu būdu tai, kas labiausiai linkę išnykti, galėjo pasidaryti, veikiant sintezei, absoliučiai Nesunaikinamu?... Tuo metu dar gerai nenumačiau, kaip išspręsti šį klausimą, nes dar nebuvau aptikęs „biologinių Vienijimosi dėsnių“ ir atpažinęs [37] nuostabių universaliosios Kreivės bruožų. Bet jau neabejojau, kad tą palaimą, kurios kadaise ieškojau „Geležyje“, atrasiu tik Dvasioje.

Ir lyg tam, kad mano pasitikėjimas būtų sutvirtintas, vidiniame mano horizonte ėmė skleistis dvi milžiniškos gyvos Sferos, apimančios visą planetą. Jose ir išvydau tą nepaprastą galią „konsoliduoti kompleksifikavimo būdu", veikiančią kosminiame Audinyje, jungimąsi ir organiškumą nuvedančią iki kraštutinumo.

Vienoje iš jų po truputį ėmė grupuotis ir be pastangų harmonizuotis daugybė mano kaip biologo patirčių, kurias buvau įgiįęs laboratorijose ir lauko tyrimuose. Tai buvo gyvasis Žemės apvalkalas – Biosfera.

Kita buvo Noosfera, totalizuota Žmonija. Tačiau galutiniam jos išryškėjimui mano prote prireikė nemažai – didelio šoko, kurį sukėlė Karas.

II. Žmogiškumas arba konvergencijos taškas

[38]

Šiandien Žmogus (tiksliau, *Žmogiškumas*[447]), yra ta atrama, į kurią remiasi, dėl kurios susijungia, įgauna koherencijos ir juda visa mano vidinė Visata. Bet šią kardinalią vietą jis užėmė toli gražu ne iš karto ir ne be pasipriešinimo.

Užgimus Evoliucijos sąvokai, Dvasia mano akyse pakeitė (ką tik apie tai kalbėjau) Mineralą ir Atomą: nuo šiol ji buvo negendanti ir Visatą gaubianti esmė. Bet ši *Dvasia*, miglotai suvokiama kaip kažkoks fiziko Energijos antipodas, dar ilgai neturėjo tikslios struktūros[448]. Dvi įgimtos ir besispyriojančios nuostatos man trukdė pripažinti faktą (iš esmės tokį aiškų!), kad jeigu Pasaulis yra tikra organiškai-dinamiška sistema [39], virstanti psichine vidujybe, tai Noogenezė vyksta Kūne, Homonizacijos būdu.

Pirmiausia, man būdingą tvarumo poreikį trikdė fizikinis-cheminis organinių substancijų nestabilumas, ypač ryškus žmogaus kūne. Tai žeidė mano jausmus,

447 Čia (t. y. tokiose sąvokose) vis pasirodo mano nepataisomas poreikis *universalizuoti tai*, ką myliu.

448 Į sutrumpintą Credo, kurį kaip egzergą panaudojau 1935 m. tekste *Kaip aš tikiu* (nepaisant, kad šis esė be užuolankų rėmėsi *Žmogaus fenomene* dėstoma argumentacija), neįtraukiau žodžio *Žmogus*. Bet šiandien sakyčiau:
„...Aš tikiu, kad Evoliucija keliauja link Dvasios.
Tikiu, kad Dvasia baigiasi Asmeniu *Žmoguje.*"
Tai tik niuansas. Bet jo užtenka, kad nedviprasmiškai išeitume iš metafizikos ir persikeltume į istoriškumo ir biologijos plotmę – į planetos plotmę.

nepaisant aiškių proto prieštaravimų (apie tokį reagavimą jau kalbėjau, kai pasakojau savo pirmuosius santykius su Gamta)[449].

Antra, ir tai buvo vėliau iškilusi kliūtis, kuo labiau mano mąstyme tvirtėjo ir augo Kosmiškumo primatas ir trauka, tuo stipriau kontrastavo Žmogiškumas, kuriame vyravo „individualumas", „atsitiktinumas", „dirbtinumas"... Argi, Žmogaus lygmenyje, Daugybiškumas neišvengiamai ir beviltiškai neplėšė į gabalus Universalumo ir Totalumo?... Ar medis vis dar leido, nesakau tik „matyti", bet *išlikti* miškui?...

Galbūt truputį schematiškai, bet manausi galįs išskirti *tris* etapus, kuriuos išgyvenau tarp 30 ir 50 metų amžiaus ir kurių man prireikė, kad peržengčiau šias dvi vidinio pasipriešinimo formas ir pagaliau visiškai įsisąmoninčiau Žmogaus Fenomene sukoncentruotus neprilygstamus kosminius turtus.

Pirmajame etape suvokiau žmogaus Planetarizacijos sąvoką (Noosferos egzistenciją ir kontūrus).

Antrajame etape aiškiau įžvelgiau kritinę transformaciją, kurią kosminis Audinys išgyveno Refleksijos lygmenyje.

O trečiajame, stebėdamas psichofizinę konvergenciją (arba „Planetizaciją"), atpažinau greitėjantį Noosferos nuokrypį link ultražmogiškųjų pavidalų.

1. *Noosferos realybė*

[40]

Jeigu neklystu, pirmą kartą sau leidau prabilti apie *Noosferą* kaip apie Žemę gaubiantį mąstantį apvalkalą maždaug 1927 m. rašytame tekste apie Žmogų[450], t. y. grįžęs iš pirmosios kelionės po Kiniją. Norėjau išlaikyti simetriją su Suesso[451]

449 Iki šiol „išgyvenu" tą mane persmelkusį potyrį (tada buvau penkerių ar šešerių), kai, sėdėdamas prie židinio, stebėjau, kaip sudega plaukų sruoga, palikdama nemalonų kvapą. Šis nusivylimas palietė ir mano kultą „Jėzuliui".

450 Šiam mano esė apie Žmogaus Fenomeną daug dėmesio paskaitose („L'Exigence idéaliste et le Fait de l'Evolution") Prancūzijos kolegijoje skyrė Edouard'as Le Roy'us. Nuo tada sąvoka *Noosfera* labai paplito.

451 Eduard'as Suessas (1831–1914), austrų geologas, veikale *Die Entstehung der Alpen* išplėtojo *biosferos* sąvoką, kurią perėmė ir populiarizavo Vernadskis knygoje *Biosfera* (1926). Maždaug tuo metu Vernadskis ėmė vartoti

Biosfera. Nors šis žodis mano raštuose pasirodė ganėtinai vėlai, juo išsakoma vizija užsimezgė mano galvoje dešimt metų anksčiau, ilgai mirkstant begalinėse žmonių masėse, kurios priešinosi viena kitai Prancūzijos tranšėjose, nuo Izero iki Verdeno.

„Fronto" atmosfera...

Argi ne todėl, kad buvau ten panardintas, kad ten mirkau ilgiausius mėnesius, kaip tik ten, kur ji buvo sunkiausia ir intensyviausia, aš visiškai nustojau matyti net ir menkiausią atkarpą (jeigu ne skirtumą) tarp „fizinio" ir „moralinio", tarp „natūralaus" ir „dirbtinio": „Milijonas vyrų", pulsuojantys savo psichine temperatūra ir vidine energija, mano akyse virto tokiu pat realiai evoliuciniu, taigi ir biologiniu, vienetu, kokiu yra gigantiška proteino molekulė. Po to mane dažnai stebino absoliutus kritikų nepajėgumas suvokti, kad žmogiškieji individai, būdami *kūniška realybe*, *privalo*, kaip ir visų kitų rūšių kūnai Pasaulyje, būti susieti ir sudaryti fizines grupes [41], kurios būtų aukštesnės tvarkos už juos. Šių grupių individas niekaip negali tiesiogiai *kaip tokių* pamatyti (nes jos priklauso tvarkai n+1)[452]. Bet jų egzistavimas ir poveikis jam yra visiškai suprantamas iš daugybės nuorodų. Įsisąmoninti šį talentą ar pajėgumą, vis dar reliatyviai retą[453], *suvokti*, kad ir nematant, kolektyvinių dydžių tikrovę ir organiškumą man padėjo, pasikartosiu, Karo patirtis. Ji padėjo jį išvystyti kaip *papildomą jutimą*[454].

ir *noosferos* konceptą, dėl to jis yra laikomas, kartu su Teilharď u de Chardinu, jo autoriumi. *Kartu* ne todėl, kad abu kartu jį būtų sukūrę, bet todėl, kad bibliografijoje randama sumaišties dėl to, kuris iš jų jį pavartojo pirmasis. Vis dėlto pats Vernadskis savo susirašinėjimuose yra rašęs (žr. Fuchs-Kittowski, K., Krüger, P., The Noosphere Vision of Pierre Teilhard de Chardin and Vladimir I. Vernadsky in the Perspective of Information and of World Wide Communication. *World Futures*. 1997. Vol. 50, No. 1–4, p. 769), kad apie sąvoką pirmą kartą išgirdo iš Édouarďo Le Roy'aus, kai Paryžiuje 1927 m. klausėsi šiojo paskaitų Prancūzijos kolegijoje. Iš tiesų, Le Roy'us savo paskaitose plačiai vartojo *noosferos* sąvoką, kurios autorystę priskyrė Teilharď ui de Chardinui. Pastarasis tai patvirtino (žr. pastabą prieš tai). Veikalas *Apie Žmogų*, apie kurį čia užsimena Teilharďas de Chardinas, buvo 1925 m. publikuotas esė *Homonisation*. Tad tikruoju noosferos sąvokos autoriumi turime laikyti Teilharď ą de Chardiną, o ne Vernadskį. Būtina pabrėžti ir tai, kad šie mąstytojai minimą sąvoką vartojo visiškai skirtingomis prasmėmis, nepaisant bendros nuorodos į Suesso biosferą. (Vert. past.).

452 Ląstelės lygmenyje daugialąsčiai kūnai nebėra pastebimi, kaip ir molekulė atomo lygmenyje.

453 Bet esu įsitikinęs, kad jam lemta sparčiai išplisti būsimose kartose (kartu su kosmoso pojūčiu).

454 Šis nubudimas yra aiškiai išsakytas truputį beprotiškoje fantazijoje, kurią užrašiau tranšėjose 1917 m. ir pavadinau „Didžioji Monada": kylantis Mėnulis, nusėtas spygliuotomis vielomis – štai toks mąstančios Žemės simbolis

Ir kai tik įgavau šį papildomą jutimą, išvydau paraidžiui naują Visatą: šalia (arba viršuje) didžiųjų Masių Visatos iškilo didžiųjų Kompleksiškumų (kaip tai toliau vadinsiu) Visata. Žemėje, iš pat pradžių ir instinktyviai, būčiau linkęs analizuoti tai, kas sunkiausia ir labiausiai centre, sakykime, Barisferą[455]... Nuo tada mano dėmesys [42] ir interesas (kaip ir anksčiau, vedamas ir struktūruojamas fundamentalaus poreikio siekti Solidumo ir Negendamumo) ėmė krypti lyg slysdamas nuo labai paprasto centrinio branduolio link periferinių, juokingai plonų, bet nepaprastai aktyvių ir kompleksiškų Planetos sluoksnių. Nuo tada nejaučiau jokių sunkumų suvokti, kad ir intuityviai, organišką vienybę tos gyvos membranos, kuri juosė visą paviršių, nušviestą mus nešančios žvaigždės. Bet taip pat man ėmė rodytis galutinis apvalkalas – vis individualesnis ir po truputį atsiskiriantis nuo tos jautrios protoplazminės juostos, tarsi šviesos *aura*. Šis apvalkalas atrodė ne tik sąmoningas, bet ir mąstantis, ir mano akyse jau nenustos vis ryškiau ir tvirčiau koncentruotis Žemės esmė arba, dar geriau sakant, pati Žemės Siela.

2. *Noosferos audinys*

Pirmajame Noosferos pažinimo etape mano dėmesį labiausiai patraukė jos bruožas, kurį leisiu sau vadinti „paviršine įtampa“. Tai yra puikus (ir vienintelis toks!) gyvos planetinių dimensijų tikrovės pavyzdys, kuris sudaro giežtą visumą ir kurį aptinkame mūsų stebėjimo lauke. Jo (kaip ir kiekvienos „sferos“) pagrinduose – tolygus pasklidimas ir solidarumas. Bet viršuje, tarsi priedas, organiška operacijų vienovė.

ir vaizdinys. Dar ryškiau jį aprašiau straipsnio „Fronto Nostalgija“ („Nostalgie du Front“, publikuota *Etudes*, 1917, lapkričio 20 d.) paskutinėje pastraipoje, kurią leidėjai išbraukė ir kurią perrašau dabar:
„Damų Kelyje – jau visiška naktis. Grįžtu į įgulą. Ir štai gręžtelėjęs atgal, kad dar kartą pamatyčiau šventąją liniją, karštą ir gyvą Fronto liniją, tarsi neužbaigtos intuicijos blyksnyje išvydau šią liniją lyg aukštesnį, labai kilnų Dalyką, kuris susiejo mano akyse, jaučiau tai, bet kurio visiškam pamatymui ir supratimui reikėjo tobulesnio proto už manąjį. Tada pagalvojau apie tuos pasakiškos jėgos kataklizmus, kuriuos kadaise galėjo regėti tik gyvūnai. Ir tą akimirką man pasirodė, kad, būdamas šio besikuriančio Dalyko akivaizdoje, buvau panašus į gyvūną, kurio siela ima busti ir kuris suvokia tarpusavyje susietų tikrovių grupes, nors ir negali išvysti ryšio tarp viso to, ką jos reiškia.“

455 Barisfera yra Žemės rutulio vidinė sfera, kuriai priklauso branduolys ir mantija. (Vert. past.).

Gaubianti netvarkingą gyvųjų minią, žmogiškąją Vienovę...

Vien šio ypatingo unikumo, pasiekiančio vienybę per sąryšius, man užteko, kad susižavėčiau Kosmiškumu jo ekstremaliose formose. O juk manojoje Žmogaus atradimo istorijoje šis unikumas tebuvo pirmasis žingsnis, tarsi pirmasis atsivėrimas, [43] nušviečiantis pačią noosferinio Audeklo prigimtį ir jos giliąją struktūrą. Trijų pakopų nušvietimas.

Pačiose šaknyse – kosminės substancijos pirminis pajėgumas, *sui generis*, nusikreipti į pačią save ir savyje įvesti tvarką.

Tam vykstant, gyvajai Materijai pasiekus tam tikrą fizinę-cheminę sanklodą, iškyla kritinis lygmuo – „Refleksija", nuo kurios prasideda ištisas specifinių Žmogui būdingų savybių kortežas.

Pagaliau, veikiant Refleksijai, po visą noosferinę šerdį išplinta visiško ir galutinio nesugriaunamumo poreikis ir sėkla.

Jau minėjau, kaip keistai ankstyvos jaunystės laikais mano protą traukė gravitacijos fenomenai. Ar atsitiktinumas, kad pamažu vietoje šios paslaptingos energijos, kurios tyrinėjimams tiesiog neturėjau techninių galimybių, ėmiau regėti kitą realybę, tokią pačią svarbią ir iškilią, bet pasiekiamą mano pastangoms ir artimesnę Kosmogenezės ašiai? Ėmiau domėtis jau ne universalia „trauka", palaipsniui artinančia prie savęs kosminę Masę, bet galia, kuri priverčia Materiją (patiriančią spaudimą jungtis savyje) struktūruotis į vis didesnes, įvairesnes ir labiau organizuotas daleles, nors iš pradžių šios galios buvo neįmanoma pamatyti ir įvardyti. Anapus ir virš *Traukiančios-Kreivės* ryškėjo *Tvarkančioji-Kreivė*... Tai niekaip nebuvo rami, link pusiausvyros ir poilsio tekanti srovė, bet savyje šėlstantis, ta pačia kryptimi[456] besisukantis ir visa įtraukiantis „Sūkurys" – daiktų Audeklas, kuris plėtojosi nuo paprasčiausio iki vis labiau sudėtingėjančio, skilo į vis didesnės apimties ir astronomiškai vis sudėtingesnius branduolius. Ir šio tvarkančio sukimosi rezultatas – sąmonės (psichinės temperatūros) iškilimas pačioje

456 Iš apačios į viršų, nors veikiant „viršui".

viena po kitos atsirandančių dalelių širdyje, keliaujant vis labiau į vidų[457].

[44]

Fantastiškas elektronų, branduolių, atomų viesulas, slaptingai ūžiantis, besišakojantis, intensyvėjantis ląstelių ir ląstelių darinių gelmėse...

Jau 30 metų šiame fundamentaliame sūkuryje stebiu, kaip gyvoji Materija įgauna paprastą, tarsi nekintamos esmės ir figūros klaidinančią paviršių ramybę.

Gyvoji Materija – trapus dalykas, kurios tariamas nereikšmingumas iki tol trikdydavo ir nuvildavo mano poreikį garbinti.

Gyvoji Materija – švelni puta, neužtikrintai plūduriuojanti planetos masto tiglyje...

Ir štai staiga tavyje, iš visų tavo porų, pamačiau trykštančią ir ištekančią Pasaulio konsistenciją, tarsi syvą ar liepsną!

Ir viskas daiktuose mano įjautrintam žvilgsniui tapo aišku ir tvarkinga – ir vertybių, ir Laiko požiūriu.

Pirmiausia tapo akivaizdu, kad jeigu Gyvybė nėra, kaip kadaise atrodė, anomalija, atsitiktinumas ar išimtis, bet Materijos fundamentalios ištakos manifestacija, lokaliai kulminuojanti, tai itin maža organinių substancijų kiekybė, išsklaidyta po dangus, neatima nieko iš jos *kokybės*. Argi ką nors reiškia šis gyvų būtybių retumas, jeigu jis tėra pasipriešinimo, kurio sulaukia visur Visatoje besiplėtojanti „tendencija į kompleksiškumą“, rezultatas ir išraiška?

Bet yra kai kas daugiau.

Pripažinus ir leidus (ne prieštaraujant, bet papildant „mažiausios pastangos“ mechaninį principą, net sutikus su jo vyravimu) didįjį biofizikinį Materijos „maksimalios tvarkos“ principą, tapo aišku [45], kad, kai tik Gyvybė kur nors Pasaulyje įsitvirtina, apgyvendintoje žvaigždės sistemoje reikia laukti ne tik jos išplitimo, bet ir labiausiai įmanomo intensyvėjimo (dėl tendencijos į kompleksiškumą,

457 Atominėje fizikoje jokia mikrodalelė negali būti laikoma nejudančia ir be savo bangos (kuri yra tuo ilgesnė, kuo dalelės masė yra didesnė). Panašiai biologinėje fizikoje jokia megadalelė neegzistuoja be psichinio pobūdžio dimensijos (kuri yra tuo labiau išsivysčiusi, kuo dalelė yra sudėtingesnė).

einančios iki kraštutinumo). Taip buvo galima paaiškinti, remiantis geologiniais laikotarpiais, atkaklų ir negrįžtamą smegenų sudėtingėjimo ir sąmonės atsiradimo procesą Žemės paviršiuje. Ir taip mano akyse įgavo pilną prasmę Refleksijos fenomenas, vedantis link žmogiškumo. Refleksija, šis „kosminis" kritinis taškas, yra tam tikru momentu neišvengiamai aptinkamas bet kokioje Materijoje, ją skrodžiantis, kai tik ši pasiekia tam tikrą psichinės ir organizacinės temperatūros lygį. Refleksija yra perėjimas (tarsi gimstant iš naujo) nuo paprastos Gyvybės į „Gyvybę kvadratu". Refleksija yra būtina ir pakankama savybė, kad būtų paaiškintas didysis pertrūkis (tam tikras atsispyrimas skrydžiui) tarp Bio ir Noosferos, aptinkamas eksperimentiniu būdu.

Materija yra Dvasios matrica. Dvasia yra aukštesnis Materijos būvis.

Šiuos dviejuose tvirtinimuose, kurie tapo mano tyrimų perspektyvos ir mano vidinio progreso ašimi, žodis *dvasia* įgavo tikslią ir konkrečią prasmę. Jis tapo *struktūruotu apibrėžtos operacijos terminu*.

Dabar galėčiau lengvai būti statomas į akistatą su froidiškąja Pasąmone ar bet kuriuo filosofiniu, meniniu ar literatūriniu intuicionizmu, kurie yra itin madingi nuo Pirmojo karo. Nuo šiol mano pozicija buvo nustatyta visiems laikams. Nes aš pamačiau visiems laikams, kad, siekdamas pusiausvyros ir keliaudamas į priekį, Pasaulis visa savo didybe, visu svoriu ir pats iš savęs krenta ne į tamsybes, bet į šviesą. Ir nuo šiol niekas negalės manęs išmušti iš įsitikinimo, kad daiktų Audinys po truputį ir gryname pavidale renkasi Kosmoso viršuje *Mąstymo* (bet ne Konceptų) forma. Forma, kuri yra pati stabiliausia, t. y. tobulai negrįžtama.

[46]

Bet kad tai būtų teisingai suprasta, reikia papildomų paaiškinimų. Ir šį kartą jie turi būti duoti ne prisimenant ankstesnius gyvenimo etapus, bet analizuojant toliausiai pasislinkusias mano vidines paieškas – daiktų Širdies paieškas.

3. *Noosferos evoliucija*

Dauguma (ačiū Dievui) jau pradeda įžvelgti Noosferą, gaubiančią Biosferą, net jeigu tam reikia pranokti kai kurias rutininio mąstymo nuostatas ir anatomines iliuzijas. Tačiau sutarimas dėl to, ar ši *refleksyvi* žemės perimetrą apimanti substancija, ši „karūna“, užbaigia (taip ar ne) savo evoliuciją mūsų planetoje, toli gražu nėra pasiektas.

Kaip tik šiuo pamatiniu klausimu, kuris antropogenezėje yra tarsi *mirties* taškas, pastaraisiais metais buvau priverstas užimti lemiamą poziciją, ir tai padariau iš viso mano vidinio polėkio.

Jau seniai (pvz., tekste *Kaip aš tikiu*[458]) pastebėjau, kad Žmonija, ta jos dalis, kuri vis dar lieka nesuorganizuota (ir kaip tik dėl to), pasižymi galimybe, taigi ir neišvengiamumu, pasiekti aukštesnės vienybės būklę. *A priori* (t. y. vertinant jos potencialą įgauti ultratvarkos būseną) buvo galima teigti, kad tapimo žmogumi procesas vis dar tebevyksta.

Ir iš tiesų, nuo 1939 m. šią organiškai-psichinę tėkmę aš matau visiškai realiai ir vis stipriau, remdamasis faktais. Tai galutinai patenkino mano prigimtinį Pilnybės ir Konsistencijos poreikį: nuo šiol galėjau jam duoti ir formą, ir tikslą.

Kai kurie, argumentuodami, esą, „sveika nuovoka“, tvirtina, kad kosminio vystymosi procesas, dėl kurio baigiantis Terciarui[459] atsirado zoologinis žmogaus tipas, jau yra visiškai sustojęs ne vieną tūkstantį metų. Mums įkyriai kartojama, kad Žmonija jau negalėtų iš savęs išgauti nieko geriau [47] už Bethoveną ir Platoną. Bet, į tai atsakysiu, argi, atvirkščiai, mes nematome, kad konvergencijos procesas, kuris pagimdė ir mūsų kūną, ir sielą, mus gaubia vis glausčiau, kad jis mus, kiekvieną mūsų bruožą vis intensyviau tarsi spraudžia į gigantiško planetos

458 Šį veikalą (pranc. *Comment je crois*) sudaro 20 teologinių esė. Jis buvo pradėtas rašyti 1919 m., baigtas 1953 m., taigi apima visą Teilhard'o de Chardino gyvenimą. Jame aiškiausiai matyti teologinės interpretacijos, įkvėpusios didžiausius mūsų laikų teologus – nuo Henri de Lubaco iki Josepho Ratzingerio. (Vert. past.).

459 Taip anksčiau geologijoje buvo vadinamas laikotarpis, prasidėjęs prieš 66 (dinozaurų išnykimas) ir baigęsis prieš 2,6 mln. metų. Šio termino šiuo metu atsisakyta. (Vert. past.).

pulsavimo tarpus?

Mąstanti masė (Žmonija) yra negrįžtamai siejama vis tankesnių saitų, jos individams daugėjant ir plintant: kas iš mūsų to neišgyvena iki kaulų čiulpų? Tokia stebuklinga yra šio plataus biologinio tipo anatomija: vietoje to, kad sklistų skirtingomis kryptimis, kaip įprasta, jo, tarsi milžiniško žiedyno, šakos vis siauriau glaudžiasi viena prie kitos tarsi sudarydamos milžinišką žiedą, kuris, tai sakau aiškiai, savyje užsisklendžia... Tai visą pasaulį apimanti vieno organizmo fiziologija, su reprodukcinėmis, maitinimosi, gamybinėmis, tiriamosiomis, paveldėjimo funkcijomis... Čia regime vis didėjančią neįmanomybę individui išlikti ekonomiškai ir intelektualiai atskiram. Niekas šiandien nė nebando to neigti. Bet, tokiu atveju, kodėl mes vis dar taip užsispyrusiai ir taip įprastai nenorime pripažinti šio fenomeno kosmogenetinės (tiksliau, „noogenetinės") reikšmės? Kitaip tariant, kodėl vis greitėjančio totalizacijos proceso, kuriam kartais taip beviltiškai bandome pasipriešinti, vis dar nesuvokiame kaip paprasčiausio ir normalaus žemiškojo Mąstymo tęsinio – Smegenų vystymosi?

Jungiantis Technikai ir Socializacijai pripažįstama, kad žmogaus *matymo* laukas plečiasi tam tikruose sektoriuose (ypač grynajame Moksle). Bet vis dar atsisakoma pripažinti, kad šio matymo *organas* paveldėjimo būdu tobulėja. Iš tokių išankstinių nusistatymų ir atkakliai apsėdusių iliuzijų [48] vieną dieną visiškai išsivadavau. Kad kiekviename individualiame žmoguje pajėgumas jausti ir mąstyti yra pasiekęs viršūnę (bent jau laikinai, tam tikru laiku) pastaraisiais 30 ar 40 tūkstančių metų, tai įmanoma. Bet kad tapimo Žmogumi procesas pačioje savo esmėje (t. y. globalios žemėje Psichinės dimensijos koncentravimosi į save procesas) būtų jau sustojęs, tai kategoriškai neigia, mano požiūriu, tas fantastinis kolektyvinės Refleksijos spektaklis, kuris mūsų akyse vyksta vis intensyviau, tuo pačiu ritmu, kuriuo steigiasi vis didesnę vienovę pasiekianti jos organizacija.

Sudėtingėjimas (veikiant spaudimui) ir psichinė „Temperatūra" tebeauga aplink mus. Tik šį kartą jau ne individo, bet visos planetos mastu. Kaip galima,

matant tokius akivaizdžius ženklus, nepripažinti Noosferos vykdomos transformacijos tikrovės „as a whole“, tokios objektyvios ir eksperimentinės?

Zoologiškai ir psichologiškai kalbant, Žmogus, pagaliau matomas savo kosminės trajektorijos *tvarkoje*, tėra *pasiekęs embriono stadiją, po kurios jau galima numatyti* plačią *ULTRAŽMOGIŠKĄ* perspektyvą.

Galiu teigti, kad šiais 1950-aisiais mano vidinio matymo evoliucija pasiekė kulminaciją kaip tik akivaizdžiai konstatuojant šią „kuriančiąją“ tėkmę, kuri naudojasi žmogiškosiomis megamolekulėmis (tam statistiškai pasitarnauja pačios jų augančios laisvės) jas vesdama link neįtikėtinos beveik „monomolekulinės“ būsenos, kurioje (pagal Vienybės biologinius dėsnius[460]) kiekvienam *ego* yra skirta pasiekti paroksizmą tam tikrame paslaptingame *superego*.

Jau senokai (nuo to momento, kai, mano požiūriu, Pasaulio pusiausvyra ėmė krypti nuo Galo [49] į Priekį) nuolatos jaučiau, kad Kosmogenezės priekyje egzistuoja Polius, kuris ne tik traukia, bet ir *konsoliduoja*, t. y. visus procesus verčia negrįžtamais.

Pagaliau paslaptinga Noogenezės šerdis mano patirtyje ėmė materializuotis. Iš pradžių ją regėjau kaip galimybę, bet po to jos jau reikalavo žmogiškoji branda, kuri savo kritinį ir galutinį Ultrarefleksijos tašką, biodinamiškai žiūrint, gali pasiekti tik puoselėjama ir gaivinama vis augančios nemirtingumo vilties. Vienu neišvengiamu judesiu, veikiant konvergencijai, Pastovusis, apie kurį visada svajojau, tapo universaliu ir asmeniniu.

Pirmųjų dienų „geležies gabalas“ jau seniai pamirštas. Tačiau jo vietoje, kaip *Omegos Taško*, šiandien laikausi Visatos Konsistencijos, kuri yra surinkta (negalėčiau pasakyti, ar virš manęs, ar mano gelmėse) į vieną nesugriaunamą centrą,

KURĮ GALIU MYLĖTI.

460 „Vienybė (*biologinė* vienybė) nieko neidentifikuoja. Bet ji iš visumos išskiria tai, kas paprasčiausiai gyva. Ji asmenina savyje pačioje tai, kas reflektuojama.“ Taigi, įsivaizduoti sutotalintą Refleksiją kaip vieną atskirą „sielą“ yra organiška erezija. Iš tiesų, yra ne viena atskira siela, bet siela, kuri animuoja visas į bendrą būvį surinktas sielas.

[50] III. Kristiškumas arba Centriškumas

Preliminari pastaba. Omega taško refleksija arba apreiškimas

Atradus Omegą, baigėsi tai, ką galėčiau pavadinti natūralia mano vidinės trajektorijos atšaka, ieškant Visatos galutinės konsistencijos. Kaip tik ką matėme, mano eksperimentiniai tyrimai, bendrai krypę link „Dvasios", galiausiai atskleidė visos Materijos Širdį, kuri pasirodė esanti aiškiai apibrėžtas supraasmeninis Būvis. Man atrodo, kad jeigu būčiau buvęs netikintis, bet sekęs tais pačiais Pilnybės jutimo impulsais, vis tiek būčiau priėjęs prie tos pačios dvasinės mano vidinės dinamikos viršūnės. Galbūt po kurio laiko, jau pačioje ieškojimų pabaigoje, paprasčiausiai racionaliai gilindamas kosminių Omegos savybių supratimą, mūsų Noosferoje net būčiau atpažinęs galutinį totalizacijos ir konsolidacijos Branduolį, biopsichologiškai būtiną *reflektuojamai* Masės evoliucijai, kaip įsikūnijusio Dievo Atspindį.

Kad būčiau iki galo Žmogus, galbūt būčiau turėjęs tapti krikščionimi.

Bet visa tai – tik laisvi samprotavimai.

Iš tiesų, savo laimei, gimiau katalikiško „tipažo" erdvėje. Tai reiškia, kad augau pačiame tos privilegijuotos zonos centre, kur, veikiant keliančiai kosminei „Kompleksiškumo-Sąmonės" ir tapimo Žmogumi jėgai, leisdamasi [51] (vedama įkvėpimo) pildosi asmeninė ir asmenizuojanti traukos tėkmė, kuri driekiasi tarp Dangaus ir Žemės[461].

Tai lėmė, kad *pari passu* su manyje spontaniškai vykusia įgimto (arba „chromosominio") kosminio jutimo evoliucija, kurią čia jau analizavau (I ir II dalyse), mano prote ir širdyje niekada nenustojo vykęs kitas procesas (nulemtas *edukacijos*): taip manyje budo tam tikras *Kristinis Jutimas*, kurio fazes dabar man reikia

461 Sudėtingos leksikos ir struktūros sakinys, sunkiai suprantamas ir išverčiamas. Atrodo, Teilhard'as de Chardinas šiuo atveju turi omenyje noosferos susidarymo procesą, kurio branduoliu laiko katalikybę. Juk, pasak jo, Omega taškas, visa traukiantis link savęs, yra Kristus, taigi katalikybė yra „privilegijuotas" viso kosminio proceso „tipažas" (*phylum*). (Vert. past.).

atpasakoti, dar kartą atsispiriant nuo vaikystės prisiminimų.

Kosminis jutimas ir kristinis jutimas. Iš pradžių regis, kad manyje šios dvi ašys užgimė ir plėtojosi nepriklausomai viena nuo kitos. Tik po daugybės metų ir pastangų suprasti, kas yra Žmogus ir kas yra anapus jo, aš suvokiau jų ryšį, konvergenciją ir pagaliau giluminį tapatumą.

1. *Jėzaus širdis*

Kad ir koks suvienijantis, „subendrinantis“[462], taigi emocionalus iš pat pradžių buvo mano kontaktas su Visata ir jos įsisąmoninimas, jeigu būtų buvęs paliktas pats sau, jis nebūtų galėjęs pranokti tam tikro ir gana vidutiniško intymumo ir šilumos lygmens. Kosminiu ir biologiniu taku Omegos tašką priėjau tik „per rankos padavimą“ – pasitelkęs tam tikrą dialektiką „deduktyviai ir konjunktūriškai išmąsčius“ tą Esybę, bet jos nepajutus ir neišgyvenus. Centras į Centrą, Širdis į Širdį – tai buvo numatyta, bet nerealizuota. Žinoma, mano veiksmai buvo intensyvūs ir aistringi, bet dar ne iš tikros meilės. Taigi mano pasaulis vis dar buvo padalytas į du...

Reikėjo, kad ant manęs nukristų žiežirba ir įžiebtų ugnį.

Ši žiežirba, nušvietusi ir uždegusi mano vaikišką sielą, taigi uždegusi „mano Visatą“ iki tol tik *pusiau* [52] suasmenintą, *užbaigusi jos centravimą meilės dvelksmu*, krito neabejotinai per mano mamą, krikščioniškos mistikos kanalu.

Vėliau aš dažnai stebėdavausi, matydamas daugelio net labai gyvų (ir ištroškusių) protų begalinį sunkumą pripažinti viršžmogiškos meilės galimybę.

Man tokių sunkumų nekilo.

Ar tik dėl vaikystės auklėjimo? Ar dėl kažkokios „psichinės mutacijos“, kuri

462 „Communiante“. Įdėdamas šį žodį į kabutes, Teilhard'as de Chardinas leidžia suprasti, kad jį čia vartoja ne paprastos bendrystės, o religinės, aukščiausios krikščioniškos bendrystės prasme: tai yra aliuzija į eucharistiją, šventų mišių metu priimamą „komuniją“ (pranc. *communion*). Taip subtiliai, žaidžiant prasmių niuansais, bandoma parodyti, kad nereliginio pobūdžio susivienijimas su Visata, realizuojamas išpildant „kosminį jutimą“, vis dėlto jau yra įgavęs tam tikro bendrumo su religiniu „kristiniu jutimu“. Nors, kaip prieš tai buvo sakoma, abu jutimai pildosi skirtingomis „ašimis“ (o šioje pastraipoje pabrėžiamas kosminio jutimo ribotumas), abu jie kažkur gelmėse yra „tapatūs“. Suvokti šį skirtumą ir tapatumą yra būtina norint suprasti Teilhard'o de Chardino mąstymą, jo filosofines ir teologines pažiūras. (Vert. past.).

man leido, sekant krikščioniškąja ašimi ir veikiant Omegai, vis labiau justi Noosferą? Ar dėl abiejų?

Negalėčiau pasakyti.

Tik žinau, kad dėl tam tikro nuo ankstyviausių metų įgyto įpročio niekada gyvenime nepatyriau sunkumų kreiptis į Dievą kaip į aukščiausią ASMENĮ. Ir todėl, paraleliai „įgimtam" kosminiam Jutimui, kuris formavo, kaip matėme, mano vidinio gyvenimo „stuburą", manyje visada veikė tam tikra „Nematomo meilė"[463]. Šis polinkis, gautas iš Dangaus, slaptai maitino man *įgimtą* polinkį į Žemę, kol galiausiai su juo visiškai aiškiai susiliejo. Tai įvyko dėl dieviškos Meilės sąvokos universalizacijos, kurios pirmoji fazė gali būti apibūdinta, kiek save pamenu, kaip „materializacija", o ją greitai sekusi antroji – kaip „energizacija".

Pirmiausia, dieviškosios Meilės „materializacija".

Argi, mano atveju, galėjo būti kitaip, žvelgiant biologiškai?

„Antgamtinis" Dieviškumo Jutimas manyje tekėjo kartu su motinos pienu šalia „natūralaus" Pilnybės Jutimo[464]. [53] Kiekvienas iš šių „polinkių" reikalavo sau visos vietos, bet nė vienas nepajėgė visiškai išstumti kito. Todėl pirmasis (genetiškai kalbant, ne toks pirminis ir labiau išorinis) buvo asimiliuotas antrojo. Argi galėjo tokioje situacijoje rastis kitoks konflikto sprendimas? Taip Dieviškumas, Evoliucioniškumas buvo pritaikytas prie man įgimto psichologinio dėsnio negarbinti nieko, o tik tai, ką buvo galima liesti ir kas buvo kieta. Argi galėjo būti kokia nors kitokia asimiliacijos forma?

Ėjimas šia kryptimi buvo palengvintas dar ir tuo, kad „mano motinos Dievas" buvo pirmiausia *įsikūnijęs* Dievas. Jau vien dėl Jėzaus Žmogiškumo galėjo megztis ryšys tarp abiejų mano giliosios būties pusių – „krikščioniškosios" ir „pagoniškosios". Bet kaip tik dėl šio ryšio susidūriau su sunkumu, jau minėtu, pripažinti

463 Daugmaž jaudinama ir maitinama Moteriškumo (cf. baigiamąją dalį).

464 Lietuvių kalboje sąvokas *surnaturel* ir *naturel* esame įpratę versti „antgamtiška" ir „natūralu", nors toks netikslus vertimas neleidžia matyti prasminio šių sąvokų žaismo, labai svarbaus krikščioniškoje tradicijoje mąstant apie Dievo ir pasaulio bei filosofijos ir teologijos santykį. (Vert. past.).

„Žmogaus Konsistenciją“.

Tokios buvo keistos ir naivios vaiko smegenų reakcijos. Mano nusivylimas viskuo, kas organiška, buvo suprojektuotas į patį Kristaus asmenį. Pamenu puikiai, kaip tai įvyko, šalia židinio stebint, kaip negražiai sudega plaukų sruoga... Kad galėčiau *iš tiesų garbinti* Kristų, man reikėjo pirmiausia jį „konsoliduoti“.

Kaip tik čia ir suvaidino savo vaidmenį pamaldumas į Jėzaus Širdį (skaitytojas tenesišypso!) Mano dvasiniame gyvenime šis vaidmuo buvo esminis, o šis „pamaldumas“, kuriuo mano motina nenustojo mane maitinusi, buvo dar ne kartą transformuotas mano nenumaldomo poreikio jausti kosminį Organiškumą.

Žinoma, kad istoriškai „Šventosios Širdies“ (*Sacré-Cœur*) (arba Kristaus Meilės) kultas, Bažnyčioje latentiškai gyvas nuo neatmenamų laikų, Prancūzijoje įgavo nepaprastai gyvybingas formas. Tačiau tuo pat metu šios formos buvo keistai ribotos. Tai matyti tiek iš objekto („Atitaisymas“[465]), tiek iš naudojamų [64] simbolių (Išganytojo širdis vaizduojama perdėm anatomiškai).

Šio dvigubo ribotumo pėdsakai, deja, jaučiami dar ir šiandien. Liturgija tarsi apsėsta nuodėmės idėjos, o ikonografija sužadina pamaldumą tik tokiu atveju, jei sugebama numalšinti jos keliamą susierzinimą. Tačiau manęs šios pamaldumo formos niekada netraukė.

XVII a. dievobaimingam žmogui „Šventoji Širdis“ buvo lyg kokia Jėzaus „porcija“, „materiali“ ir „formali“ dalis, išsirinkta ir atplėšta nuo Jėzaus. Kažkas panašaus, kai paveiksle išskiriame ir per padidinamąjį stiklą analizuojame kokią nors jo *detalę*. Mane, priešingai, ta purpurinės-aukso spalvos dėmė, nupiešta ant Išganytojo krūtinės, tą pačią akimirką vertė *bėgti* nuo visko, kas individualiame, trapiame ir komplikuotame Jėzaus Kūne mane žeidė. Keistu būdu įvykęs išsilaisvinimas! Veikiant konvergencijai ir koncentracijai, visa fizinė ir dvasinė Kristaus tikrovė mano akyse susikoncentravo kompaktiškame ir aiškiame objekte, netekusiame visų atsitiktinių ir ribojančių dalelyčių. Taip pirmą kartą priartėjau prie

465 Turima omenyje nuodėmės žalos padarytas „atitaisymas“, taigi koncentravimasis ties „nuodėme“. (Vert. past.).

Kristiškumo anapus Kristaus ir pajaučiau ypatingą vieningumą tarp šios naujos „aplinkos"[466] ir Metališkumo ar Minerališkumo, kurie tada manyje karaliavo. Taip kėliausi anapus pertvaros, kuri tada dar kirto mano sielą.

Man sunku suprasti, kokias gelmes, karštį ir tęstinumą buvo įgijęs mano religinis gyvenimas prieš karą (dar gerokai prieš tai, kai aiškiai suvokiau „Universaliojo Kristaus" sąvoką), vedamas žavėjimosi taip suprastos Jėzaus Širdies. Kuo daugiau tuo laikotarpiu meldžiausi, tuo stipriau Dievas „materializavosi" kažkokioje gilioje tikrovėje, ir dvasinėje, ir jusliškai apčiuopiamoje. Tada [55] dar nesupratau, bet tokiu būdu jau pradėjo pildytis didžioji sintezė, visos mano egzistencijos pastanga, sintezė tarp to, kas Aukštai, ir to, kas Priekyje.

Dieviškumo įmerkimas į Kūniškumą.

Ir, kaip neišvengiama reakcija, Kūniškumo transfigūracija (arba transmutacija) į neįtikėtiną Spinduliavimo Energiją...

Pirmiausia mano motinos Kristus mano akyse tarsi „prarado individualumą", virsdamas kažkokia neaiškios formos substancija. Tačiau po to šis „solidus" žmogiškas-dieviškumas nušvito ir susprogo iš vidaus (kaip ir mano vaikystės geležies gabalas, spaudžiamas tos pačios psichinės jėgos). Jėzaus centre vietoje purpurinės dėmės atsirado rusenantis židinys, savo spindesyje laikantis visus kontūrus – pirmiausia Dievo-Žmogaus, o po to ir visų kitų aplinkinių dalykų kontūrus[467].

Dar nebuvau „įėjęs į teologiją", bet per Šventosios Širdies simbolį Dieviškumas jau buvo mano mąstyme įgavęs ENERGIJOS, UGNIES formą, konsistenciją, savybes: jis tapo pajėgus įslysti visur, metamorfizuotis į bet ką ir, *kaip pats universalumas*, įsiveržti, kad paskleistų ten meilę, į kosminę Aplinką, į kurią kita savo dalimi kaip tik tuo metu įeidinėjau.

[56]

---

466 *Milieu*. Ši sąvoka yra svarbi, nes „Dieviškoji aplinka" (apie ją atskirai bus kalbama vėliau), *le milieu divin*, yra esminė sąvoka Teilhard'o de Chardino mąstyme, kaip ir „kosminė aplinka". (Vert. past.).

467 Kaip tik tai bandžiau išreikšti viename iš pirmųjų mano *Bensono pasakojimų*, parašytų Verdene 1916 metais tarp dviejų atakų.

2. *Universalusis Kristus*

Čia, mano „pagoniškame“ *ego*, Visata asmeninosi per konvergenciją.

Ten, mano krikščioniškame *ego*, Asmuo (Kristaus) universalizavosi per Spinduliavimą.

Tai reiškia, kad abiem būdais Dieviškumas per Materiją jungėsi su kiekvienu Žmogumi, kreipdamas link laikų begalybės...

Šioje santakoje, metams bėgant, dar kitais būdais, iš Dangaus ir Pasaulio nenustojo vis aiškiau ir aistringiau reikštis mano vidinio gyvenimo progresai ir, reikia pridurti, konfliktai.

Pabandykime suprasti ir vienus, ir kitus.

a) Konfliktai

Apskritai paėmus, Vakarų mistika (net krikščioniškoji) iki pastarųjų laikų niekada nė neabejojo, kad Dievo reikia ieškoti tik „danguje“, t. y. daugmaž radikaliai tiesiog atitrūkus nuo „šiapusybės“.

Tapti dvasiniu = dematerializuotis.

Tokia buvo (ir statiškame Kosmose tokia *turi* būti) fundamentali Šventumo lygtis.

Bet, kaip matėme, natūralus mano mąstymo judėjimas mane visada vedė ne tiek šalin ar į priešpriešą su šia tradicine orientacija, kiek per ją tolyn nuo jos. Materija – Sąmonės matrica. O Sąmonė, gimusi iš Materijos, mūsų aplinkoje visada juda pirmyn į tam tikrą Ultražmogiškumą. Kitaip tariant, skleidėsi *kita Dvasios rūšis* – ne ta, kuri [57] virš mūsų galvų, bet transversaliai, lyg horizonte... Taip struktūriškai pačioje mano sielos gelmėje[468] tarp Aukštybių Dievo ir tam tikro naujojo Dievo, kuris yra esantis Pirmyn, kilo kova. Ji vyko tarp kosminio Jutimo ir kristiškojo Jutimo, kurie mano širdyje egzistavo abu, galutinai, ir neišvengiamai

468 Esu įsitikinęs, kad ir kiekvienos modernios sielos pačioje gelmėje.

artėjo vienas prie kito.

Pirmuosius šios kovos pėdsakus aptinku tuo laikotarpiu, kai mokiausi kolegže. Tada pasižymėjau patetiškomis pastangomis sutaikyti polinkį į Gamtą su „Sekimo"[469] evangelizmu (be abejonės, per siauru). Šis tekstas maitino mano ryto maldas. Vėliau Džersyje[470], būdamas „juvenistu"[471], rimtai svarsčiau visiškai atsisakyti Akmenų Mokslo, kuriam tuo metu jaučiau aistrą, ir atsiduoti tik toms veikloms, kurios buvo vadinamos „antgamtinėmis". Jeigu tuo metu neišslydau iš kelio, tai tėvo T. (novicijų magistro) solidžios sveikos nuovokos dėka. Tiesą pasakius, tėvas T. man tepasakė, kad Kryžiaus Dievas tikisi iš mano būties „natūralaus" augimo, taip kaip ir jos pašventinimo. Jis nepaaiškino, nei kaip, nei kodėl, bet jo žodžių užteko, kad likčiau tose pačiose vėžėse. Ir taip buvau ištrauktas iš probleminio reikalo. Pamažu patirtis darė savo, sintetiškai ir automatiškai jungė atsitraukimą ir prisirišimą, atsisakymą ir vystymąsi. Tai buvo *perėjimo* patirtis, kurią apie 1927 m. teoriškai aprašiau knygos *Dieviškoji aplinka* pirmajame skyriuje.

Vis dėlto teorija dar nėra praktika.

Dar ir šiandien be perstojo išgyvenu tą atsitiktinumų virtinę, kurią, vedamas vidinio dėsnio ir būtinybės, patiria kiekvienas, atsisakęs plataus, bet jau mažiau žmogiško tam tikros tradicinės askezės kelio ir pasukęs kitu, į Dangų vedančiu keliu (išvedant ne bendrą vardiklį [58], bet sintezę), kuriame Materijos ir Kūno dinamika yra įtraukiama į Dvasios genezę.

Kai kas nors viduje visiškai nuoširdžiai vieną dieną nusprendžia (ir kiekvienas žmogus, ieškantis šventumo, jaus vis stiprėjančią pareigą tai padaryti) leisti savosiose gelmėse į viršų keliantį Tikėjimą Dievu ir į priekį varantį Tikėjimą

469 Turimas omenyje Tomui Kempiečiui (1380–1471) priskiriamas veikalas (dvasingumo pratybos) *Kristaus sekimas*, itin populiarus moderniojoje katalikybėje. (Vert. past.).

470 Jersey sala Lamanšo sąsiauryje, į kurią 1901–1902 m. buvo pasitraukę Prancūzijos jėzuitai, vejami priešiškos laicistinės politinės valdžios. (Vert. past.).

471 Tapimo vienuoliu etapas po noviciato ir prieš įžadus. (Vert. past.).

Ultražmogiškumu laisvai tarpusavyje veikti vienam kitą, jis kartais bus pagautas išgąsčio (bet negalės sustoti...), nes intelektualiai ir jausmiškai bus verčiamas užimti visiškai naujas ir drąsias pozicijas. Bet jam reikės tai padaryti, jei norės likti ištikimas savo fundamentaliai orientacijai – siekti Dangaus išbaigiant Žemę.

Paversti Materiją Kristumi.

Toks yra mano intymiosios egzistencijos nuotykis... Didelis ir spindintis nuotykis, kai dažnai vis dar esu išgąsdintas, bet kurio neišgyventi man buvo neįmanoma. Tokia galinga buvo jėga, kuri artino ir laipsniškai jungė virš mano galvos, į vieną skliautą, Universalumo ir Asmeniškumo klostes.

b) Progresai

Kristus. Jo Širdis. Ugnis, pajėgi prasiskverbti į bet kokį dalyką ir visur pamažu išplitusi...

Man atrodo, kad šis užtvindymas ir apgaubimas galėjo prasidėti todėl, kad mano dvasiniame gyvenime tapo labai svarbus (ir ši svarba greitai augo) „Dievo Valios“ Jutimas. Puoselėjau ištikimybę dieviškajam Valios aktui, kuris, atsekamas ir įsivaizduojamas, buvo [59] apčiuopiamas bet kuriame Pasaulio elemente ir įvykyje. Iš pradžių aiškiai nemačiau to tilto, kuriuo ši išskirtinai krikščioniška nuostata jungė mano meilę Jėzui su mano meile Daiktams. Tačiau nuo pat pirmųjų vienuolinio gyvenimo metų mielai pasiduodavau aktyviam bendrystės su Dievu per Visatą jutimui. Šis lemiamas „pankristiškos“ mistikos iškilimas, kurį galutinai subrandino galingi Azijos ir Karo gūsiai, atsispindi mano kūriniuose *Mišios Pasauliui* (1924) ir *Dieviškoji Aplinka* (1927).

Pasikartosiu, tai buvo lemiamas iškilimas, kurį tuo metu laikiau užbaigtu. Bet iš tikrųjų iki visiškos pilnybės jam dar kai ko trūko.

Štai ko.

Kai šiandien skaitau *Dieviškosios Aplinkos* puslapius, rašytus su tokiu nekaltu užsidegimu, konstatuoju, kaip stebėtinai jau tada buvo susikristalizavę visi

esminiai manosios kristiškai-kosminės vizijos bruožai. Bet lygiai taip pat mane stebina tuo metu mano turėto Visatos įvaizdžio nekonkretumas ir išskydimas.

Žinoma, jau suvokiau Pasaulio organiškumą – organinį jo elementų audinį ir visus organiškai tarpusavyje susijusius jo sluoksnius. Taigi jau buvau pajėgus suprasti visuotinę bendrystę, kurios pajautos buvau persunktas ir svaiginamas. Bet šis aplinkos organiškumas, specifinės kristiškosios Diafanijos pagrindas, mano protui ir akims egzistavo tik ganėtinai išsisklaidžiusiu pavidalu. Tuo metu (maždaug 1930 metais) kosminės Konvergencijos ir visos eilės jos pasekmių (Kompleksiškumo / Sąmonės Dėsnis, žmogaus rūšies šakų Santaka, Omegos Taško Noogenezės vedimas pirmyn...) aiškiai dar nemačiau. Begalinis [60] Daugybiškumas, po kurio ūką savo šviesą skleidė, jo nekoncentruodama, dieviškoji Žvaigždė – mano tuometinė „Weltanschauung"[472] nesiekė toliau.

Pasaulio Kristiškas Tankis ir kosminis Tankis vienas per kitą aplinkui mane stiprėjo, laipsniškai, o kartu ir vienu judesiu, kitus dvidešimt metų, man nešdamas nenutrūkstamą džiaugsmą. Šio pasaulio „pajėgumas užmegzti bendrystę"[473] mano akyse augo kartu su „konvergencijos pajėgumu".

Iš pradžių, norėdamas „paversti ir išgyventi" Kristų visuose daiktuose, sugebėjau naudotis tik aplink mane esančių būtybių ir įvykių detalėmis. Tačiau po truputėlį, mano protui pratinantis prie vienintelio ir plataus bet kokios Materijos psichogeninio koncentravimosi aplink save, išmokau pastebėti kiekvieną naują šios stebuklingos spiralės ratą. Ir kiekvienas iš jų vis apčiuopiamiau aplinkui mane materializuodavo ir vis tvirčiau suveržda vo dieviškąją Sankabą.

Kalbant ne metafiziškai, bet *fiziškai*, Įsikūnijimo Energija tekėjo į surenkančiąsias formas, vis tankesnes ir milžiniškesnes, jas nušviesdama ir sušildydama.

Iki to momento, kai šio judėjimo viršūnėje pradėjo rodytis nepaprasta jungtis: ne tik paprasčiausiai ir nelabai aiškiai tarp Kristaus ir Materijos, bet tarp Kristaus,

472 Vok. „pasaulėžiūra". Tuo metu intelektualai buvo įpratę vartoti šią kalbinę svetimybę. (Vert. past.).

473 *Pouvoir communiant*. Greičiausiai vėl daroma aliuzija į eucharistinę „komuniją". (Vert. past.).

aiškiai regimo kaip „evoliucijos variklio“ (*évoluteur*) ir kosminės Evoliucijos Židinio.

Universalizuota Kristaus Širdis sutapo su meilės pripildyta Materijos širdimi.

3. *Dieviškoji aplinka*

Proto struktūrai, poliarizuojančiai tarp Dangaus ir Žemės, [61], būdingos dvi pavojingos tendencijos. Kaip matėme, jos galėjo nuvesti į klystkelius mano evoliuciją. Sekdamas rytietiška ir pagoniška linija, rizikavau save paleisti ir išsklaidyti universalioje Sferoje. Arba, sekdamas rytietiškąja, bet ne pagoniška linija, taigi atsitraukdamas ir nukirsdamas, galėjau ištrūkti. Abiem atvejais būtų vykusi regresinė materializacija arba nužmoginantis dvasingumas. Su Dievo pagalba galėjau perplaukti per šią Scilę ir Charibdę tik todėl, kad vieną dieną pastebėjau trečią kelią, kuris Pasaulyje, *prieš tai suvoktame kaip konvergencinės esmės*, vedė link Vienybės. Tai buvo išeitis! Eidamas šiuo keliu, galėjau pačiose kosminės Sferos gelmėse pasiekti paslaptingą dvigubą tašką, kuriame Daugialypiškumas, visiškai susikoncentravęs į save, reflektuodamas save, iš savo vidaus iškyla link Transcenduojančiojo.

Taip atradau unikalų ir stebinantį regioną, kuriame susitinka Kosmiškumas, Žmogiškumas ir Kristiškumas ir kuriame atsiveria nauja sritis – *Centriškumas*. Jame išnyksta daugybė priešybių, kurios kamuoja ir neramina mūsų egzistenciją.

Neišvengiamai spaudžiami vis labiau susitraukiančios planetos, kiekvieną dieną jaučiame savyje ir aplinkui vis stiprėjantį antagonizmą tarp „tangentinių“ jėgų, kurios mus verčia būti priklausomais vieniems nuo kitų, ir „spindulinių“ polėkių, kurie mus stumia link nekomunikuojamo mūsų asmenybių pagrindo. Bėgame nuo neišvengiamos totalizavimo jėgos, kuri grasina mus įklampinti į tam tikrą „antrąją Materiją“, sudarytą iš įvairių determinizmų. Baisimės likimu, kuris galėtų mus ištikti per mechanizaciją, kraupią tarsi mirtis, mus išardanti ir grąžinanti į „pirmąją Materiją“...

Esame susidarę įspūdį, lyg sapnuodami, kad pakliuvome į pragariško rato orbitas.

Iš šio košmaro mus kaip tik ir išvaduoja pirmieji konverguojančiai universalaus [62] ir traukiančio link savęs Židinio spinduliai, kurie mus sujungusius ryšius įpina į judėjimą, priverčiantį mūsų *ego* stumtis pirmyn. Toks stebuklingas ir specifinis yra Centriškumo poveikis, nei išsklaidantis, nei pavergiantis tuos elementus, kuriuos pats surinko, bet juos suasmeninantis. Kaip tik todėl, kad jos būdas absorbuoti yra vis labiau „centruoti"! Šiose aukštose Visatos platumose iš tiesų galima tarti, kad, sintetiškai redukuodama Daugį į Vienį, Totalizuojanti jėga išlaisvina, t. y. kad Materija tampa Dvasia. Ta prasme, kad meilė pradeda sklisti visur.

Nuo tos akimirkos, kai savo vidiniu žvilgsniu išvydau, kaip „Dvasios Auksas", keisdamas „Materijos Purpurą", ėmė virsti į „Asmens Kaitrą", Pasaulis bent jau mano širdyje užsiplieskė. Paprasčiausiai dėl to, kad Evoliucijos viršūnėje pasirodė Asmuo, Visata potencialiai man tapo mylima ir mylinti. Vis dėlto prireikė Kristaus ir Omegos Taško susijungimo, kad įskeltos žiežirbos pradėtų neprilygstamą fenomeną – *visuotine meile* uždegtų visą Pasaulį.

Meilė... Šios keistos galios sugebėjimas būti visur, jos liepsnojimai ir nesuskaičiuojamos formos visada intrigavo ir žavėjo žmonijos mąstytojus. Bet dabar suprantu, kad savo stebinantį pajėgumą *viską transformuoti* ir *viską pakeisti savimi* grynajame pavidale ji parodo tik Noogenezės Visatoje, kristocentrinėje jos zonoje.

Žvelgiant iš konverguojančios Evoliucijos taško, į kurį mane atvedė ir kuriame mane įtvirtino šešiasdešimt metų kauptos patirtys ir apmąstymai, visas kosminis Įvykis iš esmės susiveda į vienintelį platų tvarkos organizavimo Procesą, kurio mechanizmas (naudojimasis Didelių Skaičių efektais ir Atsitiktinumų žaidimu) iš statistinės būtinybės kiekvieną akimirką ištraukia tam tikrą skaičių kančių (nesėkmės, suirutės, mirties...) Kaip tik į *abu* (*konstruktyvųjį ir destruktyvųjį*) šio

proceso aspektus įsismelkia ir juos užtvindo vienijančios galios banga, Kristui žengiant į Omega Tašką. Vienu judesiu ir visa iš karto suasmeninta savo plėtotėse, kurios *mus centruoja aplinkui Kristų*, ir savo atsitraukimuose, kurie *mus ekscentruoja link Jo*, Kosmogenezė staiga, su visomis negailestingiausiomis ir tamsiausiomis savo pusėmis, užmezga įvairiapusį santykį su aukščiausiu traukos ir papildymo Poliumi. Staiga paleista, meilės srovė išplinta po visą Pasaulio paviršių ir gelmę. Ir ji yra ne kokia nors papildoma šiluma ar kvapas, bet gelminė esmė, kuriai skirta visa perkeisti, visa asimiliuoti, visa pakeisti savimi...

Jau seniai Mokslas mus pripratino prie idėjos, kad bet kokia fizinė energija, evoliucionuodama „link apačios", degraduoja ir tampa besisklaidančio ir gyvybę praradusio Pasaulio šiluma. Argi nenuostabu, kad integrali Visatos Energetika baigiasi visiškai tiksliai simetriškoje ir papildančioje koncepcijoje? Iki galo krypstant link vienijančio kosminio poliaus bet koks jutimas (ir net bet koks regėjimas) pradeda rodyti ypatingą „polinkį" transformuotis į meilę. Pradžioje meilė rodėsi tik kaip susižavėjimą keliantis reiškinys, trauka, po to – bet kurios dvasinės veiklos variklis. Tačiau laipsniškai mūsų patirtyje meilė linksta būti jos pagrindine dalimi, o galiausiai – vienintele ir aukščiausia forma.

Sola caritas...[474]

Pakilęs taip aukštai, kad Visatą atradau kaip tam tikrą trykštantį šaltinį, kuriame visos tyrinėjimų pastangos, visos kūrybinės galios, visos priimtos kančios krypdamos pirmyn konverguojasi į vieną švytintį stulpą – tokia galiausiai yra mano pasiekta viršūnė, nuo kurios, baigdamas savo egzistenciją, ir toliau [64] žvilgsniu tyrinėju ateitį, kad geriau matyčiau ateinantį Dievą.

4. *Link Dievo atradimo arba To, kuris ateina, kvietimas*

Paskendęs džiaugsme, kurį man kėlė visų aplinkos dalykų centravimas, konsolidavimas, tapimas meile, ilgą laiką savyje jaučiau tik kylančias Bendrystės jėgas.

474 Lot. „vien tik meilė". (Vert. past.).

Pasaulio ir Dievo jungimasis mano akyse skleidė platų Kristifikacijos fenomeną. Kosminis Audinys darėsi vis intensyvesnis, kad jame vis labiau intensyvėtų dieviškasis Buvimas. Tuo vidinio gyvenimo laikotarpiui, vis dar pakankamai egocentrišku ir uždaru, buvau įkvėptas parašyti *Mišias Pasauliui* ir *Dieviškąją aplinką*.

Veikiamas keistų suvaržymo pasekmių, taip dažnai mums trukdančių matyti prieš mūsų nosį vykstančius dalykus, dar nesupratau, kad Dievui nuo Materijos gelmių iki Dvasios viršūnių „metamorfizuojant" Pasaulį, pastarasis neišvengiamai turėjo „endomorfizuoti" Dievą. Veikiamas tos vienijančios operacijos, per kurią jis mums apsireiškia, Dievas tam tikra prasme „transformuojasi" mus inkorporuodamas. Taigi, ne tik paprasčiausiai Jį matyti ir leistis Jo apgaubiamam ir persmelkiamam, bet *pari passu* (jeigu ne pirmiausia) jį vis labiau ir labiau atrasti (ar net, tam tikra prasme, „užbaigti") – toks man šiandien atrodo esminis hominizuotos Evoliucijos gestas ir interesas.

Aplinkui mus ir mumyse, susitinkant jo Traukai ir mūsų Mąstymui, Dievas „keičiasi". Augant „kosminės Vienybės Kiekybei", jo spindesys, jo niuansai vis turtėja! Štai pagaliau ir atpažinome, suformulavome Didįjį Įvykį, Didžiąją Naujieną...

Stengdamasis apibūdinti tą paslaptingą jėgą, kuri nuo pat vaikystės [65] mane viliojo, tačiau atrodė nesutampanti su „Antgamte", krypstanti link kažkokio Ultražmogiškumo, aš įpratau ją traktuoti kaip kylančią ne iš Dievo, bet iš tam tikros su juo besivaržančios Žvaigždės, kurią tiesiog reikėjo kažkaip paversti priklausoma nuo Dievo, sutapatinti su juo.

Ir štai dabar mačiau tik vieną dalyką: ir iš kosminės ateities gelmių, ir iš Dangaus aukštybių mane *visada* kvietė *tas pats Dievas*. *A-teities Dievas* staiga transversaliai pasirodė kaip *tradicinis Aukštybių Dievas*... Nuo šiol, nebent suplaktume du įvaizdžius į *vieną*, mokame *garbinti pilnai*...

Naujas Tikėjimas, kuriame jungiasi link Transcenduojančiojo kylantis Tikėjimas ir link Imanentiškojo besiveržiantis Tikėjimas. Nauja Meilė, kurioje jungiasi

sudievintos visos varomosios Žemės jėgos. Štai ko beprotiškai laukia Pasaulis, kitaip negalėdamas! Dabar tai matau, matau visam laikui.

Klasikinė metafizika mus įpratino Pasaulyje, „Kūrimo“ objekte, matyti tam tikrą išorinę produkciją: geranoriškumu trykštantis Dievas taip rodo savo aukščiausią *veiksmingumą*. Dabar esu negrįžtamai įsitikinęs (paprasčiausiai, kad galėčiau pilnai veikti ir mylėti), kad, remiantis švento Pauliaus dvasia, Pasaulis yra paslaptingas kūrinys, kuriuo yra papildoma ir užbaigiama pati Absoliuti Būtis[475]. Ne [66] *Būtis, kurioje dalyvaujama išoriškai ir per divergenciją*, bet *Būtis, kurioje dalyvaujama per pleromizaciją ir konvergenciją*. Ne Priežastingumo, bet kuriančiosios Vienybės rezultatas!

Ir sykiu, mano požiūriu, Kristus, pirma „kosmizavęsis“, dabar „absoliutizuojasi“, tam tikra prasme!

Pagonys dažnai kritikuodavo krikščionis, kad, įvesdami Jėzaus figūrą tarp Žmogaus ir Dievo, jie tarsi atėmė gyvybę iš Dievo idėjos, skirtos mums, ir stabdė jos plėtotę. Tuo remiantis Krikščionybė kaltinama ne maitinanti, bet paralyžiuojanti mūsų modernių protų poreikį garbinti. Ir kiek kartų aš pats buvau gundomas taip galvoti! Ir kiek kartų mums tai buvo sakoma!

Kristus, Dievo menkintojas...

O, kad šie mirtini įtarinėjimai kuo greičiau ir visiems laikams išsiblaškytų, kai tik mes, paveikti moderniosios mistikos, suprasime, kad *istoriškai įkūnytas Dievas*, kaip tik dėl tų savybių, kurios pradžioje atrodė jį pernelyg smulkinančios, ir yra tas, kuris vienintelis gali patenkinti ne tik nepalaužiamas Visatos taisykles, pagal kurias viskas kuriasi ir randasi tik *gimimo būdu*, bet ir nesustabdomas mūsų proto aspiracijas!

[67]

Nes pagaliau:

475 Ši mintis, Teilhrad'o de Chardino formuluojama įvairiuose tekstuose, iki šiol tebekelia aršias diskusijas tarp katalikų teologų dėl jos atitikimo Bažnyčios mokymui. (Vert. past.).

„Aukštybių Dievas" + „A-teities Dievas": argi ši fundamentali naujoji bet kurios ateities Religijos lygtis neužbaigia „teokosminių", t. y. *kristinių* dimensijų?

Iš tiesų, Kuriančiosios Vienybės sąlygomis ne tik Visata, bet pats Dievas Omegoje „kristifikuojasi", pasiekus aukščiausias Kosmogenezės ribas. Kitaip tariant, logiškai ir biologiškai užsibaigiantis, „evoliucionavęs" Monoteizmas, aplinkui kurį, atrodo, buriasi geriausios religinės Žemės energijos, keliauja link tam tikro Pankristiškumo.

Ne tik visiškai padengiantis ir priimantis naująsias Pasaulio dimensijas, bet nenuilstamai maitinantis mūsų širdis evoliucine energija – taip mūsų danguje, *Ultražmogiškumo* mastu ir prašymu, auga tikrasis *Super Kristus*, visas spinduliuojantis *Supermeile*.

Malda visada augančiam Kristui

„Viešpatie, kadangi visais savo gyvenimo instinktais ir man duotomis dovanomis niekada nenustojau tavęs ieškoti ir tave regėti universaliosios Materijos širdyje, aš džiaugsiuosi, užmerkdamas akis universalaus Skaidrumo ir universalios Liepsnos švytėjime...

Lyg dviejų mus skraidinančio Pasaulio polių, apčiuopiamo ir neapčiuopiamo, išorinio ir vidinio, suartinimas ir suvedimas į sąsają būtų visa uždegęs, visa išlaisvinęs...

Tapdamas „mažutėliu" savo Motinos rankose, pagal didįjį Gimimo Dėsnį, Jėzau, tu įžengei į mano, vaiko, sielą. Ir štai, manyje, kaip ir visoje Bažnyčioje, pakartodamas ir praplėsdamas savojo augimo ratą, tu visur išbarstei, lyg nesuskaičiuojamus lelijos žiedus, savo palestinietiškąją sielą, ir tavo Buvimas, nieko nenaikindamas, įsismelkė ir atgaivino aukštesniu gūsiu bet kokį kitą buvimą aplinkui mane...

Ir visa tai todėl, kad Visatoje, kurią savyje skleidžiau konvergencijos būsenoje, tu ėmei viešpatauti, savuoju Prisikėlimu užvaldydamas totalųjį Centrą, kuriame

visa yra surenkama!

Fantastiškas dalelių spiečius, iškritęs lyg sniegas iš begaliniai Išsisklaidžiusiojo gelmių arba, atvirkščiai, išsiveržęs lyg dūmai iš begaliniai Paprasto sprogimo, – nuostabi daugybė, taip, mus įtraukianti į savo verpetą!...

Šia stulbinančia granuliuota Energija tu mano akyse apsisiautei, Viešpatie (ar tam, kad galėčiau geriau tave paliesti, o galbūt tam, kas žino, kad galėčiau save geriau išlaikyti). Tiksliau, iš jos nusiaudei savo paties Kūną. Ilgai tame įžvelgiau tik ryšį su Tobulybe, jau visiškai užbaigta...

Iki tos dienos, visai neseniai, kai mane paprotinai, jog jungdamasis su Materija tu ne tik paprasčiausiai perėmei jos Milžiniškumą ir Organiškumą, bet ir absorbavai, įėmei, monopolizavai jos neaprėpiamus dvasinių galių rezervus...

Nuo tada mano akyse, mano širdyje tu tapai daugiau nei Tas, kuris buvo ir kuris yra, tu tapai Tuo, *kuris bus*...

Kai kuriems tavo tarnams, Viešpatie, Pasaulis, mūsų naujasis branduolių, atomų ir genų Pasaulis, tapo nuolatiniu nerimo šaltiniu, kadangi nuo šiol jis mums atrodo toks judantis, toks nesuvaldomas ir toks milžiniškas! Vis didėjanti kitų mąstančių planetų danguje tikimybė (ir jos akivaizdoje, lyg slapčia sutarę jos nematyti, užsimerkiame)... Toks akivaizdus evoliucijos šuolis, įgalinantis ją, planetos mastu, pačią spręsti ir pačią greitėti.

[69]

Ultražmogiškumo iškilimas, kažkur horizonte, veikiant ultrarefleksijai... Visa tai gąsdina tą, kuris, vis dar nedrįsdamas panirti į srauniuosius Materijos vandenis, bijo, kad jo Dievas baigsis, jeigu prisiims dar vieną dimensiją...

Bet mano protui ir mano sielai kaip tik tai, kad tu, būdamas Centras, visada *atviras* savo paties gelmėms, be perstojo tampi intensyvesnis – kaip tik tai sukelia didžiausią tavęs meilę, vien tik tavęs... Tu be perstojo augi, savyje surinkdamas ir užvaldydamas vis daugiau Visatos, *save pleromizuodamas* („iki to momento, kai Tu ir Pasaulis Tavyje, sugrįšite į Tą, iš kurio išėjote“).

Metams bėgant, Viešpatie, vis labiau suvokiu, kad didysis ir slaptasis modernaus Žmogaus rūpestis, manyje ir aplinkui mane, yra tikrai ne tiek ginčytis dėl Pasaulio užvaldymo, kiek surasti būdą iš jo ištrūkti. Nerimas jaustis ne tiek erdviškai, kiek ontologiškai uždarytu kosminiame Burbule! Nerimastingos išeities iš Evoliucijos paieškos arba, tiksliau, buveinės jai! Štai užmokestis už augančią planetiniu mastu Refleksiją – skausmas, slaptai slegiantis tiek Krikščionių, tiek Pagonių sielą šiandieniniame pasaulyje.

Iškilusiai iš ją įtraukusio judėjimo įsisąmoninimo, Žmonijai vis labiau reikia, gyvenimo priekyje ir virš savęs pačios, Prasmės ir Sprendimo, kuriems ji pagaliau sugebėtų visiškai atsiduoti.

Ir argi ne tu, Jėzau, atneši juos ir pats esi ši Prasmė ir šis Sprendimas, būdamas ne tik senojo Kosmoso, bet ir naujosios Kosmogenezės (juk du tūkstančius metų visa mistika dirbo tam, kad tavyje, Betliejaus Vaikelyje ir Nukryžiuotajame, būtų atpažintas paties Pasaulio varomasis Principas ir jį surenkantis Branduolys) Dievas – toks laukiamas visos mūsų kartos Dievas? [70]

Konsistencijos ir Vienybės Viešpatie, atpažįstamas iš to, kad tavo esmė – galia augti be galo, be klaidų ir be pertrūkių, apimant visą paslaptingąją Materiją, kurios Širdyje tu esi ir galiausiai kontroliuoji visus judėjimus, mano vaikystės ir mano paskutiniųjų dienų Viešpatie, savyje užbaigtas Dieve, bet mums niekada neužbaigiantis gimti, Dieve, kuris gali vienintelis mus patenkinti, mūsų garbinimą sužadantis tuo, kad mums pasirodai kaip „evoliucijos varytojas – ir evoliucionuojantysis", išblaškyk pagaliau visus tave vis dar slepiančius debesis – ir priešiškus nusistatymus, ir klaidingus manymus!

Ir kad per Diafaniją ir per Liepsną vienu metu trykštų tavo universalusis Buvimas!

O visada augantis Kristau!"

[71]

Užbaigimas

Moteriškumas arba Vienijantysis[476]

Gyviausia iš to, ką galime apčiuopti, yra Kūnas. O Vyrui kūnas yra Moteris.

Jau vaikystėje leidęsis į Materijos Širdies paieškas, vieną dieną turėjau neišvengiamai susitikti su Moteriškumu. Smalsu tik tai, kad šis susitikimas įvyko jau man sulaukus trisdešimties. Toks stiprus buvo mano žavėjimas tuo, kas neasmeniška ir bendra...

Taigi, keistas vėlavimas.

Bet vaisingas vėlavimas, kadangi ši nauja energija, įsismelkusi į mane kaip tik tuo metu, kai, karo išvakarėse, Kosminis Jutimas ir Žmogiškasis Jutimas jau išeidinėjo iš vaikiškumo stadijos, jau nebegalėjo nukreipti kitur ar išblaškyti mano jėgų. Ji pataikė tiksliai į taikinį – į milžiniškų dvasinių aspiracijų pasaulį, dar truputį šaltoką, bet kaip tik jau ir laukusį būtent jos, kad galėtų iki galo subręsti ir susiorganizuoti.

Taigi, mano vidinės istorijos pasakojimui trūktų esminio elemento (Atmosferos...) [72], jeigu jo pabaigoje nepaminėčiau, kad kritinio momento metu, kai vadavausi iš šeimos bei religijos kiautų ir pradėjau busti bei suvokti save patį, manyje viskas vyko moters žvilgsnyje ir poveikyje.

Žinoma, čia iš manęs galima tikėtis tik bendro, beveik garbinančio, iš mano gelmių ateinančio pagarbos išreiškimo toms, kurių šiluma ir žavesys lašas po lašo įsismelkė į brangiausių mano idėjų kraują...

Jeigu šia tema nesileisiu būti labai tikslus ar konkretus, vis dėlto galiu tvirtai, su amžiumi pasiekta ramybe ir nešališkumu paliudyti faktus, dėl kurių įgijau

476 Jau cituotuose laiškuose, skirtuose draugei JAV, Teilhard'as de Chardinas rašo: „Galiausiai, manau, kad Moteriškumas bus pristatytas ir aptartas išvados, arba naujo starto, vietoje: ne tiek kaip iš savęs nepriklausomas elementas, bet kaip šviesa, nušviečianti universalios koncentracijos procesą: iš tikrųjų, kaip jau ir rašiau, „Vienybės dvasia", *Accomplir l'Homme* [*Išpildyti Žmogų*]. Tėvo Teilhard'o de Chardino laiškai (1950 m. rugpjūčio 12 d.). Paris: Grasset, p. 258.

dvigubą įsitikinimą.

Pirmiausia, man atrodo nediskutuotina (kalbant ir apie faktišką, ir apie idealų gyvenimą), kad vyras, kad ir kaip būtų pasišventęs kokiam nors Pašaukimui ar Dievui, niekaip negali subręsti ar pasiekti dvasinės pilnatvės, jeigu nebus patyręs to „jausmingo" poveikio, kuris jo protui suteikia jautrumo ir sukelia, bent pradinėje stadijoje, pajėgumus mylėti. Vyras, joks vyras, negali (ir kiekvieną dieną tai matome vis akivaizdžiau) apsieiti be Moteriškumo kaip be šviesos, deguonies ar vitaminų[477].

Antra, kad ir koks pirmaeilis ir struktūrinis žmogiškajai psichikai būtų vaisingas lyčių susitikimas, niekas nerodo (atvirkščiai!), kad jau tiksliai žinotume kaip funkcionuoja šis fundamentalus papildomumas ir kokios yra jo optimalios formos. Tarp, iš vienos pusės, visada į fizinį vaisingumą socialiai nukreiptos santuokos, ir, iš kitos, religinės tobulybės, teologiškai visada pristatomos kaip atskirumas, mums labai trūksta trečio kelio (ne vidurio, bet aukštesnio kelio). Šio kelio reikalauja revoliucinė transformacija, neseniai įvykusi mūsų mąstyme pakitus „dvasios" sąvokai. Matėme, kad dvasia yra ne dematerializacijos, [73] bet sintezės dalykas. *Materia matrix*. Ne bėgimas šalin (tarsi atsikirtus), bet neišreiškiamų dvasinių galių, vis dar snaudžiančių tarpusavio lyčių traukoje, užvaldymas (per sublimaciją): vis labiau ir labiau esu įsitikinęs, kad tokia yra paslaptinga Skaistybės esmė ir nuostabi jos ateities užduotis.

Abu konstatavimus galiu pagrįsti štai kaip.

Interpretuodamas Noogenezę, ypač pabrėžiau individualaus centravimosi į save fenomeną, privertusį iš dalelyčių sudarytą sąmonę persitvarkyti ir išvirsti savyje pačioje į Mąstymo formą. Ir štai prie šio didžio kosminio Refleksijos įvykio prisideda kitas esminis procesas (tik jį reikia mokėti pamatyti), kurį galėtume

477 Šios mintys galėtų būti aktualios ekleziologinei celibato teologijai. Čia tik pabrėšime, kad tiek paties Teilhard'o de Chardino, tiek kitų liudijimais, mūsų autorius visada išgyveno celibato normą ir įsipareigojimą skaistumui kaip turintis tam pašaukimą žmogus, kaip asmenybės ir meilės pilnatvę, ir šiame lauke niekada nebuvo susidūręs su kokiais nors sekinančiais sunkumais. (Vert. past.).

vadinti „meilės sklaidos Žingsniu“. Net po to, kai individas žaibiškai būtų suvokęs save, pirminis Žmogus liktų neišbaigtas, jeigu nebūtų uždegtas centruojančios asmens į asmenį traukos, pasireiškiančios per susitikimą su kita lytimi.

[74]

Užbaigdama reflektuojančios monados pasirodymą, formuojasi mylinti diada.

Ir tik po to (t. y. tik įsižiebus šiai pirmajai žiežirbai) vyksta tai, ką čia aprašėme – laipsniškas ir grandiozinis Neokosmiškumo, Ultražmogiškumo Pankristiškumo formavimasis...

Visi trys ne tik spindulingai švytintys Protu, bet ir visoje savo masėje persunkti,

tarsi vienijančios jungties,

Universaliojo Moteriškumo[478].

478 Paryžius, 1950 m. spalio 30 d.

TEILHARD'O DE CHARDINO IDĖJOS IR DISKUSIJOS APIE JAS IŠEIVIJOJE IR LIETUVOJE

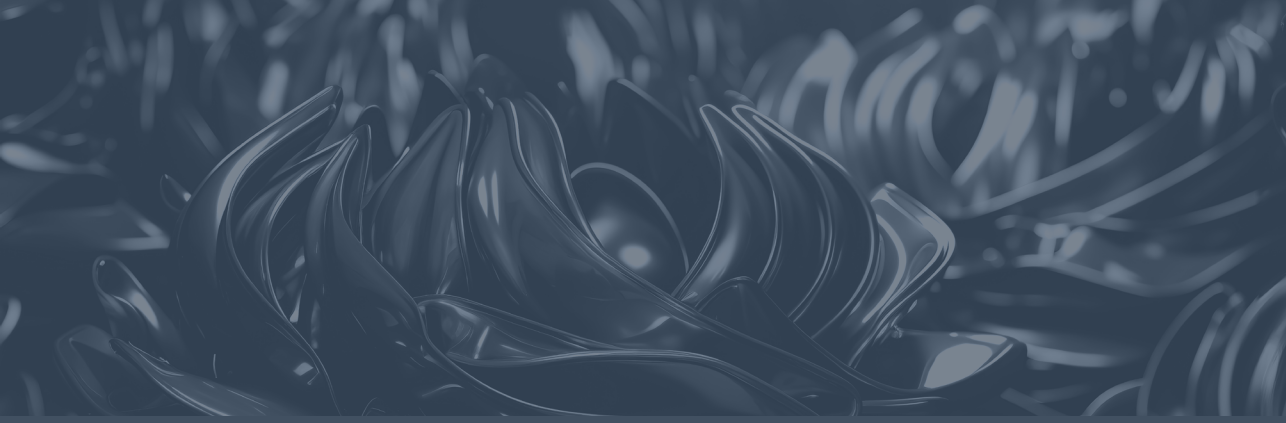
Rūta Marija Vabalaitė, Ramūnas Labanauskas, Povilas Aleksandravičius

Monografija

Redagavo Gabija Bankauskaitė
Maketavo Martynas Švarcas

Tiražas 100 egz.

Išleido Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, 08303 Vilnius
www.mruni.eu
Spausdino UAB „Šiaulių spaustuvė"
P. Lukšio g. 9G., 76200 Šiauliai
www.siauliuspaustuve.lt

9 786094 880865 >